

AKADEMİK İZDÜŞÜM DERGİSİ

Journal of Academic Projection

Yıl/Year:2023

Cilt/Volume: 8

Sayı/Number:1

ISSN:2547-9725

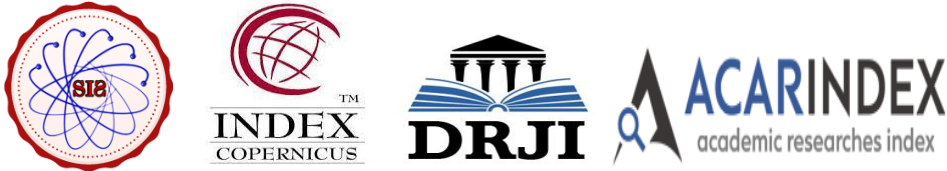

Bitlis Eren Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Akademik İzdüşüm Dergisi

Bitlis Eren University
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Journal of Academic Projection

Yıl/Year: 2023 – Cilt/Volume: 8 – Sayı/Number: 1

Türkçe ve İngilizce Yayınlanan Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal Published in Turkish and English

Bitlis Eren Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Akademik İzdüşüm Dergisi

Bitlis Eren University
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Journal of Academic Projection

Yıl/Year: 2023 – Cilt/Volume: 8 – Sayı/Number: 1

ISSN	:	2147-9725
Yayın Tarihi	:	31 Mart 2023
Yayın Sezonu	:	Mart 2023
Cilt	:	8
Sayı	:	1
İlk Yayın Tarihi	:	2016
Yayın Yeri	:	Bitlis
Yayın Dili	:	Türkçe ve İngilizce dillerindedir.
Adres	:	Akademik İzdüşüm Dergisi, BEÜ İİBF Bitlis Eren Üniversitesi 13000, Merkez, Bitlis/ TÜRKİYE
E-posta	:	aid@beu.edu.tr
URL	:	http://dergipark.gov.tr/beuiibfaid

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2023 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: 1

Yayın Kurulu • Editorial Board

Bitlis Eren Üniversitesi Adına
Sahibi/Owner

Editör / Editor

Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members

Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ
Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Metin IŞIK
Bitlis Eren Üniversitesi

Prof. Dr. Ferit İZCİ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Prof. Dr. Ağalar ABASALI
Bakü Devlet Üniversitesi (Azerbaycan)

Prof. Dr. İsmail BAKAN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. İftikhar MALİK
Bath Spa University (İngiltere)

Prof. Dr. Nagihan ŞERMUHAMEDOVA
Taşkent Devlet Üniversitesi (Özbekistan)

Prof. Dr. Ali ASKER
Karabük Üniversitesi

Prof. Dr. Esra Banu SİPAHİ
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ
Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç. Dr. Ayşe Nur BUYRUK AKBABA
Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Cemal ÖZTÜRK
Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Erhan ÖRSELLİ
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR
İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Saypjamal KORGANOVA
Muhtar Auezov Güney Kazakistan Üniversitesi (Kazakistan)

Doç. Dr. Sultan KAVİLİ ARAP
Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Vedat YILMAZ
Malatya Turgut Özal Üniversitesi

Doç. Dr. Zeki UÇAR
Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Gökhan DÖNMEZ
Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Yahya DEMİRKANOĞLU
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sebahattin KOÇ
Bitlis Eren Üniversitesi

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2023 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: 1

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Ethem DUYGULU- Dokuz Eylül Ü.
Prof. Dr. İbrahim Güray YONTAR- Dokuz Eylül Ü.
Prof. Dr. Bayram ÇOŞKUN- Muğla Sıtkı Koçman Ü.
Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ- Manisa Celâl Bayar Ü.
Prof. Dr. Harun ARIKAN- Çukurova Üniversitesi Ü.
Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK- Ankara Hacı Bayram Veli Ü.
Prof. Dr. Murat OKÇU- Süleyman Demirel Ü.
Prof. Dr. Mehmet CİHANGİR- Osmaniye Korkut Ata Ü.
Prof. Dr. Müslüme NARİN- Ankara Hacı Bayram Veli Ü.

Prof. Dr. Pınar SÜRAL ÖZER- Dokuz Eylül Ü.
Prof. Dr. Hüseyin GÜL- Süleyman Demirel Ü.
Prof. Dr. Yakup ALTAN- Süleyman Demirel Ü.
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN- Ankara Ü.
Prof. Dr. Ester RUBEN- Yıldız Teknik Ü.
Prof. Dr. Ali ASKER- Karabük Ü.
Doç. Dr. Ömer Okan FETTAHLIOĞLU- Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Doç. Dr. Cengiz EKİZ- Bolu Abant İzzet Baysal Ü.
Doç. Dr. Ece DEMİRAY EROL- Manisa Celâl Bayar Ü.
Doç. Dr. Erkin EKREM- Hacettepe Ü.

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2023 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: 1

Dergimizin bu sayısındaki makalelerin değerlendirilmesinde hakem olarak katkı sunan değerli öğretim üyelerine teşekkürlerimizi sunarız.

Yayın Kurulu

BU SAYIDAKİ HAKEM KURULU / REVIEWERS OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Mehmet DALAR - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi*
Prof. Dr. Latif KURT - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah YILMAZ - Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Levent URER - İstinye Üniversitesi
Doç. Dr. Helin SARI ERTEM - İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Nalan DEMİRCİOĞLU YILDIZ - Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Yıldız ATMACA - Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Yahya DEMİRKANOĞLU - Bitlis Eren Üniversitesi
Doç. Dr. Murat GÜL - Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Hüseyin TEKİN - Polis Akademisi
Doç. Dr. Sadullah ÇELİK - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Rıza SAVAŞ - Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şaban ÖZTÜRK - Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bülent ŞEN - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Musa ÇAKIR - Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Canan KIŞLALIOĞLU - Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kıvanç DEMİRCİ - Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlhan SAĞSEN - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nihat KURT - Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Murat KIZILKAYA - Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Berfin GÖKSOY SEVİNÇLİ - Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fevzi KAÇER - Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin TEKİN - Polis Akademisi
Dr. Arş. Gör. Sadegül DURGUN - Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2023 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: 1

AMAÇ VE KAPSAM

Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde, hakemli akademik bir dergi olan Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD), ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal bilimler alanındaki çalışmalarla bilime katkı sunmayı amaçlamaktadır. AİD kapsamında; işletme, iktisat, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, maliye, ekonometri, çalışma ekonomisi, yönetim bilişim sistemleri ve siyaset bilimi alanlarına dâhil olan konularda çalışmalar yayımlanmaktadır.

Mart ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan AİD kapsamında; özgün araştırma-inceleme makaleleri, çeviri, deneme, kitap tanıtma-eleştirisini, kongre-sempozyum haberleri yayımlanmaktadır. Çalışmalar Türkçe ve İngilizce dillerinde yayımlanabilmektedir. Yayınlar için ücret talep edilmemektedir. Yayımlanmış yazıların her türlü hakkı AİD'e aittir. Yayımlanmış yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

AİD, yayım etiği ilkelerine yönelik hassasiyet gözetmekte ve herhangi bir etik dışı tutuma karşı olası tüm önlemleri almaktadır. AİD kapsamında yayımlanan makalelerin ilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlara aittir. Fikirlerden üniversite ve fakülte sorumlu tutulamaz. Yazarlar, editöryal uyarı ve hakem raporlarını dikkate almak zorundadır. İlgili uyarıları dikkate almayan yazarların çalışmaları hangi aşamada olursa olsun iade/ret edilir. Yazım kurallarına ve dergi şablonuna uygun olmayan çalışmalar değerlendirmeye alınmayacaktır.

AIMS AND SCOPE

Journal of Academic Projection (JAP), which is a refereed academic journal within the body of Bitlis Eren University Faculty of Economics and Administrative Sciences, aims to contribute to science with studies in the field of social sciences at national and international level. Within the scope of JAP; Articles are published on topics including business, economics, public administration, international relations, finance, econometrics, labor economics, management information systems and political science.

Within the scope of the JAP, which is published twice a year, in March and October; original research-review articles, translation, essay, book introduction-criticism, congress-symposium news are published. The articles can be published in Turkish and English. There is no charge for publications. All rights of the published articles belong to the JAP. Published articles cannot be quoted without showing the source.

JAP is sensitive to the principles of publication ethics and takes all possible measures against any unethical attitude. The responsibility of the articles published within the scope of the JAP in terms of science and language belongs to the authors. The university and faculty cannot be held responsible for the ideas. Authors are obliged to take into consideration editorial warnings and referee reports. The articles of the authors who do not pay attention to the relevant warnings are returned / rejected at any stage. Studies that do not comply with the writing rules and journal template will not be evaluated.

Akademik İzdüşüm Dergisi (AİD)
Journal of Academic Projection (JAP)
Yıl/Year: 2023 • Cilt/Volume: 8 • Sayı/Number: 1

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Erkan DOKUYUCU Türkiye’de Yaşanan İç Göçlerin Kentsel Politikalara Etkisi <i>The Effect of Internal Migrations In Turkey On Urban Policies</i>	1-26
Hüseyin SEVİNÇ Helen ve Roma Dönemi Siyasal Düşünüşü <i>Political Thought of Hellenistic and The Roman Period</i>	27-47
Suat AYHAN Lübnan Hizbullahı’nın Sünni Arap Dünyasındaki Algılanış Şekli ve Suriye İç Savaşına Dair Çelişkileri <i>Sunni Arab World’s Perception of the Lebanese Hezbollah and Its Paradoxes on the Syrian Civil War</i>	48-74
Yılmaz Ulvi UZUN, Saken ABDİBEKOV, Adilet KABULOV Assessing The Effectiveness of Credit Operations in Commercial Banks <i>Ticari Bankalarda Kredi İşlemlerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi</i>	75-94
Yasemin NAZ 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Sosyal ve Psikolojik İzleri <i>Social And Psychological Traces of the 1923 Turkish-Greek Population Exchange</i>	95-119
Gökhan TENİKLER Işık Kirliliği İle Mücadele Kapsamında Uluslararası Ve Ulusal Düzeyde Gerçekleştirilen Çalışmalara İlişkin Bir Değerlendirme <i>An Evaluation of The Efforts Performed at The International and National Level Regarding Combating Light Pollution</i>	120-154
Fatih GÜLER Büyükşehir Belediye Meclisi Üyeliği Seçim Sisteminin Sebep Olduğu Sorunlar <i>Problems Caused by the Metropolitan Municipality Council Membership Election System</i>	155-184
Saman HAMAD AMEEN ve Ferit İZCİ A Study of Employee’s Job Satisfaction: The Relationship Between Transformational Leadership Organizational Commitment and Work Performance in The Iraqi Public Sector <i>Çalışanın İş Doymumu Üzerine Bir Araştırma: Irak Kamu Sektöründe Dönüşümcü Liderliğin Örgütsel Bağlılığı ile İş Performansı Arasındaki İlişki</i>	185-224
Hakan KARAASLAN Uluslararası Bir Sorun Olarak Libya Krizi: Libya’daki Kırılgan Güvenlik Ortamı Üzerine İç ve Dış Etkenler Bağlamında Bir Değerlendirme <i>Libyan Crisis as an International Problem: An Assessment on the Fragile Security Environment in Libya within the Framework of Internal and External Factors</i>	225-259
Abdullah EROL Nasyonalizm Üzerine Bir Analiz (Ana Unsur ve Diyalektik Bağlamında) <i>An Analysis on Nationalism (In the Context of Natio and Dialectic)</i>	260-279
Sedat ŞABANO İlkokul ve Ortaokullarda Okul Güvenliğine İlişkin Yönetici ve Öğretmen Görüşleri (Uşak İli Örneği) <i>Views of Administrators and Teachers on School Safety in Primary and Secondary Schools (Uşak Province Example)</i>	280-311
İnci ÇOBAN İNCE Anayasa Yargısının Demokratik İşlevi Üzerine <i>On the Democratic Function of the Constitutional Judiciary</i>	312-330

Geliş/Received: 16/08/2022
Kabul/Accepted: 17/10/2022
Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

Türkiye’de Yaşanan İç Göçlerin Kentsel Politikalara Etkisi

Erkan DOKUYUCU*

Öz

Göçler, sebepleri, türleri ve sonuçları açısından pek çok farklı yapı ortaya çıkaran sosyal olgulardır. Türkiye’de 1950 yılı itibarıyla yoğun bir iç göç hareketliliği yaşanmıştır. Bu iç göçle beraber kırsal nüfus yoğunluğunun gerisinde olan kentsel nüfus yoğunluğu giderek artmış ve günümüzde %93 dolaylarında gerçekleşmiştir. Yoğun iç göçe maruz kalan kentlerde pek çok konuda düzenleme yapmak zorunlu hale gelmiştir. Çünkü kentlerdeki mevcut yapılar ve olanaklar kentin yerli nüfusunun gündelik ihtiyaçlarına cevap verecek düzeyde iken kentlerde iç göçle ciddi bir nüfus artışı yaşanmıştır. Bu düzenleme alanlarından biri de kentsel politikadır. Çalışmamızda temel amacımız Türkiye’nin yaşadığı iç göç dalgasının kentsel politikadaki etkilerini ortaya çıkarmaktır. Bu doğrultuda literatür taraması yapılmış ve elde edilen bulgular dönemselleştirilerek genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Kent, Politika, Kentsel Politika.

The Effect Of Internal Migrations In Turkey On Urban Policies.

Abstract

Migration is a social phenomenon that reveals different structures in terms of causes, types and consequences. As of 1950, there has been an intense internal migration mobility in Turkey. This internal migration, the urban population density, which is behind the rural population density, has increased and is around 93% today. In cities exposed to intense internal migration, it has become necessary to make regulations on issues. Because while the existing structures and the ones used in the cities are at a level that responds to the food used by the local people in the cities, a serious population increase has been experienced in the cities due to internal migration. One of

*Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, erkandkyc@gmail.com, 0000-0002-0350-7072

Atıf yapmak için / To cite this article: Dokuyucu, E. (2023). Türkiye’de Yaşanan İç Göçlerin Kentsel Politikalara Etkisi. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 8(1): 1-26.

these areas is urban policies. The main aim in our study is to emphasize the effects of the internal migration wave experienced by Turkey on urban.

Keywords: Migration, City, Politics, Urban Policy.

1. GİRİŞ

İnsanlar buldukları alanda asgari ihtiyaçlarını karşılayamadıkları düşüncesiyle ihtiyaçlarını karşılayabileceklerini düşündükleri başka bir alana göç ederler ya da ortaya çıkan bir zorunluluktan ötürü göç etmek zorunda kalırlar. Bu göçlerde ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel, doğa olayları gibi pek çok sebep etkili olabilir. Yine göçle birlikte terk edilen yerde ve varılan yerde pek çok değişiklik de ortaya çıkar. Göçün sebepleriyle birlikte iç göç ya da dış göç ortaya çıkar. Türkiye de bulunduğu coğrafi konum, ekonomik durum, iklimsel özellik gibi pek çok yönden iç ve dış göçlere maruz kalmaktadır. Türkiye’de yaşanan iç göçler kırdan kente, kentten kente, kentten kıra ve kırdan kıra doğru bir seyir izler. Bu süreçte kent, yaşanan göçten hemen her yönüyle etkilenmektedir. Bu etkilerden biri de kentsel politikaların üretilmesi ve uygulanması aşamalarında ortaya çıkmaktadır. Yaşanan iç göçler Türkiye’de kentleşmeyi derinden etkilemiş ve belediye hizmetlerini artırıcı bir rol oynamıştır (Koçak, 2008: 60-70). Ayrıca kent çevrelerinde gecekondu alanlarının ortaya çıkmasıyla beraber karmaşık bir ilişkiler ağı doğmuştur. Buradan hareketle kent politikaları doğrultusunda göçle gelen nüfusu kente eklemleme, gecekondu alanlarının ıslahı ve önlenmesi, kent alt ve üst yapılarının yapımı, denetimi, planlanması gibi pek çok alanda faaliyet göstermek durumunda kalınırken diğer yandan da idari vesayet ile merkezi yönetimin denetiminde kent politikaları uygulanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle yaşanan iç göç hareketleri yerel yönetimlerin işleyiş, kaynak, yetki, sorumluluk ve faaliyet alanlarının yeniden değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Yapılan düzenlemelerle yerel yönetimler kente dair politika üretme, uygulama, denetleme, kaynak yaratma, bütçe edinme gibi çok daha geniş kapsamlı faaliyet alanına kavuşmuştur.

Göçün sosyal bir yapıda oluşu, sebepleri, türleri ve sonuçları bakımından çok boyutlu bir etki yaratması, konuyu daha da çekici hale getirmiş ve göçler birçok bilim dalına

araştırma alanı sunmuştur. Bu nedenle göç ve diğer sosyal yapılar arasındaki ilişkiler sıklıkla bilimsel çalışmalarda yer almıştır. Bu konuda araştırmacılar öncelikle göçün sebepleri, türleri gibi temel yapıları ele alırken daha sonra göçün ortaya çıkardığı yapıları da irdelemeye başlamıştır. Türkiye'nin de sosyal, kültürel ve ekonomik yapıları üzerinde göçler etkin bir rol oynamıştır. Türkiye'de yaşanan iç göçler ciddi sonuçları da beraberinde getirmiştir. Bu sonuçlardan biri de kentlerde meydana gelen değişikliklerdir. Çünkü Türkiye'de yaşanan iç göçler, ilk olarak kırdan kente doğru bir seyir izlemiş ve kentlerdeki mevcut durumu kökten sarsmıştır. Bu doğrultuda daha önce yapılmış iç göç ve kentsel politika konulu çalışmalardan bahsetmek konunun kavranması açısından yerinde olacaktır. Bu konuda Şengül (2003) çalışmasında yerel devlet ve yerel devletin yeniden yapılanma sürecini Türkiye özelinde ele alırken Güreşçi (2011) ise çalışmasında Türkiye'de köyden kente göçü sebepler ve sonuçlar bağlamında ele alarak geleceğe dönük bazı düşünceler aktarmıştır. Taş ve Özcan (2013) çalışmalarında Türkiye'de yaşanan iç göçlerin yoksulluğa ve istihdam kaynaklarına etkilerini irdelemiştir. Çoban (2012) da çalışmasında cumhuriyetin ilanından günümüze dek uygulanan konut politikasını ele almış ve konut sunumunda nelerin etkili olduğunu değerlendirmiştir. Yine Çoban ve Duru (2009) çalışmalarında Türkiye'nin 2004 yılından itibaren yönetiminde olan AKP iktidarının çevre ve kent politikalarını konu edinmiş bu konuda bir analiz yapmışlardır. Kurt (2006) çalışmasında göçün olası etkilerini ele alarak yaşanan iç göçlerin kırsal alanları boşaltıp yoksul bir durumda kente eklenen yeni yerleşim alanlarına dikkat çekmiştir. Ceran (2011) çalışmasında göçü bir sorun olarak ele almış ve göç politikalarının uygulama aşamalarında kent konseylerinin etkilerini vurgulamıştır. Yıldırım (2004) ise çalışmasında kentleşme ve göç olgusu üzerinden suçu ele almıştır. Bozkurt ve Ayfer (2018) çalışmalarında genel olarak göç ve kentleşme ilişkisinin birçok farklı boyutlarına değinmişlerdir. Yapılan bu çalışma da Türkiye'de yaşanan iç göçlerin sebeplerini ve

sonuçlarını ortaya koyarak kentsel politikalara olan etkilerini aktarmıştır.

Literatürden anlaşılacağı üzere Türkiye’de yaşanan iç göçler pek çok alanda sonuçları olan toplumsal bir olay şeklinde kendini göstermiştir. Yaşanan iç göçler genelde kent mekânına doğru bir seyir izlediğinden kentsel politikaların üretilmesinde, uygulanmasında ve denetlenmesinde de birtakım etkilere sebep olmuştur. Çalışmamızda bu etkileri incelemek üzere zaman olarak 1923 yılından günümüze, göç türleri açısından da iç göçler dikkate alınarak bir sınır çizilmiştir. Buradan hareketle çalışmada derinlemesine literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen veriler işlenmiş ve dönemlere ayrılarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmamız dört bölümden oluşmakta olup birinci bölümde çalışma hakkında bilgilere ve literatür özetlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde göç ve kentsel politika kavramları aktararak konuyla ilgili kavramsal çerçeve oluşturulmak istenmiştir. Üçüncü bölümde ise Türkiye’de yaşanan iç göçler dönemlere ayrılarak ele alınmıştır. Ayrıca bu dönemlerde yaşanan iç göçlerin kentsel politikaları nasıl etkiledikleri, kentsel politikalarda ne tür değişikliklere sebep oldukları aktarılmıştır. Bu göçler neticesinde ortaya çıkan sorunlara ve çözüm önerilerine de değinilmiştir. Çalışmanın son bölümünde tüm bu süreçlerle ilgili genel bir değerlendirme yapılarak sonuca varılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kentleşme süreçlerine baktığımızda pek çoğunun temelinde göçlerin aktif rol oynadığı görülür. Sanayi devriminden günümüze doğru kırsal ve kent nüfus oranları kentlerin lehine artmıştır. Sanayi devrimi öncesi doğal faktörlerin etkisiyle artan kent nüfusu sanayi devrimi sonrasında göçlerle birlikte katlanarak artmıştır. Göçler sosyal bir yapıda olduğundan kentleşmeden ekonomiye, suç oranlarından gelir dağılımına, istihdamdan çevre sorunlarına kadar pek çok alanda büyük etkilere sahip bir aktör olmuştur. Şüphesiz göçlerin kente ve kentlilere dair bu denli etkiye sahip olması kentsel politikaların da evrilmesine ve politika oluşturulurken göçlerin ve muhtemel sonuçlarının dikkate alınmasına neden olmuştur. Zira mevcut politikalar kentsel düzenin göçle birlikte değişip dönüştüğü yeni duruma yönelik düzenleme yapmada yetersiz kalmaktadır.

2.1. Göç Kavramı

Dünyada nüfus yoğunluğunun artmasıyla birlikte hem yeni fırsatlar hem de yeni krizler baş göstermiştir. Gerek krizlerden kaçma gerekse fırsatlara erişim amacıyla göçler meydana gelmiştir. Göç toplumsal bir nitelik arz etmesinden dolayı çok yönlü bir eylemdir. Bu nedenle göçleri farklı bilim dalları derinlemesine incelemiştir. Örneğin coğrafya, göçü mekân açısından irdelerken, sosyoloji göçte aktif rol alan birey ya da bireyleri, antropoloji göç sonrası yaşanan kültürel yapıları (Topkaya & Akdağ, 2016: 769), iktisat göçe sebep olan ekonomik etmenleri incelemiştir. Aslında bu bilim dallarının araştırmalarına genel olarak baktığımızda göçün sebeplerini ve sonuçlarını ortaya koymayı amaç edindikleri görülür (Cengiz, 2015: 106).

İnsanı ve insan yaşamını yakından ilgilendiren göç olgusu toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda göçü tanımlayacak olursak göç, yaşanan bölgede insanların yaşamı için gerekli olan asgari şartların yok olması ya da tehlikeye girmesi durumunda, kişi ya da kişilerin kısa, orta veya uzun vadeli olarak yaşadıkları bölgeyi terk etmeleridir. Bu noktadan hareketle göç, kırdan kente veya kentten kıra, bölgeler arası veya uluslararası bir seyir izleyebilir. Yaşanan göç hareketlerine baktığımızda hem diğer ülkelere yapılan dış göçler hem de ülke içerisinde meydana gelen iç göçler karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda Türkiye’de yaşanan iç göçler ele alınacağından dış göçlere değinilmemiştir.

Yaşanan göçleri anlamlandırmada göç kuramları etkin rol oynar. Bu doğrultuda Türkiye’de yaşanan iç göçleri anlamlandırmada ilişkiler ağı kuramı ve itme-çekme kuramını ele alabiliriz. İlişkiler ağı kuramında göç edenler ile göç etme potansiyeli taşıyanlar arasında bilgi alış veriş etkin rol oynar. Buna göre, daha önceden göç etmiş ve sonra ayrıldığı bölgeye yaptığı ziyaretlerinde ya da uzaktan kurduğu iletişimde göç deneyimlerini o bölgede bulunanlara aktaran kişi ağı başlatmış olur. Göç deneyimi göçte kullanılan yolları, göçte gerekli olan evrakları ve malzemeleri içerir. Ayrıca göçte kullanılacak araç ya da araçların yanında göçte gerekli finansal kaynaklar, göçte hedef konumunda olan yerde ikamet, istihdam, sosyal ortam gibi pek çok durum göç deneyiminin içeriğini zenginleştirmektedir. Tüm bu hususlarda göç etmiş kişi göç etme potansiyeli olan kişilere deneyimlerini aktararak onlara

göç konusunda cesaretlendirici bir etki yapar. Daha sonra bu deneyim neticesinde göç eden kişiler de aynı süreçlerle deneyim aktarımında bulunarak ağın devamlılığını sağlar (Özcan, 2016: 202). Göç sürecinin yavaşlaması ya da bitmesi neticesinde mevcut ağ boyut değiştirerek farklı alanlarda etkinlik gösterir. Göçte yerleşilen bölgede kurulan hemşeri dernekleri ile ağın sosyal, kültürel ve eğitsel olarak faaliyette bulunulması sağlanırken, siyasi parti faaliyetlerine de alan açılabilir. Yine ağın sağlamış olduğu sosyal çevre vasıtasıyla ticari faaliyetler yapılarak iktisadi bir büyüme alanı da edinilebilir.

Göçleri daha iyi anlayabilmek adına başvurulmuş diğer bir kuram da itme-çekme kuramıdır. Bu bağlamda göç veren konumunda olan bölge için itme faktörleri göçe sebep olurken göç alan bölgeler için ise çekme faktörleri etkilidir. Yani göç veren bölgelere baktığımızda göç vermesinde, işsizlik, düşük hayat standartları, ekonomik fırsatların azlığı ya da yokluğu, siyasi ve sosyal baskılar gibi itme faktörleri etkili olurken göç alan bölgelerde ise ekonomik fırsatların çeşitliliği, istihdam olanaklarının daha iyi oluşu, daha özgürlükçü bir hayat anlayışı çekme faktörleri olarak etkilidir (Çağlayan, 2006: 72). Türkiye’de yaşanan iç göçlere baktığımızda kırdan kente yaşanan göçlerde kırın itici faktörlerine karşın kentin çekici faktörleri göçte etkili olmuştur. Diğer yandan ilişkiler ağı kuramında ise özellikle kırdan kente göç deneyimi yaşamış kişilerin deneyimleri, aktardıkları kişileri göçe teşvik edici yönde etkilemiştir. Daha sonra ilişkiler ağı, göçlerin yavaşlamasıyla birlikte siyasi parti teşkilatlarına, hemşeri derneklerine ve ticari birlikteliklere dönüşerek faaliyet alanı oluşturmuştur. Yaşanan göçlerin sebeplerini ve sonuçlarını daha iyi kavrayabilmek adına pek çok göç teorisi ileri sürülmüşse de Türkiye’de yaşanan iç göçlerin anlatmak üzere bu iki göç teorisine yer verilmiştir.

2.1.1. Sebepleri, Türleri ve Sonuçları İle Türkiye’de Yaşanan İç Göçler

Göçler genel olarak değerlendirildiğinde sebeplerinin ekonomi, siyasi sorunlar ve doğal afetler olduğu görülür. Başka bir deyişle, insanlık tarihi boyunca hemen hemen tüm çağlarda yaşanan göçler, mekânda eşitsiz bir şekilde serpilmiş ekonomik fırsatlardan pay alma arzusunun bir sonucu olarak gerçekleşebileceği gibi doğanın zorlukları, devletin ya da otoritenin baskıları, savaş gibi etmenler sonucunda da

gerçekleşebilir (Koçak & Terzi, 2012: 165). Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun büyük çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamaktaydı. Ancak yıllar geçtikçe yerleşim yerleri arasındaki yaşanan göç hareketleri tersine bir durum ortaya çıkarmaya başladı. Yaşanan göç hareketlerinin bazı temel etmenler tarafından tetiklendiği aşikârdır. Bu doğrultuda Türkiye’de yaşanan iç göçler kırdan kente ya da kentten kıra doğru bir seyir izler. Büyük çoğunluğu kırdan kente doğru bir seyir izlediği için aslında bu göçlere neden olan faktörleri kıryn iticiliği ve kentin çekiciliği başlıkları altında irdelenebilir (Güreşçi, 2010: 82-83). Kıryn itici faktörlerine bakacak olursak bunları; sanayileşmede geri olması, hızlı nüfus artışları, miras yoluyla bölünen tarım arazileri, tarımda makineleşmeyle birlikte insan gücüne daha az ihtiyaç olması nedeniyle ortaya çıkan işsizlik durumu, iklim koşullarının sert olması, ekonomik çeşitliliğin azlığı ve sosyal problemler, (Koçak & Terzi, 2015: 165) doğal afetlerin varlığı, terör olayları neticesinde can güvenliğinin tehlikeye düşmesi, tarım gibi mevsimlik işler, eğitim ve sağlık hizmetlerinin olmaması ya da yetersiz kalması, sosyal ve kültürel mekânların olmayışı gibi etmenlerdir (Keleş, 1996: 107-108). Kentin çekici etmenleri arasında ise; kentin eğitim, sağlık ve güvenlik açısından daha donanımlı olması, ulaşım olanaklarının daha iyi olması, hizmet ve sanayi sektörlerinin daha iyi olması nedeniyle ortaya çıkan istihdam olanakları, (Keleş, 1996: 113-114) mahalle baskısının kıra göre daha az olması ya da hiç olmaması, sosyal ve kültürel alanların daha fazla olması gibi durumlar sayılabilir.

Yaşanan göçleri ülke içerisinde yer değiştirme ve ülkeler arası olması yönünden iç göç ve dış göç şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Buradan hareketle Türkiye’de yaşanan iç göçleri de bazı özellikleri itibariyle mevsimlik (geçici) göç, sürekli göç ve zorunlu göçler olarak adlandırmak mümkündür. Bu doğrultuda Türkiye’de yaşanan mevsimlik göçlerin çalışma, dinlenme, tatil gibi sebeplerden dolayı meydana geldiği söylenebilir. Çalışma amaçlı mevsimlik göçler için, yılın belirli mevsimlerinde pamuk ya da fındık toplamak ve turizm beldelerinde hizmet sektöründe çalışmak örnek olarak gösterilebilir. Tatil ve dinlenme amaçlı mevsimlik göçlere ise tatil beldelerine gitmek, dinlenmek için bağ evleri ya da yaylalara gitmek örnek olarak gösterilebilir. Bu

göçlerde yıl içinde birkaç değişik mekânda bulunulur ve buna bağlı olarak bölgeler arasında nüfus yoğunluğu değişiklikleri meydana gelir. Mevsimlik göçlerde yapılan faaliyetler sona erdiği zaman kişi ya da kişiler ayrıldıkları yaşam alanlarına geri dönerler. Bu da mevsimlik göçün karakteristik özelliğidir (Orhan & Akpınar, 2018: 213-420). Bir diğer iç göç hareketi de sürekli göçlerdir. Bu göçlerde insanlar yaşadıkları yerleri daha iyi bir hayat sürme amacı çerçevesinde terk ederek başka bir alana yerleşirler. Burada geri dönme düşüncesi yoktur. Bu göçler gönüllü ya da zora dayalı olarak gerçekleşebilir. Gönüllü göçlerde kişi yaşam standartlarını artırmak için, istihdam, eğitim, sağlık, ulaşım, güvenlik ve sosyal açıdan daha rahat edebileceğini düşündüğü yerlere temelli olarak göç eder. Zora dayalı göçlerde ise aniden ortaya çıkan doğal afetler, savaşlar, can güvenliğini tehdit eden terör ya da şiddet olayları neticesinde ve bir devlet politikası çerçevesinde başka bir bölgeye insanlar nakledilir. Burada amaç can güvenliğidir ve kişinin rızası ikinci planda kalır. Cumhuriyetin ilk yıllarında zorunlu göçler, ilk olarak yaşanan iç isyanlarla birlikte ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetle birlikte yerelde yaşanan ilk önemli isyan 1925 yılında Şeyh Sait isyanı olarak bilinir. Daha sonra 1926-1930 yılları arasında gerçekleşen Ağrı İsyanı ve 1937 yılında gerçekleşen Dersim İsyanları bastırılmıştır. Yaşanan isyanların da etkisiyle 10.06.1927 tarih ve 1097 sayılı “Bazı Eşhasın Şark Mıntıkasından Garp Vilayetlerine Nakline Dair Kanun” çıkarılmıştır. Bu doğrultuda 1934 yılında İskân Kanunu çıkarılmıştır. Bu iki kanunun amacı yaşanan isyanların bastırıldıktan sonra yeniden ortaya çıkışını engellemek için birtakım iskân yani yeniden yerleştirmeler ön görmeleridir. Bununla birlikte isyana neden olan ya da isyana neden olma gücünde olan insanlar yaşadıkları yerlerden alınarak devlet eliyle başka bir bölgeye yerleştirilmiştir. Şöyle ki anılan kanunlara dayanılarak Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu illerinde (Tunceli, Erzincan, Bitlis, Bingöl, Van, Diyarbakır, Ağrı, Muş, Erzurum, Elazığ, Kars, Malatya, Mardin) 5.074 hanede yaşayan toplam 25.831 kişinin Anadolu'nun batı bölgelerine yerleştirilmeleri sağlanmıştır (Kaygalak, 2009: 77-78). Yine terör ve doğal afetler nedeniyle de birtakım zorunlu göç politikası izlenmiştir. Ek olarak Keban ve Hirfanlı barajları gibi yapılan

yatırımlar sonucu da bazı köylerin boşaltılmasıyla birlikte zorunlu göçler meydana gelmiştir.

Göçler her ne sebeple yapılırsa yapılsın ülke içinde birçok değişikliği de beraberinde getirmektedir. Göç her ne kadar toplumsal bir yapıda da olsa sonuçları ekonomik, politik, kentsel, toplumsal ve kriminal alanlarda ortaya çıkabilir. Bu sonuçlara değinecek olursak; yapılan göçler neticesinde ülke içi nüfus yoğunluğunun dağılışında büyük bir dengesizlik meydana gelir ve buna bağılı olarak ülke içi yapılan yatırımlar ve teşvikler de düzensiz dağılır. Belli alanlarda biriken nüfus için konut sunumunda yetersiz kalınacağından gecekondulaşma ortaya çıkar. Kentlere yapılan göçlerle kentler kısa zaman içinde orantısız büyür ve endüstri alanları kentlerin içinde kalır. Bu da kent merkezlerinde büyük bir hava kirliliğine sebep olur. Mevcut kent düzeni var olan nüfusa göre düzenlendiğinden göçlerle birlikte kısa süre içinde aşırı büyüyen kentler sağlık, eğitim, alt yapı, istihdam gibi alanlarda yetersiz kalır. Göç alan yerlerde mevcut istihdama karşılık gelen emek gücü artacağından işçi ücretlerinde azalmalar ve yerli nüfusta işsizlik ortaya çıkar. Kentlere çeşitli kültürlerden gelen insanlarla birlikte kültür çatışması yaşanabilir. Göç alan kentlerde kiralarda ve emlak piyasasında suni büyümeler meydana gelir. Kentsel istihdamın yetersizliği nedeniyle hırsızlık, gasp gibi toplumsal problemler baş gösterebilir.

2.2. Kentsel Politika Kavramı

Kentsel politika, genel olarak kentin sevk ve idaresi için alınan kararlar ya da bu kararlar uygulanırken izlenen yöntemleri de ifade eden bir kavramdır. Buradan hareketle kent yönetimi olarak adlandırılan yapı Türkiye’de iki başlı bir özellik sergiler. Bu doğrultuda kent yönetimi hem yerel yönetim birimi hem de merkezi yönetimin yereldeki temsilcisi olarak işlev görmektedir. Bu da kentsel politikalar oluşturulurken bir taraftan yerelin ihtiyaçları ve sorunlarına karşı çözümler üretilirken diğer taraftan üretilen politikaların merkezi yönetimin politikalarına da uygun olması şartının gözetilmesine neden olur. Bu nedenle kentsel politikalar henüz üretim aşamasındayken bile kent yönetiminin çift yönlü yapısından dolayı zorluklara maruz kalmaktadır. Kent yönetimi, aslında halkta olan politika oluşturma yetkisini bir önemliğine devralan kişilerden oluşur.

Kentsel politika ise kent yönetiminin; aldığı kararları, ürettiği alt ve üst yapıya dair hizmetleri, yaptığı düzenleme, denetleme, tariflendirmeleri, açılış, kapanış ve yapı izinlerinin tüm süreçlerini kapsar. Bunun sonucunda kente dair kaynakların oluşturulması, el değiştirmesi, harcanması aşamalarının da yönetimi kentsel politikalar dâhilinde gerçekleşir. Bu bağlamda kentsel politika, kentsel alanda meydana gelen toplumsal süreçleri doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkileyen ya da yeniden üreten, kent yönetiminin kente dair karar alma, uygulama ve denetleme süreçlerini içeren bir mekanizmadır. Kent yönetiminin iktisadi, idari ve sosyo-kültürel alanlarda sınırlandırılmış yetkisi vardır. Bu oluşum kentin diğer aktörleri tarafından da etki altına alınabilir ve kendisi de kentsel politika aracıyla tüm kenti sosyal, siyasi ve iktisadi alanlarda etkileyebilir.

Kentsel politikalar küresel çapta etkili olan siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel değişim ve dönüşümlerin hemen hepsinden etkilenmektedir. Zira kent, ülkelerin yönetim sistemi içerisinde en aktif hücrelerinden biri olup mevcut değişikliklere maruz kalmaktadır. Kentleri değiştirmede etkili olan faktörlerden biri de göçlerdir. Yaşanan iç ve dış göçler kentte büyük değişiklikler meydana getirmektedir. Bu nedenle de kentsel politikalar üretilirken yaşanan ya da yaşanması muhtemel göçlerin dikkate alınması elzemdir.

3. TÜRKİYE'DEKİ İÇ GÖÇ HAREKETLERİ VE KENTSEL POLİTİKALARA ETKİLERİ

Türkiye'de yaşanan iç göç hareketlerine baktığımızda 1950'li yıllar dönüm noktası niteliği taşır. Bu dönemde tarımda makineleşme ve sanayileşme gibi göçte etkin rol oynayan faktörlerin ortaya çıkmasıyla birlikte iç göç dalgalarının boyutu ve hızı da artmıştır. Buradan hareketle kentte pek çok değişiklik yaşanmaya başlanmıştır. Bu alanlardan biri de kentsel politikalarıdır. Kentsel politikalar her ne kadar mevcut düzen içinde politikalar üretse de beklenmeyen olumsuz bir durum ortaya çıktığında ya da ortaya çıkma tehlikesi baş gösterdiğinde kararların hızlıca alınıp uygulanmasını da içerir. Bunlar deprem, sel, heyelan gibi doğal afetler ile salgın hastalıklar, göçler, gibi durumlar olabilir. Çalışmamızın bu bölümünde

Türkiye’de yaşanan iç göçler ve iç göçlerin kentsel politikalara etkileri dönemselleştirilerek aktarılmıştır.

3.1. 1923-1950 Arası İç Göç Hareketleri

Bu dönem erken cumhuriyet dönemidir ve kırdan kente ya da kentten kıra göç hareketlerine pek rastlanmaz. Ancak evlilik, memur tayini, okul gibi sebepler bu dönemde meydana gelen göçlerin genel sebepleri olarak anılır (Çelik & Murat, 2014: 3-8). Söz konusu dönemdeki iç göç hareketinin somut bir şekilde ortaya konması için Türkiye’de sayım yıllarına göre nüfusun ve bu nüfus içinde kent ve kır nüfusunun oranının incelenmesinde yarar vardır.

1927 ile 1950 arası dönemdeki Türkiye’nin genel nüfusu içinde kent nüfus oranı, %0.72 oranında artmıştır. Yani genel olarak kent nüfusu sayısal bazda durağan bir yapıdadır. Bu dönemde topraklar mirasla paylaşılmaya başlanmış, doğum ve ölüm oranı yüksek bir seyir izlemiş ve genel manada göç yok denecek kadar az olmuştur. Özellikle 1945 ile 1950 arası dönemde Marshall Planı dâhilinde ilaç dağıtımı yapılmış ve ölüm oranlarında azalmalar yaşanmıştır. Ek olarak tarım arazilerinde daha çok çalışmak için nüfusun kalabalık olması gerektiği düşüncesi çerçevesinde nüfus artış hızı yükselmiştir. Ayrıca iletişimin gelişmesiyle kentlerden haberdar olma, tarımda makineleşme sonucu işsizlik gibi sebepler kenti çekici hale getirmeye başlamıştır. Sonuç olarak mevsimlik tarım işçisi göçü, sanayi ve ticaretin geliştiği yerlere ise kalıcı işçi göçleri başlamış olup 1945-1950 yılları arasında köyden kente yapılan net göç miktarı 214.000 kişi (TÜİK, 2011) olarak gerçekleşmiştir (Sağlam, 2016: 269).

3.2. 1923-1950 Arası İç Göç Hareketlerinin Kentsel Politikalara Etkileri

Bu dönem genel nüfus içerisinde kırsal nüfusun fazla olduğu ve kentlerdeki nüfusun sadece doğumla arttığı bir dönemdir. Yani önemli sayılabilecek derecede iç göç hareketi yaşanmadığı için bu dönemde kentsel politikalara iç göçlerin etkisi pek olmamıştır. Bu dönemde kentsel politikalar düzenli bir nüfus artışı ile kendi kendine yeten bir ülke amacına hizmet etmiştir. Hali hazırda çoğu kararlar merkezi hükümetin uygulamaları doğrultusunda ve yine merkezi hükümetin idari vesayeti

güdümlüde ortaya çıkmaktadır (Sağlam, 2016: 269). Bu da çeşitli özellikler sergileyen yerelin, tek bir elden çıkma kararları uygulamada çoğu kez yetersiz kalışına, duruma uygun olmayan uygulamalara maruz kalışına, yapılan işlerin sıkı denetimi nedeniyle işleyişin yavaşlığına, yerelin hızlı karar alıp uygulama potansiyelini köreltmesine neden olmaktadır.

3.3. 1950-1960 Arası İç Göç Hareketleri

1950'li yıllar, Türkiye'de kırdan kente göçün başladığı ve zirve noktasına ulaştığı bir dönem olarak kayda geçmiştir. Bu duruma bağlı olarak kentleşme hızı da zirve noktalara erişmiştir. Bu doğrultuda 1950-1955 arası dönemde kırdan kente göç eden kişi sayısı 904.000'e çıkmıştır (TÜİK, 2011). Bu nedenle 1955 yılı Türkiye'de kentleşmede başlangıç olarak alınır. Bu artış sadece kentlerin çekici faktörleri ile açıklanamayacak kadar fazladır. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre, tarım işletmelerinin sayısı 1952 ile 1963 yılları arasında 1.527.000'den 3.100.000'e; tarımdaki nüfus %8'lik bir artışla 17.200.000'e ulaşmıştır. Aynı şekilde toprağı işleyen kişi sayısında da iki katı artış yaşanmıştır. Toprak sahipliğı tarım alanlarının bölünmesine yol açmış ve bu dönemde tarımda makineleşme de artmaya başlamıştır. 1948 ile 1956 arasında traktör sayısı 1800'den 44.000'e yükselmiştir. Daha sonra 1963'lerde 100.000'i geçmiştir. Diğer taraftan karayolu yapımında yaşanan gelişmeler köy ve kent etkileşimini artırmıştır. Köylüler bu vesileyle kentle tanışmış ve kırın itici faktörlerine karşın kentin, sanayileşme sonucu istihdamının artışı ile gelen çekiciliğı, göç dalgalarını hızlandırmıştır. Şöyle ki kırsal alanda %21 dolayında olan yıllık nüfus artış hızı %17,4'e gerilemiş ve kentte ise %22,5'ten %55,7'ye çıkmıştır. 1960 yılına gelindiğinde gecekonduda yaşayanların da sayısı beş kat artış göstererek 1.000.000'un üzerine çıkmıştır. (İçduygu & Sirkeci, 1999: 251). Görüldüğü üzere hem kırın itici faktörleri hem de kentin çekici faktörleri kırdan kente göçte etkin rol oynamıştır.

3.4. 1950-1960 Arası İç Göç Hareketlerinin Kentsel Politikalara Etkisi

1950 yılı Türkiye’de kentleşme açısından bir dönüm noktası kabul edilir. Zira tarımda makineleşme ve sanayinin gelişmesi göçte itici ve çekici roller oynamış ve kırsal nüfusunu kentlere göç ettirmiştir. Bu dönemde kentsel politikalar bu denli nüfusu kentte barındırmaya yetememiştir. Merkezi yönetimin önceki yıllarda yaşadığı İkinci Dünya Savaşı korkusu nedeniyle konut arzına ayırabileceği kaynakları ayıramaması, göç eden kitlenin kendi imkânları dâhilinde şehir çeperlerine rastgele gecekondular yapmalarına neden olmuştur. Merkezi yönetimden konut konusunda destek bulamayan kent yönetimi toplu konutun acil olması durumu karşısında bile harekete geçememiştir (Balcı, 2018: 8-15). Zira mali kaynakların çok az oluşu ve önceliğin başka alanlarda olması konutta ve sosyal hayatta ortaya çıkan ihtiyaçları giderme noktasında çok uzaktır. Sadece gecekondulara bazı yollar ve su gibi en temel ihtiyaçların karşılanması konusunda kent yönetimleri politikalar üretme yoluna gitseler de başarılı olamamışlardır. Fakat gecekondularda oturanların oy potansiyeli gecekonduları meşru hale getirme yolunda önemli bir ön ayak olmuştur. Çünkü gecekondulara yerel yönetimlerce yapılan yollar gecekonduların bölgesel ve yerel yönetimlerce tanındığına ve bu durumun daha ileriki adımlar için başlangıç olduğuna işaret etmektedir.

3.5. 1960-1980 Arası İç Göç Hareketleri

Bu dönem göç hareketleri kırsal itici ve kentin çekici faktörleri çerçevesinde bir önceki dönemle benzerlik göstermektedir. Kent nüfusunun toplam nüfustaki oranı 1960 yılında %28 iken, 1970 yılında %34 ve 1980 yılında ise %44 civarında gerçekleşmiştir. Ancak gecekondulaşma ve diğer çevresel sorunlar da gittikçe derinleşmeye başlamıştır. İstihdam umuduyla kentlere yığılan halk konut ve alt yapı konusunda ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Sonuç olarak, genelde gecekondularda yaşayan ve ikinci bir işte çalışmak zorunda kalan göçmen kitlesi kentin çoğunluğunu oluşturur hale gelmiştir. Bu dönemde ilişkiler ağı çerçevesinde göç devam etmiş ancak 1975 yılı itibarıyla kırsaldan kente göç değil kentten kente göç hâkim olmaya başlamıştır. Böylece Türkiye’de ilçe

merkezleri de yoğun göç alan mekânlar konumuna gelmeye başlamıştır. Bu dönemde göçmenler hedef il olarak İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin, Bursa gibi illere akın etmişlerdir. Göçte kaynak il konumunda ise Rize, Trabzon, Giresun, Kars, Malatya, Sivas gibi iller olmuştur (İçduygu & Sirkeci, 1999: 251-252).

3.6. 1960-1980 Arası İç Göç Hareketlerinin Kentsel Politikalara Etkileri

Türkiye 1963 yılı itibariyle planlı bir kalkınma yoluna girmiş ve ilk beş yıllık kalkınma planını 1963 yılı itibariyle uygulanmaya başlanmıştır. Plan dâhilinde ülkenin mevcut durumu genel olarak ortaya konulmuş ve belirlenen alanlar için neler yapılması gerektiği kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda köyden kente yaşanan yoğun göçler neticesinde mevcut konut durumu şu şekilde ortaya konulmuştur; şehirlerdeki oturulabilir konut sayısının toplam 1.175.000 adet olduğu, gecekonduların sayısı 240.000'e dayandığı ve köylerdeki konut sayısının ise 2.000.000 olduğu vurgulanmıştır. Bu durum dâhilinde göçler devam etmekte ve var olan konut açığı hızla büyümektedir. Hal böyle olunca yerel yönetimlere pek çok iş yüklenmiştir. Genel olarak toplu ve hızlı konut yapımı yoluyla var olan açığın büyümemesi amacı dâhilinde belediyelere şu sorumluluklar yüklenmiştir. Öncelikle bünyelerinde bulunan gecekondular için sayı ve nitelik yönünden bir belirleme çalışması yapılması gerekmektedir. Belediyeler sınırları dâhilinde bulunan arsaları halk tipi toplu konut yapanlara şartlı satış yoluyla tahsis edecek ve üçüncü kişilere satışını yasaklayacaktır. Genel olarak konut politikasının yürütülmesinde belediyelerin etkin rol alması için bünyesindeki arsaları artırıcı politikalar üretmesi sağlanacaktır. İmar ve İskân Bakanlığı ile koordineli bir şekilde imar ve yapı izinleri denetlenecek ve şehir estetiğine önem verilecektir. Ayrıca lüks konut yapımının engellenmesi çalışmalarında denetleme yapması gerekmektedir. Zira mevcut kaynakların azlığı ve konuta dair ihtiyacın çokluğu, lüks konut yapımının kaynak israfı olacağı yönünde değerlendirilmiştir. Ayrıca gecekonduların bölgelerine alt yapı, su ve elektrik gibi en temel ihtiyaçları karşılamak için belediyelerin ek politikalar üretmesi elzem hale gelmiştir. Çünkü çevre kirliliği giderek

artmakta ve salgın hastalık riski taşımaktadır. Gecekondu bölgelerinin engellenmesi için de arsaların temin edilmesi, ucuz kiralık konut sunumu ve toplu konutların teşviki edilmesi yerel yönetimlerin üzerinde durduğu ciddi konulardır. Yine belediye eliyle yürütülmesi gerekmektedir. Birinci beş yıllık kalkınma planında göç kaynaklı olarak kentlerde ortaya çıkan konut açığı, gecekondu, konut açığını kapatmada izlenecek yollar ve tüm bu alanlarda belediyelere düşen ek çalışmalar genel olarak yukarıdaki haliyle vurgulanmıştır (T.C. Resmi Gazete, 3 Aralık 1962, sayı: 11272). İkinci beş yıllık kalkınma planında da bölge ve şehirler ön plana çıkarılarak bu doğrultuda politikalar oluşturulacağı vurgulanmıştır. Plandan hareketle ulaşım ve sanayi açısından gelişmiş yerlerde şehirleşme, göçle birlikte ivme kazanacağından bu alanlarda yapılacak sosyal ve ekonomik faaliyetler desteklenecek ve il yönetimlerine ayrılan kaynakların kullanımında ve artırılmasında daha esnek davranılması vurgulanmıştır. Buradan hareketle yoğun göçe maruz kalan şehirlerin büyümesi engellenmeyecek, köy ve şehir arasında bulunan ve şehirlerin gelişimini kısıtlayan kasaba yapıları engellenecek ve şehre dağıtılacak konut, yatırımlar ve alt yapılarda il politikaları desteklenecektir. Göçle gelen nüfusa yetecek şekilde konut ve istihdam sağlamada merkez teşkilatı yereldeki politikaları destekleyici çalışmalar yaparak köy ve kent eklemlenmesi sağlanacaktır. Yine belediyelerin doğal kaynak kullanarak konut yapımını, toplu konutları destekleyeceği ve lüks konutları engelleyeceği vurgulanmıştır. Ayrıca giderek büyüyen konut ticareti de belediyelerin sıkı denetiminde olacak ve gerekirse yerel yönetim birimleri tüm koldan bu konuda halkı aydınlatma yoluna gidecektir (T.C. Resmi Gazete, 21 Ağustos 1967, sayı: 12679).

27 Mayıs askeri müdahalesi sonucunda yürürlüğe giren 1961 Anayasa'sı kentleşmenin izleyeceği yolda büyük öneme sahiptir. Anayasal sosyal devlet ilkesiyle artık halkın maddi ihtiyaçları da dikkate alınacaktı. Bununla beraber 1961 Anayasası'nın 49. maddesinde, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut gereksinmelerini karşılamak için önlem alınacağı belirtilmiştir. Bu gelişmelerden hareketle bu yıllarda kentleşme hızı artarak devam etmiş ve hem kentlerin büyüklükleri hem de sayısı artmıştır. Bu dönem kentsel

politikaları ulaşım alanlarını geliştirme ve ulaşım ağını sıklaştırma yolu izlemiştir. Bu politikayla birlikte merkezi hükümetçe gerçekleştirilen demir yolu alt yapı geliştirme politikası yerine yerel yönetimlerin gerçekleştireceği kent içi kara yolu alt yapı geliştirme projelerine geçiş sağlanmıştır. Ayrıca göç sonucu kalabalıklaşan kentler belediye sınırları dışına taşarak büyümüş ve kentsel ulaşım araçlarının sayı ve çeşitlerinin çoğalması bu dönemin kentsel politikalarından biri olmuştur. Kentlerde nüfus yoğunluğunun yanı sıra trafik yoğunluğunun da başladığı yıllar olan bu dönemde, trafikten kaynaklanan hava ve gürültü kirliliği ilk defa kentlerde sorun haline gelmiştir. Kentlerin belediye sınırlarından taşması sonucu, tek belediyenin denetimindeki kentlerin yanında birçok belediyenin yönetimindeki kentler de bu yıllarda ortaya çıkmıştır (Bostan, 2017: 2-13). Bu dönemde yasal bir düzenlemeyle belediye başkanının belediye meclis üyelerince seçilmesi yerine doğrudan halkça seçilmesi oy potansiyeli fazla olan gecekondü belgelerini, siyasal partilerin yerel temsilcilerinin dikkate almasına neden olmuş ve partizanca uygulamalar daha da derinleşmiştir. Özellikle kırdan kente göç eden kişilerin siyasi hayata katılımında çok daha istekli oluşu yerel yönetimleri daha demokratik eğilimlere itmiştir.

3.7. 1980 Sonrası İç Göç Hareketleri

Bu dönemde kır ve kent arası yatırımların dengesiz dağılışı göçleri etkilemeye devam etmiştir. Yine bu dönemde görülen tarımda gerileme de göçlerde etkin rol oynamıştır. Bu duruma tarımı destekleme faaliyetlerinin sona ermesi neden olmuştur. Şöyle ki, üretim için teşvik alınan tarım ürünlerinin sayısı 1980 yılında 22 iken 1990 da 10'a gerilemiştir. Ek olarak devam eden terör olayları, büyük ölçekli kalkınma projeleri, doğa olayları nedeniyle meydana gelen yer değiştirmelerle birlikte kalıcı göçler zorunlu ve gönüllü olarak devam etmiştir. Göçte çekici faktör olarak ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişim de yine etkileşimi ve nihayetinde iç göçü beraberinde getirmiştir. Devletçilik politikası doğrultusunda yurdun dört bir tarafına dağıtılmaya çalışılan yatırımlar, neo-liberal ekonomi politikalarının bir uygulaması olan özelleştirilme ile özel sektöre devredilmiştir. Bu sebeple de artık geri kalmış bölgelere

yatırımlar gitmemiş ve daha çok ülkenin batısında toplanmıştır. Bu da ülke içi dengesiz dağılan ekonomik kaynaklardan pay almak isteyenleri bu alanlara göçe zorlamıştır. 2000-2011 yılları arasında Demografi ve Konut Araştırmaları istatistiklerine göre Türkiye’de yaşanan iç göçün sebeplerinden ilkinin %41,5 oranı ile hane sakinlerinden birinden kaynaklanan göç oluşturmaktadır. İkincisini %22,6 oranı ile eğitim sebebiyle yapılan göç, üçüncüsünü %23,7 ile memuriyet nedeniyle ile yapılan göç ve son olarak ise %12,2 oranı ile istihdam edilme oluşturmaktadır (Güler vd., 2015: 42). Türkiye’de 2010 yılında 1.985.917 kişi iller arası göç etmiştir (Bozkurt & Ayfer, 2018: 152). 2015- 2016’lı yıllar itibariyle iller arası yer değiştiren kişi sayısı 2.619.403 kişi olarak gerçekleşmiştir. Yine rakamsal olarak en çok göç alan ve göç veren il İstanbul olmuştur (www.tuik.gov.tr, 2022). Bu dönemde serbest piyasa ve özelleştirmeler, ihracat endeksli ekonomi gibi başlıklar pek çok alanda etkili olmuştur.

3.8. 1980 Sonrası İç Göç Hareketlerinin Kentsel Politikalara Etkileri

Türkiye’de 1980’lere gelindiğinde kentler hızla yükselmeye devam etmiş ancak birçok sorunla da yüz yüze gelmiştir. Ulaşım, alt yapı, elektrik, su gibi en temel ihtiyaçların karşılanmasında bile yetersiz halde kalan yerel yönetimler ve yönetim anlayışı ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Bahsedilen çoğu ihtiyaç için İller Bankası hala merkezden hareketle sorun çözümünde etkili olmaya çalışmaktadır. Ancak çoğu alanda yetersiz kalınması, 1930’ lu yıllardan kalma belediye ve yerel yönetim anlayışının artık sorun çözümünde çok uzak olduğunu gözler önüne sermiştir. Zira çoğu sorun yerel özellikler arz etmekte ve merkezden çözüm önerileri yetersiz kalmaktadır. Örnek olarak kamunun konut sunumunda yetersiz kalması, konut fiyatlarının çok yüksek oluşu ve bu nedenle göçle kente gelen nüfusun gecekonduları ortaya çıkarması durumları, ülke geneli bir sorun olarak ele alınsa da bu durum sanayi ve ticaretin geliştiği alanlarda çok daha büyük sorunlara sebep olmakta ve bu nedenle bu alanlar sorunun boyutu ve çözümünü konusunda çok daha farklı konumdadırlar. Bu nedenle tüm bu farklılıkların çözüme kavuşturulması genel koordinasyonu

sağlayan esnek kuralların varlığını, merkezin yerel üzerindeki idari vesayetini kaldırmasını ve belediyelerin bir koordinasyon içinde yerel sorunların çözümünde çok daha aktif rol alması gerekliliğini gün yüzüne çıkarmıştır. Bu nedenle belediyelerin kendi kendine yetebilen, üretici ve kaynak sağlayıcı, halk denetimine tabi, daha genel kararlar alabilen bir yapıya bürünebilmesi için işlevleri daha da genişletilecek ve yeniden tanımlanacaktır (Bostan, 2017: 2-13). Mali olanaklar açısından geliştirilecek ve kendisine gelir edinebilme yolları anayasal metinle güvenceye alınacaktır.

Tüm bu gelişmelerden hareketle kentleşme bakımından bu dönemde üç büyük gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki, Toplu Konut İdaresi'nin kurulması, ikincisi; İmar İskân Bakanlığı'nın lağvedilmesi, sonuncusu da 1983-1984 yılında çıkarılan kanunlarla belediyelerin mali kaynaklarının büyük ölçüde arttırılması, merkezi yönetim denetiminin azaltılması ve imar planı yapımına ve onanmasına ilişkin yetkilerin belediyelere devredilmesidir. Toplu Konut İdaresinin kurulmasıyla birlikte, kentlerde yığılan nüfusun konut ihtiyacının karşılanması konusunda, alt ve orta gelirli grupların konut edinebilmesine olanak sağlayan düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre bu gruba dâhil olan kesim için çeşitlendirilmiş kredi olanakları ile daha yaşanabilir kentsel mekânlarda konut edindirme sağlanacak ve diğer yandan gecekondulara olan talepler de azalacaktır. Öte yandan iç göçle kente yığılan kesimlerin tarım için elverişli arazileri işgal ettiği görülmüş ve bu durumun engellenmesi için yerel yönetimlere yetkiler tanınmıştır. Ayrıca Ülkemizde yaşanan göçler kentleşme oranının da artışına sebep olmuş ve bu durumda belediye sayılarında ciddi artışla sonuçlanmıştır. Zira kentleşen alanların alt yapısı ve imarı, çevre temizliği, su işleri gibi pek çok alanda belediyelerin eksikliği hissedilir durumdaydı. Ayrıca birçok yerleşim yerlerinde eski yöntemler olan imece ve salma uygulamalarından kurtulabilmek adına belediyeye kaynak aktarılması yönteminden yararlanmak için belediyeler kurulmuştur. Küçük yerleşim yerlerinde var olan belediye kurma düşüncesi günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Buna benzer birçok sebepten ötürü 1580 Sayılı Belediye Kanunu yürürlükten kaldırılmış ve yerine 5393 Sayılı Kanun

çıkarılmıştır. Bu değişlikle beraber belediyelerin kurulmasından işleyişine, kaynaklarına ve görevlerine kadar birçok yenilik eklenmiştir (Koçak, 2008: 60-70).

Yerel yönetimler üzerindeki merkezi yönetim denetiminin azalması bu dönemin kentleşme hareketini şekillendiren en önemli özelliklerdendir. Diğer bir deyişle daha önceki dönemlerde kentsel hayatın belirlenmesinde merkezden alınan politikalar etkili olurken, bu dönemde kentsel hayat merkezi politikaları belirlemiştir. Kent merkezlerinde üretime ayrılan yerler boşaltılmış; ek olarak kamu ve özel hizmet kurumları ile denetim kurumları kent merkezlerinde görülmeye başlamıştır. Sanayi ve iş alanlarının kent mekânlarındaki dağılımında yaşanan bu değişimler kent ölçeğinde ve ulaşımın örgütlenmesinde de değişim ve dönüşümlere neden olmuştur. Ayrıca kent merkezinde yaşanan bu değişim ve dönüşümler konut alanlarında da kendini hissettirmiştir. Özel otomobillerin yaygınlaşmasıyla birlikte kentin çevresini oluşturan gecekondu halkaları aşularak merkeze uzak alanlarda yüksek gelir gruplarının yerleşmeler kurması, kent görüntüsünde ve sınırlarında değişiklikler yapmaya başlamıştır.

4. SONUÇ

İnsanları pek çok faktör göç etme düşüncesiyle karşı karşıya bırakabilir. Bunun sonucunda göç bireysel olarak ya da toplu halde gerçekleşebilir. Ayrıca kısa ya da uzun mesafeli, kısa ya da uzun süreli, zorunlu ya da isteğe bağlı olarak da göçler ortaya çıkabilir. Bu doğrultuda göçlerin pek çok çeşidi olduğu gibi pek çok sebebi vardır. Buna göre göçler ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel sebeplerle ortaya çıkabilir. Bu nedenle toplumsal bir yapıda olan göçler, sonuçları itibariyle de pek çok alanda etkilidir. Göçlerin etki ettiği alanlardan biri de kent politikalarıdır. Kent politikaları gecekondulaşmadan çevre sorunlarına, istihdamdan konut politikasına kadar kente dair pek çok alanda etkiye sahiptir. Göçler de şüphesiz kent politikalarını da etkilemiştir. Zira göçlerle birlikte mevcut politikaların kente etkisi çok sınırlı kalacağından göç ve göçün sonuçları dikkate alınarak politika üretilmesi elzem hale gelmektedir. Bu doğrultuda çalışmamızda Türkiye’de yaşanan iç göçlerin kentsel politikalara etkisi konu edinilmiş olup bu etkiler kentleşmeyle birlikte dönemlere ayrılmış ve incelemiştir.

1923-1950 arası dönemde yaşanan göçlerin çok az oluşu, kentsel politikaları da etkilememiştir. 1950-1960 arası dönemde gecekondulaşma başlamış ve kentsel politikalar bağlamında sadece bazı gecekondu alanlarına ulaşım, su gibi en temel ihtiyaçların giderilmesi konusunda politikalar üretilmiştir. Üretilen bu politikalarda da gecekondu bölgelerinden siyasi rant elde etme çabası hâkimdir. 1960-1980 arası dönemde askeri darbeye birlikte yeni anayasada sosyal devlet ilkesi getirilmiş ve kentte yaşayanlara konut arzı için çalışmalar yapılacağı duyurulmuştur. Bu doğrultuda kent içi ulaşım ağı sıklaştırma ve çeşitlendirme çalışmaları kentsel politikalarla desteklenmiştir. Ayrıca kırdan kente göç edenlerin siyasi katılıma önem vermeleri siyasi partilerin yerel teşkilatlarınca dikkate alınmış ve bu durum yerel yönetimleri daha demokratik kentsel politikalar üretme yolunda etkilemiştir. 1980 sonrası dönemde yerel yönetimlere merkezden mali kaynak aktarımı sağlanmıştır. Bunun yanında ülkelerde giderek yaygınlaşan küreselleşme ve yerelleşme politikaları yerel yönetimlerde de etkili olmuş ve yönetim anlayışları da bu doğrultuda değişmeye başlamıştır. Yaşanan bu durum neticesinde merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki idari vesayetinin kısıtlanması ve kentsel politikaların önünün açılması gereği güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bununla beraber kentlerde göçle birlikte var olan konut açığını kapatmada toplu konut uygulamalarına geçilmiştir. Ayrıca demir yolu alt yapı geliştirme politikası yerine karayolu alt yapı geliştirme politikaları güdülmüştür. Bu politikalar bağlamında belediye mücavir alanlarında yerel yönetimlerin konut ve alt yapıda daha aktif rol alması sağlanmıştır. Ek olarak tüm dünyada giderek artan çevre kirliliğinin azaltılması yönünde yapılan uluslararası antlaşmalara taraf olmanın getirdiği sorumluluklar da yerel yönetimler üzerinde baskıya sebep olmuştur. Ayrıca yerel yönetimler, göçle ortaya çıkan ve çevresel sorunlara sebep olan gecekondu bölgeleri ile orantısız ve plansız gelişen sanayi ve ticaret alanlarına daha duyarlı bir hale gelmeye çalışmışlardır. Tüm bu süreçten hareketle kentsel politikaların merkezi yönetim politikalarıyla örtüştürülmek istenmesi ve katılımdan yoksun olması kentsel sorunların çözümünde aksaklıklara yol açmaktadır. Ayrıca bu aksaklıklara kent yönetimlerinin mali kaynaklarının çok kısıtlı oluşu ve üretilen politikalarda partizanca yaklaşımlar da neden olmaktadır. Hali hazırda kent yönetimlerinin karşı karşıya kaldığı sorunlara bir de göç sonucu ortaya çıkan toplumsal ve

kentsel yapıların eklenmesi kent yönetimlerini sorunlar karşısında aciz bırakmaktadır. Bu nedenlerle yerleşme ilkesi çerçevesinde kentlerde ortaya çıkan problemlerin yine kentlerde hızlı ve etkili bir şekilde çözüme kavuşturulabilmesi için kent yönetimlerine yetki ve kaynak aktarımı sağlanmalıdır.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı: Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Bahçeci, H. (2017). Neoliberalizmin Kentsel Mekândaki Tezahürü Olarak Kentsel Dönüşüm. *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 36-47.
- Balcı, M. (2018). Çok Partili Dönemde Türkiye’de Kentleşme Olgusu. *Econder International Academic Journal*, 2 (1), 8-15.
- Bostan, H. (2017). Türkiye’de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Coğrafya Dergisi*, 1-16.
- Bozkurt, Y., & Ayfer, R. (2018). Göçün Kentleşme Üzerindeki Etkisi: Kütahya Örneği. *DUPÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 57, 145-258.
- Ceran, Y. (2011). *Göç Sorunu ve Yeni Göç Politikalarının Uygulanmasında Kent Konseyleri*. Markaşehir Marketin Yayınları, 1-7.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları Göç ve Göçmen İlişkisi . *MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 67-91.

- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 67-91.
- Çakır, S. (2011). Türkiye’de Göç, Kentleşme, Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar. *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 209-222.
- Çelik, N., & Murat, G. (2014:). Türkiye’de İç Göç Sorununa Yeni Bir Yaklaşım: Stratejik İç Göç Yönetimi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadı Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 76, 2-22.
- Çoban, A. (2012). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 3, 75-108.
- Çoban, A., & Duru, B. (2009). Emek Ekseninde AKP İktidarının Çevre ve Kent Politikaları. *İktisat Dergisi*, 57-68.
- Es, M., & Ateş, H. (2010). Kent Yönetimi Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Politikalar Dergisi*, 206-248.
- Genç, F. N. (2018). Gecekonduyla Mücadeleden Kentsel Dönüşüme Türkiye’de Kentleşme Politikaları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 15-30.
- Güreşçi, E. (2011). Türkiye’de Köyden Kente Göç ve Düşündürdükleri. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 11, 126-135.
- İnan, C. E. (2016). Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2, 10-33.
- Kaştan, Y. (2018). Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi İç Göç Hareketleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 693-702.
- Kaygalak, S. (2009). *Kentin Mültecileri Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kılınç, A. (2016). Kent Yönetiminde Yol Haritası Sorunsalı Kentsel Politika. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 11, 25-46.
- Koçak, Y. (2008). *Karşılaştırmalı Yerel Yönetimler*. Ankara: Orion Kitabevi.

- Koçak, Y., & Terzi , E. (2012). Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Etkileri ve Çözüm Önerleri. *KAÜ İİBF Dergisi*, 3, 163-184.
- Kurt, H. (2006). Göç Eğilimleri ve Olası Etkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4, 149-178.
- Meclisi, T. B. (1962, Aralık 3). Resmî Gazete. Haziran 5, 2021 tarihinde Resmî Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr> adresinden alındı
- Orhan, F., & AKPINAR, E. (2018). Türkiye’de Mevsimlik Göçlere Bir Örnek: Gezici Tarım İşçiliği. *TUCAUM* 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 412-423.
- Özcan, E. D. (2016). Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme. *İş ve Hayat Dergisi*, 2(4), 183-215.
- Özdemir, H. (2012). Türkiye’de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Sosyal Bilimler e Dergisi*, 1-18.
- Sağlam, S. (2016). 1923-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Kent ve Kentleşme Olgusu. *Sosyoloji Konferansları*,. 257-274.
- Sağlam, S. (2018). Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7, 44-60.
- Sezik, M. (2018). *Mevsimlik Hayatlar*. İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Sezik, M. (2020). *Güncel Kentsel Sorunlar*. İstanbul: Bilsam Yayınları.
- Smith, N. (2006). Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma. *Planlama Dergisi*, 2, 17-23.
- Şahin, M., & Aydemir, S. (2017). Tek Tanrılı Dinlerde Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım Göç Teorileri Açısından Bir Analiz. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 359-371.
- Şen, M. (2014). Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1, 231-256.
- Şengül, T. (2000). Yerel Devlet Sorunu ve Yerel devletin Dönüşümünde Yeni Eğilimler. *Praksis Dergisi*, 9, 183-220.
- Taş, Y., & Özcan , S. (2013). Türkiye’de İç Göçün Yoksulluğa ve İstihdama Etkileri. *Büyüme ve Gelişme Dergisi*, 289-298.

- Tosun, S. B. (2016). *Göçün Çevre Sorunlarına Etkileri*: İsem Yayıncılık
- Yıldırım, A. (2004). Kentleşme ve Kentleşme Sürecinde Göçün Suç Olgusu Üzerindeki Etkileri. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zengin, E. Ç. (2018). Kent ve Kentleşme Sarmalında Türkiye. *KAÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20, 85-103.

THE EFFECT OF INTERNAL MIGRATIONS IN TURKEY ON URBAN POLICIES.

Extended Summary

Many studies have been conducted on internal migration and urban policies in Turkey. In these studies, in general; It has been determined that the internal migrations experienced affect the urban policies and these policies are produced to save the day rather than being in-depth and long-term. Although similar results were obtained in our study, our study differs from other studies in terms of considering both internal migration and its effects on urban policies periodically. Bozkurt and Ayfer's study (2018), which is one of the previous studies on this subject, stated that internal migration in the province of Kütahya increased the crime rate in the provinces and caused unplanned urbanization and infrastructure problems. Çakır's study (2011) emphasized that internal migration in Turkey increased exponentially as of 1950, and there were squatters and many social problems in cities that were unprepared for this situation.

Many studies have been conducted on internal migration and urban policies in Turkey. In these studies, in general; It has been determined that the internal migrations experienced affect the urban policies and these policies are produced to save the day rather than being in-depth and long-term. Although similar results were obtained in our study, our study differs from other studies in terms of considering both internal migration and its effects on urban policies periodically. Bozkurt and Ayfer's study (2018), which is one of the previous studies on this subject, stated that internal migration in the province of Kütahya increased the crime rate in the provinces and caused unplanned urbanization and infrastructure problems. Çakır's study (2011) emphasized that internal migration in Turkey increased exponentially as of 1950, and there were squatters and many social problems in cities that were unprepared for this situation.

Our study is in the type of review article and a literature review was conducted to reveal how internal migrations in Turkey affect urban policies. The obtained data were processed by dividing into periods. Later, the concepts of internal migration and urban policy were defined and the relationship between these two concepts was emphasized. Then, the effects of internal

migrations in Turkey on urban policies are discussed in terms of periods. The factor that is effective in this periodization is the changes in migration and urban policies; These are the axis shifts that occur with the effect of the global order. Then, a general evaluation was made by combining the data from all these periods.

Urban policies were not affected by internal migrations, as there was very little migration to the city in the period between 1923 and 1950 in Turkey. In the period between 1950 and 1960, squatting started and in the context of urban policies, a policy was produced to meet the most basic needs such as transportation and water to some slum areas. Because the shantytowns, which were increasing day by day in the peripheries of the cities, also constituted the cheap labor force employed for production. Access to water, which is the most basic need of this population and in an effort to prevent the risk of epidemics, has become essential. In addition, the efforts to obtain political rent from the slum areas have also been very effective in these policies. Because the potential is high. In the period between 1960 and 1980, with the military coup, the social state principle was introduced in the new constitution and it was announced that efforts would be made to provide housing for the people living in the city. Because, as a requirement of the social state principle, the state should create an effective policy in cases where the citizens cannot meet their own needs. In this direction, efforts to tighten and diversify the urban transportation network have been supported by urban policies. In the post-1980 period, with the influence of the neo-liberal policies in the world, the removal of all obstacles to global capital and ideas about localization provided the transfer of financial resources to local governments from the center, and also, the administrative tutelage of the central government was restricted and the way for urban policies was paved. In addition to, mass housing practices were introduced to close the housing deficit that existed with migration in cities, and highway infrastructure development policies were pursued instead of railway infrastructure development policy. In the context of these policies, it has been ensured that local governments take a more active role in housing and infrastructure in the adjacent areas of the municipality.

Geliş/Received: 27/09/2022
Kabul/Accepted: 11/11/2022
Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

Helen ve Roma Dönemi Siyasal Düşünüşü

Hüseyin SEVİNÇ*

Öz

Bu çalışmanın temel amacı Helenistik ve Roma siyasal düşünüşü hakkında bilgi vermektir. Helenistik felsefe, döneminin ortaya çıkan yeni toplumsal koşullarına karşılık vermeye çalışan bir düşünüş biçimidir. Bununla birlikte Helenistik felsefe, hem kendinden önceki felsefi düşünüşlerden beslenen hem de ortaya atmış olduğu yeni düşünüş sistemleriyle kendinden sonraki düşünüş biçimlerine ortam hazırlayan geçiş dönemi felsefesi olarak düşünülebilir. Roma siyasal düşüncesi ise Helenistik dönemin temel siyasal düşüncesi olan Stoa felsefesini, kendi toplumsal ve siyasal yapısına uyarlayarak bu düşünceyi Roma siyasal düşüncesi haline dönüştürmüştür. Sonuç olarak Roma'da krallıktan cumhuriyete ve imparatorluğa geçiş sürecindeki siyasal dönüşümler dönemin düşünürlerini etkilemiş ve çatışan sınıfların nasıl dengelenebileceği Cicero'da kendini karma anayasa olarak gösterirken, İmparatorluk döneminde Seneca'da umutsuzluk ve kadere razı olma şeklinde göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Helenistik Dönem, Roma Siyasal Düşünüşü, Cicero Seneca.

Political Thought Of Hellenistic And The Roman Period

Abstract

The main purpose of this study is to provide information about Hellenistic and Roman political thought. Hellenistic philosophy is a way of thinking that tries to respond to the new social conditions of its time. Along with this, Hellenistic philosophy can be thought of as a transitional period philosophy, which both feeds on the philosophical ideas before it and prepares the environment for the new thinking styles it has put forward. Roman political thought, on the other hand, adapted the Stoa philosophy, which was the basic political thought of the Hellenistic period, to its own social and political structure, transforming this thought into Roman political thought. As a result, the political transformations in the process of transition from kingdom to republic and empire in Rome affected the thinkers of the period and how the conflicting

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, hsevinc1313@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2037-6665

Atıf yapmak için / To cite this article: Sevinç, H. (2023). Helen ve Roma Dönemi Siyasal Düşünüşü. *Akademik İzdüşüm*, 8(1): 27-47.

classes could be balanced showed itself in Cicero as a mixed constitution, while in Seneca during the Empire period it showed as despair and acceptance of fate.

Keywords: Hellenistic Period, Roman Political Thought, Cicero, Seneca

1. GİRİŞ

Helenistik dönem ve bu dönemin temelleri üzerine kurulmuş olan Roma siyasal düşünüşü, Orta Çağ'ın genel siyasal düşünüşünü de etkileyecek olan yeni insanın ve yeni toplumun hazırlandığı dönemi kapsamaktadır (Tuğcu, 1985: 117). M.Ö. IV. yüzyılın başlarından itibaren köleler üzerine dayanan üretim modeli, polislerin devlet örgütlenmeleri kapsamında toplumsal iş bölümünün ilerlemesini gerçekleştiremeyecek duruma gelmiştir. Köleci üretim modeli; yeni çalışma yöntemlerinin uygulanmasını ve araştırılmasını engellemiş ve toplumsal açıdan da özgür yurttaşlar tarafından ticaret ve zanaat işlerinin aşağılanması, düşünsel anlamda insanların üretken olmamasının nedenlerinden biri olmuştur (Cogniot, 1968: 92). Özgür yurttaş aleyhine gelişen ticaret ve bunun neticesindeki toplumsal gelişmeler zamanla siyasal gücün maddi güç ile birlikte gelişmesini sağlamış ve siyasal güç az sayıda kişinin eline geçmiştir.

Yunan site devletleri, gelişen ekonomik yapıya kendisini adapte edemeyince toplumsal ve siyasal açıdan deforme olmaya başlamıştır. Bu durumun sonucunda gelişen ekonominin ihtiyaçlarına cevap veremeyen bu kent devletleri çözülmeye başlamışlardır.

Antik Yunan medeniyetindeki bu çözüme ve kargaşa ortamında, Yunan site devletleri Makedonya ordularının saldırılarına uğramış ve bu site devletlerinin varlığına son verilerek monarşi yönetimi altına alınmışlardır (İşçi, 2004: 81). Yeni süreçte site devletleri sadece monarşi içerisinde birer kent halini almışlardır. Makedon Kralı İskender'in yayılcı politikası çeşitli halkların birbiriyle kaynaştırılması hedefini de beraberinde getirmiş ve Yunan düşüncesi kendi içinde kapalı olmaktan çıkarak Doğu ile Akdeniz kültürleriyle karışmış ve yeni bir düşünüş biçimi ortaya çıkmaya başlamıştır (İşçi, 2004: 81). Bu gelişmeler sonucunda Helenizm, doğudan gelen din ve düşünce sisteminin eski gelenek, değerlerin ve düşünlerin iç içe

yaşanmış olduğu bir geçiş dönemini tasvir eder konuma gelmiştir.

Helenistik dünya, bir yönüyle istikrarın olmadığı ve karmaşanın hâkim olduğu dönemi ifade eder. Bu dönemde ticaretin ve zenginliğin merkezi Doğu'ya kayınca bunun Antik Yunan'a yansması maddi çöküş şeklinde olmuştur. Maddi yaşamın çöküşü beraberinde kaos ortamını doğurmuş ve bu durum nihayetinde ahlaksal çöküşü de beraberinde getirmiştir. Bu dönemdeki düşünüş biçiminin temellerinde de maddi çöküşün neden olduğu ahlaki çöküşü engellemek olacaktır ve bu nedenle gelişen düşünüş biçimleri maddi temelden soyutlanarak, umutsuz olan ve gelecek kaygısı yaşayan insanların sorunlarına eğilmişlerdir. Bu dönemdeki siyasal düşünüşün temelini de tamamen yaşanan çağın belirtilen sorunları belirlemiştir.

Helenistik düşüncenin temelini, ahlaki bir boyut çerçevesinde insanın nasıl bir yaşayış içerisinde mutluluğa varacağı sorusuna cevap aramak oluşturmaktadır (İşçi, 2004:81). Mutlu yaşayış ideali öncülüğünde gelişen düşünce biçimi bunun yolunu kadenci bir tutumun ve kamusal yaşayış biçiminin sunmuş olduğu bütün erdemlerin reddedilmesini ve kötülenmesini çıkış yolu olarak görmüştür. Poliste yurttaşın bireyselliği toplum içerisinde tamamen eritilmişti ve toplum bireyden önce gelmekteydi. Yeni dönemde ise birey toplumdaki ayrılarak kendi kendine yeterli olmak durumundaydı (Sabine, 1962:135). Yeni oluşan bu toplumsal ve siyasal yapı çerçevesinde düşünüş biçimi de bireyüstü düzeyden birey odaklı bir yapıya kayacaktır.

Makedon Kralı İskender'in izlemiş olduğu politika Yunanlılar ile barbar olarak nitelendirilen toplumlar arasındaki ayrılığı ortadan kaldırmaya başlamış ve bunun neticesinde Yunan düşünüşünün de temelini oluşturan unsurlardan biri olan eşitsizlikçi görüşler karşılıksız kalmaya başlamıştır. Bireyler, kendilerini artık sadece bir sitenin üyesi değil aynı zamanda dünya toplumunun da üyesi olarak görmeye başlamışlardır. Bu anlayış çerçevesinde birey fikri ile evrensellik fikri ortaya çıkmaya ve herkesin ortak bir dünyaya sahip olduğu, evrensel insanlık anlayışı oluşmaya başlamıştır (Tuğcu, 1985:128).

Helenistik dönem, Yunan toplumuna hiç istemeyeceği kötülüklerle dolu bir dünya sunmuştur. Eskiden özgür yurttaş olan Yunanlılar bu dönemde sadece özgür Makedonları izlemekle yetinmişlerdir. Bu toplumsal dönüşüm içerisinde umutsuzluğun toplumsal bir gerçeklik haline gelmesi mistizm, kötümserlik vb. düşüncelerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Dünyadaki yaşantının kötü olduğu ve iyinin gelecekteki yaşantıda veya başka bir dünyada bulunabileceği, bilinci bu şekilde yerleşmeye başlamıştır (Cogniot, 1962:97). Bu dünyada insanların nasıl mutlu olabileceği sorunu düşünüş biçimini de ahlaki eğitim haline dönüştürmüş ve bu düşünüş biçimi bireyler açısından tedavi aracı olarak kullanılmıştır.

Bu dönemdeki ahlaki boşlukların nedenlerinden biri de Yunan tanrılarının bireyler üzerindeki etkisini yitirmesi ve bireylerin kendini ahlaki bir boşlukta bulmasıdır. Bu dönemde birbirine zıt düşünceler ve dinler bütünleşmiştir. Gizemli Doğu'nun dinleri ile Yunan'ın kendi dini ve ahlaki görüşlerinin sentezi olan helenistik dinler ortaya çıkmıştır. Bu dinlere bir de Hristiyanlık eklenmiştir ve Hristiyanlığın akılla çelişen temel inançları helenistik düşünce yoluyla düzeltilmiştir. Helenistik dönemde, Yunan ve Doğu düşüncesinin birbirileriyle kaynaşması Roma İmparatorluğu'nu da etkilemiş ve bu durum Hristiyanlıkla zirveye ulaşmıştır (İşçi, 2004: 81). Helenistik dönemin sonunda dinsel olgulara duyulan ihtiyaç artacak, bilgi ve mantıksal düşünceye dayanan tüm özelliklerini kaybedecek bu durum Orta Çağ siyasal düşünüşünde kilise eksenli düşüncenin hâkim olmasının kaynağını da oluşturacaktır. Makedon Kralı İskender'in toplumları kaynaştırma politikası neticesinde, toplumsal yaşamdan kopma ve toplumsal duygunun zayıflaması ile ortaya çıkan dinsel eğilimler kendisiyle birlikte tanrılaştırılmış bir krallık kuramını da içerisinde barındıracaktır. Tanrısal Krallık İlkesi, tüm evreni yöneten hukuk kurallarının var olduğunu insanların da evrensel hukuka tabi olduğu anlayışını doğuracaktır.

Sonuç olarak Helenistik felsefe, ortaya çıkan yeni toplumsal koşullara karşılık vermeye çalışan ve hem kendinden önceki felsefi düşünüşlerden beslenen hem de ortaya atmış olduğu yeni düşünüş sistemleriyle kendinden sonraki düşünüş biçimlerine ortam hazırlayan geçiş dönemi felsefesi olarak düşünülebilir (Ağaoğulları, 2012: 154). Roma siyasal düşüncesi

ise Helenistik dönemin temel siyasal düşüncesi olan stoa felsefesini, kendi toplumsal ve siyasal yapısına uyarlayarak bu düşünceyi Roma siyasal düşüncesi haline dönüştürmüştür.

2. STOA SİYASET DÜŞÜNCESİ

Köken olarak Yunan düşüncesine dayanan gelişim evresini ise Roma'da tamamlayan stoa düşünüşü, polisten imparatorluğa geçişi temsil eden helenistik kültürün sunmuş olduğu bir düşünüş biçimidir. Stoa düşünüşü, Doğu'dan alınan din ve düşünce fikirlerini Yunan düşüncesi ile sentezleme çabası güden bir düşünce biçimi olarak kendini göstermekle birlikte barındırdığı Yunan düşünüş öğeleri oldukça zayıftır.

Bu düşünce biçimi M.Ö. 300 yılında Kıbrıslı Zenon tarafından kurulmuş ve daha sonra Roma siyasal düşüncesinin de ana yapısını oluşturmuştur. Roma siyasal düşüncesi, stoa felsefesi üzerinden şekillenmiştir. Makedonya İmparatorluğu'nun kurulmasıyla Antik Yunan'daki eşitsizlikçi toplum yapısı ve düşüncesi yıkılmıştır. Yalnızca Yunanlıların özgür ve eşit kişiler sayıldığı düşünce sisteminden tüm insanların saygıdeğer varlıklar, eşit ve özgür kişiler olabilecekleri düşüncesine geçişi stoa okulu gerçekleştirecektir (Göze, 2017: 62-63).

Stoa felsefesi, tarihsel süreç içerisinde belli ölçüde değişmezliğe ve devamlılığa sahip olarak özünü korumuştur. Bu düşünüş biçimi kendi içinde üç döneme ayrılır; Zenon ve çağını belirtmek için Eski Stoa, bu süreçten sonraki gelişmeleri ayırt etmek için Orta Stoa ve son olarak da Son (Roma) Stoa ayrımı kullanılır (Göze, 2017: 62).

Stoa felsefesinde temel amaç mutluluktur ve bu mutluluğa erişebilmenin yolu doğaya uygun bir şekilde yaşamak ve doğayla uyumlu olmaktır. Doğaya uygun davranış ise akla uygun davranış ile eş değer olarak görülür. İnsanın doğaya uygun yaşaması aynı zamanda insanın kendi doğasına ve kendisiyle uyumlu yaşaması anlamına gelir. İnsanın diğer varlıklardan farklı ve üstün olmasını sağlayan akıl sadece insan doğasına özgü bir unsurdur. İnsanın bu özelliği nedeniyle akla uygun davranması ve tercihte bulunması insanın doğayla uyumlu olması anlamına gelir. İnsanın kendi akıyla hareket

etmesi aslında doğaya ve doğada bulunan evrensel yasalara uygun hareket etmesi anlamına gelir (Hadot, 2011: 132). Stoa düşüncesine göre sadece erdemli insan mutlu olabilir ve erdemli olmak ise evrensel akıl ile insanın kendi akli arasındaki uyumu bozmadan yaşayabilmektir. Çünkü insan akli tanrısal aklın bir parçasıdır ve bu nedenle doğaya uyan ile insan aklına uyan aynıdır (Laertios, 2013: 330).

Stoa düşüncesine göre evren tanrısal olarak belirlenen olaylardan oluşmuştur. Tanrısal akıl her şeyi kapsar ve bütün evreni şekillendirir. Bu nedenle tanrı aslında evrenden ayrı bir varlık değildir. İnsan ise evrenin bir parçası olarak tanrısal akıldan pay almıştır ve tanrısal akıl tarafından yönlendirilen doğaya uyum sağlar. Stoacı düşünüş, evreni sorgulamaz ve olduğu gibi kabullenir. Erdem kavramı da işte bu evrensel yapı çerçevesinde belirlenir. İnsan, akla sahip olduğuna göre tanrısal akıl tarafından yönlendirilen evrenle daha doğrusu doğayla uyumlu yaşamak bilgece bir iştir. Bilge kişi ancak erdemli kişi olabilir ve erdem her şeyin başıdır. Erdeme ulaşmak için çaba sarf etmek gerekir. Yaşamın amacı mutluluk olduğu için insan bu mutluluğu ancak doğayla uyumlu yaşamakla sağlar.

Stoa düşünüşü, kaderci bir anlayışa sahiptir ve bu anlayış biçimi stoa düşüncesinin Roma İmparatorluğu ve Hristiyanlık tarafından benimsenmesinin de en önemli nedenlerinden biridir. Bu düşünüşe göre insanlar kaderlerine razı gelmeli ve görevleri en iyi şekilde yerine getirmelidir. Çünkü bu sayede birey ruhsal dinginliğini sağlayabilir. Dış dünya değişken olduğu ve evrensel akılla yönetildiği için bu duruma müdahale etme ve bu durumu değiştirme şansı yoktur. İnsan dış dünya üzerinde etkili olamayacağı için kendi iç dünyasına dönmeli ve kendi iç dünyasını kontrol etmeye çalışmalıdır. Bunun yolu da akla uygun hareket etmekten geçmektedir. Dış dünyaya müdahale edip değiştirmeye çalışmak sadece insanı yorar, yıpratır ve insanın içsel dinginliğinin kaybolmasına neden olur. Bu nedenle en akıllıca davranış dış dünyadaki kaosu görmezden gelmektir (Pojman, 1998: 358). Kadere razı gelmenin zorunluluk olduğunu belirtmek için ilk dönem stoacılar Zenon ve Khryssippos şu örneği verir: “ *Bir köpek arabaya bağlandığı zaman eğer rastlantısal olarak arabanın peşinden gitmek isterse bu anlık hareket kaçınılmaz olanla uyuşacaktır ki zaten arabaya bağlanan tasmaları onu çekecek ve arabanın peşinden gidecektir.*

Fakat köpek bunun tersini istemesi durumunda bile arabanın tasmasını çekmesi sonucu mecburen arabanın peşinden gidecektir" (De Botton, 2004: 134). Örnekte olduğu gibi insan mevcut düzene karşı çıkmayacağını bilmeli ve düzene uymalıdır aksi durumda boş yere çaba harcayacak ve bu çabanın sonunda da mutsuz olacaktır.

Stoa düşünüşü kaderci anlayışına rağmen insanların özgürlüğünden de bahseder ve özgürlüğün ruha ait bir kavram olduğunu ileri sürer. İnsanların sosyal, ekonomik ve siyasal durumu ne olursa olsun bir kimsenin özgür sayılabilmesi için akla uygun davranması yeterlidir ve akla uygun hareket eden herkesin eşit olduğunu belirten bu düşünüş insanlık tarihinde önemli bir yere sahiptir (Göze, 2017: 64).

Stoa düşünüşü birey odaklı bir düşünce biçimi olmanın yanında dünya vatandaşlığı idealine de sahiptir. Her insan topluluğu, bireyde bulunan aklın eşitliğine dayandığı için insanlıkla uyum içinde ve onun bir parçası olmalıdır. Bütün insanlar aynı evrenin parçası olarak birbiriyle ilişki içerisindedir ve hepsi aynı kaderi paylaşmaktadırlar, hepsi aynı yasaya tabi ve hepsi aynı devletin vatandaşlarıdır. Stoacı düşünüş bu yönüyle insanların, aklın kuralları olan yasalara uymaları neticesinde tüm insanların ortak değerlerde birleşebileceklerini savunmuştur. Evrensel dünya vatandaşlığı fikri stoa düşünce sisteminin Roma İmparatorluğu döneminde yayılma politikasında kullanacağı temel düşünüş olacağı için İmparatorluk tarafından çok hoş karşılanan bir düşünce biçimi olacaktır (Şenel, 2002: 181).

Farklı tarihsel dönemlerde, üç ayrı görünüm altında ortaya çıkan Stoa düşünüşünün her üç akımı da ahlak, adalet ve erdem temellerine dayanmaktadır ve bu yönüyle ortak bir çizgiyi sürdürmüşlerdir. Aralarındaki ortak yönlerle birlikte önemli farklılıkları da bu üç akım kendi içinde barındırmıştır. Orta Stoa akımı kendi öğretisine Platon ve Aristoteles'in düşüncelerini de eklemeyerek stoa düşüncesine yeni bir boyut kazandırmıştır. Roma stoasında ise ahlak öğretisi daha ön planda tutulmuş ve diğer konular üzerinde yeterince durulmamıştır.

Stoacı felsefenin siyasal düşünüşe en büyük etkisi; evrensel aklın görünümü olarak, tüm insanlar için geçerli olan evrensel yasaların olduğunu ileri süren doğal hukuk anlayışı

olmuştur. İnsan yapısı yasaların üzerinde geçerli olan, akla dayanan doğal hukuk anlayışı tarihte birçok kez zorba ve baskıcı yönetimlere karşı silah olarak kullanılacaktır. Stoa düşünüşü, doğal hukuk, iç özgürlük, evrensel kardeşlik düşünceleriyle, Platon ve Aristo'nun düşünceleriyle birlikte Batı düşüncesini en çok etkileyen üç akımdan biri olmuştur (Şenel, 2002:183).

3. ROMA SİYASAL DÜŞÜNÜŞÜ

Roma medeniyeti ilk olarak kent devleti olarak kurulmuş ve sonrasında Akdeniz'in tümünde hüküm süren tek medeniyet olmayı başarmıştır. Roma kent devletini ilk olarak krallık sonrasında cumhuriyet olarak idare eden Roma, sonunda büyük bir coğrafyayı idare etmek için imparatorluk şekline bürünmüştür. Roma'nın tarihi genel kabul gördüğü üzere *Krallık öncesi dönem*, *Krallık*, *Cumhuriyet* ve *İmparatorluk* olmak üzere dörde ayrılır (Şenel, 2002: 186). Bu ayrıma rağmen Roma'nın dünyanın en büyük medeniyetlerinden birini oluşturmasında cumhuriyet döneminde oluşturmuş olduğu kurumlar ve sonraki dönemlere miras bırakmış olduğu geleneklerin önemi büyüktür.

Roma, cumhuriyet döneminde bir kent devletinden imparatorluğa geçişte ve günümüze kadar da Batı medeniyetinin oluşması açısından etkisi büyük olan bir kurumlaşmaya gitmiştir. Bu kurumlaşma öğeleri; senato, halk meclisi, yargıçlık olarak sıralanabilir. Cumhuriyet dönemi Roma'sı, modern yönetim düşüncesinin oluşumunda vazgeçilmez bir başvuru kaynağı oluşturmuştur (Ağaoğulları, 2012: 165). Bu dönemdeki cumhuriyet kavramı aristokratik bir yapıya sahiptir ve nüfusun yüzde onunu oluşturan "*patriciler*" iyi örgütlenmiş toprak sahipleri sınıfını oluşturmaktaydılar ve bu sınıf vatandaşlık haklarına sahiptiler. Nüfusun yüzde doksanı ise sınırlı vatandaşlık haklarına sahip "*plepler*" sınıfına dâhildir (Şenel, 2002:187). Bu dönemdeki cumhuriyet, nüfusun yüzde onunun nüfusun yüzde doksanını yönettiği aristokratik cumhuriyet modelidir.

Agustos'un, Roma'da cumhuriyet idaresine son verip imparatorluk düzenine geçmesi ile birlikte, aristokratların katılımı ile oluşan ve imparatorun danışma meclisi niteliğinde

olan Senato'nun devlet idaresinde ön plana çıktığı görülür ve hâkimiyet altına alınan bölgelere genel valiler, komutanlıklar ve yüksek görevlere atamalar bu meclisten yapılırdı (Yalçın, 1983: 90).

Roma medeniyetinin siyasal düşünüşe felsefi anlamda pek katkı sağladığı söylenmemekle birlikte siyasal düşünüşe en büyük katkısı hukuk ve siyasal örgütlenme alanında olduğu söylenebilir. Çünkü Roma hukuku ve siyasal örgütlenmesi, egemenliği altına giren geniş topraklar üzerinde bu devletin denetim kurmasını ve bunu sürdürebilmesini sağlamış ve kısa sürede bir ideolojinin oluşmasına yol açmıştır (Yetkin, 2008: 137). Romanın siyasal düşüncesinin gelişimdeki diğer bir rolü ise Hristiyanlığın bu devlette ortaya çıkarak gelişmesi ve sonunda bu dinin devlet tarafından benimsenmesidir. Hristiyanlık, siyasal düşüncede önemli gelişmelere yol açacak ve özellikle Orta Çağ'da Hristiyanlığın siyasal düşünceyi şekillendirmesi sağlanacaktır.

Roma siyasal düşüncesi genel olarak helenistik dönemde gelişmiş olan stoacı düşünce üzerine inşa edilmiştir. Hem cumhuriyet döneminde hem de imparatorluk döneminde Roma'nın siyasal kurumlarında iz bırakan düşünürlere bakıldığında özellikle stoa düşünüşü etkisinde kaldıkları görülür (Çaha, 2010: 44). Bu çalışmada Roma siyasal düşünürleri incelenirken biri cumhuriyet dönemi, diğeri ise imparatorluk dönemi Roma'sını temsilen Cicero ve Seneca'nın görüşleri ele alınmıştır.

3.1. Marcus Tillius Cicero

Roma'nın cumhuriyet döneminde iç savaş ve sosyal karışıklık ortamında büyüyen Cicero İ.Ö. 106 yılında Arpinum'da doğmuş ve Roma'da hukuk, Atina ve Anadolu'da felsefe eğitimi görerek genç yaşında başarılı bir devlet adamı olmuştur (Ağaoğulları, 2012: 179). Cicero'nun felsefesi, özgünlükten yoksun ve Yunan felsefesi ile stoa felsefesinin sentezi biçimindedir ve felsefi temeli stoa düşüncesine dayanır. Roma politik yaşamında önemli görevler üstlenen Cicero, Sezar'ın ölümünden sonra ortaya çıkan iç savaşta Sezarcılar ağır basınca, iki bin atlı ve 30 senatörün öldürülmesine karar verilen süreçte İ.Ö. 44'de çiftliğinde öldürülmüştür (Şenel, 2002: 195).

Cicero'nun siyasi düşünceleri genel olarak siyasi düşünüşe bir yenilik katmadığından dolayı birçok yazar tarafından önemli olarak görülmemiştir. Siyasi eserleri kendisi tarafından “*derlemeler*” olarak isimlendirilmiştir. Siyasal düşünceleri tekrar niteliği taşımasına rağmen eserleri önemli Yunan düşünürlerin unutulmuş düşüncelerinin saklanabilmesi ve günümüze ulaşması açısından önemli görülmüştür. Cicero, siyasi düşünceleri ile Romalıları kendisinden sonra uzun süre etkileyecek siyasi fikirler aşlamıştır ve stoa düşüncesinin Roma'da gelişmesine büyük katkı sunmuştur. Cicero'nun; *De Republica* (Devlet Üzerine), *De Legibus* (Yasalar Üzerine) ve *De Officiis* (Görevler) eserleri diyaloglar şeklinde yazılmış ve dönemin aristokratik siyasi düşünüşü hakkında önemli bilgiler sunmaktadır (Tannenbaum &Schultz, 2006: 100).

Cicero'nun felsefesinin temel kaynağını stoa öğretisi oluşturur ve Cicero, yasaların kaynağı herkeste evrensel akıldan bir parça olarak bulunan akılda aranması gerektiğini ifade eder. Bu şekilde hukukun özü, doğada ve insan doğasında aranmalıdır ki yasa burada doğru akıldır (Şenel, 2002: 196). Cicero, aynı akli ve yasayı paylaşanların aynı devletin üyesi olması gerektiğini belirtmiş ve dünya devletlerinin kurulmasının aslında tanrının isteği olduğunu savunmuştur (Cicero, 2016: 13-14). Cicero bu şekilde stoa öğretisini Roma'nın yayılcı politikasına uygun hale getirmiştir. Bu çerçevede doğal yasaya dayanmadığı sürece pozitif yasaların veya devletin sürekliliğini yitireceğini ve dengesiz bir durumda olacağını belirtmiştir (Şenel, 2002: 196-197). Cicero, insan yasalarının doğal yasaların tamamlayıcısı olduğunu ve her yasanın en sonunda evrensel yani doğal yasaların doğrultusuna gireceğini savunarak yöneticinin de doğal yasalara göre yönetmesi gerektiğini vurgulamıştır (Cicero, 2016: 18). Cicero, doğal yasa kavramını yaşamış olduğu dönemdeki siyasi karışıklıkları açıklamak için kullanır. Doğal yasaların tanrısal olduğunu ve bu boyutuyla adaletin temeli olduğunu savunur. Cicero'ya göre doğal yasanın amacı adalet ise dünyevi yasalar da buna uyumlu olarak adalet ve can güvenliğini sağlamalıdır.

Cicero'ya göre insanları devlet kurmak suretiyle bir araya getiren temel sebep, insanın doğal toplumsallık içgüdüdür. Devletin oluşumu, ilk olarak erkek-kadın ilişkisi, sonra baba-çocuk ilişkisi, insanın ev halkıyla ilişkisi, şehirle ilişkisi ve son

olarak da devletle ilişkisinin evrilmesinden ibaret olan toplumun beşinci aşamasını temsil etmektedir (Tannenbaum & Schultz, 2006: 101). Cicero, devletin oluşumu noktasında büyük ölçüde Platon ve Aristo'dan etkilenmiştir. Cicero da devletin oluşumunu aileden başlatmış ve devlete ilişkin görevler bu ilişkilerin en önemlisi olarak belirtilmiştir.

Cicero, devleti ve devlet işlerini her şeyin üzerinde görmüştür. Eserlerinde kamu görevlerinden uzak durmanın yanlış olduğunu ifade eder ve kamusal hayata katılmayı ön plana çıkarır. İyi ve cesur adamlar kamusal hayatta rol almalı ve cumhuriyetin sıradan adamlar tarafından mahvedilmesine izin vermemelidir. Yönetim için doğuştan yetenekli olanlar yüksek görevler almalı ve devlet işlerine girmelidir (Ağaoğulları, 2012: 187).

Cicero, yönetim şekilleri üzerinde dururken bu noktada Platon ve Aristo'dan etkilenerek bir yönetim modellemesi yapmıştır. Cicero, yönetim şeklinin tek kişiye (kral), birçok kişiye (aristokrasi) veya halkın kendisine (demokrasi) verilmesine göre oluşturulabileceğini belirtmiştir. İktidar tek bir kişinin elinde ise bu kişiye kral, yönetim biçimine ise krallık denir. İktidar çeşitli nedenlerden dolayı ortaya çıkan elit bir zümrenin elinde ise yönetim biçimi aristokrasidir ve son olarak her şey halk elinde ise yönetim biçimi demokrasi diye adlandırılır (Yetkin, 2008: 140-141). Bu üç yönetim biçimi de tek başına en iyi yönetim biçimi olarak görülemez ve bu yönetim biçimlerinin hepsi kendi toplulukları ile bağlarını koparmadıkları sürece biri diğerinden üstün olabilecek yönetim biçimleridir.

Cicero üç yönetim modeli sunarken bunların eksik yönlerini de belirtmeye çalışmıştır. Düşünürü göre krallık yönetiminde verilen kararlar üzerinde halkın söz sahibi olmaması ve kararlarda birliğin sağlanmaması bu yönetim modelinin eksikliğidir. Buna rağmen Cicero üç yönetim modeli içerisinde en beğendiği yönetim modelinin krallık olduğunu belirtmiştir. Bunun nedeni ise krallıkta kararların tek bir kafadan çıkmasından dolayı istikrarın daha rahat sağlanabilecek olmasıdır (Ağaoğulları, 2012: 186). Aristokrasi yönetiminde ise yasa koyma ve halkın yönetime katılmasının mümkün olamayacağını ve bunun da halk adına sıkıntıların

doğurabileceğini belirtmiştir. Demokraside ise her şeyin halka bırakılması eşitliğin göreceli olarak sağlanması anlamına gelirken liyakat ve hakkaniyetin sağlanmasının mümkün olamayacağı belirtilmiştir.

Cicero'ya göre kral adil yönetimini bir süre sonra kaybedebilir ve keyfi bir yönetim modeli benimseyebilir ki bu kralın meşruiyetini kaybetmesi anlamına gelir. Bu durumda yönetimlerin en tehlikelisi olan tiranlık ortaya çıkar. Tiranlık yönetiminin tehlikesi ise devletin geleceğinin tehlikeye girmesidir. Aristokrasi yönetimi ise bir müddet sonra meşruiyetini kaybeder ve aristokrasinin yerini bilgelikten yoksun oligarşinin almasına neden olur. Oligarşinin en büyük tehlikesi ise iç savaşa neden olmasıdır. Bu durumda zenginlerle halk sınıfı arasındaki çatışma kaçınılmaz olur ve dış devletler ülkenin bu güçsüz durumundan yararlanarak ülkeyi işgal edebilirler (Yetkin, 2008: 140-141). Demokrasi yönetiminde ise siyasi görevler liyakat olmadan herkese dağıtıldığında ülkede kaos çıkar ve bu şekilde ülkede kanunsuzluğun hakim olduğu yığının yönetimi yani “çoğunluğun tiranlığı” söz konusu olur. Bu yönetimde kimse kimseyi engelleyecek çoğunluk elde edemez ve devlet zayıflamaya başlar ki bazı durumlarda halkı toplama ancak dış müdahale ile gerçekleşir. Cicero çoğunluğun tiranlığı kavramı ile kendisinden sonra gelecek olan birçok aristokratik, eşitsizlikçi düşünürün demokrasi karşıtı düşüncelerini savunurken yararlanacakları bir kavram ortaya atmıştır (Şenel, 2002:198).

Cicero üç yönetim biçimini analiz ettikten sonra kendi en iyi devleti dediği devleti tanımlamıştır. Düşünüğe göre en iyi devlet; krallık, aristokrasi ve demokrasinin mükemmel yönlerinin birleştirildiği siyasal sistemdir. Krallığın özelliği uyrukların sevgisi ve akıl, aristokrasinin özelliği bilgelik ve demokrasinin özelliği ise özgürlüktür. Cicero'nun karma anayasa olarak nitelendireceği en iyi devleti; krala mahsus üstün bir iktidarın varlığı, bazı işlerin yapılmasında halkın iradesine göre hareket edilmesi ve halka saygı gösterilmesi ve ülke elitlerinin önemli görevlerde buldukları yönetim modelinden oluşur. Karma Anayasa yönetiminde tek kişinin iktidar kudreti, seçkin kimselerin önemli görevlerde olması nedeniyle otoritenin hâkimiyeti ve halk için özgür yaşama ortamı sağlanmış olur. Bu şekilde insanda mevcut olan otorite,

düzen ve eşitlik ihtiyaçları karşılanmış ve herkesi memnun eden bir siyasal sistem modeli ortaya çıkmış olur. Bu yönetim modelinde birbirine zıt olan toplum kesimleri arasında uzlaşma sağlanmış olur (Tannenbaum &Schultz, 2006: 102).

Sonuç olarak Cicero, özgün bir düşünür olmamasına rağmen devlet adamı olması nedeniyle, yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal gerçeklerini iyi bir şekilde analiz etmiştir. Bu analizler çerçevesinde siyasi düşüncelerini inşa etmiş ve eski Yunan felsefi düşüncüsü ile yoğrulmuş olan düşüncelerinin içinde bulunduğu çağda uygulanabilirliğine inanarak eserlerini yazmıştır. Çoğunluğun tiranlığı ve karma anayasa devlet modeli gibi kavramların günümüzde hala tartışılabilmesini sağlamıştır.

3.2. Seneca

Roma medeniyetinde, Yunan medeniyetine göre zayıf olan siyasal düşünce imparatorluk dönemine girilmesi ile birlikte iyice zayıflamıştır. Bu durumun temel nedeni belirtilen dönemde siyasetin imparatorun gücü altında ezilmiş olmasıdır. Siyasal düşüncenin gelişmemesinin nedeni tek kişi yönetiminin sağlamış olduğu iktidardan vazgeçilememesi diğer yandan ise siyasal istikrar uğruna neredeyse herkesin siyasal sürecin dışına atılmasıdır. Bu dönemde Hristiyanlık dininin etkisiyle halk siyasetten tamamen uzaklaşmış ve din kavramı Roma birliği için imparator tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Bu dönemde aslında din, toplumu bir arada tutan çimento görevi üstlenmiştir. Roma zayıflayıp ayakta kalamayınca dinselleşen birlik ideolojisi bu defa Roma kilisesi tarafından Orta Çağ'da kullanılan bir araç haline gelecektir.

Seneca (İ.Ö. 4- İ.S. 65), belirtilen atmosfer içinde yaşamış olan Roma'nın imparatorluk dönemi düşünürüdür. Seneca'nın ele almış olduğu konular ve bu konulara ilişkin tutumu aslında yaşamış olduğu dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Seneca'nın yaşadığı dönemde Cumhuriyet yıkılmış ve Cicero'dan beri görülen siyasetten uzaklaşma iyice artmıştır. Seneca'nın düşünceleri aslında siyasetten uzaklaşmanın bir yansımasıdır. Seneca'nın düşünceleri stoacılık ile Hristiyanlığın sentezi niteliğinde bir görünüm sergilemektedir (Çaha, 2010: 47).

Seneca, Kynikten ve Stoalı hocalardan ders almakla birlikte daha çok stoa düşünüşünü benimsemiştir. Kynik düşüncesi doğrultusunda, politikadan uzak durma, özel mülkiyete ve ekonomik eşitsizliğe karşı olma ve yalın bir yaşamı savunmasına rağmen kendi yaşamında tam tersi bir hayat sürerek şan, şeref ve lükse aşırı düşkünlük göstermiştir. Seneca, Roma siyasal yaşamında aktif olarak rol oynamış ve Neron'un hocalığı ile danışmanlığını yapmıştır. Neron'a yapılan suikasta katılmakla suçlanmış ve hizmetleri nedeniyle intihar etmesine izin verilmiştir (Şenel, 2002: 199-200).

Seneca, stoa düşünüşünün evren veya doğanın tanrı ile aynı olduğu yönündeki panteist görüşünü benimser ve bu doğrultuda evrensel kadercilik anlayışını savunur. Evrensel kaderin her şeyi belirlediğini ve bu nedenle insanın kendi kaderine metanetle katlanması gerektiğini savunur. Seneca'ya göre insan gözlerini açtığı andan itibaren kaderi çizilmiştir ve yaşam süresi de o anda artık bellidir. Her şey belirlenen kader anlayışı içinde gelişir. Kader insanın neye sevineceğini, neye üzüleceğini ve ne zaman öleceğini zaten belirlemiştir. Bu nedenle yapılması gereken şey kadere razı olmak ve gülümseyerek cesaretle olayları karşılamaktır (Yetkin, 2008: 146-147).

Seneca da Cicero gibi ideal devleti Roma Cumhuriyeti olarak tanımlar fakat Cicero'nun aksine cumhuriyet döneminin geri getirileceğine dair bir umudu yoktur. Ona göre Roma, çözülme dönemine girmiştir ve her yerde siyasal çürüme hâkimdir. Bu nedenle Seneca'nın eserlerinde umutsuzluk ve kötümserlik hâkimdir. Seneca'nın düşünceleri siyasetten ziyade ahlak üzerine yoğunlaşmıştır ve düşünür genellikle ahlak sorunları üzerinde durmuştur. Kendi öğretisine temel oluşturmak için bazı ahlaksal ilkeler çıkarmak için eşitlikçi "altınçağ" varsayımını kurmuştur. Altınçağ varsayımını ortaya atmasının temel nedeni kendi döneminin toplumsal, siyasal ve ekonomik yapısını bu şekilde suçlamaya çalışacak olmasıdır.

Seneca'ya göre, Altınçağ, devletin doğuşundan önce insanların eşit, mutlu ve masum bir yaşam sürdükleri bir doğa durumudur. Özel mülkiyetin olmadığı bu dönemde ne devlete ne de yasalara ihtiyaç yoktur. Özel mülkiyetin ortaya çıkması ile birlikte mutlu yaşam sona ermiş, zanaatın gelişmesiyle doğal

ihtiyaçlara göre yaşayan insan lükse alışmış ve ahlaksal bozukluk içine düşmüştür. Bu ahlaksal bozukluğu güç sahibi olmak ve başkaları üzerinde hâkimiyet kurmak düşünceleri takip etmiş ve bu şekilde toplumun yasasız, dertsiz yaşaması, birlik ve beraberliğini sürdürmesi imkânsız hale gelmiştir. Bu da yasalara ve siyasal örgütlenmelere ihtiyaç duyulmasına neden olmuş ve bu şekilde devlet ortaya çıkmıştır (Şenel, 2002: 201).

Altınçağ kavramından anlaşılacağı gibi devletin ortaya çıkmasının nedeni insan olarak eksikliklerimizin olması ve günahkâr olmamızdır. İnsanların yalın hayattan uzaklaşmaları ahlaken bozulmalarına neden olmuştur ve böyle bir durumda yapılacak en doğru şey siyasal yaşamdan çekilip bilgelik ve felsefeyle uğraşıp insanlığa yararlı olmak olacaktır. Stoa düşünüşüne aykırı olan politik yaşamdan çekilme düşüncesini evrensel devlet yerine, üyelerini birbirine siyasi ve hukuki bağlar yerine dinsel veya ahlaksal bağlarla bağlayan evrensel toplumu önererek uzlaştırır. Seneca, evrensel toplum kavramını açıklarken iki devlet olduğunu söyler. Biri sınırları güneşle çizilen devlettir diğeri ise bütün insanları değil belli bölümünü içine alan doğuş koşullarının belirlediği devlettir. Büyük devlete kamu işlerinden uzak durarak daha iyi hizmet edilebilir diyerek insanların politikadan uzak durarak yerel devlet yerine evrensel topluma hizmet etmesi gerektiğini belirtir (Ağaoğulları, 2012: 194).

Seneca, yurttaşlık kavramı yerine durumun ne olursa olsun tüm insanların paylaştığı evrensel doğal eşitlik düşüncesi ile tanrının tüm insanları eşit yarattığı düşüncesini savunur. Seneca, köle olmanın insanın kişiliğini kesinlikle etkilemeyeceğini, kölenin de bir insan olduğunu ve iç dünyanın hiçbir zaman köleleştirilemeyeceğini ifade etmektedir (Yetkin, 2008: 149). Seneca, bu söylemiyle her insanın eşit ama farklı rollerde olduğunu ve asıl olanın iç dünyanın özgür olması gerektiğini söyleyerek aslında kölelik kurumuna karşı olmadığını belirtir. Kölelerin de insan olduğunu ve onlara yumuşak ve şefkatli davranılması gerektiğini tavsiye etmektedir. Seneca'nın kölelik ile ilgili görüşlerinden şu anlam çıkarılabilir; köleler eski Yunan'daki gibi köledirler fakat temel fark ise köleler eski Yunan'da araç iken şimdi insan konumundadırlar.

Sonuç olarak Seneca, siyasal düşünce anlamında önemli bir yere sahip olmasa da ortaya çıkarmış olduğu eserleri kendi döneminin Roma'sını anlamak açısından önemli nitelik taşımaktadır. Seneca'nın eserlerinde genel anlamda kendisi ile çelişen birçok durum söz konusudur ve kendi çabası da bu çelişkileri gidermeye yöneliktir. Bir taraftan yalın hayatı tavsiye edip lüks içinde yaşamak, stoa felsefesini benimseyip kamusal alandan uzak durmayı tavsiye etmesi bu çelişkilere örnek olarak verilebilir. Seneca, genel olarak düşünceleri ile Hristiyan düşünüşünü etkilemiştir ve bu yönüyle Roma düşünüşünden Hristiyan düşünüşüne geçişi simgeleyen önemli bir düşünürdür.

4. SONUÇ

Helenistik dönem siyasal düşüncesi bireyin yaşamını polis içinde değerli kılan Antik Yunan düşünüşünün aksine doğaya dönüşü öngören bir siyaset felsefesi oluşturmuştur. Bu dönemin temel öğeleri; erdem, bilgelik, sade ve yalın yaşam gibi bireyin kendine yönelik unsurlardır. Helenistik dönem, kent devletinden çıkarak evrensel değerlere ulaşılmasının simgelendiği bir dönemdir ve dünya devleti anlayışı da bu düşünce ortamında gelişmiştir. Helenistik düşünce ile birlikte birey ön plana çıkmış ve bireyci siyaset anlayışı gelişmiştir. Birey, kolektif varlıklara hizmet eden bir konumdan kendisine hizmet edilen bir konuma dönüşmüştür. Helenistik düşünce ile birlikte evrensel eşitlik kavramı siyasal düşünüş içerisinde girmiş ve köleler en azından araç olmaktan ziyade insan olarak görülmüşlerdir. Helenistik dönem siyasal düşüncesi siyasi değerleri ikinci plana iterek ahlaki değerler üzerine yoğunlaşmış ve iyilik, yardımseverlik, bilgelik gibi kavramlar bu düşünüş biçiminde daha etkili konumda olmuşlardır.

Roma siyasal düşünüşü içinde barındırdığı helenistik düşünce ile Yunanlı ve Orta Çağ, Hristiyan ve modern siyasal düşünürler arasında köprü vazifesi görür. Yunan kent devletlerinin ortadan kalkması ve kültürlerin kaynaşmasıyla ortaya çıkan yeni büyük toplum içerisinde yurttaşlığa ve siyasal otoritenin nasıl anlamlandırılacağı büyük bir sorundu ve bunların çözümünde Roma hukuk geleneği ile siyasal düşünürleri önemli rol oynamışlardır. Roma, siyasal düşünüş

açısından çok gelişmiş olmamasına rağmen özellikle hukuk açısından önemli bir yere sahiptir. Roma siyasal düşüncesi, genel olarak stoa düşüncesi üzerine gelişen bir siyasal düşünüş biçimi olmuştur. Bu düşünüş biçiminin evrensel vatandaşlık ve dünya devleti kavramı ile içsel özgürlük kavramı özellikle Hristiyanlık ile birleşince imparatorluk yapısı nedeniyle siyasetin yapılaması aslında Roma'nın siyasal düşüş açısından kısır olmasına neden olmuştur. Stoa düşünüşü bu anlamda helenistik dönemden Roma dönemine geçişte siyasal düşünce bağlamında köprü vazifesi görmüştür. Roma siyasal düşünüşü, kent devleti olarak ortaya çıkan bir oluşumun nasıl büyük bir imparatorluğa dönüştüğünü ve bu dönüşüm içinde siyasal düşüncenin gelişimini anlama bakımından da önemli bir yere sahiptir. Roma'da krallıktan cumhuriyete ve imparatorluğa geçiş sürecindeki siyasal dönüşümler dönemin düşünürlerini etkilemiş ve çatışan sınıfların nasıl dengelenebileceği Cicero'da kendini karma anayasa olarak gösterirken, İmparatorluk döneminde ise Seneca'da umutsuzluk ve kadere razı olma şeklinde karşılık bulmuştur.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.*

Destek ve Teşekkür: *Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.*

Katkı Oranı Beyanı: *Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.*

Çatışma Beyanı: *Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.*

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2012). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağaoğulları, M.A. (2013). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. 7. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.

- Aristoteles, (2010). *Politika*, (Çev. Mete Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cicero, M. T. (2016). *Yasalar Üzerine*. (Çev. Çevik, C.C.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cogniot, G. (1968). *İlk Çağ materyalizmi (Yunan-Roma)*. (Çev. S. Belli). Ankara: Anadolu Yayınları.
- Çaha, Ö. (2010). *Siyasi Düşüncelere Giriş*. (2. Basım). İstanbul: Dem Yayınları.
- De Botton, A. (2004), *Felsefenin Tesellisi*. (Çev. Banu Tellioglu Altug). (2.Baskı). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Göze, A. (2017). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. (17. Bası). İstanbul: Beta Yayınları.
- Hadot, P. (2011). *İlkçağ Felsefesi Nedir*. (Çev. Muna Cedden). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- İşçi, M. (2004). *Siyasi Düşünceler Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Laertios, D. (2013). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. (Çev. Candan Şentuna). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pojman, Louis P. (1998). *Classics of Philosophy: Volume 1: Ancient and Medieval*. New York: Oxford University Press.
- Sabine, G. (1962). *Siyasal Düşünceler Tarihi: Eski Çağ-Orta Çağ*. (Çev. Harun Rızatepe). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Şenel, A. (2002). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. (10. Baskı). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tannenbaum, D. & Schultz, D. (2006). *Siyasi Düşünce Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri*. (Çev. F. Demirci). Ankara: Adres Yayınları.
- Tuğcu, T. (1985). *Felsefe Tarihi: Cilt:1*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Yalçın, A. (1983). *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Yetkin, Ç. (2008). *Siyasal Düşünceler Tarihi 1*. İstanbul: Salyangoz Yayınları.

POLITICAL THOUGHT OF HELLENISTIC AND THE ROMAN PERIOD

Extended Summary

The main purpose of this study is to provide information about Hellenistic and Roman political thought. Hellenistic philosophy is a way of thinking that tries to respond to the new social conditions of its time. Along with this, Hellenistic philosophy can be thought of as a transitional period philosophy, which both feeds on the philosophical ideas before it and prepares the environment for the new thinking styles it has put forward. Roman political thought, on the other hand, adapted the Stoa philosophy, which was the basic political thought of the Hellenistic period, to its own social and political structure, transforming this thought into Roman political thought.

In the study hellenistic political thought will be discussed in the context of stoic thought. The roman period of political thought will be discussed in the context of political thoughts of Cicero and Seneca. Stoic thought is an important political thought by influencing Roman political thought. That's why it is important to discuss bonds between hellenistic and Roman period political thought.

The basis of Hellenistic thought is to seek an answer to the question of what kind of life a person will achieve happiness within the framework of a moral dimension. The way of thinking that developed under the leadership of the ideal of happy life saw the way to this as the way out of the rejection and denigration of all the virtues offered by a fatalistic attitude and public life style. In the Hellenistic period, the individual had to be self-sufficient by leaving the society. Within the framework of this newly formed social and political structure, the way of thinking will shift from the supersonal level to an individual-oriented structure.

Stoa thought, which completed its development phase in Rome, which was originally based on Greek thought, is a way of thinking presented by the Hellenistic culture, which represents the transition from the police to the empire. Stoa thought

manifests itself as a way of thinking that tries to synthesize religion and thought ideas taken from the East with Greek thought, but the Greek thought elements it contains are quite weak. Stoic political thought was founded by Zenon of Cyprus in 300 BC and later formed the main structure of Roman political thought. Roman political thought was shaped over the Stoa philosophy. With the establishment of the Macedonian Empire, the inequality social structure and thought in Ancient Greece was destroyed. The Stoa School will make the transition from the thought system in which only Greeks are regarded as free and equal persons to the idea that all people can be respected beings, equal and free persons. The greatest effect of the Stoic philosophy on political thought has been the understanding of natural law, which asserts that there are universal laws valid for all human beings as the appearance of the universal mind. Stoa thinking; With the ideas of natural law, internal freedom, universal brotherhood, has been one of the three forms of thought (The others are Arista and Platon's political thoughts) that most influenced Western thought.

Although it is not said that the Roman civilization contributed much to political thought in a philosophical sense, it can be said that its greatest contribution to political thought was in the field of law and political organization. Because Roman law and its political organization enabled this state to establish and maintain control over the vast territories under its sovereignty, and led to the formation of an ideology in a short time. Roman political thought is generally built on Stoic thought that developed in the Hellenistic period. Considering the thinkers who left their mark on the political institutions of Rome both in the period of the republic and the empire, it is seen that they were especially influenced by the stoa thought. In this study, while examining Roman political thinkers, the views of Cicero and Seneca, one representing the republic period and the other the imperial period Rome, are discussed.

Although Cicero was not an original thinker, because he was a statesman, he analyzed the political and social realities of his time well. Within the framework of these analyzes, he built his political thoughts and wrote his works believing in the applicability of his thoughts, which were molded with the ancient Greek philosophical thought, in his era. It has enabled

concepts such as the tyranny of the majority and the mixed constitutional state model to still be discussed today.

Although Seneca does not have an important place in terms of political thought, his works are important for understanding the Rome of his time. In Seneca's works, there are many situations that contradict himself in general and his own efforts are aimed at eliminating these contradictions. On the one hand, he recommends a simple life, living in luxury, adopting the Stoa philosophy and avoiding the public sphere can be given as examples of these contradictions. Seneca influenced Christian thought in general with his thoughts, and in this respect, he is an important thinker who symbolizes the transition from Roman to Christian thought.

As a result, the political transformations in the process of transition from kingdom to republic and empire in Rome affected the thinkers of the period and how the conflicting classes could be balanced showed itself in Cicero as a mixed constitution, while in Seneca during the Empire period it showed as despair and acceptance of fate.

Geliş/Received: 28/10/2022
Kabul/Accepted: 17/01/2023
Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

Lübnan Hizbullahı'nın Sünni Arap Dünyasındaki Algılanış Şekli ve Suriye İç Savaşına Dair Çelişkileri

Suat AYHAN*

Öz

1982 yılında Lübnan İç Savaşı (1975-1990) sırasında kurulan ve Lübnanlı Şiilerin temsilcisi konumunda olan Hizbullah; başlangıçta İran'ın devrim ihracı politikasını benimsemiş Lübnan'da tıpkı İran'daki gibi bir İslam devleti kurmayı amaçlamıştır. Kurulduğu tarihten günümüze kadar İran etkisinde ve güdümünde olan Hizbullah; İsrail'e karşı direnişini ön planda tutmuş ve bununla birlikte zamanla bir dönüşüm sürecine girmiş, Lübnanlı bir aktör olma yönünde çaba sarf etmiştir. Lübnan siyasetinde "minör" bir konumdan "majör" bir konuma ulaşan Hizbullah, 2000'li yıllarda İsrail karşısında elde ettiği başarılarla birlikte Sünni Arap dünyasındaki popülaritesini arttırmıştır. Bu çalışma Hizbullah'ın 2011 yılında mezhebi bir retorik ile Şii güvenliğini gerekçe gösterip, İran'ın bir vekil gücü olarak Suriye iç savaşına müdahil olmasının, Sünni Arap dünyasında örgüte yönelik algıyı değiştirdiği ve Hizbullah'ın meşruiyetinin sorgulanmasına sebep olduğu iddiasındadır. Çalışma, Hizbullah'ın özellikle Suriye iç savaşının etkisi ile Sünni Arap dünyasındaki algısında yaşanan değişikliği betimsel bir yöntemle ele alacak, buna ilaveten örgütün Suriye iç savaşında ortaya koyduğu çelişiklere dikkat çekecektir.

Anahtar Kelimeler: Lübnan Şiileri, Hizbullah, İran, Suriye İç Savaşı, Arap Dünyası.

Sunni Arab World's Perception of the Lebanese Hezbollah and Its Paradoxes on the Syrian Civil War

Abstract

Founded in 1982 during the Lebanese Civil War (1975-1990) and representing the Lebanese Shiites, Hezbollah initially adopted Iran's policy of exporting revolutions and aimed to establish an Islamic state in Lebanon, just like Iran. Hezbollah, which has been under the influence and guidance of Iran since its

* Doktor Adayı, Bursa Uludağ Üniversitesi, suat_ayhan@outlook.com, 0000-0003-0678-200X

Atıf yapmak için / To cite this article: Ayhan, S. (2023). Lübnan Hizbullahı'nın Sünni Arap Dünyasındaki Algılanış Şekli ve Suriye İç Savaşına Dair Çelişkileri. *Akademik İzdüşüm*, 8(1): 48-74.

establishment, has prioritized its resistance against Israel, and with this, it has entered a transformation process over time and has made efforts to become a Lebanese actor. Hezbollah, which has moved from a "minor" to a "major" position in Lebanese politics, has increased its popularity in the Sunni Arab world with its successes against Israel in the 2000s. This study argues that Hezbollah's intervention in the Syrian Civil War in 2011 as a proxy force of Iran, citing Shiite security with a sectarian rhetoric, changed the perception of the organization in the Sunni Arab world and caused Hezbollah's legitimacy to be questioned. The study will examine the changes in the perception of Hezbollah in the Sunni Arab world, especially with the impact of the Syrian Civil War, through a descriptive method and will also draw attention to the contradictions that the organization has revealed in the Syrian Civil War.

Keywords: Lebanese Shiites, Hezbollah, Iran, Syrian Civil War, Arab World.

1. GİRİŞ

Lübnan'da zamanla görünürlüğü artan Hizbullah, kurulduğu tarihten bugüne kadar İran ile ilişkilerinden dolayı eleştirilerin odağında yer almıştır. Arap dünyasının İsrail'e karşı tarihsel öfkesi göz önünde bulundurulduğunda Hizbullah'ın İsrail'le olan mücadelesi ve 2000'li yıllarda elde ettiği başarıları-özellikle Hizbullah'ın 2006'daki "zaferi"-Sünni Arap dünyasında Hizbullah'ın popüleritesini arttırmıştır. 2011 yılında Suriye'de ortaya çıkan halk ayaklanmaları sonucunda Hizbullah, İran'ın vekil gücü olarak Suriye'deki iç savaşa dahil olmuştur. Hizbullah, zamanla Lübnan'daki siyasi sisteme entegre olup "Lübnanlı" bir fenomene dönüşse de İran'ın desteğini kaybetmemek için "İslami-Şii" kimliğinden hiç vazgeçmemiştir. Hizbullah'ın Şii güvenliğini gerekçe göstererek Suriye iç savaşına dahil olup Suriye rejimine destek çıkması, Suriye iç savaşında İran'la ilişkilerini arttırması, Hizbullah'ın çelişkilerini ortaya çıkarmıştır. Özellikle İran İslam Devrimi (1979) sonrasında Ortadoğu'daki Sünni Arap ülkelerinin İran'ın Şii yayılcılığını merkeze alan mezhepçi bir politika izlediğine yönelik endişelerinin devam etmesi, İran'ın askeri ve ekonomik açıdan desteklediği Hizbullah'ın Suriye iç savaşında İran'ın çıkarları için savaşa dahil olduğu düşüncesinin daha baskın olması, Hizbullah'ın imajını ve konumunu olumsuz etkilemiştir. Bu çalışmada ilk olarak Hizbullah'ın Sünni Arap dünyasında zamanla değişen algısının daha iyi anlaşılması için Hizbullah'ın tarihi ve kuruluş felsefesine, örgütsel ve ideolojik dönüşümüne, Hizbullah'ın İran İslam Devrimi sonrası İran'la olan ilişkilerine değinildikten sonra 2000'li yıllarda Hizbullah'ın Arap

dünyasında artan popüleritesine koşturucu olarak değişen algısına odaklanılacaktır. Daha sonraki bölümlerde Hizbullah'ın Suriye iç savaşına dahil olması, Hizbullah'ın Suriye iç savaşındaki çelişkilerine ve Sünni Arap dünyasındaki değişen algısı değerlendirilecektir.

2. TARİHİ VE KURULUŞ FELSEFESİYLE HİZBULLAH

Hizbullah, 1980'li yılların başında İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesiyle birlikte ortaya çıkmış, Hizbullah'ın ideolojik kökleri 1960'lı ve 1970'li yıllarda Irak'taki Şii uyanışa kadar uzanmış, Irak'taki Şii gruplar Hizbullah'ın ilk üyeleri olmuşlardır. Necef'de eğitim almış bu Şii gruplar, 1970'li yıllarda Irak'tan Lübnan'a dönmüş, Lübnan'ın toplumsal, siyasal ve ekonomik yaşamında dışlanmış Şii topluluğunu seferber etmişlerdir (Addis & Blanchard, 2011: 11).

Hizbullah fiili olarak, ilk kez Lübnan'da Şii nüfusun yoğun olarak yaşadığı Bekaa Vadisi'ndeki Baalbek şehrinde İran Devrim Muhafızları'nın kurmuş oldukları kampta ortaya çıkmıştır. Çoğu Şii genç; dini siyasal ve askeri eğitim almak için Baalbek'e gelmiş, İran'ın devrimci ideolojisini benimsemiş, İran'ın bölgedeki düşmanlarını kendi düşmanları olarak görmeyi öğrenmişlerdir (Rogan, 2017: 477). Hizbullah'ın ortaya çıkmasında Lübnan'daki farklı etnik kimliklerin ve mezhep gruplarının kendi topraklarına sığınan Filistinlilere yönelik yaklaşımları etkili olmuştur. Bilindiği üzere Lübnan'a sığınan Filistinliler ve Lübnan Şii'leri, kendilerini Sünni ve Marunî hâkimiyetinin baskın olduğu Lübnan'da dışlanmış hissetmekteydi. Lübnan'daki iç savaş esnasında İsrail, Lübnan topraklarını Filistinli gerillalardan arındırmak için Lübnan'ı 1978 ve 1982 yılında işgal etmiş ve örgütün ortaya çıkışında İsrail'in bu işgalleri etkili olmuştu (Robinson, 2022). Hizbullah tarih sahnesine çıkmadan önce Lübnanlı Şii'ler EMEL Hareketi çatısı altında radikalleşmişti. Şii bir oryantasyona sahip olan EMEL Hareketi Suriye'yle yakın bağları olan bir teşekküldü. EMEL Hareketi içindeki fikir ayrılıkları yüzünden bazı üyeler; zamanla bu hareketten ayrılmış, İran'la yakın temas içinde olmuş, daha sonraki süreçte ise Hizbullah'ı kurmuşlardır (Dalgıç, 2014: 351).

Görüldüğü üzere Hizbullah, Lübnanlı Şiiilerin maruz kalmış oldukları ekonomik ve siyasi dışlanmışlık durumundan ve bölgesel birtakım gelişmelerin etkisiyle 70'li yılların sonunda Şii bir siyasi ve sosyal hareket olarak tarih sahnesine çıkmıştır.

Hizbullah'ın kuruluşu Ortadoğu'daki diğer İslamcı hareketlerden farklı olmuştur. Hizbullah'ın dışında Ortadoğu'da varlık gösteren diğer İslamcı hareketler faaliyet gösterdikleri ülkelerde otoriter rejimler karşısında konumlanırken, Hizbullah uzun yıllardır kendi içinde çatışma yaşamış, mezhebi temsil üzerine kurulan bir sistemde ortaya çıkmıştır. Hizbullah, 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam Devrimi'nden etkilenmiş, Lübnan'da İran'dakine benzer bir devrimi gerçekleştirmeyi amaçlamıştır (Elhan, 2009: 7).

Hizbullah kendi ideolojisini ve siyasi amaçlarını 1985 yılındaki manifestosu "Açık Mektup" yayınlanana kadar Lübnan toplumuna açıklamamıştır (Matar & Khatip, 2014: 3). Şii bir direniş örgütü olarak Hizbullah; İsrail'i Lübnan topraklarından çıkarma ve İsrail'i ortadan kaldırma sözü vermiş, devrimle birlikte İran'ın devrim ideolojisine ve velayet-i fakih inancına bağlılık yemini etmiştir (Yetim, 2020: 92). Muhafazakâr, anti-empyrist ve militan bir hüviyette olan Hizbullah görünürlük bakımından özelde Lübnan'da, genelde Arap dünyasında ön planda değildi. Hizbullah'ın Genel Sekreteri Hasan Nasrallah'ın 2009 yılında yayınladığı siyasi belgeye kadar "Açık Mektup", Hizbullah'ı tanımlayan ideolojik bir belge olma özelliğini sürdürmüştü. İran İslam Devrimi'nin lideri Humeyni'nin ideolojisine sadık kalan Hizbullah, bahsi geçen manifestosunda ABD'yi ve SSCB'yi İslam'ın başlıca düşmanları olarak görmüş, İsrail'in yok edilmesine yönelik çağrıda bulunmuştur (Yetim, 2020: 92).

Siyasi hedefler ve stratejiler açısından Hizbullah ile EMEL arasındaki farklılıklar Lübnan İç Savaşı'nın sona ermesi sırasında giderek yoğunlaşmış, bu durum iki grup arasında zaman zaman çatışmalara sebebiyet vermiştir. Her iki grup da Lübnan'daki Şii topluluğu üzerindeki liderlik etme yönündeki rekabetlerini sürdürmüştür. Lübnan İç Savaşı'nı sonlandıran Taif Anlaşması'yla (Kor, 2009: 64) birlikte Lübnan'daki tüm taraflar silahsızlandırılıp dağıtılmış, buna karşılık Hizbullah İsrail'in Lübnan topraklarındaki işgaline karşı silahlarını

bırakmamış, kendisini “İslami direniş gücü” olarak tanımlamıştır. Hizbullah zamanla İsrail işgaline karşı direnen bir güç olarak benimsediğı söylem ve ortaya koyduğu eylemlerle, Lübnan iç siyasetinin merkezinde yer almıştır (Addis & Blanchard, 2011: 11).

90’lı yıllarda Hizbullah; İsrail Savunma Kuvvetleri’ne ve Güney Lübnan Ordusu’na (SLA) karşı askeri kampanyasına devam etmiş, İsrail’in 1993 ve 1996 yılındaki geniş çaplı askeri operasyonlarına rağmen Hizbullah yok edilememiştir. Hizbullah, İsrail’in 2000 yılında Güney Lübnan’dan çekilmesinin baş aktörü olmuştur. Lübnan-Suriye-İsrail sınır bölgelerine yakın olan Şeba Çiftlikleri İsrail’in Lübnan topraklarından çekilmesinden yana bir anlaşmazlık olarak devam etmiş, Hizbullah İsrail’e karşı olan silahlı direnişini meşrulaştırmak için İsrail’in Şeba Çiftlikleri ve diğer bölgelerde devam eden işgalini gerekçe olarak göstermiştir. İsrail’e karşı direnen ve “zaferler” elde eden Hizbullah’ın zamanla popülaritesi artmış, Lübnan Şiileri nezdindeki konumu güçlenmiştir. Hizbullah’ın popülaritesinin artmasında sırasıyla, İsrail’e karşı yürüttüğü mücadele, Lübnanlı karakteri, Şiilerin savunuculuğunu üstlenme, geniş sosyal hizmet ağına sahip olması etkili olmuştur (Addis & Blanchard, 2011: 8-9). Özellikle Hizbullah’ın Arapların öfke duyduğu İsrail’e karşı savaşıması Hizbullah’ın bölgedeki şöhretini arttırmıştır.

Lübnan’a uzun yıllar egemen olan Suriye’nin 2005 yılında Lübnan’dan çekilmesiyle birlikte Lübnan iç siyasetinde Suriye yanlısı “8 Mart Bloku” ile Suriye Karşısı “14 Mart Bloku” adıyla siyasi ittifaklar oluşmuştur. Hariri suikastının ardından Suriye’nin Lübnan’dan çekilmesine yönelik geniş çaplı protestolar “14 Mart Bloku” etrafında toplanmıştı. Lübnan’daki Sünni, Marunî ve diğer kesimler 1976’dan beri Lübnan topraklarında bulunan Suriye ordusunun çekilmesini, Hariri suikastının hukuki yollarla araştırılmasını talep etmişlerdi. Suriye’nin Lübnan’ı terk etmesini İran fırsata çevirmiş, Hizbullah’la olan ideolojik ve siyasi ilişkilerini güçlendirmişti. Lübnan’da artan İran etkisi ve Hizbullah’ın güçlenmesi, Sünniler ve Hizbullah’la ilişkileri iyi olmayan Lübnan’daki diğer dini toplulukların nezdinde bir rahatsızlık uyandırmıştı (Koç, 2020: 177).

Suriye karşıtı “14 Mart Bloku”nun iktidarda olduğu 4 yıl süre zarfında iki blok arasında gerginlikler yaşanmıştır. Sünnilerin Lübnan siyasetinde güçlenmesiyle birlikte Şiiler, kendilerini geri planda hissetmiş, bakanlarını hükümetten çekmiştir. Hizbullah’ın aleyhine kararların çıkması, Hizbullah’ın şehirlerde tepkisini göstermesine, Hizbullah’ın Beyrut’un Sünni bölgelerini ele geçirip burada silahlı hâkimiyet kurmasına neden olmuştur. Bu durum karşısında Arap Birliği’nin, Suudi Arabistan’ın ve Suriye’nin desteğiyle taraflar Doha’da toplanmış, birtakım kararlar almışlardır (Taflioğlu, 2016: 40). Doha Anlaşması’na (2008) göre Hizbullah’ın hükümetteki bakan sayısı 10’dan 11’e çıkartılmıştır. Ülke içindeki anlaşmazlıkların haricinde Hizbullah’ın silah kullanması serbest bırakılmış, Hizbullah’a önemli kararları veto etme hakkı verilmiştir. Bunun yanında antlaşmaya göre hükümet çoğunlukta olsa da Lübnan’daki diğer etnik unsurların görüşleri alınmadan kararlar alınmayacaktı. Bu durum, Hizbullah’ın Lübnan’da güçlenmesini beraberinde getirmiştir (Elik, 2016: 52).

Hizbullah; kuruluşundan günümüze kadar Lübnan’da etkin olmaya çalışmakta, Lübnan siyasetinde demokratik seçimle iş başına gelen bir parti bloku olarak yer almaya devam etmektedir. Hizbullah; Lübnan’da salt politikada etkin olmamakla birlikte sağlık, sosyal hizmetler, eğitim gibi alanlarda da faaliyetler yürütmüş, Lübnan toplumundaki konumunu günümüze kadar güçlendirmiştir. ABD ve İsrail, zamanla güçlenen Hizbullah’ı silahsızlandırmak, yok etmek için yoğun bir çaba sarf etmiş, ancak bu durum Hizbullah’ın daha da güçlenmesini sağlamıştır (Baş, 2021: 75).

3. HIZBULLAH’IN ÖRGÜTSEL VE İDEOLOJİK DÖNÜŞÜMÜ

İç Savaş’ta (1975-90) Lübnan ordusu, İsrail’in Lübnan’ın güneyinde 18 yıl (1982-2000) süren işgale karşı hiçbir zaman ön planda olmamış, işgale karşı Hizbullah savaşçıları Lübnan ulusunu tek başına temsil etmiştir. Bu durum beraberinde Hizbullah’ın 1989 yılında iç savaşı sonlandıran Taif Antlaşması’nın tüm tarafların silahsızlandırılmasını içeren maddesinden muaf olmasını, Hizbullah’ın İsrail’e karşı

direnişini sürdürebilmek için silahlarını korumasını getirmiştir (Lazer, 2022: 221). Lübnan İç Savaşı'nın(1975-1989) sona ermesinin ardından Hizbullah; 90'lı yılların başında Lübnan'daki çoğulcu yapının tesiriyle yukarda bahsi geçen "Açık Mektup"taki hedeflerinden vazgeçmiş, "Lübnanlı" bir aktör olma yönünde bir dönüşüm sürecine girmiş, akabinde Lübnan'daki siyasal sürece katılma kararı almıştır. Bu doğrultuda Hizbullah; stratejisinde bir değişikliğe giderek mevcut siyasal ortama entegre olma yönünde kimliğini yeniden tanımlama uğraşı içinde olmuştur. İran İslam Devrimi (1979) sonrası İran'ın devrimci ideolojisine sadık kalan Hizbullah, İslam Devrimi'nin lideri Humeyni'nin onayını alarak 1992 yılındaki Lübnan'da gerçekleşen parlamento seçimlerine katılmıştır. 1995 yılında Hizbullah Hamaney'i dini rehber olarak görmüş, Hamaney ise 2000 yılında Hizbullah'ın Genel Sekreteri Hasan Nasrallah'ı kendisinin Lübnan'daki temsilcisi olarak tanımlamıştır (Elhan, 2009: 8).

İran İslam Devrimi'nden ilham alan Hizbullah'ın en büyük amacı, Lübnan'da "İslami bir devlet kurmak" olmuştur. Zamanla bu vizyonundan vazgeçen Hizbullah'ın "Lübnanlılaşma"ya yönelik geçirmiş olduğu dönüşümünü Hizbullah'ın yayınladığı belgelerde görebiliriz. 2009 yılında yayınladığı bildiriye Hizbullah, "Lübnanlı söylemi"ni benimsemiş, "Açık Mektup"taki vizyonunu terk etmiştir. Önceleri söz konusu belgede yer alan Lübnan'da "İslami bir devlet kurma" düşüncesi daha baskın iken zamanla bu düşünce ılımlı bir zemine kaymış, Lübnan "vatan" olarak tanımlanmıştır. Bunun yanında Hizbullah kendisini hem İslami bir örgüt hem de ulusal düzeyde Lübnan'da milliyetçi bir parti olarak öne çıkarmıştır. Dönüşüm sürecinde Hizbullah, Lübnan'daki diğer mezhep gruplarıyla yakın ilişkiler kurmuş ve diyaloga yönelik bir tutum sergilemiştir. Bu bağlamda Hizbullah; 90'lı yılların sonunda Lübnan toplumunda baskın bir grup olan Maruniler ve Hristiyan nüfusla yakın temas içinde olmuş, kendi örgüt kimliğinde düzenlemelere giderek dini sembolleri azaltmıştır (Elhan, 2009: 8-9). Hizbullah'ın siyasallaşması, Lübnan'daki diğer topluluklarla yakınlaşmasına ve beraberinde Lübnan'daki sorumluluklarını arttırmasına neden olmuştur. Yaşanan gelişmelerle Hizbullah; tamamen İran güdümünde askeri bir örgüt olma, mezhepçi, salt bir dini grubun sözcüsü olma algısını

kırma uğraşı içinde olmuş, bu durum Hizbullah'ı pek çok açıdan otonom bir aktör kılmıştır. (Akgül, 2020).

Hizbullah bölgedeki direnişini İsrail'in Lübnan topraklarını işgal etmesine, ABD'nin bölgesel müdahalesine karşı meşrulaştırmıştır (Addis & Blanchard, 2011: 11). Hizbullah'ın ABD ve İsrail'e karşı yürüttüğü mücadele bu idealin parçasıydı. Hizbullah'ın İslami kimliğinin değişmesine koşut olarak bu mefkûresi Lübnan'daki çoğulcu yapı ve siyasi dengelerden dolayı gerçekleşmemiştir. Hizbullah manifestosunda yer alan "İslami" vurgu doğrultusunda Allah'ın kanunlarını Lübnan'a getirmek yönünde bir amaç gütmüş, birçok etnik ve dini kimliğin yaşadığı Lübnan'da halkın çoğunluğunun Allah'ın kanunlarını benimseyeceğine inanmıştır. Hizbullah'ın yönetici kadroları İslami idarenin Lübnan'da üstün olmasını, İsrail ve ABD'ye karşı kazanılacak "zaferden" daha önemli görmüştü (Rogan, 2017: 488). Lübnan iç siyaseti ve global düzeyde Lübnanlı kimliğini öne çıkarmakla beraber İslam ve Şiilik, Hizbullah'ın iç işleyişinin temel esasları olmaya devam etmiştir. Zira Hizbullah'ın hem kitlesel hem de militan düzeyindeki cihat ve mücadele ruhu dini motivasyondan beslenmeye devam etmektedir.

4. İRAN İSLAM DEVRİMİ (1979) SONRASI İRAN-HİZBULLAH İLİŞKİLERİ

İran-Lübnan ilişkilerinin tarihi Safeviler dönemine (1501-1736) kadar dayanmaktadır (Çelenk, 2013). Lübnan Şiilerinin yoğun olarak yaşadığı Cebel-i Âmil bölgesi eski dönemlerden beri Şiiliğin kalesi olarak bilinen birkaç yerden biriydi. Safevilerden önce İran coğrafyası Sünni bir coğrafyaydı. Safeviler; devlet kurduktan sonra Şiiliği devletin resmi mezhebi yapmış ve Şiiliği İran coğrafyasında hâkim hale getirmek için yoğun Şiilik faaliyetlerinde bulunmuşlardı. O dönem Cebel-i Âmil menşeli Şii âlimler Safevi şahlarının davetine icabet ederek İran'a gelmiş, halkı Şiileştirmek için çalışmışlardı. Bundan dolayı İran'ın Şiileştirilmesinde Lübnan Şii uleması oldukça etkili olmuştur (Büyükkara, 2014: 476). Tarihten günümüze kadar Şiiler Lübnan'da önemli unsurlardan biri olmuşlardır. 1960 yılında İran'dan Lübnan'a geçen Musa Sadr; Lübnanlı Şiilerin sosyal, ekonomik ve siyasi durumlarını düzeltmek için bir

seferberlik başlatmış, onun Lübnan'da hayata geçirmiş olduğu eğitim faaliyetleriyle Lübnanlı Şiiler; daha bilinçli ve örgütlü bir topluluk haline gelmiştir (Abbas, 2020 :419).

1979 yılında gerçekleşen devrimle İran'da İslami bir rejim kurulmuştur. İran'ın sınırları ötesindeki Şiiler buldukları ülkelerde dışlanmış ve yönetimden uzak bir konumda olmuşlardı. Devrimle birlikte İran dışındaki Şiiler buldukları ülkelerdeki yönetimden uzak tutulduklarından dolayı İran'ın desteğine gereksinim duymuşlardı (Şahin, 2006: 41). Yeni İslami rejim, din/mezhep eksenli bir dış politika doğrultusunda İran sınırlarının ötesinde kendi nüfuzunu yaymayı istemiş, bu doğrultuda din/mezhep bir yumuşak güç unsuru olarak araçsallaştırılmıştır. Devrimden sonra İran, kendi sınırlarının ötesindeki Şiî nüfusla etkileşim kurmak yönünde bir çaba içinde olmuş, Lübnan Şiileri bu etkileşimin en önemli örneğini oluşturmuştur. Sünni ve Marunî topluluğa nazaran Lübnan'da tarih boyunca dışlanmış bir topluluk konumunda olan Lübnan Şiileri, devrimden cesaret alarak Lübnan'da görünürlüklerini arttırmışlardır (Abbas, 2020).

İran İslam Devrimi öncesi İran ile Lübnan Şiileri arasında var olan ilişkiler, devrim sonrasında daha kurumsal bir veçhete bürünmüştür. Humeyni önderliğinde gerçekleşen devrimin iki ideolojik ilkesi vardı. Bunlardan ilki anti-emperyalist duruş, ikincisi ise bölgede İslamcı hareketlerin desteklenmesi, İsrail işgaline karşı İslami direnişi gerçekleştirecek örgütlerin güçlendirilmesi ve İslamcı rejimlerin kurulmasını da ihtiva eden devrimin ihracı politikası olmuştur. İran bu vizyon doğrultusunda 1982 yılında Lübnan topraklarını işgal eden İsrail'e karşı Hizbullah savaşçılarını eğitmek için Devrim Muhafızları Ordusu'na mensup 1500 askeri Lübnan'a göndermiştir. Bunun yanında, Lübnan'da İslami bir şuranın kurulmasını da desteklemiştir (Elhan, 2019: 10).

Lübnan'da çalışmalarını sürdüren İslami oluşumlar İslam Devrimi'ni büyük bir coşku ve umutla karşılamışlardı. O yıllarda bu gruplar arasında İran'da gerçekleşen devrimin bütün bölgeye yayılması ve bölgede İslami rejimlerin kurulması fikri hasıl olmuştu. Hizbullah kendi hedefleri ve stratejileri doğrultusunda İran'la yakınlaşmak gerektiğini düşünmüştü. İran, Lübnan'a destek çıkmayı, Lübnan halkının ihtiyaçlarını

karşılamaı bir sorumluluk olarak telakki etmiş, bu doğrultuda Lübnan halkının sorunlarının çözümü konusunda katkı sağlayacağını ifade etmiştir. Başka bir zaviyeden bakıldığında Hizbullah, Lübnan topraklarını İsrail işgaline karşı korumak için İran'la olan ilişkilerini güçlü tutmayı güvenli ve zorunlu bir adım olarak görmüştür. Zamanla İran ile Hizbullah arasındaki ilişki, “değerler” ve “çıkarlar” ekseninde güçlenmişti. Bu ilişkinin arka planında birtakım faktörler yatmaktaydı. İslam Devrimi'nin lideri Humeyni'ye olan bağlılık, İran-Hizbullah ilişkilerini güçlendiren en önemli faktör olmuştur. Bunun yanında İran'ın ABD gibi küresel güçlerin hegemonyasını reddetmesi ve İsrail karşıtlığı politikası yakınlaşmayı doğuran bir başka faktör olmuştur (Baş, 2021: 112-113). Devrimle birlikte İran'da kurulan İslami rejim ile Hizbullah arasındaki ilişkiler eş zamanlı şekilde artmış, Hizbullah zamanla İran'ın yardımlarıyla Lübnan'da mensubu olduğu sosyal tabanın günlük ihtiyaçlarını karşılamının yanında askeri kuruluşlar oluşturmuştur. Hizbullah'ın İslami kimliği zamanla dönüşmüş, kendi ideolojisini Lübnan'daki gerçeklere adapte etmiş, ABD ve İsrail karşıtlığını sürdürmüştür. Bu yakınlaşmanın yanında İran, askeri açıdan Hizbullah'a destek vermiş, bu sayede Hizbullah'ın silahlı kanadının askeri yeteneği güçlenmiştir. İran; Devrim Muhafızları Ordusu'na mensup askerlerini Lübnan'a göndermiş, Bekaa Vadisi'nde Hizbullah savaşçılarına eğitim vermiş, Hizbullah'a füze ve askeri ekipman desteğinde bulunmuştur (Akgül, 2020: 9-10).

İran-Hizbullah ilişkilerini belirleyen bir başka faktör adaletsizliğe karşı isyan ve direniş olmuştur. Hizbullah; Şiilerin tarih boyunca maruz kaldıkları trajik hadiseleri referans olarak göstermiş, “Kerbela” ve “Aşura” söylemleriyle Hizbullah savaşçılarının motivasyonunu arttırmıştır. Önceki dönem İran Cumhurbaşkanı Ruhani; Hizbullah ile İran'ın ortak bir Şii geçmişe sahip olduğunu, Hizbullah'ın İsrail'e karşı direnişinin temelini ise “Aşura” olarak görmüştür. Bunun yanında İran'ın Kudüs'ü İsrail işgalinden kurtarma söylemi Lübnanlı Şiiler nazarında rağbet görmüştür. İran'ın Filistin meselesine sahip çıkmasında Arapların bu meseleye kayıtsız kalmaları etkili olmuştur. İran'ın Filistin meselesine liderlik etmesini Arap ülkeleri bir tehdit olarak algılamış olsa da İran Lübnan Şiileriyle

birlikte Kudüs'ün İsrail işgalinden kurtarılması iddiasından vazgeçmemiştir (Elhan, 2019: 12).

Devrimden önce ABD'nin Ortadoğu'da sadık müttefiklerinden biri olan İran; 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi'yle ABD'yi "büyük şeytan", İsrail'i "küçük şeytan" olarak görmüş, dış politikasını ABD ve İsrail karşıtlığı üzerine bina etmiştir. Bu doğrultuda İran, 1982 yılında İsrail'e karşı direniş gösteren Hizbullah'ı ve İsrail'e karşı savaşıyan Filistin direniş örgütlerinden olan Hamas ve İslami Cihad'ı desteklemiştir. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD İran'ı "şer ülke" olarak tanımlamış ve terörü desteklemekle suçlamıştır. ABD'nin bu politikası, bölgede ABD ve İsrail karşıtı İslami hareketlerin ve bu hareketlerin destekleyicisi pozisyonunda olan İran'ın tepkisini çekmiştir. Bu tepkinin sonucu olarak İran, Suriye, Hizbullah ve çeşitli örgütlerin yer aldığı "Direniş Cephesi" oluşmuştur. İran'ın liderlik ettiği "Direniş Cephesi" devrim sonrası İran'ın en büyük kazanımlarından biri olmuştur. Direniş ekseninin varlığı İran açısından hayati olmuş, İran her açıdan direniş cephesinin bileşenlerini desteklemiştir. Örneğin; Hizbullah'a olan desteğinde Suriye önemli bir koridor olmuştur. İran'ın Hizbullah'a yönelik lojistik ve askeri desteği Suriye üzerinden gerçekleşmektedir (Elhan, 2019: 12-13). İran için Suriye'nin önemi, Suriye'deki halk ayaklanmalarından sonra bir kez daha ortaya çıkmıştır. 2011 yılında Suriye'de ortaya çıkan ayaklanmalar sonrasında İran'ın Suriye rejiminin yanında yer alması, Hizbullah'ı vekil gücü olarak Suriye'deki iç savaşa dahil etmesi İran açısından direniş ekseninin önemini ortaya koymuştur.

Ortadoğu'da Şiî nüfusu ihtiva eden ülkelerde İran'ın dahil olduğu çatışmalar, Hizbullah'ın bölgesel bir aktör olmasının yolunu açmış, Hizbullah'ın Suriye'deki, Yemen'deki, Irak'taki askeri yardımları, Hizbullah'ı İran'ın bölgesel emellerine hizmet eden müttefik güçler içerisinde en üst noktaya taşımıştır. İran ile Suudi Arabistan'ın müttefikleri arasında son yıllarda yoğunlaşan çatışmalar, Hizbullah'ın yeni ve bölgesel roller üstlenmesini beraberinde getirmiştir (Blanford, 2017: 13).

5. 2000'Lİ YILLAR HİZBULLAH'IN ARTAN POPÜLARİTESİ

Hizbullah'ın Arap dünyasındaki algısı ve popülaritesi, İran İslam Devrimi sonrası Hizbullah'ın İran'la yoğun ilişkileri göz önünde bulundurulursa 2000'li yıllardan önce olumlu değildi. İran İslam Devrimi Ortadoğu'da etkisini yoğun bir şekilde hissettirmiş, Ortadoğu'da Şii radikalizmin zamanla daha fazla görünürlük kazanmasını beraberinde getirmiştir. İran'ın Şiiliği merkeze alan revizyonist dış politikası; Ortadoğu siyasetinde kutuplaşmaları beraberinde getirmiş, Sünni Arap devletler İran'ın Şii yayılmacı politikasından derin bir endişe duymuşlardır. İran devrimin ruhuna ve devrimci ideolojine sadık kalarak "Batı" ve "İsrail" karşıtı bir politika izlemiş, direniş ekseninin bileşenleriyle olan ilişkisini daha da kurumsallaştırmış, bu bağlamda Hizbullah'ı askeri, siyasi ve ekonomik açıdan desteklemiştir. Azımsanmayacak bir Şii demografiyi barındıran statükocu Sünni Arap ülkeler İran'ın devrimci söyleminden, Hizbullah'la olan yoğun ilişkisinden rahatsız olmuş, İran'ın kendi ülkelerindeki Şii nüfus üzerindeki etkisini kendi rejimlerinin güvenliği açısından tehlikeli görmüşlerdi. Nitekim 2004 yılında Ürdün Kralı Abdullah'ın "Şii Hilali"nden bahsetmesi bu kaygının dışavurumuydu. 2000'li yıllara kadar Hizbullah'ın Arap dünyasındaki izlenimi bu şekildeydi.

2000 yılında İsrail işgalinin sona ermesiyle Güney Lübnan'ın kurtuluşu Hizbullah'ın tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. 1948 yılından beri Arap topraklarında işgalci güç olan İsrail ilk kez bir Arap paramiliter grup tarafından Arap topraklarından çekilmeye zorlanmıştı. Bu olay, Hizbullah'ın 90'lı yılların başından itibaren ulaşmayı amaçladığı ulusal bir Lübnan partisi olma izlenimini sürdürmesine yardımcı olmuştu. Güney Lübnan'ın kurtuluşu Hizbullah'ın resmi yayın organı al-Manar'ın lansmanı ile aynı yıl gerçekleşmişti. Bu durum, Hizbullah'ın iletilerini Arap dünyasına doğrudan aktarmasını, Nasrallah'ın bir Arap kahramanı olarak tanıtılmasını beraberinde getirmiş, aynı zamanda Hizbullah'ın Ortadoğu'da dikkate alınması gereken bir güç olduğunu gösteren en büyük gelişme olmuştur (Khatip, 2014: 73). Nasrallah 2000 yılında Bint Jbeil Zafer Bayramı'nda yapmış

olduğu konuşmasında mazlum Filistin halkına ve Lübnan'a olan bağlılıklarına, direniş kùltürüne, zaferin kazanmasında İran'ın dini lideri Hamaney'e ve büyük Arap lideri Hafız Esad'ın katkılarına vurgu yapmıştır (AlahedNews, 2011). Nasrallah bu şekilde Hizbullah'ı Arap ve Lübnan kimliğinin bir özü olarak sunmuş, Şiilerin dışındaki Lübnanlılara, diğer bir deyişle Arapların geneline hitap etmişti (Khatip, 2014: 73). Lübnan halkı ve Lübnan'daki Şiiler bu durumu Hizbullah'ın bir başarısı olarak görmüşlerdi. Arap dünyasında da Hizbullah'ın bu başarısı hayranlık uyandırmıştı. Örneğin; Suudi Arabistan Prensi Emir Abdullah Bin Abdùlaziz, Lübnan ziyaretinde Hizbullah'ın İsrail'e karşı direnişini övmüştür (Kahraman, 2019: 134).

12 Temmuz 2006 tarihinde Hizbullah üç İsrail askerini öldürmesi ve iki askeri de kaçırmaması sonucunda İsrail Güney Lübnan'ı işgal etmiş, bu işgal 33 gün sürmüştü. İsrail işgal esnasında Hizbullah'ı ortadan kaldırmayı hedeflemiş ve buna yönelik Hizbullah'ın irtibat noktalarını bombalamıştır. İsrail 33 gün süren savaşın sonunda Lübnan'dan çekildiğinde Lübnan, özellikle Şiilerin yaşadığı bölgeler büyük bir yıkıma uğramış, bununla birlikte bu savaş, Arap dünyasında büyük bir yankı uyandırmıştı. Çünkü bu savaş, Arapların İsrail'e karşı kazandığı ilk savaş olarak tarihe geçmişti. Bu zaferle Hizbullah, bölgede İsrail'e karşı direnebilecek tek silahlı aktör olarak görülmüştü (Kahraman, 2019: 134).

Hizbullah'ın politik amaçlarının zamanla genişlemesine bağlı olarak hedef kitlesi de genişlemiştir. 2000 yılından itibaren Hizbullah uydu kanalı al-Manar üzerinden Arap dünyasına seslenmiş olsa da Hizbullah'ın imajı bir grubun çıkarlarını savunan bir oluşum olarak algılanmıştı. Her ne kadar Lübnan siyasetinin bir parçası olsa da Hizbullah'ın Arap kamuoyundaki çekiciliği İsrail'e karşı direnmesi ve Filistin davasına sahip çıkmasından kaynaklanmıştı. 2006 savaşıyla Hizbullah kendisini bir kez daha Lübnan'ı İsrail saldırılarından koruyan bir "kurtarıcı" olarak sunmuştu. Savaşın 24 saat pan-Arap uydu kanallarında yayınlanması Hizbullah'ın izleyici kitlesini genişletmiş, Hizbullah'ın imajının güçlenmesini sağlamıştı. Nasrallah'ın pan-Arap lider Cemal Abdùl Nasır imajı geçmişe nazaran geniş ölçekte kabul görülmüş, Hizbullah İsrail karşısında direniş gösteren, Arap ülkeleri arasında İsrail'i

yenmeyi başaran tek Arap aktör olarak algılanmıştı (Khatip, 2014: 83). Bu “zaferle”, Hizbullah’ın mezhepler üstü popülaritesi artmış, Lübnan sınırlarının dışında hemen hemen bütün Arap devletlerinin nazarında Hizbullah’ın toplumsal kabulü olumlu seyretmiştir (Özdemirci, 2016: 84). Hizbullah’ın karizmatik lideri Nasrallah bu savaşı “ilahi zafer” olarak tanımlamış, böylece Hizbullah’ın Lübnan sınırlarının ötesinde bir “Arap Ulusal Gücü” olarak imajı güçlenmiştir (Matar, 2014: 4).

2006 “zaferinden” sonra Hizbullah’ın Arap dünyasındaki ünü o kadar yayılmıştı ki ünlü Arap şairleri “zaferden” övgüyle bahsetmiş, Hizbullah’a methiyeler düzmüşlerdi. Bu şairler arasında Filistinli Mahmut Derviş ve Adonis vardı. Özellikle Adonis Hizbullah’ın direnişine hayran kalmış ve şunları yazmıştı:

“Hizbullah’ın İsrail’e ve Güney’deki askerlerine, Filistin sınırlarında yaptıklarını gördüğümde, bir karşılaştırma eğilimi hissediyorum. Zavallı insanlar, ilkel silahlarla donanmış ve muazzam bir inanca sahipler, ancak kendi kaderlerine karar vermek için hayatlarını ellerinde tutmuşlar. Hizbullah’ın yaptıklarını İsrail askerleriyle karşılaştırırsak, bunun İsrail’i kırk yıldır Arap ordularının toplamından daha fazla etkilediğini görürüz. Neden? Çünkü insanlar kendi kaderlerine sahip çıksalar, hepsi karar alma ve sorumluluk içinde olsalar o zaman yenilmezler.”(Alshaer, 2014: 131).

İsrail’in 2000 yılında Lübnan’dan çekilmesi ve Hizbullah’ın 2006’da İsrail’e karşı savaşı Hizbullah’ın gücünü göstermiştir. Hizbullah’ın İsrail karşıındaki direnişi, Hizbullah’ın Lübnan siyasetindeki konumunu güçlendirmesi açısından önemli bir dönüm noktasını teşkil etmişti. Hizbullah; İsrail’e karşı savaşını Lübnan’ın savunması ve direniş söylemiyle meşrulaştırmış, bu doğrultuda sosyal tabanını güçlendirmiştir. Hizbullah bu gücünü Suriye’deki iç savaşta diğer Araplara karşı kullanacaktı. Hizbullah’ın Suriye iç savaşına dahil olması, devlet içinde devlet gibi hareket etmesi, Lübnan’daki resmi otoritelerin Hizbullah’a yönelik bakışını değiştirecekti. Her ne kadar Hizbullah’ın bu konumu, Lübnan’daki Şii tabanında bir karşılık bulmuş olsa da diğer mezhep grupları nezdinde ve Arap coğrafyasında

Hizbullah'ın söylemlerini ve eylemlerini meşrulaştırması zor görünecekti (Tinas, 2022: 143).

6. HİZBULLAH'IN SURİYE İÇ SAVAŞINA DAHİL OLMASI

Hizbullah, 2010 yılında Tunus'ta ortaya çıkıp dalga dalga yayılan halk ayaklanmalarını memnuniyetle karşılamıştı. Hizbullah bu ayaklanmaları gençlerin “özgürlük” ve “haysiyet” arayışları olarak görmüş, bunları öven bildiriler yayınlamıştı (Alagha, 2015: 45). Hizbullah Arap Baharı'nı 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam Devrimi'nin bir uzantısı olarak göstermeye çalışmıştı (Khatip, 2014: 115). Ayaklanmalar Suriye'ye sıçrayınca Hizbullah'ın ayaklanmalara yönelik algısı değişmiş, Suriye rejimine karşı ayaklanan isyancıları terörist olarak görmüştü. Hizbullah'ın gözünde Sünni itikata sahip olan isyancıların en büyük amacı; Esed rejimini devirmek, İran'ın Suriye'deki varlığını tamamen ortadan kaldırmaktı. Böyle bir senaryo, İran'la Hizbullah arasındaki bağın kopması anlamına gelmekteydi. Bundan dolayı İran, Suriye'deki rejimin varlığını kendi çıkarları ve bekası için hayati olarak görmekteydi. Hizbullah ayaklanmaların ilk evresinde muhaliflerden ılımlı davranmalarını istemiş, reform taleplerinin yerine getirilmesi için rejime fırsat tanınması gerektiğini ifade etmişti. Nasrallah'ın 25 Mayıs 2011 tarihinde yaptığı bir konuşmada Suriye'deki rejimin reform çabası içinde olduğunu, rejimin devrilmesinin ABD'nin işine yarayacağını, başka bir konuşmasında ise Hizbullah'ın kuruluşuna denk gelen en zor yıllarında, İsrail işgali karşısında onların desteklerinin olduğunu ifade etmiştir (Kahraman, 2019: 157). Hizbullah bu şekilde Suriye rejimine güçlü desteğini ifade ederek Suriye rejiminin yanında yer almıştır. Bunun yanında Hizbullah Bahreyn'de nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şii mezhepdaşlarına destek çıkmıştı. Hizbullah'ın bu tutumu, beraberinde kendisine yönelik eleştirileri getirmiş, Hizbullah bu eleştiriler karşısında savunmada kalmış, kendi politikalarını meşrulaştırma yoluna gitmişti. Hizbullah; Suriye ve İran'a yönelik çok ekstrem bir tehlike olmadıkça her iki rejime yönelik askeri saldırılara müdahale etmeyeceğini belirtmiş, ayrıca bununla beraber Nasrallah, gerektiğinde Suriye'deki savaşa müdahil olacaklarının altını çizmiştir (Alagha, 2015: 45).

Hizbullah her ne kadar Suriye'deki iç savaşa resmi olarak 2013 yılından itibaren dahil olsa da örgütün Suriye'deki varlığını 2011 yılına kadar götürmek mümkündür. Ayaklanmaların zuhur ettiği tarihten itibaren Hizbullah Suriye rejimine destek çıkmış, ilk kayıplarını bu süre zarfında vermiştir (Kazdal, 2018). Hizbullah resmi olarak Suriye'deki iç savaşa dahil oluşunu Hasan Nasrallah'ın Hameney'i ziyaretinden sonra yaptığı açıklamayla duyurmuştur. Nasrallah; Suriye rejimine destek çıkacaklarını, Şiilerin varlığının tehlikede olduğunu, Suriye'nin ABD'nin, İsrail'in ve muhalif güçlerin eline düşmesine izin vermeyeceklerini ifade etmiştir. Nasrallah ayrıca; Suriye'nin kendilerinin gerçek dostu olduğunu, ABD ve İsrail'in Arap halklarının direnişinden kaygılandıklarını, bu direnişin önemli halkalarından biri olarak Suriye'nin hedefte olduğunu, halk ayaklanmalarının olduğu ülkelerin ekseriyetinde halkın kendi rejimlerini desteklememesine rağmen Suriye halkının Esad rejimini desteklediğini, muhaliflerin faaliyetlerinden dolayı Lübnan sınırlarının güvende olmadığını, bu nedenle de Suriye'deki iç savaşa dahil olmalarını bir zorunluluk olarak gördüklerini belirtmiştir (Guardian, 2013).

Hizbullah Suriye'ye müdahalesini iki bakış açısıyla meşrulaştırmıştı. İlki Nasrallah'ın iç savaşın İsrail'in çıkarları için ABD'nin bir oyunu olduğu görüşüydü. İkinci bakış açısı, Esad rejimin İsrail'e karşı direnişin bel kemiği olduğuna, rejimin düşmesi durumunda İsrail karşıtı cephenin zayıflayacağı, bu durumun Filistin davasının kaybına neden olacağı şeklindeydi (Blanford, 2017: 8).

Hizbullah'ın Suriye'deki iç savaşa dahil olmasına sebep olan faktörlerden biri de Suriye topraklarında ortaya çıkan tekfirci fundamentalist radikal örgütlerin varlığı olmuştur. Hizbullah bu tekfirci grupları İslam'ın ve ümmetin en büyük düşmanları olarak görmüş, Suriye rejiminin bu düşmanlara karşı desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Benzer şekilde Hizbullah ABD, İsrail ve tekfirci gruplar arasında bir işbirliği olduğunu savunmuştu (Baczko, 2018: 182-183).

Suriye'de Şii türbelerinin güvenliği Hizbullah'ın Suriye'deki iç savaşa dahil olmasına sebep olan unsurlardan biri olmuştur. Bu gerekçe, bize Hizbullah'ın mezhepçi

tutumunu göstermiştir. İran-Hizbullah ilişkilerini belirleyen “dini bağ” faktörü göz önünde bulundurulursa, Hizbullah’ın Şii türbelerinin korunmasına yönelik diskuru, Suriye iç savaşında İran-Hizbullah ilişkilerinin güçlenmesine katkı sağlamıştır. Hizbullah Şam’da bulunan Hz. Zeynep türbesine yönelik tekfirci grupların olası bir saldırısını kırmızı çizgisi olarak görmüştü (Yetim, 2020: 122-123).

Hizbullah; kurulduğundan beri geçirmiş olduğu dönüşümlerle tamamen İran’ın güdümünde olan bir aktör olmaktan çıkmış, Lübnan’ın çıkarlarını savunan bir aktör konuma gelmişti. Nitekim Suriye iç savaşına dahil olmasında Lübnan’ın sınır güvenliğinin tehlikede olmasını bir gerekçe olarak sunmuştu (Ali, 2019: 9). Bununla beraber, Hizbullah’ın İsrail karşıtlığı üzerinden kazanmış olduğu meşruiyet, Hizbullah’ın Suriye iç savaşına dahil olmasıyla sorgulanmaya başlamıştır. Rejiminin ayakta kalması için Hizbullah; rejim güçlerine destek çıkmış, Suriye’deki sivillere karşı silah kullanmıştır. Bu durum, “Lübnanlılaşmak”ın dışında Hizbullah’ın Suriye iç savaşında endişelerini ön planda tutan bir ajandaya sahip olduğu düşüncesini güçlendirmiştir. Hizbullah’ın Suriye’deki ajandasını İran belirlemiş, Hizbullah İran’ın Suriye’deki çıkarlarını korumayı temel öncelikleri arasında görmüştür (Işıl, 2021: 46-47).

Hizbullah yukarıda belirttiğimiz faktörleri gerekçe göstererek Lübnan’la bağlantısı olan Suriye sınırları içinde yer alan Şii köylerin olduğu Kuseyr kasabasındaki çatışmalara müdahale ederek, 2013 yılından beri Suriye iç savaşına dahil olmuştur. Hizbullah; bu tarihten itibaren İran’ın desteklediği Şii milislerle birlikte Esad rejimine destek çıkmış, silahlı desteği sayesinde Suriye rejimi ayakta kalmıştır (Yetim, 2020: 123).

7. “ÜMMETÇİ” TUTUMDAN “MEZHEPÇİ” TUTUMA: HİZBULLAH’IN ÇELİŞKİLERİ

Hizbullah; 2010 yılında Tunus’ta zuhur edip, bölge ülkelerine sirayet eden halk ayaklanmalarını memnuniyetle karşılamıştı (AlahedNews, 2011). Hizbullah’ın bu tutumu, uzun yıllardır savunduğu direniş söyleminin merkezinde yer alan “zalimlere karşı ezilmiş halklardan yana olma” olan politikasının bir yansımasıydı. Hizbullah ayaklanmaları bir fırsat olarak telakki

etmişti. Hizbullah'ın Arap ayaklanmalarına yönelik mezhepçi olmayan tutumu, bölgede ona dair algıyı olumlu yönde etkilemişti. Bununla beraber, Suriye savaşının etkisi ile Hizbullah'ın giderek mezhepçi bir çizgiye kayması, bölgede örgüte yönelik algıyı yeniden olumsuz yönde etkiledi (Yetim, 2019: 379-380).

Suriye iç savaşında Hizbullah'ın uzun yıllardır savunduğu direniş söylemi sorgulanmaya başlanmıştı. Ezilenlere karşı zalimlerle savaşı temel referans olarak gören Hizbullah'ın hamisi İran'ın ve Suriye rejiminin yanında savaşa dahil olması, Hizbullah'ın yerel ve bölgesel politikalarının sorgulanmasına sebebiyet vermişti. Kuruluşundan beri ezilmiş halkların etrafında yer alan, ayırım gözetmeksizin tüm Müslümanları kucaklayan Hizbullah diskurunda tutarlı bir tutum içinde olmuştu. Şii nüfusun çoğunlukta olduğu Bahreyn'de, Yemen'de ve Suriye'de Hizbullah'ın Şiiliği ön planda tutan sembollere başvurması "ümmetçi" bir diskura sahip olan Hizbullah'a yönelik eleştirileri beraberinde getirmişti. Suriye'deki yüzbinlerce ölümden sorumlu olan Esed rejimine yönelik Hizbullah'ın askeri ve politik desteği Hizbullah'ın yerel ve bölgesel düzeydeki imajını zedelemişti. Kurulduğu tarihten itibaren Hizbullah'ın kendi ideolojisinin merkezinde yer alan "ümmetçi", ezilenlerden yana tutumu, Suriye İç Savaşı'na müdahale etmesinin gerekçelerinden biri olarak Şiiliği merkeze alan söylemleriyle mezhepsel bir yöne kaymıştı (Yetim, 2019: 380-381).

Hizbullah, Suriye rejiminin yanında yer alarak dahil olduğu Suriye'deki iç savaşta kendi varlık gerekçesini Müslümanların ortak düşmanı olarak gördüğü radikal tekfirci gruplarla savaşmak şeklinde meşrulaştırmaya çalışmıştı. Bu şekilde binlerce insanın katliamından sorumlu olan ve ekseriyeti Sünni olan ılımlı Suriye muhalefetinin reform taleplerini şiddetle bastıran Esad rejiminin izlemiş olduğu politikalara bigâne kalmış, sessizliği tercih etmişti.

Suriye'deki Şii türbelerin tekfircilerin saldırısına karşı korumak, Hizbullah'ın Suriye'deki iç savaşa dahil olmasının gerekçelerinden birini oluşturmuştu. Bu durum, Hizbullah'ın mezhepçi bir tutum benimsediğinin göstergesi olmuştur. Suriye'deki iç savaş esnasında Hizbullah "mezhepçi" tutumunu

Şiilerin sorun yaşadığı Yemen ve Bahreyn gibi ülkelerde sergilememiş, Hizbullah bu ülkedeki Şiilere yönelik desteğini “ezilenlerden yana olmak” şeklinde ümmetçi bir diskurla sunmuştu. Esad rejiminin kendisine başkaldıran Sünni muhalif gruplara yönelik katliamları ve Hizbullah’ın tüm bu olanlar karşısında suskunluğunu koruması, Hizbullah’ın mezhepsel tutumunu aşikâr bir şekilde yansıtmıştır. Hizbullah’ın Esad rejimine olan güçlü desteği, rejimin gerçekleştirdiği katliamlar karşısında sessiz kalması, Lübnan’daki Şiî kesimin önde gelen isimlerinden, bölgedeki toplumsal gruplardan eleştiriler almasına neden olmuştu (Yetim, 2019: 382-383).

Filistinli yazar Gazi Tövbe Aljazeera Türk’te yayınlanan “Maske Düştü ve Hizbullah’ın Yüzü Görüldü” başlıklı yazısında Hizbullah’ın Suriye’deki çelişkili tutumuna işaret etmiştir. Gazi Tövbe; “metodolojik çelişki” başlığı altında Suriye’deki rejimin seküler ve laik olduğunu, Hizbullah’ı ise referansı İslam olan dini bir parti olduğunu, Hizbullah’ın Suriye rejimine destek vermesini metodolojik bir çelişki olarak gördüğünü belirtmiştir. Hizbullah’a yönelik sert eleştirilerini yönelttiği yazısında Gazi Tövbe; ayrıca referansı İslam olan, zulme karşı savaştığını, adalet ve eşitliğin yanında olduğunu iddia eden Hizbullah’ın Suriye’de kendi şehirlerini yıkan, kendi halkını öldüren zalim bir düzenin yanında yer almasından dolayı kendi ahlaki değerlerine ihanet ettiğini öne sürmüştür (Tövbe, 2013).

Hizbullah’ın Suriye iç savaşındaki çelişkileri, bölgedeki Hizbullah algısını olumsuz etkilemişti. Filistin meselesini savunan, İsrail karşısında başarılar elde edip Sünni Arap dünyasındaki ününü arttıran Hizbullah’ın Suriye iç savaşındaki tutumu nedeniyle algısı değişmişti. Hizbullah Suriye’de bir terör örgütü olarak görülmüştü artık. Bölgede İran karşıtı bir örgüt olarak kurulan Körfez İşbirliği Konseyi 2016 yılında Hizbullah’ı terörist grup olarak ilan etmişti (Legrenzi & Lawson, 2016).

Hizbullah her ne kadar Suriye İç Savaşı’na dahil olarak askeri gücünü arttırmış olsa da Esad rejimine vermiş olduğu destekten dolayı Hizbullah’ın bölgedeki imajı zedelenmiştir. Hizbullah’ın 2006 Temmuz savaşında İsrail’e karşı kazandığı “zafer” sonrası konumu Suriye iç savaşındaki rolü nedeniyle sorgulanmış, Sünni Müslüman ülkelerin

Hizbullah'a yönelik desteği kesilmiştir. İsrail'in Lübnan topraklarından çekilmesi sonrasında Hizbullah; politikasını Lübnan gerçeklerine uyumlu hale getirmiş, kriz zamanlarında politikalarını İran-Suriye ekseninde yönünde yoğunlaştırmıştır. Hizbullah'ın Lübnan'daki Sünni oluşumlara ve Suriye'de rejim karşıtı Sünni muhaliflere yönelik askeri eylemleri, Hizbullah'ın ününü zedeleyen bir başka durum olmuştur (Bulut & Bulut, 2021: 112). Bölgede Hizbullah algısının olumsuz seyretmesinde Hizbullah'ın Suriye iç savaşında Suriye ve İran'la birlikte ortaya koyduğu eylemler etkili olmuştur. Bu eylemler, Hizbullah'ı İsrail'e karşı direniş gösteren Hizbullah'a dair "İsrail'e karşı direniş gösteren örgüt olma" yönündeki yerleşik algıyı yok etmiş, örgütün İran'ın güdümünde olan bir aktör olduğu algısının güçlenmesine sebep olmuştur.

Hizbullah'ın algısının olumsuz olmasında Suriye İç Savaşı'ndaki çelişkilerinin yanında 2020 yılında Beyrut'taki patlama ve 2005 yılında suikasta uğrayan Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikastına yönelik BM tarafından kurulan Lübnan Özel Mahkemesi'nin 2022 yılında vermiş olduğu karar etkili olmuştur. Hizbullah her ne kadar Lübnan'daki konumunu güçlendirmiş olsa da 2020 yılında Beyrut'taki patlamayla birlikte Lübnan halkı İran destekli Hizbullah'a karşı sokaklara dökülmüştü (Ahışhalı ve Poor, 2020). Siyasi analist Esad Bişara'ya göre Lübnan kamuoyunun ekseriyetinin "hem bu sistemi desteklemesi hem Lübnan'ın güvenliğine önem vermemesinden dolayı" patlamanın sorumluluğunu Hizbullah'a yüklediğini öne sürmüştür (Biçeroğlu, 2020). Patlama sonrasında protestocular; "Hizbullah teröristtir" sloganları atmış, başta Lübnan parlamentosu olmak üzere diğer devlet kurumlarına saldırılar düzenlemişlerdi. Patlamanın ardından Hizbullah'ın Lübnan toplumu nezdindeki meşruiyeti sarsılmıştı (Yetim, 2020).

Hizbullah'ın algısının zedelenmesinde Birleşmiş Milletler (BM) tarafından kurulan Lübnan Özel Mahkemesi'nin 2005 yılında suikasta uğrayan Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri suikastına yönelik 2022 yılında vermiş olduğu karar etkili olmuştur. Lübnan Özel Mahkemesi, iki Hizbullah üyesine ömür boyu hapis cezası vermiştir. Lübnan parlamentosunda Sünnileri temsil eden Müstakbel Hareketi'nin lideri Saad Hariri,

“Hizbullah'ın suikasttaki sorumluluğunun net bir şekilde ortaya çıkarıldığını” ifade etmiştir (Euronews, 2022).

6. SONUÇ

Kurulduğu dönemden günümüze kadar Hizbullah; yoğun bir şekilde İran etkisinde kalarak başlangıçta Lübnan'da “İslam devleti kurma” amacını gütmüş, zamanla Lübnan'daki siyasi sisteme entegre olup, “Lübnanlı” bir aktör olma yönünde bir çaba içinde olmuştur. İran İslam Devrimi sonrasında mezhep temelli gelişen İran-Hizbullah ilişkileri Sünni Arap ülkelerini rahatsız etmiş, bölgede İran ve Hizbullah karşıtı bir algının hasıl olmasını beraberinde getirmiştir. Daha sonra bölgede İsrail'e karşı mücadelesini ve direnişini varoluş amacı olarak gören, özellikle 2000'li yıllarda İsrail'e karşı sergilemiş olduğu başarılarla Arap Ortadoğusu'ndaki popüleritesini arttıran Hizbullah'ın Sünni Arap dünyasında yarattığı algı olumlu yönde seyretmiştir. Hizbullah'ın en büyük destekçisi konumunda olan İran; Suriye'deki çıkarlarını korumak amacıyla mezhepsel kimliğini kullanarak Şii milis örgütleri Suriye'ye seferber etmiş, bu doğrultuda Hizbullah'ı Suriye rejimin saflarında savaşmak üzere Suriye'deki iç savaşa yönlendirmiştir. Hizbullah'ın İran'ın bir vekil gücü olarak Suriye iç savaşına dahil olması, Hizbullah'a olan desteğin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Şii güvenliğini gerekçe göstererek İran'la aynı retoriği kullanan Hizbullah, Suriye iç savaşında İran'ın çıkarlarını hayata geçirmiştir. Suriye iç savaşına kadar mezhepler üstü bir diskur kullanan Hizbullah, Suriye iç savaşında “ümmeççi” bir tutumdan ziyade “mezhepçi” bir tutum sergilemiş, İran'a ve direniş ekseninin önemli parçalarından biri olan Suriye'ye bağlılığını kendi varlığı açısından bir zorunluluk olarak görmüştür. Suriye iç savaşında Hizbullah'ın Esad rejimine destek vermesi, Sünni Arap dünyasında olumsuz karşılanmış, Hizbullah'ın 2000'li yıllardaki artan popüleritesine gölge düşürmüştür.

Sonuç olarak; Suriye iç savaşında Hizbullah'ın geliştirdiği yeni stratejiler beraberinde derin çelişkiler oluşturmuş ve özellikle Arap dünyasındaki Hizbullah algısı, olumludan olumsuzuza dönmeye başlamıştır. 2000'li yıllarda İsrail'e karşı başarılarıyla ünlü Arap şairlerinin methiyelerine mazhar olan

Hizbullah; Suriye iç savaşındaki mezhepçi tutumundan dolayı Arap dünyasındaki şöhretini kaybetmiş, meşruiyeti sorgulanmaya başlanmış, Sünni Arap güçlerin yer aldığı Körfez İşbirliği Konseyi tarafından “terörist bir örgüt” olarak ilan edilmiştir. Tüm bunların sonucunda Hizbullah’ın Suriye iç savaşına Lübnanlı bir aktör olmaktan ziyade, “mezhepçi” bir tutumla İran’ın bölgedeki çıkarlarını ve ajandasını uygulayan bir örgüt olarak dahil olduğu algısı güçlenmiştir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı: Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbas, Z. (2020). *İran Dışında Şii Toplulukları Ve İran’la İlişkileri. İslam Cumhuriyeti’nde 40 Yıl*, (Haz. Özüm Sezin Uzun ve Hakan Güneş). İstanbul: Tarih Vakfı Yay.
- Alahed News. (2011). *Hizbullah Praises Popular Intifada in Tunisia, Urges Leaders to Learn Valuable Lessons*, <https://english.alahednews.com.lb/13179/416>.
- Akgül, N. P. (2020). *İran’ın Levant’taki İzdüşümü: Hizbullah*. https://iramcenter.org//d_hbanaliz/iranin-levanttaki-izdusumu-hizbullah_1.pdf
- Alagha, J. (2015). Hizballah’s Resilience During the Arab Uprisings. *Middle Eastern Studies*, 6(2), 28-52.
- Ali, M. H. (2019). Power Points Defining The Syria- Hezbollah Relationship. *Carnegie Middle East Center, Series on Political Islam*, 1-17.

- Baczko A, Dorronsoro, G., & Quesnay, A. (2018). *Suriye Bir İç Savaşın Anatomisi*. (Çev. Ayşe Meral). İstanbul: İletişim Yay.
- Baş, F. (2021). *İran-Suud Rekabeti ve Hizbullah*. Ankara: Orion Akademi.
- Blanford, N. (2017). Hezbollah's Evolution From Lebanese Militia to Regional Player, *Middle East Institute Counterterrorism Policy Paper 4*, 1-25.
- Bulut, M & Bulut, S. (2021). 2006 Temmuz Savaşı, 2011 Suriye Krizi ve 2019 Protestoları Perspektifinden Hizbullah'ın Suriye'deki Rolü. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 10(1), 101-120.
- Büyükkara, M. A. (2014). *Ortadoğu'da Mezhepler ve İslami Hareketler*. *Ortadoğu Konuşmaları Bölgesel ve Küresel Perspektiften Arap Baharı*. (Ed. Zahide Tuba Kor). İstanbul: Küre Yay.
- Blanchard, M.C. & Casey, L. (2011). Hezbollah: Background and Issues for Congress. *Congressional Research Service*.1-30.
- Çelenk, M. (2013). *16.-17. Yüzyıllarda İran'da Şiiliğin Seyri*. Bursa: Emin Yayınları.
- Dalgıç, L. (2014). *Hizbullah-İran İlişkileri*. *Ortadoğu Analizi İki Kutuplu Sistem Sonrası Ortadoğu ve Arap Baharı*. (Ed. Hasret Çomak vd.). İstanbul: Beta Yay.
- Elhan, N. (2019). *İran-Hizbullah İlişkileri*. https://iramcenter.org//d_hbanaliz/hizbullah-iran-iliskileri.pdf
- Elhan, N. (2022). *İran'ın Şia Meta- Anlatısı: Politika, Siyasal Söylem ve Pratik*. *Bir Ülkenin Akademik Anatomisi*. (Ed. Nail Elhan ve Orhan Karaoğlu). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- El Marashi, İ.(2007). Şii Hilali Mit'ini Yeniden İnşa Etmek: İran Devrimi'nden 2003 Irak Savaşı'na. *Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi Şii Jeopolitiği Özel Sayısı*, 13(3), 7-36.

- Elik, S. (2016). Lübnan Konsorsiyonel (Consociational) Demokratik Siyasal Sistemin Açmazları ve Başarısızlığı. *Akademik ORTADOĞU*, 10(2), 31-56.
- Euronews, (2022), Refik Hariri suikastı sanığı iki Hizbullah üyesine ömür boyu hapis, <https://tr.euronews.com/2022/06/16/refik-hariri-suikasti-sanigi-iki-hizbullah-uyesine-omur-boyu-hapis>, Erişim Tarihi:18.12.2022.
- Işıl, H. (2021). Suriye ve Lübnan Krizlerinde Suriye Faktörü. *Ortadoğu Analiz*, 12(104), 44-47.
- Kahraman, Ö. (2019). *Suriye Krizinde Lübnan Hizbullah'ının Rolü*. Ankara: Gece Akademi Yay.
- Kali, R. (2022). *What is Hezbollah*. <https://www.cfr.org/background/what-hezbollah>
- Kazdal, M. (2018). *Hizbullah'ın Suriye Savaşı*. https://insamer.com/tr/hizbullahin-suriye-savasi_1824.html
- Khatip, L., Matar, D. & Alshaer, A. (2014). *The Hizbullah Phenomenon Politics and Communication*. New York: Oxford University Press.
- Koç, E.(2020). *İran-Lübnan İlişkilerinin Kimliksel Bağlamda Analizi*. (Ed. Gökhan Çapar). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kor, Z. T. (2009). *Ortadoğu'nun Aynası Lübnan*. İstanbul: İHH.
- Laurence L. (2022). *Sünniler ve Şiiler Bir İhtilafın Siyasi Tarihi*. (Çev. Barış Özkul). İstanbul: İletişim Yay.
- Legrenzi, M. & Lawson.(2016). Saudi Arabia Calls out Hezbollah: Why Now?. *Middle East Policy*, 23(2), 31-43.
- Özdemir, S. A. (2016). Suriye İç Savaşı'nın Lübnan'a Etkileri. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 76-105.
- Sayigh Y. (2017). Hizbullah, İran Stratejisini Uygulamak Zorunda Kaldığında Kendisini Bitirmiş Oldu. *Ortadoğu Analiz*, 9(81), 87-91.
- Yetim, M. (2019). *Bir DDSA Olarak Hizbullah. Ortadoğu'da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*. (Ed. Burhaneddin Duran vd.). İstanbul: SETA Yay.

- Yetim, M., Kalaycı, R. & Kaşıkçı, T. (2020). *Ortadoğu'da Devlet Dışı Aktörler ve Arap Baharı*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Rogan, E.(2017). *Araplar Bir Halkın Tarihi*. İstanbul: Pegasus Yay.
- Şahin, M.(2006). Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar Ve Engeller. *Akademik Ortadoğu*, 1(1), 39-55.
- Taflıoğlu, M.S. (2016). Lübnan Anayasal Düzeninde Egemenlik Dağılımı, *Sosyoekonomi*, 24(28), 31-42.
- The Guardian (2013). Hezbollah is helping Assad fight Syria uprising, says Hassan Nasrallah, <https://www.theguardian.com/world/2013/apr/30/hezbollah-syria-uprising-nasrallah>.
- Tınas, M. (2022). *Kargaşa İçinde Düzen: Lübnan'da İç ve Dış Siyaset. Ortadoğu ve Dış Politika*. (Ed. Altunışık, M. A.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tövbe, G. (2013). Maske Düştü Ve Hizbullah'ın Yüzü Görüldü, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/maske-dustu-ve-hizbullahin-yuzu-goruldu>,
- Uzun, E. (2022). İran ve Uluslararası Sistem: Bir “Uluslararası Meşruiyet” Mücadelesi. (Ed. Elhan, N. ve Karaoğlu, O.). *İran Bir Ülkenin Akademik Anatomisi içinde*. (ss. 505-518). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

SUNNI ARAB WORLD'S PERCEPTION OF THE LEBANESE HEZBOLLAH AND ITS PARADOXES ON THE SYRIAN CIVIL WAR

Extended Summary

The Lebanese Shiites, who had a “minor” status in the Lebanese political and social structure in the historical process, have been politicized in Lebanon since the second half of the 20th century and gained visibility in Lebanese political and social life through a number of formations. Before Hezbollah, which is the most important representative of the Lebanese Shiites today, the Amal Movement represented the Lebanese Shiites. The Amal Movement experienced ruptures due to disagreements within the Amal Movement and the influence of the Islamic Revolution in Iran, and then Hezbollah emerged. Many factors were influential in the emergence of Hezbollah. The most prominent of these factors was the anti-Israel sentiment. Hezbollah, which has been under the influence of Iran since its birth, was initially loyal to the Islamic Revolution in Iran, adhered to the belief of “velayat-e faqih”, and was inspired by the revolution in Iran in 1979 to "establish an Islamic state" in Lebanon. Hezbollah transformed over time, abandoning the vision of its 1985 “Open Letter” “Open Letter” and the idea of “establishing an Islamic state” in Lebanon as well as integrating into the Lebanese political system in favor of becoming a “Lebanese” actor. In the 1990s, Hezbollah participated in the parliamentary elections in Lebanon and represented the Lebanese Shiites in the political arena. Although Hezbollah has been integrated into the Lebanese political structure and has declared that it has abandoned its dominant Islamic identity, it has not severed its “religious” and “strategic” ties with Iran until today. These ties were clearly seen in the Syrian Civil War.

The resistance of Hezbollah against Israel has been effective in the positive perception of Hezbollah in the Sunni Arab world. Hezbollah's relentless struggle against Israel and its victories in the 2000s increased Hezbollah's popularity in the Arab world. Hezbollah's victory in 2006, in particular, shattered the myth of

an “invincible Israel” and its success against Israel was praised by secular Arab poets.

In 2010, Hezbollah initially welcomed the uprisings in Tunisia that spread to other countries in the region. However, when the uprisings spread to Syria, Hezbollah's attitude towards the uprisings was different. What made Syria important was that Iran's support for Hezbollah was realized through Syrian territory. Hezbollah, as one of the important components of the “Resistance Front”, got involved in the Syrian Civil War on the grounds of Shiite security and the presence of takfiri groups. Involved in the Syrian Civil War as a Shiite militia organization, Iran's hard power element and proxy, Hezbollah supported the survival of the Syrian regime by fighting on its side.

Hezbollah, which initially used an “ummahist” discourse, realized Iran's interests in the Syrian Civil War and saw it as an obligation to side with the Syrian regime, one of the golden links of the axis of resistance. Hezbollah perceived the anti-regime uprisings in Syria as a game of the United States and its “so-called proxy” in the region, Israel, and justified its involvement in the war in Syria with the idea that the anti-Israeli front would weaken if the Syrian regime fell. Hezbollah did not hesitate to use weapons against civilians in the Syrian Civil War, which led to the questioning of Hezbollah's legitimacy. Hezbollah's support for the Syrian regime in the Syrian Civil War, which pointed weapons against civilians, revealed Hezbollah's paradoxes. By adopting a “sectarian” stance in the Syrian Civil War, Hezbollah lost its reputation. In the early 2000s The perception of it among the Sunni Arab World turned negative. A result, Hezbollah's increasingly being perceived as an organization under the guidance of Iran, implementing Iran's agenda in the region has become quite strong with its pro-Iran, sectarian positioning in the Syrian Civil War.

Geliş/Received: 05/12/2022
Kabul/Accepted: 21/03/2023
Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

Ticari Bankalarda Kredi İşlemlerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi

Yılmaz Ulvi UZUN*

Saken ABDIBEKOV*

Adilet KABULOV*

Öz

Kredi sisteminin oluşumu, doğrudan ekonomiye hizmet eden ve ticari temelde kapsamlı finansal hizmetler sunan bağımsız bankacılık kuruluşlarının oluşturduğu bir ağdan oluşmaktadır. Bunlar topluca bankacılık hukukunda ticari bankalar olarak bilinen ticari, kooperatif ve özel bankalardır. Şu anda ülke, farklı müşteri gruplarıyla çalışan çeşitli bankacılık hizmetleri sağlamak için bölgenin yerel özelliklerine uyarlanmış bir ticari bankalar yapısı oluşturmuştur. İkinci kademe bankalar, müşterilerine yaklaşık 200 farklı ürün ve hizmet sunmaya hazırdır. Bu tür büyük ölçekli operasyonlar, ticari bankaların müşterilerini desteklemelerine ve olumsuz koşullarda bile karlı işler yapmalarına yardımcı olur. Bankalar veya finansal kuruluşlar kredi vererek kar elde etmeye çalışırlar. Tahakkuk eden faizle kredinin tamamen geri ödenmesi riskini azaltmak için müşterinin ödeme gücünü uygun şekilde değerlendirmek gerekir..

Anahtar Kelimeler: Kredi, Banka, Faiz, Bankacılık, Kar.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, yuuzun@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6428-4167

* Prof.Dr., Al-Farabi Kazakh National University, saken_abdibekov@mail.ru , ORCID: 0000-0002-9926-9450

* Dr. Öğrencisi, Kazakh National University, a.d.kabulov@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0380-0612

Atıf yapmak için / To cite this article: Uzun, Y.U. , ABDIBEKOV, S. & KABULOV, A. (2023). Ticari Bankalarda Kredi İşlemlerinin Etkinliğinin Değerlendirilmesi. *Akademik İzdüşüm*, 8(1): 75-94.

Assessing The Effectiveness of Credit Operations in Commercial Banks

Abstract

The generation of the credit system consists of a network of independent banking institutions that directly serve the economy and provide extensive financial services on a commercial basis. These are commercial, cooperative and private banks, which are collectively known as commercial banks in banking law. At present, the country has created a structure of commercial banks adapted to the local characteristics of the region to provide various types of banking services, working with different groups of clients. Second-tier banks are ready to provide their clients with about 200 different products and services. Such large-scale operations help commercial banks to support their customers and do profitable work even in adverse conditions. Banks or financial institutions seek to make a profit by extending credit. It is necessary to properly assess the solvency of the client to reduce the risk of repayment of the loan in full, with accrued interest.

Keywords: Credit, Bank, Interest, Banking, Profit

1. INTRODUCTION

Due to the difficult economic situation, credit activity of commercial banks is often complicated by the absence of ready-made methods of credit worthiness evaluation, insufficient information base for full analysis of clients' financial position. Today this problem is of large scale: economic difficulties are reflected in the activity of commercial banks. The general economic function of banks in transforming risks has weakened, overdue debts are growing at a high rate.

To implement this priority, it is recommended to focus on strategic strong progress, reducing inflation to an acceptable level. In this regard, it is stated that in the coming years we will focus on a specific sector of the economy, its recovery, growth and strong social policy in the face of tight fiscal and monetary constraints.

It is known that the leading commercial banks of Kazakhstan are striving to provide a wide range of operations and services to their clients in order to expand their revenue base, increase profitability and competitiveness. Here it should be remembered that development of banking services means providing banking services with minimum costs for customers and the bank itself, and using reasonable prices for the services required by customers.

The purpose of intensifying the role of banks serving the population is to achieve the highest possible results with reduced costs, full satisfaction of customer needs in banking services, improving the quality of banking services to individuals, expanding the range of banking services. and reduce their cost.

Modern banks offer clients many types of services, use new technologies in banking operations and provide a high level of service. The main economic activity of banks is consumption and lending for investment purposes of enterprises, organizations and individuals. How well banks carry out the process of lending is reflected in the economic situation of their customers. By providing credit services, banks ensure their liquidity, that is, the sustainability of their services in the system of market relations.

In accordance with the market economy, the increase in forms of ownership requires the creation of a monetary system so that banks can provide services to individuals and businesses on a competitive basis. Second-tier banks are the main tool for regulating financial and credit relations between individuals and legal entities. Recently, banks have been increasing the types of lending to individuals in order to diversify their services. The increase in the types of credit is closely connected with the increase in the number of goods in the market, the increase in the number of enterprises and organizations.

2. CREDIT TRANSACTIONS IN COMMERCIAL BANKS

Commercial banks are a group of credit institutions engaged in financial transactions and services in a market economy (Borisov, 1997: 205). Relations between the second-tier banks and the National Bank are established in accordance with banking legislation. Relations between banks and between banks and customers are formed on the basis of contracts. Banks are subject to supervision and control: state, international, audit and institutional. The second level banks carry out trading operations with securities of other issuers for the purpose of making profit. These operations can perform several functions. They can be a means of creating profitable assets with high liquidity. Another purpose of these operations

is to obtain speculative income (Zhukov & Maksimov & Markova, 1997: 214).

The same approach to risk management cannot be applied in times of crisis. Commercial banks in Kazakhstan are always faced with the problem of choosing a method of analyzing the creditworthiness of the borrower. The reason for this issue is, firstly, the lack of experience of credit specialists in analyzing creditworthiness, and secondly, the lack of information about borrowers. If foreign countries can find information accumulated over several decades, then our credit history bureaus have only yesterday. Thirdly, there are practically no methodological guidelines for creditworthiness determination in Kazakhstan, and methodological guidelines on creditworthiness prepared by Russia or foreign countries should be adapted to Kazakhstan's situation. Banks in Kazakhstan in most cases pay great attention to years of experience and gaps in the management of the bank's credit risk system. The reasons, methods and solutions are considered. One of the differences between a borrower's creditworthiness and his ability to pay is that it does not take into account defaults in the past period or any day, that is, it assumes the ability to repay the debt in the future.

To date, the ability to find effective methods and ways to determine the creditworthiness of the client remains a pressing problem for the banking system. The same methodology of risk management cannot be used in a crisis situation. Commercial banks in Kazakhstan are always faced with a problem of choosing a method of analyzing a borrower's creditworthiness. This problem is caused, firstly, by the lack of experience of credit specialists in analyzing creditworthiness, and secondly, by the lack of information about borrowers. If foreign countries can find information accumulated over several decades, then our credit bureaus have only yesterday. Thirdly, in Kazakhstan almost no methodological guidelines for determining creditworthiness, and methodological options related to creditworthiness, prepared by Russia or foreign countries, must be adapted to the Kazakh situation (Seitkasymov & Almaty, 1998: 159-174).

It is impossible to assess the quality of the main assets of the bank, i.e. the loan, without a proper assessment of the solvency of the borrower. The works of G. Anderson, David Palfreyman, Philip Ford, B. Nidza and other foreign researchers have played an important role in the formation of ideas about solvency and creditworthiness and the formation of the credit process in commercial banks.

Studying the ways and means of assessing the creditworthiness of the borrower, we became convinced of its priorities, as well as its own shortcomings and disadvantages. To reduce the risks associated with the creditworthiness of the borrower, the following should be implemented in the bank's credit risk management system:

- to calculate the ratios, take reports for the past period, in many cases, future projections should be taken into account,
- solvency shall be calculated not by figures, but in relation to liquidity of real business, demand for produced goods, products
- to recognize the borrower must distinguish cases of insolvency (non-payment, overdue, delinquent payments);
- it is impossible to ascertain the borrower's solvency by collecting numerical and non-quantitative data; therefore, it is necessary to solve the problem of creating a centralized credit history
- accounting for changes in rates of the main bank, such as refinancing, with efficiency for the client, is also considered effective for the bank
- foreign economic, geographic, social, political, etc. Characteristics research is not always useful for us, so as one of the effective ways of lending to the borrower should be more widely used Islamic finance.
- Determination of creditworthiness in the bank's credit risk management and credit risk management system can be achieved through the legal regulation of credit risks and the comprehensive use of methods and approaches to reduce credit risk.

According to O.I. Lavrushin's opinion: "Credit solvency of a commercial bank customer is a borrower's ability to pay his

debts in full and on time, i.e. main debt and interests. Creditworthiness, unlike solvency, does not control arrears. Creditworthiness predicts the ability to repay debt in the near future" (Lavrushin, 1998: 256-305).

3. EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF CREDIT TRANSACTIONS

The current lending system is based on the facts of determining the creditworthiness of the borrower. The borrower's creditworthiness is a way of maintaining the liquidity of the balance sheet of a commercial bank.

The lending process is associated with the action of many risk factors, which lead to the fact that the transaction remains unrecoverable within a set period of time. That is why, by examining the factors affecting the provision of bank credit in advance, an opportunity is created to examine creditworthiness.

The creditworthiness of the borrower is the ability of the borrower to repay his debt obligations in full and on time.

The client's financial documents are used to assess the financial condition of the borrower.

The financial condition of the borrower depends on its ability to pay:

- timely satisfaction of payment requirements in accordance with economic conditions;
- repayment of the loan;
- Payment of wages and salaries to workers and employees;
- payment of payments and taxes to the budget.

To assess the creditworthiness of the borrower the following key indicators are used.

Indicators for assessing the creditworthiness of a legal entity's borrower:

$$\text{Current liquidity ratio} = \frac{\text{current assets}}{\text{current liabilities}} \quad (1)$$

$$\text{Current liquidity ratio} = \frac{\text{Current Assets} - \text{Inventories}}{\text{current liability}} \quad (2)$$

These ratios measure the liquidity of the bank's assets. A good current ratio is between 0.70 and 1.20. If its value exceeds 1.20, it indicates a slowdown in the turnover of funds invested in commodity funds or a high amount of accounts receivable. And if the value is low, it indicates the client's insolvency.

The value of the quick liquidity ratio should be between 0.4 and 0.6.

$$\text{Return on assets} = \frac{\text{profit}}{\text{company's assets}} \quad (3)$$

$$\text{Profit trade} = \frac{\text{profit from the sale of the product}}{\text{product sales revenue}} \quad (4)$$

These ratios indicate the level of profitability or profitability of a company or legal entity.

Indicators for assessing a borrower's ability to pay:

$$\text{Monthly loan principal payment (annualized)} = \frac{\text{loan amount}}{\text{loan term}} \quad (5)$$

$$\text{Interest rate} = \frac{\text{loan amount} * \text{interest}}{\text{Monthly payment 12 months}} \quad (6)$$

At commercial banks, only a loan officer conducts an analysis of the borrower's financial condition. The data collected as a result of the analysis are presented in an expert report. On the basis of the expert report, the authorized body makes a decision on the application. The loan officer performs the following tasks on the loan application:

- Checks and reviews the loan documents;

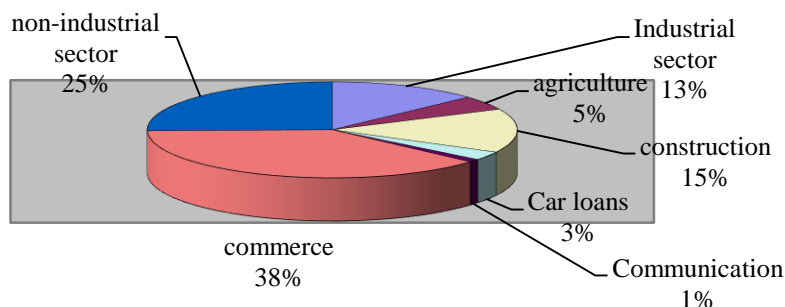
- Analyzes the creditworthiness of the borrower;
- Analyses the creditworthiness of the borrower;
- Analyses the solvency of the borrower;
- Analyzes the collateral;
- Analyzes risk factors;
- Prepares expert opinion.

In terms of banks, creditworthiness is a credit rating. It is an assessment of the client's personal qualities, based on information about the client's timely fulfillment of financial obligations and social status. And, solvency is the financial ability of the client to repay the loan on time⁴ and in full. It is calculated based on the analysis of current and future income and expenses of the borrower and his family (Almaty, 1998: 128).

The structure of the loan issued in 2021 can be seen in Figure 1.

According to Figure 1, among the loans granted to economic entities, the main share is in the trade sector, i.e. 38%. Secondly, the share of non-manufacturing sector is 25%, followed by construction sector - 15%, industrial sector - 13%, including mining industry - 3%, manufacturing - 9%, and the remaining 1% - other sectors. These figures are down from previous years.

Figure 1. Volume of approved bank loans by economic sector

Source: Created by the author

In recent years, the current credit system has undergone significant changes. Most components of the banking system are being modernized through changes as a result of structural changes in the global economy. Due to the development of scientific and technological revolution, the concentration of production required the centralization of capital, respectively, banks modify their operations to increase credit resources, i.e. the current banking system adapts to the changing conditions of economic development; the restructuring of the banking system is obvious; there is dynamism of non-bank credit institutions. Banks carry out many types of operations for their clients on deposit accounts, non-cash settlements, acceptance of savings, issuing various credits, purchase of securities, property management by proxy and many other banking services (Tallinn, 1993: 61).

An effective and flexible system of banking operations should create conditions for the consolidation of domestic savings with a wide range of customers. In this regard, the issue of providing flexible banking services, capable of responding to the emerging needs of a changing economy, becomes particularly important.

Banks hope to strengthen their brand through various advertising methods and improve their reputation through some public relations activities (Raizberg, 2000: 206-304).

They participate as sponsors in various important events taking place in our country, hold shareholders' meetings, prepare annual reports, issue advertising brochures and booklets, spend considerable funds on TV and radio advertising. But, in my opinion, it takes time to increase the number of clients, because due to the instability of the economic and political situation, short working hours of banks, fluctuations of the national currency against foreign currencies and other characteristics the probability of clients who trust their money is low. In addition, the legislative framework usually limits the emission market (Fisher & Dornbusch, 1993: 249).

Second-tier banks with the help of their deposit and credit operations accumulate temporarily free monetary funds and, granting them in the form of loans, satisfy the needs of the economy, i.e. create new means of payment.

After the country gained independence, Kazakhstan's commercial banks started to work intensively as a result of a number of reforms. Although not much time has passed since independence, the country's economy and banking sector have developed rapidly over the decade (Samara, 2019: 14).

In most cases, the decline in demand for credit is due to the credit policy of banks, i.e. tightening of lending, stricter requirements for collateral. And clients, in turn, are hampered by the lack of collateral or insufficient collateral price in accordance with bank policy (Afonina, 2017: 18).

Studying the practice of lending to customers in domestic banks, the following conclusions can be made:

- The disadvantages of the lending process;
- the use of cash in lending and repayment;
- lack of economic justification of the interest rate policy;
- insufficient development of scoring system in banks is a legal problem.

When we study the market, that is, the level of income of the population, we see that lending to the population in the country has become one of the most important issues. Risks for banks remain high, such as: rapid depreciation of securities, impairment of customer collateral or natural disaster, fraud or premature death of the borrower. Therefore, in the current market environment, banks create conditions to maximize the repayment of their debts. As seen from the practice of lending to individuals and legal entities in Kazakhstan, it is necessary to expand the object of lending, to change the mechanism of lending, to consider the terms and conditions of loans.

The main factors that caused the tightening of credit policy are the risk of changing the value of collateral, the future of real estate, the general solvency of the borrower and the economic expectations. Due to the crisis situation, the risk of decreasing the value of pledged property in banks, as well as due to the worsening situation in the construction sphere, the banks' approach to servicing the borrowers has changed. Nowadays banks pay more attention to the financial condition of the borrower than to the collateral (Belov, 2016: 22).

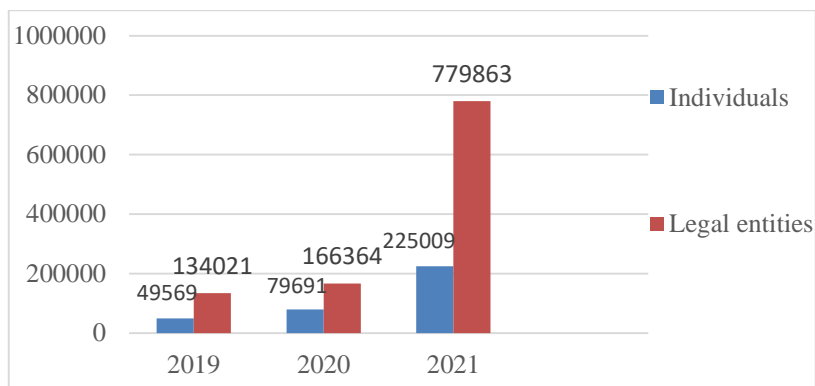
Several factors should be considered in order to reduce the risk of default and the overall risk of lending to borrowers:

- The level of involvement of the bank's lending activities in an industry that is sensitive to changes in the economy;
- the share of loans and other banking operations belonging to customers experiencing significant difficulties;
- the level of the bank's involvement in new, non-traditional, little-studied directions;
- frequent changes and additions to the credit policy, formation of the bank's securities portfolio;
- the share of new and recently attracted clients;
- introduction of more types of new services in a short period of time;
- acceptance of rapidly depreciating or low-liquidity collateral.

Deficiencies that lead to significant difficulties in managing credit risk include:

- Lack of or poor preparation of a written credit policy document;
- Lack of restrictions on the concentration of the loan portfolio;
- Centralization and decentralization of credit managers;
- overvaluation of collateral;
- frequent lack of contact with the customer or no contact at all;
- prolongation of the control interval (when lending to businesses) or lack thereof;
- Inadequate control of documents;
- excessive use of debt;
- Lack of complete collection of loan documents or strict controls;
- effective control of the credit process, failure to provide timely audits, etc.

Figure 2. Overdue debt on bank loans

Source: Created by the author

According to Figure 2, the amount of overdue debt increased sharply in 2021 compared to 2019 and 2020. In particular, overdue debts of legal entities increased too much. This is due to the negative changes taking place in the economy, i.e. enterprises, companies go bankrupt and cannot repay their debts to the bank (Berdnikova, 2015: 88).

To date, the ability to find effective methods and ways of determining the creditworthiness of the client remains a pressing problem for the banking system. The same approach to risk management cannot be applied in a crisis. Commercial banks in Kazakhstan are always faced with the problem of choosing the method of analyzing the creditworthiness of the borrower. The reason for this issue is, firstly, the lack of experience of credit specialists in analyzing creditworthiness, and secondly, the lack of information about borrowers. If foreign countries can find information accumulated over several decades, then our credit history bureaus have only yesterday. Thirdly, there are practically no methodological guidelines for determining creditworthiness in Kazakhstan, and methodological guidelines on creditworthiness prepared by Russia or foreign countries should be adapted to the Kazakh situation.

Maximum satisfaction of each client's need for banking services, personal servicing of each of the Bank's clients, taking into account peculiarities of different companies' activities and focus

on long-term cooperation are the main principles of the Bank's work with clients.

The level of a client's creditworthiness reflects the level of simple (personal) risks associated with a particular loan granted by the Bank to a particular borrower. Objective evaluation of borrower's financial stability and accounting of possible risks, related to credit operations, allows the bank to effectively manage credit resources and gain profit. A number of determinants of credit risk and customer creditworthiness have been studied in domestic and foreign experience. Studying the importance and the need to determine and assess the creditworthiness of the borrower, which is used in the practice of banks, we can see that the management of credit risk is not yet fully implemented, which means that this area requires a lot of research (Burenin, 2018: 40).

Nowadays, many customers are not able to manage their financial assets competently, so banks intervene in the financial situation of their customers. By providing advice, the bank earns additional income and prepares customers for long-term solvency. With the growth of the market economy, the number of wealthy people in the country has increased. But the current problem is the effective management of these assets. The task of banks is to preserve and increase clients' capital.

As a result of the crisis, small and medium-sized businesses, along with the banking sector, found themselves in a difficult situation in the country's economy. Currently, the state is helping to finance small and medium-sized businesses through commercial banks.

And since the allocated funds are given through banks, all the problems will fall on those banks. It is known that entrepreneurs submit their projects for a loan, and banks register them, consider them comprehensively and make sure that it is a project worthy of allocation of funds (Bychkov, 2015: 70).

The credit policy of the second-tier banks of the Republic of Kazakhstan is aimed at satisfying the credit demand of proven and reliable borrowers, the development of entrepreneurship and the formation of new, effective market structures. Working

with borrowers, banks act not only as creditors, but also as lenders.

The borrower goes through the whole credit process, from consultation with a loan officer to obtaining and repayment of the loan. Loans are processed through a loan application written directly by the borrower. It itself goes through several stages. The customer contacts the bank directly, consults with a loan officer, and determines the purpose of the loan. This type of interview is very important for the loan officer because during the interview you can observe the client's behavior and intentions. If the borrower hides the true nature of the need for credit, it can raise doubts. In addition, it is necessary to check the address of residence and place of work (Alpina, 2020: 194).

Currently, one of the main problems that banks face in order to make loans available to borrowers and thereby increase their profits, is risk. Bankers protect themselves from loan defaults by setting limits on the term of the loan, strict collateral conditions and high interest rates. And it is the policy of the state and the banks' policies that satisfy both banks and borrowers (Kameneva, 2018: 85).

Studying the practice of lending to customers in domestic banks, the following conclusions can be made:

- disadvantages of the credit process;
- use of cash in lending and repayment;
- lack of economic justification of the interest rate policy;
- insufficient development of the scoring system in banks is a legal problem.

Macroeconomic stability and inflation at a moderate level allows the wide use of bank loans. On the basis of the study of domestic and foreign experience the need for further development and improvement of the relationship between commercial banks and the population is shown. In my opinion, it is necessary to increase and improve the services of banks to the population, types of banking products and services, to expand credit relations with the population.

In the modern century it is difficult to choose the quality and efficiency of services provided by the banking sector to the

population, to understand all the new phenomena. There have been no significant changes in the services and products provided by the banks of the Sogurlym country, as well as in the conditions of their provision. The banks have no opportunity to compete with each other, so they try to provide additional services. Then the quality of banking services will improve. Banks should be evaluated and compared not by the efficiency of their services, but by the delivery of information about banking products to the public, the level of service and convenience (Livingston, 2018: 104).

The bank communicates information about new products and services to the population mainly through television advertising. The advertisements show only the positive aspects of the bank's services, and do not mention the fees charged for services. In addition, every bank has an Internet site. If the bank's website is well organized, from there we can get complete information about the bank, that is, the bank's products, services, position and quality in the market. For example, we can see the terms of the loan, the amount of commission charged at registration, and a list of documents in full. Calculate the effectiveness of the loan we can use the credit calculator, located on the site. But in many banks in the country the site is not properly organized. Therefore, banks should organize their site well and make it convenient for customers who want to get information about loans without leaving home. Thus, banks can expand their customer base (Mirkin, 2014: 50).

In his book "Providing good service - the beginning of competition" John Scholl, who studied the culture of service, said that the success of the company depends on the service provided by its employees to customers. It is important how the customer is greeted from the moment he enters the bank, so it is better to improve the provision of services in banks.

It is advisable to reduce the number of documents collected for clients, especially for legal entities, so that the client bears less costs, and banks check documents quickly and respond to the application within a few days.

It is necessary to improve the electronic application for a loan. The website of some banks does not address this issue. Sending an application electronically is very convenient, because the

client saves his time, and in addition to raising the reputation of the bank, receives an application in a unified form.

The analysis and evaluation of the borrower's creditworthiness requires great skill, so it is important for the bank to have a system of analysis to accurately assess the borrower's creditworthiness. In our study, based on a comprehensive analysis of borrower credit assessment, we analyzed: features that are advanced in the assessment of borrower creditworthiness, methods of managing borrower credit risk and elements and elements of borrower credit risk management, and the normal behavior of borrower credit assessment (Saniev, 2010: 198).

4. CONCLUSION

In addition to the judgment on risk management in the credit system, the works of famous domestic and foreign authors related to the analysis of the borrower's creditworthiness in the system of credit risks were studied. As a result of this study, conclusions were made on the basis of the opinions expressed in the works, the types of credit risk were identified, and the features of sentences used in the general banking risk along with the credit risk were highlighted. A model of credit risk depending on the type of borrower was prepared. Were differentiated ways to manage the technology of credit operations, identified the services to be performed by the credit committee, and collected and systematized attributes to be paid attention to when assessing the creditworthiness of the borrower.

In conclusion, people realize their dreams and achieve their goals through loans. Banks must be able to effectively organize and conduct the lending process to quickly and to the maximum extent to meet customer requests. And lending; to effectively lead the process, it is necessary to develop a scoring system and come up with other new implementations (Usoskin, 1993: 19). Various seminars and lectures should be held in order to improve the skills of specialists working in the credit department. The reason is that a large client base of the bank and the correct assessment of creditworthiness and solvency of the client depends on the qualifications of specialists.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Yazarların araştırmaya katkısı eşit oranda gerçekleşmiştir.

Çatışma Beyanı: Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERENCES

- Afonina, S.N. (2017). Securities Market. Mokva Auditor, 17-18.
- Alekhin, B.I. (2019). *Securities Market. Introduction Into Stock Operations*, Samara: SamVen, 14.
- Banking Business. (1998). *Textbook*, Edited by G.S. Seitkasymov, Almaty: Karzhy-Karajat, 159-174.
- M, Knorus. (1998). *Banking Textbook*, Under ed. Lavrushin O.I. -, 256-305.
- Zhukov, E.F. & Maksimov, L.M. (1997). *Banks and Banking Operations. A textbook for universities*. O.M. - M. Unity, 214.
- Belov, V.A. (2016). *Practice of Promissory Law*. Moscow UnInfor, 22.
- Berdnikova, T.B. (2015). *Joint Stock Company On the Securities Market*. Securities, Moscow Finstat inform, 88.
- Borisov, E.F. & M, Jurist. (1997). *Economic Theory*, 205.
- Burenin, A.N. (2018). *Securities market and derivative Financial Instruments Market*. Textbook, Moscow Federal, Book and Trading Company, 40.
- Bychkov, A.P. (2015). *The World Securities Market: Institutions, Instruments, Infrastructure*. Moscow Dialog-MSU, 70.

- Fisher, S. & Dornbusch, R. (1993). *Economics*. M. Delo, 249.
- Alpina. & Genkin, A.S. (2020). *Effective Trust. Experience of Western Europe*, Moscow, 194.
- Kalieva, G.T. (1998). *Credit Business*. Almaty, Finance, 128.
- Kameneva, N.G. (2018). *Organization of Exchange Trade: Textbook for University*, Moscow Banks and exchanges. UNITI, 85.
- Livingston, G.D. (2018). *Risk Analysis of Bond Transactions In The Securities Market*. Moscow Filin, 104.
- McConnell, C.R. & Tallinn, O.A. (1993). *Bruce S.L. Economics*. In 2 volumes. In Russian, Referto, 61.
- Mirkin, Y.M. (2014). Securities and the stock market. *Perspektiva*, 50.
- Raizberg, B.A. & Infra, M. (2000). *Modern Economic Dictionary*, 206-304.
- Saniev, M.S. (2010). *Money, Credit, Banks*, Textbook, Almaty, 198.
- Usoskin, V.M. (1993). *Modern Commercial Bank*. M.: IPS Vazar-Ferro, 19.

ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF CREDIT OPERATIONS IN COMMERCIAL BANKS

Extended Summary

One of the main traditional and basic activities of commercial banks is lending to the economy and the population. This service is among the important within the banking services and operations with bank assets. Due to this, banks will be referred to as credit institutions. Nowadays, individuals and legal entities finance their housing or personal needs or business by taking loans from commercial banks.

A bank loan is the most convenient and in many cases indispensable form of financial service, it takes into account the

needs of a particular borrower and allows him to adapt to the borrowing situation.

To obtain a loan, the borrower first consults with a loan officer, then collects and submits the necessary documents. The loan officer reviews the borrower's application, verifies the financial situation, and after a positive conclusion, the loan goes to the owner.

In order to find solutions to many of the above problems, it is necessary to delve deeply into it and consider it comprehensively, focusing on all subtopics individually. The development and prospects of credit services is one of the most important issues of concern to many economists working in the banking sphere, although not specifically studied scientifically in our country.

Along with the number of second-tier banks with the development of the market economy, the types of services and operations provided by them are increasing. Efficient performance of services and operations, increasing the customer base and making profits are the goals that every bank sets for itself.

Modern banks offer clients many types of services, use new technologies in banking operations and provide a high level of service. The main economic activity of banks is consumption and lending for investment purposes of enterprises, organizations and individuals. How well banks carry out the process of lending is reflected in the economic situation of their customers. By providing credit services, banks ensure their liquidity, that is, the sustainability of their services in the system of market relations.

In accordance with the market economy, the increase in forms of ownership requires the creation of a monetary system so that banks can provide services to individuals and businesses on a competitive basis. Second-tier banks are the main tool for regulating financial and credit relations between individuals and legal entities.

Recently, banks have been increasing the types of lending to individuals in order to diversify their services. The increase in types of credit is closely connected with the increase in the

number of goods in the market, the increase in the number of enterprises and organizations. The increase in commodity turnover has led to an increase in the amount of credit, that is, the demand for goods has increased the demand for credit, and through loans to businesses and organizations can achieve their investment goals, expand their turnover and gain access to new technology. To achieve their goals, everyone strives to get a loan from a bank as quickly as possible. From the moment the loan is applied for, the customer receives the loan and returns it to the bank with the amount of interest, makes up the entire term of the loan. Only after such terms can the borrower achieve his goals.

Geliş/Received: 14/12/2022
Kabul/Accepted: 21/02/2023
Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Sosyal ve Psikolojik İzleri*

Yasemin NAZ†

Öz

Türk-Yunan nüfus mübadelesi sosyal ve psikolojik izleri barındıran çok boyutlu bir olgudur. Yaklaşık iki milyon Türk ve Rum vatandaşının yurtlarını terk etmelerini zorunlu kıldığından bu kapsamda ortaya çıkan sorun ve anlaşmazlıklar birtakım sosyal ve psikolojik olaylara sahne olmuştur. Türkler ve Rumlar açısından psikolojik anlamda dışlanmış bir toplum olarak yaşamalarına sebep olarak toplumsal hafızaya kazınan mübadele sorunu, toplumsal bütünleşmenin zıttı olarak dışlanma olgusunu da beraberinde getirmiştir. Dışlanmanın yarattığı duygular ise ait olma ihtiyacı (need to belong) ve benlik saygısını (self-esteem) koruma ihtiyacının zarar görmesine neden olmaktadır. Bu çalışmada mübadele ile birlikte yaşanan sorunların oluşturduğu süreçler kapsamında psikolojik ve sosyal izlere değinilerek farklı etkenleri bünyesinde barındıran bu olgu ile dışlanma, ötekileştirme, güvensizlik, değersizlik gibi ait olma ihtiyacını tehdit edebilen duygular ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dışlanma, Nüfus Mübadelesi, Öteki, Türk, Yunan.

Social And Psychological Traces of the 1923 Turkish-Greek Population Exchange

Abstract

The Turkish-Greek population exchange is a multidimensional phenomenon with social and psychological traces. The problems and disagreements that arose in this context, as it obliges nearly two million Turkish and Greek citizens to leave their homeland, have witnessed some social and psychological events. The exchange problem, which has been engraved in the social memory,

* Bu makale Yasemin Naz'ın "Politik Psikoloji Bağlamında Çatışan Grupların Dış Politikaları: Türkiye-Yunanistan Örneği" adlı Doktora Tezinden türetilmiştir. Ayrıca makalenin özet metni II. Uluslararası Rahva Teknik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi'nde yayınlanmıştır.

† Doktor, Akdeniz Üniversitesi, yaseminnaz_89@hotmail.com, 0000-0003-0446-6134

Atıf yapmak için / To cite this article: Naz, Y. (2023). 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Sosyal ve Psikolojik İzleri. *Akademik İzdüşüm*, 8(1): 95-119.

which has caused Turks and Greeks to live as a psychologically excluded society, has brought with it the phenomenon of exclusion as the opposite of social integration. Feelings of exclusion, on the other hand, cause damage to the need to belong and the need to protect self-esteem. In this context, psychological and social traces are mentioned in the context of the processes created by the problems experienced with the exchange in the study. With such a perspective, this phenomenon, which includes different factors emotions that can threaten the need to belong such as exclusion, marginalization, insecurity, and worthlessness are discussed.

Keywords: Exclusion, Population Exchange, Other, Turkish, Greek.

1. GİRİŞ

Zorunlu nüfus mübadelesi, 1923 yılında uluslararası bir antlaşma olan Lozan Barış Antlaşması kapsamında buldukları yerden başka bir yere göç ettirilerek yaklaşık iki milyon insanı kapsamına alan büyük bir göç olayıdır. Lozan'da imzalanan bu mübadele sözleşmesine göre Türk topraklarında yerleşik bulunan Rum Ortodoks olan Türk uyruklular ile Yunan topraklarında yerleşik bulunan Türk-Müslüman olan Yunan uyrukluların 1 Mayıs 1923'ten itibaren 'Zorunlu Mübadelesi' kararlaştırılmıştır. Böylece homojen nüfus yapısını bozan Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türkler arasında mübadele başlamış ve Türkiye ile Yunanistan arasında yaklaşık olarak iki milyon insan yer değiştirmiştir (Uzun, 2004: 41-42). Gerek bireysel gerekse grup kimliği temelinde birçok karşıt duygu ve düşüncenin iç içe bulunduğu mübadelede konunun en ilgi çeken tarafı Türk ve Rum halklarının karşılıklı göçünün isteğe bağlı değil, zorunlu oluşudur. Göçün kendi doğası gereği içinde barındırdığı karmaşa ve güçlükler biliniyorken, söz konusu göç eyleminin zorunlu hale getirildiği mübadelede iki ülkeye göç edenler için ortak unsur; evinden, doğduğu, mülkiyet sahibi olduğu, vatan kabul ettiği topraklardan ayrılma durumu olmuştur.

Göçün öznesi konumunda olan bu insanların psikolojik açıdan yaşadığı yıkımı anlamak gerçekten mümkün değildir. Zira başka bir seçenek sunulmaksızın, göç etmeye gönüllü olup olmadıkları sorulmaksızın süre belirterek topraklarını terk etmelerinin istenmesi yalnızca bu duyguyu yaşayanların anlayabileceği bir durumdur. Şayet zorunlu göçün kişiye yüklediği psikolojik ve sosyal yük, diğer sorunları gölgede bırakacak kadar büyüktür. Zira onlar iki kere yabancı

olmuşlardır. Yaban hayatının ötekileri olarak da 'ben bu vatana bu topraklara aitim' duygusu çaresizce yerini buldukları toprakları terk ederek ötekileştirildikleri yaban kimliğine bırakmıştır. Böylelikle büyük incinmenin yarattığı psikolojik boşluk büyük bir yıkım arz ederek nesilden nesile aktarılan bir travmaya dönüşmüştür. Bu sebeple de bu çalışmada kaybedilmiş toprakların canlı hatıraları olarak ötekileştirmeye maruz kalan Ege'nin iki yakasındaki bu insanlar, sosyal ve psikolojik bir bakış açısıyla ele alınmış, mübadele ile yaşanan sorunların oluşturduğu süreçler bağlamında psikolojik ve sosyal izlere değinilmiştir.

2. DİNMEYEN SIZI

TDK'ye göre değişim, değiş tokuş anlamına gelen mübadele elde bulunan ile karşısındaki elinde bulunanların değiştirilmesi anlamına gelmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>). Ancak buradaki anlamı 'karşılıklı mecburi göçü, yerinden yurdundan zorla koparılışı' anlatmaktadır (Yalçın, 2011: 7). Bedel kökünden türetilmiş olan bu kelime Türk ve Yunan halklarının durumunu ifade etmek için kullanılmıştır (Sami, 2010: 48). Öyle ki homojenleşmiş ulus yapısını oluşturabilmenin bedeli olarak da paylarına düşen, buldukları toplumdaki soyutlanarak ait oldukları topluma gönderilmek olmuştur. Böylelikle mübadelenin öznesi konumunda bulunan Türkler ve Rumların etnik arındırma süreci 1923 yılındaki zorunlu nüfus mübadelesi ile başlamıştır.

Bu noktada insanların değişik sebeplerle yerleşik olarak buldukları bir ortamdan başka bir ortama yine yerleşmek amacıyla yer değiştirmeleri göç olarak tanımlanmaktadır. 'Göç' kavramının anlamı kapsamında tarihsel göç olayları içerisinde belki de en dikkat çeken göç olayı 'mübadele' olmuştur. Öyle ki mübadele, doğup büyüdükları toprakları bırakarak, suyun öte yanına başka bir deyişle Türkiye'den Yunanistan'a ve Yunanistan'dan Türkiye'ye göç edenlerin gittikleri yeni yerlerde kendileri için yaşanabilir bir ortam aramalarına neden olmuştur. Zira insanlar başka bir seçenek sunulmaksızın, göç etmeye gönüllü olup olmadıkları sorulmaksızın dramatik bir göç eylemi yaşamak durumunda kalmışlardır. Bu bağlamda göç sürecinin yarattığı büyük incinme psikolojik bir boşluk

yaratmıştır. Bu da zaten oldukça dramatik olan göç eyleminde öznel duyguları yoğunlaştırarak kuşaklar boyunca aşılamayan bir travmaya dönüşmüştür. Bundan dolayıdır ki mübadele yalnızca bir göçü simgelememekte, ne kadar insanın yer değiştirdiği verilerinin yanı sıra toplumsal ve bireysel ölçekte kuşaklararası aktarım, kültür şoku, düş kırıklıkları gibi sosyal ve psikolojik bulguları da kapsamaktadır. Bu nedenle mübadeleyi anlamaya çalışmak somuta dayalı sayısal değerler kadar soyut değerlere dayanan empati kurma çabası ile mümkün olmaktadır. Bu durum da göç olayının ne denli çetin bir süreci barındırdığını ortaya koymaktadır (Arı, 2017: 18).

Türk-Yunan nüfus mübadelesi Yunan milliyetçi tarih yazımında farklı yönleriyle ele alınmış, 'millî trajedi' 'Küçük Asya felaketi' olarak adlandırılmıştır (Şenışık, 2016: 86). Zira yüzyıllar boyunca Osmanlı himayesi altında yaşamış olan bu topluluğun Osmanlı'nın devamı niteliğinde olan Türkiye'ye iyimser bakması düşünülemez. Çünkü toplumların hafızalarında zaferler kadar canlı tutulan başka bir milletin egemenliği altında yaşama pratiği olan 'travma' da yer almaktadır (Çevik & Çevik-Ersaydı, 2011: 6). Bu travmanın yarattığı amaçlar doğrultusunda da başta Anadolu topraklarını hedefleyerek 'Megali İdea'yı gerçekleştirme olarak görünen Yunan ideolojisinde varılan bu noktada Türk Ulusal İstiklâl Savaşı'nın başarıya ulaşmasıyla Yunan ordusunun 'Küçük Asya' macerası büyük bir dramla sonuçlanmıştır (Özsoy, 2007: 16). Öyle ki Küçük Asya Felaketi'nin getirdiği durum sonrasında yaşanan Nüfus Mübadelesi ile birçok Yunan Anadolu topraklarından göç etmiştir. Bu yenilgi yalnızca askerî bir yenilgi olarak değil aynı zamanda Küçük Asya'da bulunan Yunanların köklerinden ayrılması sebebiyle derin izler bırakan manevî bir duygu taşımaktadır (Özsüer, 2015: 186).

Mübadeleden hemen sonra Yunanistan'da olayla alakalı olarak pek çok roman ve öykü yayınlanmıştır. Yayınlanan bu roman ve öykülerin yazarları İlias Venezis, S. Doukas, Stratis Mirivilis, Fotis Kontoglou, Dido Sotiriou, L. Nakou, P. Prevelakis, Yorgos Theotokas, Nikos Kazantzakis, Menelaos Lountemis ve sonrasında yetmişli, seksenli yıllardan sonra Charitidis Samouilidis, A. Nenedakis, Anzel Kurtyan, Y. Andreadis ve son yıllarda M. Veinoglou, Katerina Zarokosta gibi yazarlar mübadele dönemini anlatan Yunan edebiyatı yazarlarının bir

kısmı olmuştur. Yunan edebiyatında İlias Venezis'in 'Eolya Toprağı', Dido Sotiriyu'nun 'Benden Selam Söyle Anadolu'ya' romanı, Türk edebiyatında ise Kemal Anadol'un 'Büyük Ayrılık', Kemal Yalçın'ın 'Emanet Çeyiz: Mübadele İnsanları', Yaşar Kemal'in 'Bir Ada Hikâyesi Dörtlemesi', Ahmet Yorulmaz'ın 'Ulya' romanları mübadelenin edebiyata yansıdığı örneklerden olmuştur. Bu yazarların bazıları mübadeleyi yaşamış başka bir deyişle görgü şahidi olan kimselerdir. Burada anlatılanlar da mübadillerin Anadolu'daki hayatları ile alakalıdır ve genel olarak mübadele öncesi hayat anlatılmaktadır. Özünde İstanbul ve Anadolu olayların geçtiği yerler olarak ele alınsa da gerçek şudur ki bahsedilen yerler orası ya da burası, bırakılan veya gelinen yöre şeklinde ifade edilmekte, iki taraf iç içe ele alınmaktadır ve biri bir diğerine yani ötekisine dayanarak anlam kazanmaktadır (Millas, 2003b: 3). Bu noktada denilebilir ki edebiyat, mübadele gerçeğine tutulan bir ayna gibidir. Öyle ki gerçeklik sözlü tarih niteliğinde ele alınmış ve insanoğlu acıyı bal eyleyerek bu acıdan halk hikâyeleri, romanlar, türküler, destanlar, şiirler üretmiş ve toplumsal belleğini edebî alanda saklayarak ölümsüz kılmayı başarmıştır. Zira büyük oranda acı üzerine kurulu olan toplumsal bellek, bir toplumun geçmişte kalmış acılarını, anılarını dönüştüren, şekillendiren kimi zaman yapıcı kimi zaman yıkıcı olan yaşanmışlıklarını geleceğe aktarma gayesinin bütünüdür (Karataş & Yıldız: 28-29). Diğer taraftan bu anlatılar sadece edebiyatla sınırlı tutulmamış aynı zamanda araştırmalar, anı kitapları yazılmış pek çok da dernek kurulmuştur (Millas, 2003b: 3).

Bahsedilen bu roman ve öykülere bakıldığında Yunan edebiyatında mübadele olayı bir 'son' olarak anlatılırken, Türk edebiyatında İstiklâl Savaşı'nın sonu ve bir başka açıdan da nüfus mübadelesinde bir 'başlangıcın' işareti olarak karşılanmaktadır. Öyle ki bu durum mutlu ve umutlu bir başlangıcın işareti olarak algılanmaktadır. Yunan tarafından ise bu durum şüphesiz acılı, nostaljik bir 'son' olarak ele alınmaktadır. Onlar için yirminci yüzyılın başları yeni bir başlangıç, yeni bir gelecek değil de, Küçük Asya Felaketi adını alan bir travma, bir yenilgiyle alâkalıdır. Bu yenilgiyle yaşanan acılı süreç, yoksulluk, evden sürgün edilmek genel olarak Ortodoksların hayat görüşüne pek yabancı değildir. Bu bağlamda Küçük Asya Felâketi Yunan halkının kolayca

algılayabileceği bir olay ve eskiden de tekrarlanmış olan trajedilerin devamı niteliğindedir. Aslına bakılırsa Hıristiyanların ezilmesi, acı çekmesi veya Doğu Roma'nın yok edilmesiyle Ortodoks cemaatin koruyuculuğunu kaybedip ikinci sınıf cemaat olması gibi bir felâkettir (Millas, 2003b: 4-5). Yunan edebiyatı ile kıyaslandığında ise Türk edebiyatında mübadelenin hemen sonrasında bu olay edebiyata aksettirilmemiştir. Seyrek ve kısa göndermeler dışında 1980'lere kadar Türk edebiyatında mübadele olayı temel konu veya 'önemli bir konu' olarak ele alınmamıştır. Yalnızca bir-iki romanda birkaç cümlede yer almaktadır. Örneğin Faik Baysal'ın 'Sarduvan' adlı romanı şu şekilde başlamaktadır:

Sarduvan eski bir Rum kasabası. Yaşlıların dediğine göre yakın zamana kadar da burada Rumlar oturmuş. Yıllar önce bu Rumların bazıları küp küp altınlarını toprağa gömerek yabancı ülkelere kaçmışlar, bazıları da yalancılıktan da olsa Müslüman olup oldukları yerlerde kalmışlardır. Ama benim size anlatmak istediğim bunlar değil (Baysal, 1944).

Bir diğer örnek ise Sabahattin Ali'nin 'Çirkince' öyküsünde Türkiye'ye yerleşen mübadillerin zor durumda kaldıkları ve onlara sağlıklı yaklaşmadığı konusunda devlete ve düzene yöneltilen eleştiri hâli anlatılmaktadır (Ali, 1947). Bu şekilde benzer örnek birkaç cümleden ibarettir. Varılan bu noktada da 1922, Yunanlar için gerek Megali İdea'nın sona erdiği bir hayal kırıklığı gerekse de politik, askerî, ekonomik ve toplumsal manâda Yunanların acı yenilgisi olarak Yunan kolektif belleğinde tarihi bir kesit olarak anılmaktadır (Özsüer, 2015: 186).

Türk milliyetçi tarih yazımı ise aynı olayı, İstiklâl Savaşı'nda işgalci güçler karşısında verilen vatan savunması olarak sembolleştirmektedir. Bu mücadelenin galibi de 'Yunanları denize döken' Türk tarafı olmuştur (Oral, 2009: 214). Fakat 1922 yalnızca yurdun bağımsızlığı olarak değil, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti ile Türk kolektif belleğinde rejim değişikliğini ve Türk milli kimliğini oluşturan önemli bir tarih algısının başlangıcı sayılmaktadır (Özsüer, 2015: 187). Görüldüğü üzere 1922, Türk ve Yunan tarihinde iki farklı algının sonucudur. Yunanlar için büyük ulus rüyasını kâbusa çeviren 'son' iken Türkler için 'başlangıç' olması sebebiyle iki zıt

olguyla kesişen bu tarih her iki ülke tarihinde farklılık göstermektedir (Teres, 2010: 11).

Oluşan bu algısal farklılık, 1922 Yunan yenilgisinden sonra Türklerin kendilerinden intikam alacağı korkusu yaşayan Rumların, yığınlar halinde Yunanistan'a göç etmelerine sebep olmuştur. Perişan bir şekilde Yunanistan'a yığılan Rumların sayısı bir-iki ay içerisinde sekiz yüz elli bine kadar ulaşmıştır. Öyle ki bu kez de Yunanistan'da yaşamlarını sürdüren Türk-Müslüman halka baskılar başlamıştır (Arı, 2016: 37). Her iki taraf için de önemli bir sorun boyutuna ulaşarak büyük bir yıkım anlamı taşıyan bu tarihi dönemler 'biz' ve 'öteki' ekseninde taban tabana zıt olarak gelişmektedir. Böylesi bir perspektifte de 'öteki' olarak kategorize edilenler her zaman tehdit olarak düşünülebilmektedir (Onur, 2003: 256). Öyle ki her devletin 'tehdit' tanımlamasına bakıldığı zaman tarihten birtakım yaşanmışlıklarla karşılaşarak geçmişin izlerini görmek mümkündür (Yorulmaz, 2014: 121). Geçmişin izlerini taşıyan bu kanlı süreçte soruna kalıcı bir çözüm bulunması kaçınılmaz görünüyorken, bu noktada Lozan Barış Konferansı'nın toplanmasıyla ilk adım atılmıştır.

Konferansın başladığı süreçte Yunanistan'ın Küçük Asya Felaketi sonucunda içinde bulunduğu siyasi kriz devam ediyorken, Venizelos tüm anlaşma ve belgeleri imzalamakla görevli olarak tek başına Lozan Konferansı'na katılmıştır. Konferansta iki ülke arasındaki sorunları; sınır sorunları, insani sorunlar ve mali sorunlar olarak ele almak mümkündür (Fırat, 2001a: 326). Bu sorunlar kapsamında Lozan Barış Konferansı 20 Kasım 1922'de başlamış, konferansta yaklaşık on gün sonra mübadele konusunun gündem olmaya başlamasıyla ilk adım atılmış, Türkiye ve Yunanistan arasındaki bu sorun tartışmaya açılmıştır. Türk ve Yunan heyet başkanları nüfus değişimini kabul etmişler ancak çekincelerini de belirtmişlerdir. Bu durumda Venizelos bir taraftan Yunanistan'da oturan Türklerin gitmesi hususuna itiraz etmezken bir taraftan da mübadelenin isteğe bağlı olarak gerçekleştirilebileceğini önermiştir. Bunun karşılığında İsmet Paşa da mübadeleyi kabul etmekle beraber Patrikhane'nin İstanbul'dan çıkartılması koşulunu öne sürmüş, dahası Başvekil Hüseyin Rauf Bey'in İsmet Paşa'ya gönderdiği 4 Aralık 1922 tarihli talimatında 'yerli Ermenilerin Ermenistan'daki Türklerle mübadelesi' isteminde

bulunmuştur. Tarafların konuya dair karşılıklı olarak görüşlerini belirtmesinden sonra komisyon tarafından iki ülke arasındaki nüfus mübadelesi çözümü kararı savaş esirleri ile rehinelerin iadesini içerecek biçimde olması şeklinde açıklanmıştır. Bunun yanında Yunan temsil heyeti 'gönüllülük' esaslı bir mübadeleden yana iken Türk temsil heyeti 'zorunlu' olmasından yana bir tavır sergilemiştir. Ayrıca komisyon başkanı Patrikliğin İstanbul'dan kaldırılması meselesi sebebiyle mübadelenin neticelenmediğini belirtmiştir. Türk temsil heyetince siyasal bir kışkırtma merkezi konumunda olan Patrikliğin komisyon tarafından siyasal nitelik ve yönetim yetkilerinden yoksun bırakılarak İstanbul'da yalnızca dinî bir kurum olarak kalması teklifi müttefik devletlerin desteği ile kabul edilmiştir (Özcan, 2017: 54-56). Bu süre kapsamındaki görüşmeler 'Birinci Dönem Görüşmeler' olarak ifade edilmektedir. Birinci Dönem Görüşmeleri sırasında 30 Ocak 1923'te imzalanan 'Türk ve Rum Halklarının Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol', gerek Türkiye gerekse de Yunanistan açısından azınlıkları kapsayan yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur (Boyras, 2016: 2707).

Türkiye ve Yunanistan'daki azınlıkların durumunun yasal bir zemine oturtulması hedeflenerek, uluslararası bir boyut kazanan bu sorun için Milletler Cemiyeti tarafından Dr. Nansen görevlendirilmiştir. Her iki ülkeye ziyaretlerde bulunarak çözüm yolları arayan Nansen, bu sorun için tek bir çözüm yöntemi olmasa da en basit yöntem olarak nüfus değişiminin isteğe bağlı olması İstanbul Rumlarının buna dâhil edilmemesi önerisinde bulunmuştur. Fakat bu öneriye Türkiye tarafından Batı Trakya'da bulunan Müslümanların azınlık olarak değil, çoğunluk olarak bulunduğu esasıyla karşı çıkılmıştır. Yunanistan da ülkesinde yaşanan göçmen yığılmasından kaynaklı olarak 350 bin göçmenin Anadolu'ya gönderilmesi talebinde bulunmuştur (Sepetçioğlu, 2014: 55). Nansen halkların iç içe girmişlikten kurtarılması halinin barışın tesisinde önemli olduğunun üzerinde durmaktadır. Zaten Türklerin ve Rumların iç içe yaşama olasılığı pek kalmamıştır. Bu sebeple de göçün yasal boyutu üzerinde durmak kaçınılmaz bir hal almıştır. Böylece mübadeleye dair düzenleme 30 Ocak 1923'te imzalanmış ve 'Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol' olarak

adlandırılmıştır (Kara, 2005: 189-191). Antlaşmanın 1.maddesinde bulunan “Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine girilecek ve hiçbir kimse, Türk veyahut Yunan Hükümeti’nin izni olmadıkça Yunanistan’a dönerek orada yerleşemeyecektir” (BCA., 272.00.12/40.40.3) ifadesi üzerine mübadele hususunda kimlerin yerleşik sayılacağı sorunu ile karşılaşmıştır.

Antlaşmanın 2. maddesinde ise 1912 kanununda yapılan sınırlandırma ile 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşen yani İstanbul’da oturan tüm Rumlar yerleşik olarak sayılacaktır (BCA., 272.00.12/40.40.3). Böylelikle bu dönem kapsamında dokuz maddeden oluşan ‘Mübadele Sözleşmesi’nin uygulanması hususunda anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır (Alantar, 2001: 72).

Lozan’da imzalanan bu mübadele sözleşmesine göre Türk topraklarında yerleşik bulunan Rum Ortodoks olan Türk uyruklular ile Yunan topraklarında yerleşik bulunan Türk-Müslüman olan Yunan uyrukluların 1 Mayıs 1923’ten itibaren ‘Zorunlu Mübadelesi’ kararlaştırılmıştır. Böylece mübadele İstanbul’da oturan Rumlar ile Batı Trakya’da bulunan Müslümanları kapsamayacaktır. Başka bir ifadeyle 30 Ekim 1918 gününden önce İstanbul’a yerleşmiş bulunan bütün Rumlar İstanbul’da oturan Rumlar olarak kalacaktır. İki ülke arasında da nüfus değişimine sebep olan bu olay neticesinde Mustafa Kemal Paşa, mübadeleyi hem homojen bir Türk Devleti’nin oluşturulması gayesi şeklinde değerlendirmiş ve ülke içinde bulunan azınlıkların Osmanlı Devleti dönemindeki gibi tehdit oluşturması ve dış güçler tarafından Türkiye aleyhinde kullanılması durumunu göz ardı etmemiş hem de Rumların ülke içinde kalmaları sebebiyle duyulan kaygının altında yatan unsurlardan biri olarak Megali İdea ülküsünün Türkiye’yi rahatsız edici fikri yok edilmiştir. Dolayısıyla, mübadelenin gerçekleştirilecek olması Megali İdea ülküsünün sonu düşüncesini taşımaktadır (Uzun, 2004: 41-42).

Mübadelede iki ülke arasında antlaşmanın özellikle ikinci maddesinin uygulamaya koyulması hususunda çıkan anlaşmazlık, iki ülke arasındaki gerginliği arttırmıştır (Alantar,

2001: 72-73). Bunun üzerine Türk ve Rum halkı arasında yapılan mübadele antlaşmasının ikinci maddesinde geçen 'Etabli' kelimesinin açıklanması için Tefvik Rüştü Adalet Divanı'na gönderilmiş ve böylece antlaşmanın ikinci maddesi kapsamında olan 30 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş bulunan tüm Rumlar 'Yerleşik Etabli' olarak nüfus mübadelesi çerçevesinde tutulacaklardır. Fakat iki ülke arasında sorun teşkil eden bu durum esasında iki tarafın da 'Etabli' yerleşmiş kelimesini farklı anlamlandırmasından kaynaklanmıştır. Bu sayede de Yunanistan zorunlu mübadele neticesinde büyük bir göç alacağı endişesinden kaynaklı olarak sözleşme şartlarını engellemeye çalışmıştır. Zira pek çok Rum'u yerleşik statüsünde bulundurarak yeni göçmen dalgasından kurtulacak, aynı zamanda İstanbul ile olan ticari bağlarını korumaya devam edecek ve yaşanan Megali İdea hezimetini yumuşatmaya çalışacaktır (Uzun, 2004: 42).

30 Ocak 1923'te Lozan'da imzalanan 'Türk ve Yunan Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol' e göre Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesi gerçekleşecektir. Sözleşme ve Protokol'e göre bu kimselerden hiçbiri Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye, ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir. Öyle ki geldikleri ülkeye dönemeyecekler, elli yıl boyunca kentlerini, köylerini ziyaret edemeyeceklerdi. Kapılar onlar için 1974 yılına kadar kapanmıştı (Yalçın, 2011: 7). Geride bıraktıkları kapısını kilitleyip anahtarını aldıkları evlerini belki de bir daha göremeyecek olmalarından dolayı gözleri arkada kalmış olsa bile anahtar onlar için yaşanmışlıklarına tutunma sebebiydi. 20. yüzyılın trajedisini oluşturan bu durum büyük bir yıkım ve acıdan oluşan, mülkiyet sahibi oldukları ve vatan kabul ettikleri topraklarından koparıma duygusu olmuştur.

Lozan hem Türklerle Yunanlar arasındaki yüz yıllık çatışma anlamında bir başlangıç sayılırken hem de iki ülkenin dış politikası açısından bir dönüm noktası oluşturmuş ve iki ülke arasındaki önemli denge Lozan Antlaşması ile sağlanmıştır (Uysal, 2007: 1). Bu dönem açısından değerlendirildiğinde Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin biçimlenmesinde Lozan Barış

Konferansı ve bu konferansta alınan kararlar etkili olmuştur (Gökçen, 2002: 145). Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla yeni bir sayfa açılmış, iki ülke arasındaki ilişkiler bu antlaşmanın çizmiş olduğu sınırlar ve karşılıklı denge kapsamında bölgesel barış ve istikrarı hedeflemiştir. Buna karşılık tarihi süreçte karşılıklı dengeyi sürdürmek pek de kolay olmamıştır (Aksu, 2014: 1).

Bir taraftan 1923'ten bu tarafa iki devletin karşılıklı olarak bir toprak kaybı söz konusu olmamış, sınırlar da korunmuş ve iki devlet arasında çatışma olmadığı gibi birinin diğerine karşı verdiği İstiklal Savaşı sonrasında zaman zaman birtakım ortak tehditlere karşı bir arada bulunmuşlar ve aralarındaki gerginliğin yumuşadığı dönemleri de yaşamışlar (Ak, 2014: 256), diğer taraftan da 1923 Lozan Antlaşması sonrası 1928 yılına kadar geçen beş yıllık dönem iki ülkenin bahsedilen antlaşmadan kalan sorunlarla uğraşmaları kapsamında devamlı karşı karşıya kaldıkları bir dönemi kapsamıştır (Fırat, 2001a: 342-344). Patrikhane sorunu 1925'te çözümlenmişken, mübadele konusu 1930 yılına dek Türkiye ile Yunanistan arasında gerginliğin sürmesine neden olmuştur. 1930 yılında da mübadele anlaşması ile uzlaşmaya varılmıştır (Uysal, 2007: 1). Bu sözleşme kapsamında yedi yıldan beri süregelen anlaşmazlıklara son veren bu anlaşmaya göre İstanbul'da yaşayan tüm Rumlar geliş tarihleri dikkate alınmaksızın Etabli kapsamına alınmış, aynı şekilde Batı Trakya'daki Türkler de Etabli sayılmıştır. Diğer taraftan da iki ülkenin azınlıklarına ait mallar hususunda da gelişmeler sağlanarak bu hususta Türk ve Rum taraflarına malları iade edilecek kararı alınmıştır (BCA, 5 Temmuz 1930). Bu durum ilk bakışta, barış görüşmeleri kapsamı adı altında iyimser bir tablo gibi görünse de; bu iyimser havanın yerini zamanla karamsarlığa, krizlere, tartışmalara bırakabileceği de aşikârdır (Gökçen, 2002: 145). Zira yaşanan durum yalnızca iki ülke arasındaki siyasi ideoloji olmanın dışında mübadeleyi yaşayan insanlar için psikolojik açıdan büyük bir yıkım arz ederek 'ben bu vatana bu topraklara aitim' duygusu çaresizce yerini buldukları toprakları terk ederek ötekileştirildikleri yaban kimliğine bırakmıştır.

3. YABAN HAYATININ ÖTEKİLERİ

1923 Lozan Barış Antlaşması ile taraflar karşılıklı olarak bünyelerindeki azınlıkların gerek haklarının gerekse de statülerinin korunması konusunda hemfikir olsalar da uygulamada uyuşmazlık baş göstermiş ve Türk azınlığı bünyesinde barındıran Yunanistan'ın azınlığa yönelik davranışları krizin tetikleyicisi olmuştur. Azınlıkların statüsünün oluşturulduğu 30 Ocak 1923 tarihli Türk ve Rum Nüfus Değişimine İlişkin Sözleşme ve Protokol hükümlerine göre İstanbul Rumları ile Batı Trakya Müslümanları mübadele dışında bırakılarak 1913 Bükreş Antlaşması ile saptanan sınırın doğusunda kalan Müslümanlar Batı Trakya Müslümanları olarak sayılmıştır. Ancak mübadeleye kimlerin dâhil edileceği sorunu ile karşı karşıya kalınmış ve 10 Haziran 1930'da imzalanan Dostluk Antlaşması ile doğum tarihleri ve yerleri ne olursa olsun İstanbul'un Yunan sakinleri ve Batı Trakya'nın Türk/Müslüman sakinleri yerleşik olarak kabul edilmiş ve bu değişimden muaf tutulmuştur (Gürsoy, 2015). Böylece homojen nüfus yapısını bozan Türkiye'deki Rumlar ile Yunanistan'daki Türkler arasında mübadele başlamış ve Türkiye ile Yunanistan arasında yaklaşık olarak iki milyon insan yer değiştirmiştir. Söz konusu anlaşma ile ulusçuluk doğrultusunda homojenlik sağlanmaya ya da Batı Trakya'daki Türk azınlıkların varlık hakları korunmaya çalışılsa da mübadeleye Batı Trakya'daki Türkler ve İstanbul'daki Rumların dâhil edilmemesi psikolojik anlamda dışlanmış toplum olarak yaşamalarını engelleyememiştir (Hasan, 2013: 2).

Toplumsal bütünleşmenin zıttı olarak ele alındığında dışlanma olgusu, günlük hayattaki birey etkileşimlerinden uzun tarihsel dönemlerdeki toplumsal çatışmalara kadar insan türünün sosyal bir varlık olarak gruplar halinde yaşadığı her çağ ve mekânda sosyal hayat içerisinde kaçınılmaz olarak var olagelmıştır (Solak & Teközel, 2019: 294). Bu durum birey ya da toplumun dört temel ihtiyacının karşılanması noktasında set oluşturarak birey ya da grup üzerinde olumsuz duygular ya da fiziksel tepkiler barındırmaktadır. Söz konusu duygulara sebep olan engellenen ihtiyaçlar ise kontrol ihtiyacı, hayata anlam katma ihtiyacı, ait olma ihtiyacı ve benlik saygısını koruma ihtiyacıdır (Ağacı, 2016). Gerçek ya da olası bir dışlanma bu

unsurlardan herhangi birini tehdit edebileceği gibi bu ihtiyaçlardan birini ya da tümünü de tehdit edebilmektedir (Abayhan, 2013: 10). Bu durum sosyal psikoloji tarihindeki önemli teorilerden biri olan Maslow'un İhtiyaçlar Teorisi'nde de belirtilerek bireylerin ihtiyaçlarını gösteren beş hiyerarşik basamakta fizyolojik ihtiyaçlar ve güvenlik ihtiyaçları sonrasında aidiyet (bir gruba ait olma) ihtiyacının geldiği şeklinde ifade edilmiştir (Kula & Çakar, 2015: 197). Bu ihtiyaçların gelişmemesi halinde dışlanmanın yarattığı duygular zarar görmekte bilhassa sosyal bir tür olarak gruplar içerisinde doğan ve belli bir grubun üyesi olarak yaşamını sürdürmek isteyen birey ya da gruplar için ait olma ihtiyacı (need to belong) ve benlik saygısını (self-esteem) koruma ihtiyacı zarar görmeye başlamaktadır. Zira ait olma/kabul görme temel bir motivasyon ve ihtiyaçtır (Solak & Teközel, 2019: 293). Bu durum Batı Trakya Türkleri açısından ele alındığında iki devletin gergin ilişkileri arasında ekonomik, din, eğitim ve sosyal alanlarda zor günler yaşamış olan bölge Türkleri, her ne kadar kimlik olarak Türk aidiyetini hissetseler de Batı Trakya'da bırakılan Müslüman Türkler olarak görmezden gelinme, yok sayılma, reddedilme kavramlarını içinde barındıran 'toplumsal dışlanma' psikolojisi ile davranışsal, duygusal, bilişsel ve fizyolojik gibi birtakım olumsuz etkilere maruz kalmıştır.

İnsan psikolojisinin karmaşık labirentlerinde karşılaşılan birçok duygu farklı bir manzara yaratmakta ve değişkenlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Dışlanma, güvensizlik, değersizlik gibi ait olma ihtiyacını tehdit edebilen duygular birey ya da grubun benlik saygısını yitirmesine neden olmaktadır (Abayhan, 2013: 12). Öyle ki Batı Trakya'da yaşayan Türkler'in Türkiye'deki Türklere kıyasla kolektif Türk etnik kimliğinin reddedilmesi, eğitim, din ve vicdan hürriyeti, buna müteakabil müftülük sorunu, cemaat ve vakıf mallarının yönetimi sorunu, siyasî katılımda karşılaşılan sınırlamalar, demografik yapının değiştirilmesi, ifade özgürlüğü sınırlamaları gibi birtakım sorunlar ile karşılaşmaları (Alioğlu-Çakmak, 2018: 50), Batı Trakya'da Türk olarak değil 'Müslüman azınlık' ya da 'Türk azınlık' söylemleri ile anılmaları, azınlık statüsünde yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmalarına ve benlik kaybı yaşamalarına neden olmuştur (Verhás, 2019: 6). Bu durum da yalnız Türk olarak değil 'Müslüman azınlık' ya da 'Türk azınlık' statüsü ile

Batı Trakya Türklerini Türkiye'nin Yunan topraklarındaki doğal bir uzantısı kapsamında gören Yunan hükümeti gibi (Ismail, 2012: 88) içgüdülerini savaşta dizginleyebilen ulusların da grup rekabetlerini savaştan daha az yıkıcı alanlara yönlendirebildiğini göstermektedir. Yönlendirilen bu alanda da 'Bize karşı onlar' eğilimini gösteren insan zihni de tıpkı tarayıcıda beyaz nesnelere arasında aniden beliren siyah bir adam görüntüsünün, beynin saldırganlık ve korku bölgesinin merkezi olan amigdala'yı harekete geçirdiği gibi (Tanrıdağ, 2005: 96) Yunan ırkı içerisinde de Türk ırkını saldırganlık ve korku duygularını harekete geçiren gizli bir tehdit ve tehlike olarak görmüş, böylelikle de farklı gruplara ait üyeler arasında psikolojik mesafe hep var olagelmıştır. Bu nedenle de 'Bize karşı onlar' olarak kimlik 'Yaban' olmanın ötesine geçememiştir.

4. PAYLAŞILMIŞ PSİKOLOJİK AKTARIMLAR

Türkler ve Yunanların 'birlikteliklerinden' miras olarak kalmış bir yabancı kimliği olarak 'yeni vatanlarına', ötekilerin terk ettikleri topraklara yerleşmek mübadelenin en olumsuz tarafı olmuştur. Bu durum sosyolojik olarak uyum sorununu beraberinde getirirken psikolojik olarak da hep ötekini çağrıştırmış; basmakalıp düşünceler ve kalıpyargılara (stereotip) göre kötülüğün sembolü olarak algılanmasına neden olmuştur. Öyle ki onlar yerli halkın gözünde el ve başkadır (Düşgün, 2017: 59). Mübadele öncesinde kaderleri kimi zaman 'hatırlanmış' kimi zaman 'unutulmuş' olarak, iki ülke tarihine etki eden siyasi iktidarların hedefleri doğrultusunda değişmişken (Şenışık, 2016: 86), hikâyelerini yeniden yazmalarına sebep olan göçlerin en zorlusu, en zorunlusu mübadele sonrasında ise yeni vatanlarında var olmaya çalışmak olmuştur.

Tarihçi İlber Ortaylı'nın "Her mübadele bir yaradır, izi kalır" söylemi esasında mübadelenin bellekte bırakmış olduğu psikolojik aktarımları ifade eder niteliktedir (Ortaylı, 2017). Zira otak yaşantıların, deneyimlerin, ideallerin ve beklentilerin bir araya getirdiği bireylerdeki birliktelik duygusunu oluşturan, geçmişle bugün arasında bir köprü olan temel varlık toplumsal bellektir. Toplumsal bellek de toplum açısından kıymet bulan önemli bir anının ortak paydada işlenmesiyle oluşmuştur.

Bellek kavramının yükselişe geçtiği mübadele konusunda olduğu gibi bellek kimi zaman birden fazla toplumu ortak anılarla etkileyebilmektedir (Karataş & Yıldız: 29-32). Yaşanmış gerçeklerin belleklerde bırakmış olduğu izler kapsamında birçok bilinmeyen kendi içinde barındıran mübadele ile sadece bedenler yer değiştirmemiş bedenler ile birlikte duygular, soyut değerler de zarar görerek kuşku, korku, tedirginlik, düş kırıklıkları gibi manevi değerler de darbe almıştır (Arı, 2017: 28). Toplum üzerinde yıkıcı etkiler yaratan anlatılamaz ve hatırlanamaz nitelikteki bu ruhsal sarsıntılar bir nevi 'paranteze alma' eylemi olarak bilinç tarafından paranteze alınarak izole edilir. Bu şekilde unutulmayan ancak dondurulan bu durum büyük acı veren olaylarla yeniden ortaya çıkmıştır (Karataş & Yıldız: 31).

Yeni vatanlarında gittikleri yerlerde gerek giyimleri, gelenekleri gerekse de Türkçe bilmeyişleriyle hatta kimi zaman sırf geldikleri yer sebebiyle Yunanistan'dan gelen Türkler Anadolu'yu yakıp yıkan 'Yunan'ı, Rum'u' çağrıştıran bir öteki olarak görülmüştür (Düşgün, 2017: 59). Fanatik Yunanlar açısından ise bu durum, Türkiye'den giden Yunanlar için 'Türk tohumu' diyerek kabullenemeyerek başkalaştırıldıklarının göstergesi olmuştur (Gökçek, 2010: 211). Bu durum mübadele sonucunda evsiz barsız kalan yaklaşık iki milyon insanın topluma katılma sürecini olumsuz etkilemiş, kimlik algılamalarında karmaşaya sebep olmuştur. Bu minvalde kaybedilmiş toprakların canlı hatıraları olarak, ötekileştirmeye maruz kalan bu topluluklar kendi sokaklarında, kendi mahallelerinde yaşamaya itilerek içe kapanmalarına hatta kendi içlerinde evlilikler yapmaya başlayarak yeni vatanlarında kendi yerel kimliklerini inşa etmeye çalışmalarına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda kendi içlerine dönük bir şekilde yaşamaya başlayan mübadiller, yeni vatanın yabancıları olarak yerli halktan dışlanmıştır. Bu durumda da birlikte göç ettikleri insanları ziyaret etmeleri neredeyse günlük yapılması gereken işler arasında yer almaya başlamıştır. Bu karşılıklı ziyaretlerde edilen sohbetlerde yaşam zorluklarına, ekonomik problemlere bir nebze de olsa katlanılabiliyorken, tıpkı bülbül-altın kafes örneğinde olduğu gibi bütün sohbetlerin sonu dönüp dolaşıp memleket hasretine, doğup, büyüdükleri terk etmek zorunda bırakıldıkları topraklara gelmiştir. Havasına, suyuna, iklimine,

yenilen içilene olan hasret adeta terk etmek zorunda kaldıkları toprakların hasretinin dışı vurumu olmuştur (Arslaner, 2017: 30). Söz konusu bu durum da göçe maruz kalan insanların psikolojik durumlarını yeterince ortaya koymaktadır.

Zaman içerisinde kalıplaştırmaya ve ötekileştirmeye sebep olan bu olumsuz önyargılı tutumlar, travmalar gerek birey kimliğinin gelişiminde gerekse de grup kimliğinin şekillenmesinde etkili olarak bilinçli ya da bilinçdışı olarak kuşaktan kuşağa aktarılmış ve zamanla sonraki nesiller için bir algıya dönüşmüştür (Lotfi vd., 2013: 94). Kuşaktan kuşağa aktarım ise bu zaman dilimi içerisinde yaşanan olayların birtakım nesnel nitelikleri ile bu olayı yaşayan travma mağdurlarının öznel deneyimlerinin çeşitli şekillerde bireyden bireye aktarılması olarak ifade edilmektedir. Carl Gustav Jung bireylerin yaşadığı bu travmayı kolektif bilinçdışı olarak tanımlamıştır. Zira alt soylara, sonraki nesillere, torunlara devredilen travmalar kendini tekrar eden bir döngüye dönüşmektedir (Özgür, 2019: 2-11). Bu yüzden bireylerin kimlik bütünlüğünü tehdit eden öfke, çaresizlik, tedirginlik gibi duygular bilinçli ya da bilinçdışı olarak kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Böylelikle bireysel öykü etmeni ile yeni kuşağa geçen duygular yeni kuşağın kimliğinin bir parçası haline gelmektedir. Bir önceki kuşaktan aktarılarak gelen bu duygular gerek travmaları tersine çevirmek, kayıpları yeniden kazanmak gerekse de edilgen olanı etkene dönüştürme uğraşları ile zamanla bireyin dünya algısına, iş, eş, meslek ve siyasi algılarına etki etmektedir (İlhan & Çevik, 2003: 62). Dolayısıyla kuşaklararası değişim de çatışmayı beraberinde getirmektedir ve kuşakları arasındaki bu çatışma insani bir ilişki şeklindedir. Zaten tamamen uyum halinde olan topluluklar da pek mümkün değildir. Aksine ortak çıkarlar söz konusu olabildiği gibi farklı çıkarlar da söz konusu olabilmektedir. Öyle ki bir bakımdan bir arada bulunan insanların başka bir yönde ayrışmaları, birbirlerine karşı olmaları da olasıdır (Wallace & Wolf, 2004: 91). Çünkü toplumsal normlar ve değerler kuşakları arasında ya da aynı kuşak içerisinde de farklılık gösterebilmektedir. (Müftüler, 2019: 104-106). Öyle ki göçü yaşayan insanların kendi özel dünyasında yaşadığı incinme ve psikolojik boşluk birkaç kuşak boyunca etkisini sürdürmüştür. Kuşaklar değiştikçe, gidilen toplumla kaynaşma ve uyumda yaşanan zorluklar elbette ki

büyük ölçüde aşılmıştır. Böylelikle diğeri ile alakalı psikolojik eğilimde değişiklik gerçekleşmiştir. Ancak bu kez de terk edilen topraklarda üretilmiş kültür ve onunla alakalı pek çok konu belleklerde canlılığını korumaya devam etmiştir (Arı, 2015: 30).

5. SONUÇ

Tarihte siyasi kaderi sıklıkla kesişen iki ülke olarak Türkiye ve Yunanistan'ın bu seferki kesişme noktası mübadele konusu olmuştur. Birbirlerini 'suyun öte yanı' olarak gören bu iki ülke için mübadele hareketi homojenleşmiş ulus yapısını oluşturabilmenin önemli bir adımı olarak görülmüştür. Bu bağlamda da mübadelenin öznesi konumunda bulunan Türkler ve Rumlar buldukları toplumdan soyutlanarak ait oldukları topluma gönderilmiş, 'Ben'in hikâyesi içinde 'Biz'in hikâyesini oluşturmaya çalışmışlardır. 1923 yılında iki ülke arasında yaşanan bu hikâye Türkiye ve Yunanistan'ın mirasçılarını yalnızca siyasal, ekonomik ölçekte değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik düzeyde etkileyerek birtakım sonuçlar doğurmuştur. 'Kabul edilmeme', 'dışlanma', 'ötekileştirme' gibi benlik duygusunu gölgeleyen toplumsal ve psikolojik izler yaratan bu duygusal sonuçlar kendine özgü yönleri, tarihsel anlamı, topluluklar, gruplar, aileler ve kişiler üzerinde derin etkileri olması sebebiyle mübadele konusunu özel bir noktaya taşımıştır.

Göçlerin en zorlusu, en zorunlusu olarak kaybettikleri topraklardan geri dönüş hep vatana doğru olsa da yaşadığı evinden, doğduğu topraklardan ayrılma eylemi, 'memleket' hasreti yaşamalarına sebep olmuş, bu durum da mübadeleyi yaşamış insanlar için bedeli ağır bir kavuşmanın yükü olarak ülkelerinin ve ailelerinin 'tarih'ini omuzlamalarına neden olmuştur.

Şu bir gerçektir ki ne kadar iyi yürütülürse yürütülsün mübadele, mübadeleye dâhil olan iki ülke insanı için büyük zorlukları ve acıları beraberinde getirmiştir. Ancak bu zorlukların büyüklüğü mü daha ağır gelmiştir yoksa aynı insanlar için hiçbir şey yapılmaması durumunda yaşanacak olan psikolojik yıkım mı ağır gelecektir? sorusunu akla getirmektedir. Şüphesiz ki insanların hiçbir şey yapılmaması durumunda yaşayacağı terk edilmişlik, bırakılmışlık duygusu

fiziksel zorluklardan daha ağır gelecektir. Mübadele sonucunda terk edilmişliğe bırakılmamak elbette biraz daha iyimser ama yine de iç açıcı değildir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı: Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Abayhan, Y. (2013). *Sosyal Etki Kuramı Bağlamında Psikolojik Dışlanma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ağacı, E. (2016). “Dışlanmanın sosyal psikolojisi: grubundan dışlanan kişilerin psikolojisi bu deneyimden nasıl etkileniyor?”. 22 12, 2020 tarihinde <https://evrimagaci.org/dislanmanin-sosyal-psikolojisi-grubundan-dislanan-kisilerin-psikolojisi-bu-deneyimden-nasil-etkileniyor-4220>, adresinden alındı.

Ak, G. (2014). Ege’deki Hayalet: Türk- Yunan Deniz Sınırı, Durum ve Etkiler. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (20), 255-288.

Aksu, F. (2014). *Uyuşmazlık-Kriz Sarmalından Algı Değişimine Türkiye-Yunanistan İlişkileri*. (Ed. M. Kaymakçı ve C. Özgün). Rodos ve İstanköy Türklüğü. İzmir: Riotkdd Yayınları.

Alantar, Ö. Z. (2001). Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi, *Türk Dış Politikasının Analizi*. (Ed. F. Sönmezoglu). 2.Baskı, İstanbul: Der Yayınevi.

- Ali, S. (1947). “Çirkince”, *Sırça Köşk* adlı yapıtta. İstanbul: Bilgi Yayınları.
- Alioğlu-Çakmak, G. (2018). Bir “Avrupa” Azınlığı Olarak Batı Trakya Türkleri. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 149-168.
- Arı, K. (2016). *Suyun İki Yanı: “Mübadele”*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arı, K. (2017). Türk Roman ve Öyküsünde ‘Mübadele’. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, I (1), 5-28.
- Arslaner, Ö. S. (2017). Zorunlu Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *İğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2), 21-36.
- Baysal, F. (1944). *Sarduwan*. İstanbul: Semih Lütfi Erciyas Kitabevi.
- Boyraz, B. (2016). 1923 Yunanistan-Türkiye Nüfus Mübadelesi, Millileştirme Politikaları ve Güncellenen Türk Resim Sanatı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (8), 2707-2741.
- Çevik, A. & Çevik-Ersaydı, B. S. (2011). Türkiye-İsrail İlişkilerinde Psiko-politik Etkenler ve Toplumsal Algılar. *Akademik Ortadoğu*, 5 (2), 1-18.
- Düşgün, U. (2017). Yeni Vatanın Ötekileri: Mübadele Romanlarında Öteki Algısı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (48), 59-67.
- Erim, N. (1944). Milletlerarası Daimî Adalet Dîvanı ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, II (I), Ankara.
- Fırat, M. (2001). 1923-1939 Yunanistan’la İlişkiler. *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (Ed. B. Oran), Cilt-I, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökçek, H. (2010). *Ah Mana Mu*. İstanbul: Pupa Yayınları.

- Gökçen, S. (2002). Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Temel Sorunlar. *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, (3), 143-170.
- Gürsoy, Z. (2015). Batı Trakya krizi. 21 12, 2020 tarihinde <https://tdpkrizleri.org/index.php/1984-bat-trakya-krizi/1984-1989-bat-trakya-krizi-buetuenlesik-tablo>, adresinden alındı.
- Hasan, B. (2013). *Batı Trakya'daki Müslüman Türk Azınlığın Politizasyonu ve Mobilizasyonu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ismail, A. (2012). *Yunanistan'da Azınlık Hakları: Batı Trakya Türk Azınlığı Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlhan, R.S. & Çevik, A. (2003). Önyarguların Psikolojisi: Psikodinamik Bir Gözden Geçirme. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 1 (1), 52-67.
- Kara, B. (2005). Dramatik Bir Huzur Mücadelesi: Mübadele. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1), 187-198.
- Karataş, E. & Yıldız, İ. (2020). Acıyı Damıtma Sanatı: Toplumsal Bellek ve Ahmet Yorulmaz'ın Eserlerinde Mübadele. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 5 (1), 28-51.
- Kula, S. & Çakar, B. (2015). Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki. *Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (12), 191-210.
- Lotfi, A., Kabiri, S. & Ghasemlou, H. (2013). Değerler Değişimi ve Kuşaklararası Çatışma: İran Khoy Kenti Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 93-113.
- Millas, H. (2003). *Yeniden Kurulan Yaşamlar Sempozyumu*. 7-8 Kasım, İstanbul.

- Müftüler, H. G. (2019). Parsons Sistem Teorisi Açısından Kuşaklar Arası İlişkilerde Çatışma ve Dayanışma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 100-133.
- Onur, F. H. (2003). Öteki Sorunsalının 'Alterite' Kavramı Çerçevesinde Yeniden Okunması Üzerine Bir Deneme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (2), 255-277.
- Oral, Ü. (2009). *Küçük Mehmetçikler*. İstanbul: Bilgecan Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2017). Her mübadele bir yaradır, izi kalır. 14 06, 2020 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/her-mubadele-bir-yaradir-izi-kalir-40568075> adresinden alındı.
- Özcan, H. (2017). Lozan Konferansı Tutanakları ve Arnavutluk'un Atina Büyükelçiliği Raporları Temelinde Mübadelede Yunanistan'daki Müslüman Arnavutların Durumu. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (25), 50-79.
- Özgür, N. (2019). *Bulgaristan Göçmeni Yetişkinlerde Travmanın Kuşaklar Arası Aktarımı ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkide Sosyal Desteğin Rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özsoy, İ. (2007). *İki Vatan Yorgunları: Mübadele Acısını Yaşayanlar Anlatıyor*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Özsür, E. (2015). Tarihin "Öteki" Yüzü: Türkiye ve Yunanistan Örneğinde Tarihi Yeniden Algılamak. *Turkish History Education Journal*, 4 (2), 165-201.
- Sami, Ş. (2010). *Kamus-ı Türki*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Sepetçioğlu, T. E. (2014). İki Tarihsel "Eski" Kavram, Bir Sosyo-Kültürel "Yeni" Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir? *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180 (180), 49-84.

- Solak, Ç. & Teközel, M. (2019). Sosyal Dışlanma Olgusu Üzerine Genel Bir İnceleme. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (4), 293-315.
- Şenışık, P. (2016). 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi: Erken Cumhuriyet Döneminde Modern Devlet Pratikleri ve Dönüşen Kimlikler, *Studies of the Ottoman Domain*, 6 (10), 84-120.
- Tanrıdağ, O. (2005). *Sosyal Nörobilim*. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Teres, E. (2010). *Gönderden İnmeyen Bayrak*. İstanbul: Muştu Yayınları.
- Uysal, M. (2007). *1930-1938 Dönemi Türkiye-Yunanistan İlişkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Uzun, H. (2004). 1919-1950 Yılları Arasında Türkiye-Yunanistan İlişkileri. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 35-50.
- Verhás, E. (2019). Batı Trakya'daki Türk Azınlık: Uzun Yıllardır Süren Hak ve Tanınma Mücadelesi. 8. Baskı, Minority Rights Group Europe.
- Wallace, R. A. & Wolf, A. (2004). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin Geliştirilmesi*. (Çev. L. Elburuz ve M. R. Ayas), İzmir: Punto Yayınları.
- Yalçın, K. (2011). *Emanet Çeyiz: Mübadele İnsanları*. İstanbul: Bir Zamanlar Yayıncılık.
- Yorulmaz, M. (2014). Değişen Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde "Değişmeyen" Güvenlik Paradoksu. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), 103-135.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi BOA., HR.SYS.2730/11.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi BCA.030.18.01.02/12.48.18. (5 Temmuz 1930).

(BCA., 272.00.12/40.40.3).

(BCA.,030.18/11.43.17).

(BCA., 030.18/12.63.14).

(BOA., HR.SYS.2730/11).

(<https://sozluk.gov.tr/>).

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL TRACES OF THE 1923 TURKISH-GREEK POPULATION EXCHANGE

Extended Summary

The population exchange problem, which obliges nearly two million Turkish and Greek citizens to leave their lands within a particular time without being offered another option, without being asked whether they are willing to immigrate or not, caused Turks and Greeks to live as a psychologically excluded society, and brought with it the phenomenon of exclusion as the opposite of social integration.

In this article, these people on both sides of the Aegean, who are exposed to othering as living memories of lost lands, are discussed from a social and psychological perspective, and their psychological and social traces are mentioned in the context of the processes created by the problems experienced with the exchange.

In this study, the social and psychological aspects of the subject are discussed together as two complementary research areas, and for these purposes, what makes this study different from other studies dealing with the subject of exchange? Why was such a study necessary? What kind of new perspective will this study bring to the literature, or what deficiencies in existing studies have been written from the point of view? It emerged as a study that included an analysis to answer the questions. Thus, after the necessary literature review, this study aimed to look at the subject from a social and psychological perspective by referring to the psychological and social traces within the scope of the processes created by the problems experienced with the exchange, apart from the studies available in the literature.

In this context, the exchange movement was seen as an important step in creating a homogenized nation structure for Turkey and Greece, which see each other as 'the other side of the water'. They tried to create 'the story of us' inside 'the story of me'. This story, which took place between the two countries in 1923, affected the heirs of Turkey and Greece not only on a political, economic scale, but also on a social and psychological

level, creating social and psychological traces such as 'unacceptance', 'outcasting', 'alienation' that shadowed the sense of self, brought the subject to a special point. Even though returning from the lands they lost, which is the most difficult and most necessary form of migration, is always towards the homeland, the act of leaving their home, the lands where they were born, caused them to feel longing for their 'homeland'. This situation has caused the people who experienced the exchange to shoulder the 'history' of their country and their families as the burden of a reunion with a heavy price.

Geliş/Received: 23/12/2022
Kabul/Accepted: 04/01/2023
Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

İşık Kirliliği ile Mücadele Kapsamında Uluslararası ve Ulusal Düzeyde Gerçekleştirilen Çalışmalara İlişkin Bir Değerlendirme

Gökhan TENİKLER*

Öz

Yaşamın sürdürülebilirliği açısından büyük öneme sahip ışığın, zaman içinde kirlilik faaliyetleriyle birlikte anılır hale gelmesi, uluslararası ve ulusal düzeyde strateji üreten aktörlerin ilgisini çekmiştir. Işık kirliliği şeklinde ifade edilen kavram, ışığın yanlış yerde, yanlış zamanda, yanlış yönde ve yanlış miktarda kullanımı sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kent ve kırsal yerleşimler ölçeğinde yoğun ışığa maruz kalan insan toplulukları başta olmak üzere, flora ve faunasıyla biyolojik yaşamı tehdit eden ışık kirliliği, küresel ısınma gibi ekolojik etkilerinin yanı sıra ülke ve dünya ekonomisinde de kayıplara neden olmaktadır. Karar alıcı ve uygulayıcıların yanı sıra kamuoyunda yaratılacak farkındalığın, ışık kirliliğiyle mücadelede başarı şansını arttıracığından hareketle, bu çalışmada uluslararası ve ulusal ölçekte gerçekleştirilen çalışmaların mevcut durumu değerlendirilerek, toplumsal farkındalığın artırılmasına katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Işık, Işık Kirliliği, Aydınlatma, Karanlık Gökyüzü.

An Evaluation of The Efforts Performed at The International and National Level Regarding Combating Light Pollution

Abstract

The fact that light, which is of great importance for the sustainability of life, has become associated with pollution activities over time has attracted the attention of actors producing strategies at the international and national level. The concept of light pollution arises as a result of the use of light in the wrong place, at the wrong time, in the wrong direction and in the wrong amount. Light pollution, which threatens biological life with its flora and fauna,

* Prof. Dr., gokhan.tenikler@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7320-7086
Atıf yapmak için / To cite this article: Tenikler, G. (2023). Işık Kirliliği ile Mücadele Kapsamında Uluslararası ve Ulusal Düzeyde Gerçekleştirilen Çalışmalara İlişkin Bir Değerlendirme. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 8(1): 120-154.

especially human communities who are exposed to intense light at the scale of urban and rural settlements, causes ecological effects such as global warming, as well as losses in the country and world economy. Considering that the awareness to be created in the public as well as the decision makers and practitioners will increase the chances of success in the fight against light pollution, this study aims to contribute to raising social awareness by evaluating the current situation of the studies carried out on an international and national scale.

Keywords: Light, Light Pollution, Illumination, Dark Sky.

1. GİRİŞ

Canlıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için önem arz eden su, besin, barınma ve güvenlik unsurlarının yanı sıra en gereksinim duyduğu bileşenlerden biri ışık kaynaklarıdır. Teknolojik gelişmeler, söz konusu yaşamsal kaynağın biçimsel özelliklerinin yanı sıra kullanım amaçlarında da çeşitliliğe yol açmıştır. İnsan dışındaki diğer canlıların ışığa duydukları gereksinim görme, üreme, avlanma ve güvenlik vb. temel yaşam pratiklerini desteklemeye yönelik iken görsel algı ve iletişimin en önemli unsuru ışık, insanlarca bu tür fonksiyonlara ek olarak reklam, kâr, eğlence, estetik vb. amaçlı kullanımlara da konu edilebilmektedir.

Işığın doğal ve yapay olmak üzere iki formu söz konusudur. Güneş en büyük doğal ışık kaynağı iken, insanlık tarihinde gecenin karanlığını gündüze çevirme çabaları meşale, yağ, mum, kandil, gaz lambası vb. araçlarla süregelmiş, yapay ışığın 19.yüzyılın ikinci yarısında icadıyla birlikte ışık, süre ve aydınlatma gücü bakımından sunduğu avantajlarla kitlesel kullanımlara konu edilir hale gelmiştir.

Doğal aydınlatma miktar ve kalitesinin, zaman, coğrafi konum, topoğrafya vb. koşullara göre farklılıklar göstermesi, yapay ışık kaynaklarına ilgiyi ve ihtiyacı arttırmıştır.

Geleneksel anlamda kirlilik olgusuyla ilişkilendirilen su, hava ve toprak kirliliği gibi çevre sorunlarının yanı sıra ışık da tüm yararlarına rağmen, sanayileşme sürecinin bir çıktısı olarak zamanla yaşamı tehdit eden bir kirlilik kaynağı haline gelmiştir.

2. IŞIK KAVRAMI

Işık, kaynağından çıktıktan sonra doğrudan veya nesnelere çarparak yansıyan ve bunun sonucunda görme yetisine sahip canlıların renkleri ayırt ederek görmesini sağlayan bir enerji türüdür.

İnsanların algıları yoluyla edindiği bilginin %95'inin görme duyusuyla desteklendiği bilinmektedir (Öztürk, 1992). Görme yeteneği ve kalitesi ışığın göz tarafından algılanma düzeyine göre değişkenlik göstermektedir.

Işık, temelinde elektromanyetik bir dalgadır. Elektromanyetik spektrum (tayf) adı verilen ölçek, çevredeki tüm elektromanyetik dalgaları içerir. Bilimsel olarak tespit edilmiş elektromanyetik dalgalar, radyo dalgası, mikrodalga, kızıl ötesi, görünür ışık, mor ötesi (ultraviyole), X ışını ve gama ışını olup yedi tanedir (NASA, 2022). İnsanlar dalga boyları değişkenlik gösteren yedi dalgadan sadece birini çıplak gözle görebilmekte ve bu dalga türüne görünür ışık adı verilmektedir. Görünür ışık, boyu 400 nm[†]-700 nm arasında olup renk tayfında bulunan renklerin ayırt edilmesiyle görme duyusunu destekler. Ampuller, yıldızlar ve ateşböceklerinin yaydığı dalgalardır.

Dalga boyu uzunlukları çeşitli kaynaklarda farklılıklar gösterebilmekte, örneğin Türkiye'de ilgili mevzuat çerçevesinde ışığın dalga boyu 380 nm ile 780 nm arasındadır (Resmi Gazete 2015, Resmi Gazete 2021).

Işık kirliliğinin konusu olan ışık, görünür ışıktır. Görünür ışığın kullanıma konu edilmesiyle ortaya çıkan kavram ise aydınlatma olmaktadır.

3. AYDINLATMA VE TÜRLERİ

Aydınlatma, en genel anlamıyla çevrenin ve nesnelere gerektiği şekilde görülebilmesini sağlamak amacıyla ışık uygulanmasıdır (CIE, 2022).

[†] Nanometre, bir metrenin milyarda biridir.

Bir başka tanıma göre aydınlatma, ışık ve gölgelerin belirli bir iletişim amacı için harekete geçirilerek kontrol edilmesidir (Zettl, 2017: 19).

Aydınlatma, ışık kaynağına, mekâna ve kullanım amacına göre üç şekilde sınıflandırılabilir (Aydınlatma Portalı, 2022):

1. Işık kaynağına göre:

a. Doğal Işık Aydınlatması: Doğal kaynaklardan üretilen, Güneş, Ay ve ateş böceği aracılığıyla gerçekleşen aydınlatmadır.

b. Yapay Işık Aydınlatması: Işığın mum, yağ, kibrit, meşale, ampul vb. araçlar aracılığıyla insanlar tarafından üretimini amaçlayan aydınlatmadır.

2. Mekâna göre:

a. İç Aydınlatma: Ev, ofis, alışveriş merkezi, hastane, restoran vb. kapalı alanların aydınlatılmasıdır.

b. Dış Aydınlatma: Sokak, yol, park, bahçe vb. açık alanların aydınlatılmasıdır.

3. Kullanım amacına göre:

a. Genel Aydınlatma: Bir ortamın tamamının aydınlatılmasıdır.

b. Görev Aydınlatması: Fonksiyonel açıdan ışığı belli bir çalışma alanına yönlendiren aydınlatmadır.

c. Vurgu Aydınlatması: Estetik veya dekoratif amaçlı olarak ışığın, dikkat çekilmek veya öne çıkarılmak istenen bir yapı unsuru veya objeye yönlendirilmesidir.

Işığın kirlilik olgusuyla ilişkilendirilmesi sadece yapay ışık kaynakları ve ağırlıklı olarak dış mekân aydınlatması yönüyle söz konusudur.

4. IŞIK KİRLİLİĞİ

Kirlilik tanımlanırken genellikle kirletilen üzerinden bir yaklaşım geliştirilir. Örneğin hava kirliliğinde kirletilen unsur hava, su kirliliğinde su, toprak kirliliğinde ise topraktır. Oysa ışık, kirletilen değil kirleten olurken, kirletilen ise karanlıktır.

4.1. Tanım

Uluslararası Karanlık Gökyüzü Birliği (IDA) ışık kirliliğini yapay ışığın herhangi bir olumsuz etkisi olarak tanımlarken (IDA, 2022a), Uluslararası Aydınlatma Komisyonu (CIE) tarafından yapılan tanıma göre ışık kirliliği yapay ışığın tüm olumsuz etkilerinin toplamıdır (CIE, 2022).

Işığın olumsuz etkileri tanımlarken kullanılan kriterler ise, yer, miktar, yön ve zamandır. Buna göre yanlış yerde, yanlış miktarda, yanlış yönde ve yanlış zamanda ışığın kullanılması ışık kirliliği kavramını ifade etmektedir (Aslan, 2018: 31).

4.2. Işık Kirliliği Türleri

Işığın davranışına göre beş tür kirlilik tanımlanmaktadır (Mizon, 2012: 249) :

1. Işık İhlali (İzinsiz ışık geçişi)
2. Aşırı aydınlatma
3. Parlama
4. Işık dağınıklığı
5. Gökyüzü parlaması

İzinsiz ışık geçişi olarak da ifade edilebilecek *ışık ihlali*, bir armatür tarafından üretilen ışığın, üzerinde bulunduğu ve istenen uygulama sınırlarının ötesine geçerek yansımaları anlamına gelir (Connecticut General Assembly, 2005: 40). Işık ihlali, diğer insanların özel alanlarını etkiler. Komşunun bahçesini aydınlatan projektörler veya apartmanların önündeki elektrik direklerinden evlerin içine giren ışıklar bu türe örnektir.

Aşırı aydınlatma, belirli bir aktivite için yeterli ve uygun olandan daha yüksek düzeyde ışık yoğunluğunun varlığıdır. Sadece olması gerekenden daha yüksek yoğunlukta bir ışığa maruz kalmakla değil boş bir ofisin gece boyunca aydınlatılmasıyla da ilişkilidir.

Parlama, kaynağından güçlü bir şekilde çıkan ışığın doğrudan göze gelerek görme yeteneği ve görüş kalitesini düşürmesidir. Etki yoğunluğuna göre kör edici parlama, engelleyici kamaşma ve rahatsız edici parlama olarak üçe ayrılır (Mizon, 2012: 63-64). Kör edici parlama, aşırı ışık yoğunluğuna bağlı olarak, Güneşe bakmanın neden olduğu

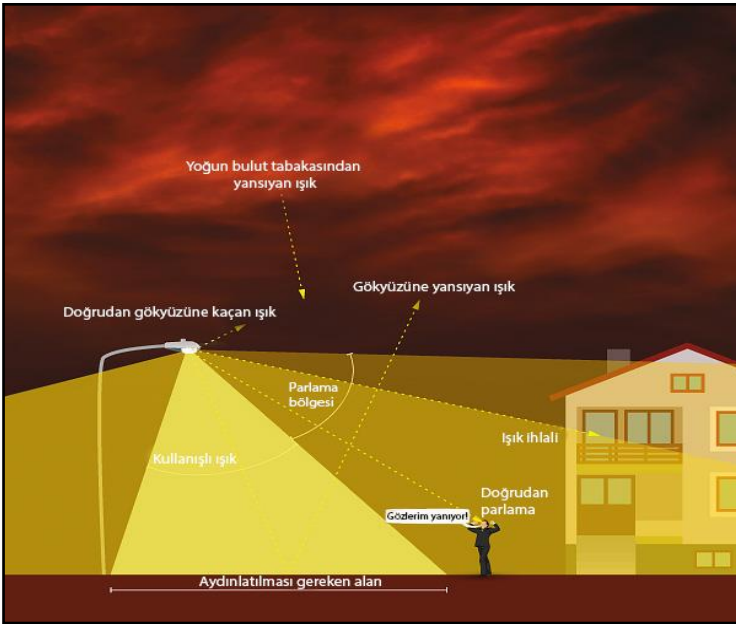
etkilere benzer şekilde geçici veya kalıcı görme bozukluklarına hatta körlüğe neden olabilir. Engelleyici kamaşmaya örnek olarak sürüş sırasında karşıdan gelen araba ışıkları nedeniyle görüş yeteneğinde azalma meydana gelmesi verilebilir. Rahatsız edici parlamaya ise tipik olarak kendi başına tehlikeli bir durum arz etmeyen ancak süreli maruziyetlerde potansiyel yorgunluğa neden olabilen parlamalardır.

Işık dağınıklığı, aşırı ışık gruplarını ifade etmektedir. Işık grupları dikkat dağınıklığına ve mevcut engellerin fark edilmesini zorlaştırarak potansiyel kazalara neden olabilir. Sokak lambalarının kötü tasarlandığı veya parlak ışıklı reklam panolarıyla çevrelenen yollarda bu tür ışık kirliliği görülebilir.

Gökyüzü parlaması, geceleri ışığın, kötü yönlendirilmiş ışık kaynaklarından gökyüzüne doğru istenmeyen şekilde yayılmasını ifade etmektedir.

Işık kirliliği türleri ile kirliliğe neden olmamak için dikkat edilmesi gereken aydınlatma tasarımı Resim 1 ve Resim 2’de gösterilmektedir.

Resim 1. Işık Kirliliği Türleri

Kaynak: (Gocova, 2013).

Resim 2. İyi ve Kötü Aydınlatma

Kaynak: (TUA, 2022).

4.3. Işık Kirliliğinin Etkileri

İnsanlar farkında olmadan, ışık kirliliğine maruz kalırken, bu etkiler sadece insanlarla sınırlı kalmamaktadır. İnsanlarla birlikte biyolojik yaşamı da tehdit eden ışık kirliliği, iklim değişikliği sorununun bir parçası haline gelmekte, ayrıca ülke ekonomileri açısından büyük kayıplara yol açmaktadır. Bunların yanı sıra uzay ve astronomi araştırmaları, gece eğitimlerine dayalı askeri tatbikatlar vb. çeşitli konular üzerinde de olumsuz etkileri bulunmaktadır.

4.3.1. İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri

Aşırı ışığa maruz kalmanın insan sağlığı üzerindeki etkileri arasında uykusuzluk, baş ağrısı, yorgunluk, dikkat dağınıklığı, obezite, depresyon, geçici veya kalıcı görme bozuklukları, körlük, kanser hastalıkları vb. sayılabilir (Chepesiuk, 2009: 22).

İnsan vücudu, melatonin adı verilen ve gece-gündüz döngüsünü (biyolojik saat) düzenleyen bir hormon salgılar. Karanlık ortamlarda daha fazla melatonin üretilir ve üretimin başlamasından iki saat sonra vücut uyku haline yaklaşır. Özellikle geceleri ışığa maruz kalmak melatonin üretimini baskıladığı için uykusuzluk sorununa neden olur. Güney Kore'de gerçekleştirilen bir araştırmada uydular tarafından algılanan yoğun ışık miktarıyla uyku hapi satışlarının artışı arasında açık bir ilişki bulunmuştur. Yine fazla ışık alan bölgelerde yaşayan kişilerin, daha az ışık alan bölgelerde yaşayanlara oranla altı saatten daha az uyuma olasılıklarının %20 daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Melatonin, ayrıca kanser hücrelerinin gelişmesini ve büyümesini önleyici bir

niteliğe sahiptir. (Goronczy, 2001: 16) Yoğun ışığa maruz kalan kişilerde kanser hastalıkları daha fazla görülebilmektedir. Harvard Üniversitesi'nde 2013 yılında 110 bin kadın üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada, yoğun aydınlatmaya maruz kalan kadınlarda meme kanseri gelişme olasılığının, daha karanlık bölgelerde yaşayan kadınlara göre %14 daha fazla olduğu kaydedilmiştir (Caraveo, 2020: 67).

4.3.2. Biyolojik Yaşam Üzerine Etkileri

Bitkiler ve hayvanlar için gün ışığına ihtiyaç duydukları gibi üreme, avlanma, saklanma, göç gibi hayati fonksiyonları için karanlık döngüsüne de ihtiyaç duymaktadırlar. Araştırmalar, geceleri yapay ışığın birçok canlı türü üzerinde olumsuz ve hatta ölümcül etkiler yaratabildiğini göstermiştir.

Deniz kaplumbağaları kumsalların karanlık noktalarını en güvenli yumurtlama alanı olarak görürler, ancak bilinçsiz ve yanlış aydınlatmalar nedeniyle uygun yumurtlama alanı bulamadıkları için güvensiz noktalara bırakılan yumurtalar diğer canlılar tarafından zarar görürler. Normal gelişimini tamamlayabilen yumurtalardan çıkan kaplumbağa yavrularının ise bir an önce deniz suyuna ulaşmaları gereklidir. Ancak yapay ışıklar, yönlerini ay ışığından yararlanarak bulan yavruları yanıltarak deniz yerine kara yönünde hareket etmelerine neden olmaktadır (Haim & Portnov, 2013: 71). Dolayısıyla kuşlar ve yengeçler başta olmak üzere diğer canlılar tarafından avlanmakta ya da susuz kaldıkları için hayatlarını kaybetmektedirler.

Işık kirliliği yarasa türleri üzerinde de olumsuz etkilere sahiptir. Yarasalar, kentlerde araç aydınlatmaları nedeniyle araba çarpmaları, yapay ışık yoğunluğuna bağlı olarak gece av bulmakta zorlanmaları, karanlıktaki güvenli tüneme alanlarının daralması gibi risklerle karşı karşıyadır. Yine yapay ışık kaynaklarından gelen ultraviyole ışıklarının görme yeteneklerini bozması ve retinalarına zarar vermesi de söz konusudur (Patriarca & Debernardi, 2010: 2-9).

Kuş türleri de ışık kirliliğinden yoğun olarak etkilenebilmektedirler. Gece avlanan birçok kuş türü ışığa maruziyet nedeniyle yeterli derecede beslenememekte, besleyememekte ve üreme kapasitelerini kaybedebilmektedirler. %60'ı gece göç eden göçmen kuşlar yapay ışığın etkisiyle yönlerini şaşırarak göç yollarını dolayısıyla hayatlarını

kaybedebilmektedirler. Öte yandan cezbedici ışıklara sahip olan yüksek binalar kuşlar için risk oluşturmaktadırlar.

Amerika Birleşik Devletleri'nde (A.B.D.) 1954 yılında iki havaalanındaki dev projektörlerden kaynaklanan yoğun aydınlatma, kuşların yönünü etkileyerek toplu çarpışmalara neden olmuş ve bir gecede binlerce kuş ölümü gerçekleşmiştir (Johnston & Haines, 1957). Benzer bir örnek Almanya'nın Bonn kentinde yaşanmış, Ekim 2006-Kasım 2007 arasında, Post Tower adlı yüksek binanın cephe aydınlatması nedeniyle binaya yönelmeleri ve çarpışmaları sonucu ölen yaklaşık 1000 kuş gözlemlenmiştir (Haupt, 2008'den aktaran Goronczy, 2001: 18).

Işık, bitkiler için de vazgeçilmez bir kaynaktır. Ancak gün ışığı kadar karanlığa da ihtiyaç duyarlar. Sahip oldukları biyolojik saat, ışık kirliliği nedeniyle miktar ve zaman açısından olumsuz etkilenebilmekte, ihtiyaç duydukları karanlık sürelerinin azalması sonucunda üreme ve yaşam kapasiteleri azalmaktadır. Bunun yanı sıra dekoratif amaçlı bitki ışıklandırmaları nedeniyle yoğun ışık ve ısıya maruz kalarak da zarar görmektedirler.

4.3.3. İklim Değişikliği Üzerine Etkileri

Küresel olarak, uzaya kaçan ışığı üretmek için kullanılan enerjinin küresel sera gazı emisyonlarının en az %1'i olduğu tahmin edilmektedir (IDA, 2022b).

Işık kirliliğinin iklim üzerindeki etkisi doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılır:

Doğrudan etki: Işığın havayı temizleme özelliği bulunan nitrat radikallerini yok etmesi veya azaltması

Dolaylı etki: Havayı kirleten kaynakların daha fazla tüketilmesine neden olması

Atmosferde gece karanlığında etkisini gösterebilen ve hava kirleticilerini yok eden nitrat radikalleri gündüz saatleri güneş ışığı, gece ise yapay ışıklar tarafından yok edilmektedir. Yapay ışıklar güneş ışığına göre 10 bin kat daha sönük olmalarına rağmen, güneşin etkisinin %7'si oranında hava kalitesini azaltmakta, ertesi gün hava kirliliğinin %5 oranında arttırmaktadır (Stark, 2010'dan aktaran European Commission, 2022).

Dolaylı etki bağlamında, uzaya kaçan ve boşa giden enerjinin yeniden arzını sağlamak üzere, küresel ısınmaya yol

açan fosil yakıt tüketimi artmakta, bu da bir kısır döngü yaratarak yeni bir enerji kaybına ve iklim değişikliğine neden olmaktadır.

4.3.4. Ekonomi Üzerine Etkileri

Cadde ve sokakların, alışveriş alanlarının, iş yerlerinin vb. aydınlatılması için çok büyük harcamalar gerçekleştirilmektedir. Ancak kullanılan birçok aydınlatma armatürünün kötü tasarlanması, yanlış yönlendirilmesi, yanlış zamanlanması ve ihtiyaç dışı kullanılması nedeniyle dış mekân aydınlatmasına ayrılan harcamalar ülke ekonomileri açısından ciddi bir yük oluşturmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri Hava Kuvvetleri Savunma Meteoroloji Uydusu Programı (DMSP) aracılığıyla uzaya kaçan ışık enerjisinin maliyeti hesaplanabilmektedir. IDA'nın verilerine göre küresel olarak, tüm kıtalardan gelen ışık emisyonlarının 246,238 gwh enerjiyi temsil ettiği tahmin edilmekte, uzaya kaçan bu ışığı üretmek için her yıl en az 50 milyar dolarlık enerji maliyetine katlanıldığı ifade edilmektedir. Bu enerji büyüklüğü, 61 milyon km'lik araç mesafesi veya arabayla dünyadan aya 80 kez gidiş dönüş için gereken miktara karşılık gelmektedir. 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgaliyle birlikte Avrupa'da yaşanan enerji krizi nedeniyle, boşa giden enerji maliyetinin günümüzde 81 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir (IDA, 2022b).

Sadece A.B.D.'de dış mekân aydınlatması için yılda 380 twh enerji tüketimi gerçekleşmektedir. Bu değer 35 milyon evin enerji ihtiyacına karşılık gelen bir büyüklüktür. ABD, uzaya kaçan enerji için her yıl 4,5 milyar dolar civarında para harcamaktadır. (IDA, 2022b).

Türkiye'de 1997 yılı uydu verileri kullanılarak gerçekleştirilen bir çalışmada uzaya kaçan ışığın maliyeti 120 milyon kwh'ye karşılık gelen altı milyon TL olarak hesaplanırken, 2012 yılında Eskişehir'de yapılan başka bir çalışmaya göre yıllık maliyet 2018 yılı değerlemesiyle 300 milyon TL olarak belirlenmiştir (Aslan, 2018: 81).

5. DÜNYADA IŞIK KİRLİLİĞİNİN MEVCUT DURUMU

Işık kirliliğine yönelik ilk çalışmaların 1970'li yıllarda astronomi ve uzay araştırmalarıyla birlikte başladığına ilişkin genel kabule rağmen, ışık kirliliğiyle ilgili ilk uyarıların astronomi

literatürüne 1866 yılında girdiğine ilişkin tespitlere rastlanmaktadır. Bunlar arasında Fransız bilim yazarı ve gazeteci Amedee Guillemin'in 'en sönük yıldızların nüfusun büyük merkezlerinde evlerin ve sokakların aydınlatılmasıyla tamamen silindiğini', Londra'lı gökyüzü gözlemcisi John A. W. Oliver'ın, 1888 yılında, zodyak ışığı hakkında 'daha az aydınlık kısımların, gaz lambasıyla aydınlatılan veya elektrik ışığının kullanıldığı bir kasabada iyi görülemeyeceğini', Searle'nin Boston şehri için 'zodyak ışığını tatmin edici bir şekilde gözlemlenmenin artık mümkün olmadığını düşündüğünü' anlatan yazılar yazdıkları ifade edilmektedir. Bu nedenle, ışık kirliliğinin, 100 yılı aşkın bir süredir astronomik gözlemlere engel olduğu düşünülmektedir. (Sperling, 1991: 101-102).

Nitekim 1970'li yıllarda ilk çalışmalar başlatılırken, ABD Savunma Bakanlığı, 1970-2011 yılları arasında geceleri ışık emisyonlarını toplamak amacıyla Savunma Meteorolojik Uydu Programı'nı (DMSP) hazırlamış, ancak sistem 1992 yılına kadar başlatılmamıştır (Earthdata, 2022).

2001 yılında İtalya Padova Üniversitesi Astronomi bölümünden Pierantonio Cinzano ve arkadaşları, 1996 ve 1997 yıllarına ait DMSP verilerine dayanarak yapay gece gökyüzü parlaklığını ölçmüşler ve dünya genelinde haritalamışlardır. Böylece ilk Yapay Gökyüzü Parlaklığı Dünya Atlası hazırlanmıştır.

202 ülke ve bağımlı bölgenin kapsama alındığı atlas çalışması verileri içinde, en fazla gökyüzü parlaklığına sahip ülkelerle ışık kirliliği konusunda mevzuata sahip AB ülkeleri ve Türkiye seçilerek Tablo 1 oluşturulmuştur. Buna göre en yüksek gökyüzü parlaklığına sahip ülke Singapur olurken, dikkat çeken bir unsur 2021 dünya petrol rezervi sıralamasında ilk 10'da yer alan ülkelerden altısının (Suudi Arabistan, Kanada, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Rusya, A.B.D.) ışık kirliliğini en fazla yaşayan ülkeler arasında yer almasıdır (World Population Review, 2022).

Işık kirliliğinin küresel görünümünü sunan atlasın verilerine göre, dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisi, A.B.D. ve AB'deki nüfusun %99'u gece gökyüzünün kirlilik eşiğinin üzerinde bulunduğu bölgelerde yaşamaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık beşte biri, A.B.D. nüfusunun üçte ikisinden fazlası ve AB nüfusunun yarısından fazlası Samanyolu'nun çıplak gözle görünürlüğünü kaybetmiş

durumdadır. Son olarak, Dünya nüfusunun yaklaşık onda biri, ABD nüfusunun %40'ından fazlası ve AB nüfusunun neredeyse %20'si artık gökyüzü parlaklığı nedeniyle gece görüşüne sahip değildir (Cinzano vd., 2001: 689).

Tablo 1. Seçilmiş Ülkelerde Yapay Gökyüzü Parlaklığı Altında Yaşayan Nüfus 2001

Ülkeler	Nüfus Oranı (%)								
	A	B	C	D	E	F	G	H	I
Almanya	100	100	94	66	25	0	60	40	5
A.B.D.	99	97	93	83	62	30	81	71	44
Avrupa Birliği	99	97	90	72	38	8	68	51	17
Avustralya	71	69	68	62	37	1	60	48	8
B.A.E.	100	100	99	97	89	67	97	94	78
B. Krallık	100	98	94	79	40	4	74	55	15
Çekya	100	100	95	59	22	0	52	34	5
Çin	54	41	29	13	5	1	12	7	2
Danimarka	100	97	85	53	23	0	50	33	3
Finlandiya	98	94	88	80	65	24	78	72	44
Fransa	100	95	84	67	41	12	64	51	22
Güney Kore	100	100	99	92	75	45	90	82	59
Hırvatistan	96	85	67	31	15	0	25	17	0
Hollanda	100	100	100	88	39	2	85	60	16
İspanya	98	93	87	78	57	25	76	67	38
İsrail	100	100	99	97	79	26	95	90	52
İsveç	99	97	93	79	51	18	75	62	31
İsviçre	100	100	97	67	15	0	57	28	0
İtalya	100	99	95	78	38	6	72	50	15
Japonya	100	99	96	86	63	27	84	73	41
Kanada	97	94	90	83	71	46	82	77	59
Katar	100	100	99	97	92	81	96	94	84
Kuveyt	100	100	100	99	98	96	96	94	84
Letonya	77	68	61	47	33	0	44	37	11
Macaristan	100	95	76	41	19	5	37	23	12
Malta	100	100	100	91	48	0	88	77	0
Rusya	87	80	73	60	34	8	57	44	15
Singapur	100	100	100	100	100	60	100	100	95
Slovakya	100	100	92	35	7	0	29	14	0
Slovenya	100	98	81	47	19	0	43	30	0
S.Arabistan	94	92	90	84	74	53	83	78	64
TÜRKİYE	79	71	62	40	12	0	36	25	2
DÜNYA	62	53	43	30	16	6	28	21	9

Kaynak: (Cinzano vd., 2001: 697-701).

- A. Doğal gökyüzünden en az %11 daha yüksek gökyüzü parlaklığı
- B. Doğal gökyüzünden en az %33 daha yüksek gökyüzü parlaklığı
- C. Doğal gökyüzünden en az %100 daha yüksek gökyüzü parlaklığı
- D. Doğal gökyüzünden en az üç kat daha fazla gökyüzü parlaklığı
- E. Doğal gökyüzünden en az dokuz kat daha fazla gökyüzü parlaklığı

- F. Doğal gökyüzünden en az 27 kat daha fazla gökyüzü parlaklığı
 G. Dolunaylı gökyüzünden daha parlak gökyüzü ($\geq 890 \mu\text{cd}/\text{m}$)
 H. Samanyolunun görülmesinin mümkün olmadığı gökyüzü parlaklığı
 I. Gözün gece görüşüne uyum sağlama yeteneğine sahip olmadığı gökyüzü parlaklığı

İlk çalışmanın güncellenme ihtiyacı nedeniyle İtalyan fizikçi Fabio Falchi, çalışma arkadaşı Pierantonio Cinzano'nun da yer aldığı ekibiyle, yenilenen uydu teknolojileri ve daha hassas ölçümlere dayanarak geliştirdikleri verileri güncellemişler ve 2016 yılında Yeni Yapay Gökyüzü Parlaklığı Dünya Atlası'nı oluşturmuşlardır (Falchi vd., 2016).

Tablo 2. Seçilmiş Ülkelerde Yapay Gökyüzü Parlaklığı Altında Yaşayan Nüfus-2016

Ülkeler	Nüfus Oranı (%)					
	A	B	C	D	E	F
Almanya	0	100	100	96	41.6	2.7
A.B.D.	0	100	99.7	97.2	77.6	36.9
Avrupa Birliği	0	100	99.8	94	59.5	20.5
Avustralya	2	98	94.7	88	66.7	13.1
B.A.E.	0	100	100	100	99.3	92.7
B. Krallık	0	100	99.9	98.2	77	26
Çekya	0	100	100	97.5	42.8	7.3
Çin	0.9	99.1	88.9	64.6	32.5	11.9
Danimarka	0	100	99.9	89.3	38.5	7.3
Finlandiya	0	100	96.5	74.5	12.6	0
Fransa	0	100	100	94.3	58.9	26.6
Güney Kore	0	100	100	99.8	91	66.4
Hırvatistan	0	100	100	95.2	50.5	21.2
Hollanda	0	100	100	100	81.2	26.2
İspanya	0	100	100	96.1	75.2	41.5
İsveç	0	100	99.9	96.7	62	25.7
İsrail	0	100	100	99.9	97.6	61
İsviçre	0	100	100	96.9	34	0
İtalya	0	100	100	99.6	76.9	26.7
Japonya	0	100	99.9	96.7	70.4	29.9
Kanada	0.2	99.8	98.9	94.6	76.2	48.3
Katar	0	100	100	100	99.8	96.7
Kuveyt	0	100	100	100	100	98.1
Letonya	0	100	89.2	71.9	46.8	21.2
Macaristan	0	100	100	86	38.5	9.8
Malta	0	100	100	100	99.8	41.5
Rusya	1.7	98.3	92.7	80.9	61.8	32
Singapur	0	100	100	100	100	100
Slovakya	0	100	99.8	82.3	23.8	4.8
Slovenya	0	100	100	95.9	27	0.4
S. Arabistan	0	100	99.8	99.1	95.9	83

TÜRKİYE	0	100	97.8	77.7	49.9	24.3
DÜNYA	8.0	92	83.2	63.7	35.9	13,9

Kaynak: (Falchi, F. vd., 2016: 14-20).

A: doğal gece ışığının %1 üzerinde olan gökyüzü parlaklığı (0-1,7 mcd/m²)

B: doğal gece ışığının %1 ila %8 üzerinde olan gökyüzü parlaklığı (1,7 ila 14 mcd/m²)

C: doğal gece ışığının %8-%50 üzerinde olan gökyüzü parlaklığı (14-87 mcd/m²)

D: doğal gece ışığının %50 üzerinden Samanyolu'nun artık görünmediği ışık düzeyine kadar olan gökyüzü parlaklığı (87 ila 688 mcd/m²)

E: Samanyolu kaybindan koni uyarılma düzeyine gökyüzü parlaklığı (688-3000 mcd/m²)

F: Çok yüksek gece ışık yoğunlukları, insan için karanlığa uyum sağlamayan, gece görüşünün kalmadığı gökyüzü parlaklığı (>3000 mcd/m²)

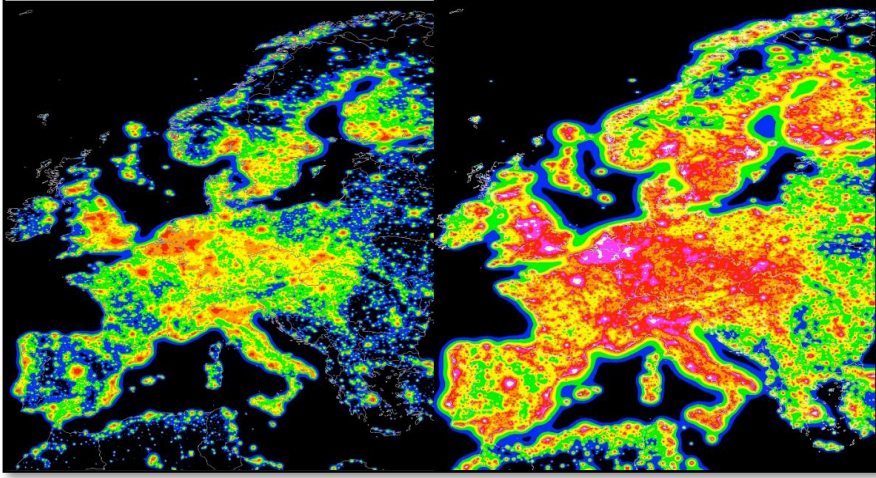
220 ülke ve bağımlı bölgenin kapsama alındığı güncel çalışmada ortaya konan veriler değerlendirildiğinde, 2016 tarihli yeni atlas, dünya nüfusunun %80'inden fazlasının ve A.B.D. ve Avrupa nüfusunun %99'undan fazlasının hafif kirli gökyüzü altında yaşadığını göstermiştir. Avrupalıların %60'ı ve Kuzey Amerikalıların yaklaşık %80'i dahil olmak üzere insanlığın üçte birinden fazlası Samanyolu'nu görememektedirler.

Öte yandan, Singapur %100 oranıyla ışık kirliliğine en fazla neden olan ülke olarak yeni atlasta da ilk sıradaki yerini korumuştur. Kuveyt (%98.1), Katar (%96.7), Birleşik Arap Emirlikleri (%92.7), Suudi Arabistan (%83), Güney Kore (%66.4), İsrail (%61) Singapur'u takip ederken bu ülkelerde yaşayanların yarısından fazlası son derece parlak bir gece gökyüzü altında yaşamaktadırlar.

Türkiye'de ise nüfusun %97,8'i ışık kirliliğinin etkisi altında iken, nüfusun yarısı yaşadığı bölgede samanyolunu görme imkânına sahip değildir.

Avrupa'daki gökyüzü parlaklığını sistematik olarak izlemeye karar veren ilk kişi Pierantonio Cinzano olmuştur. Cinzano ekibiyle 1998 yılında elde edilmiş olan verileri kullanarak Resim 3'te görüldüğü üzere 2025 yılı için bir senaryo hazırlayıp haritalamıştır (Cinzano, P. 2002: 97).

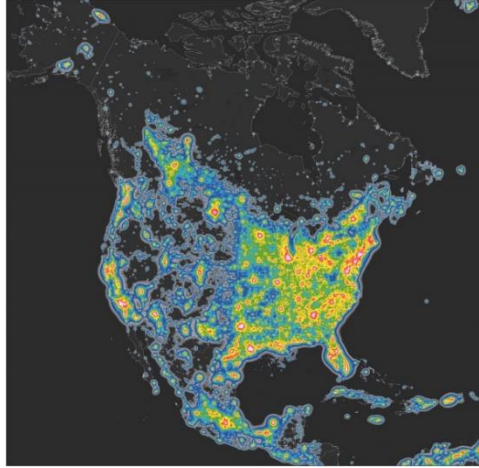
Resim 3. Avrupa'da Yapay Gökyüzü Parlaklığının Değişim Senaryosu (1998-2025)

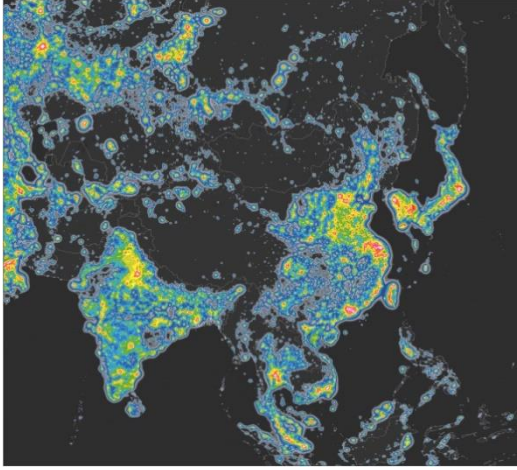
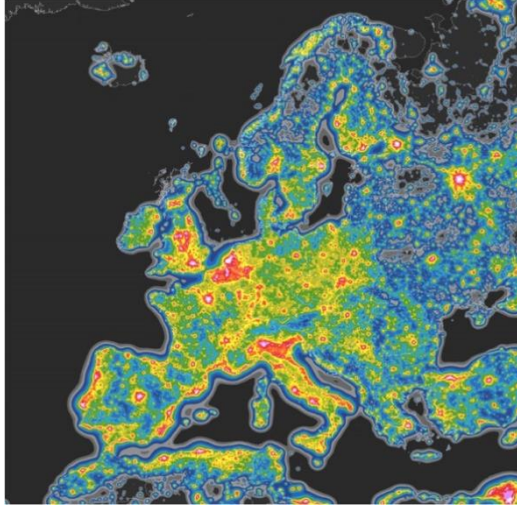

Kaynak: (Cinzano, 2002: 97).

Resim 4 ve Resim 5'te de ışık kirliliğinin dünyanın tüm bölgelerinde yeni atlasa yansıyan görüntüleri yer almaktadır.

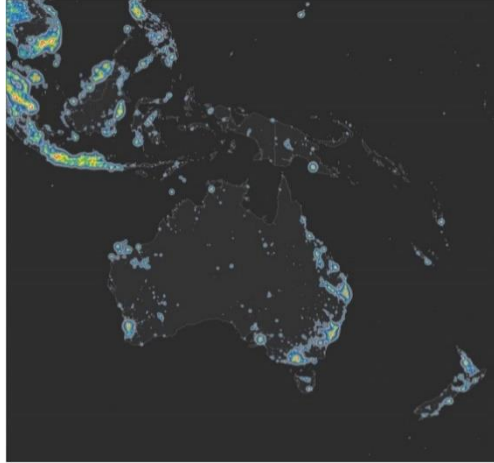
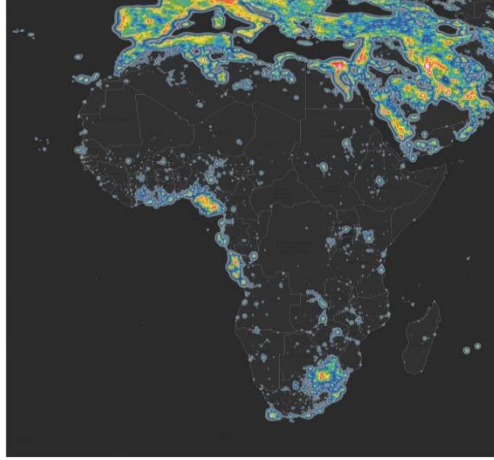
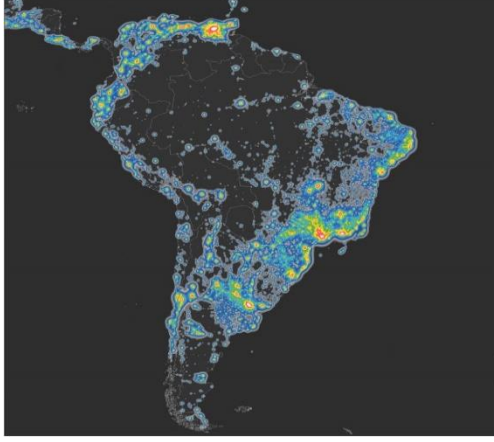
Resim 4. Kuzey Amerika, Avrupa, Asya Yapay Gökyüzü Parlaklığı Haritaları

Kaynak: (Falchi vd., 2016).

Resim 5. Güney Amerika, Afrika, Okyanusya Yapay Gökyüzü Parlaklığı Haritaları

Kaynak: (Falchi vd., 2016).

6. IŞIK KİRLİLİĞİ İLE KÜRESEL MÜCADELEDE ÖNE ÇIKAN AKTÖRLER

İlk çalışmaların astronomi araştırmalarının olumsuz etkilenmeye başlamasıyla 1970'li yıllarla birlikte dünya gündemine giren ancak gerekli farkındalığın ulusal politikalar düzeyinde ele alınmasının uzun bir sürece konu edildiği ışık kirliliği, uluslararası sivil toplum organizasyonlarının önderliğinde bir gelişim göstermiştir.

6.1. Uluslararası Karanlık Gökyüzü Birliği (IDA)

Işık kirliliğiyle mücadelede küresel farkındalığa katkı veren ilk kuruluş 1988 yılında A.B.D.'de kurulmuş olan IDA'dır. Birliğin misyonu, 'çevreye karşı sorumluluk arz eden bir aydınlatma anlayışı çerçevesinde gece ortamını ve karanlık gökyüzü mirasını korumak' olarak belirlenmiştir. 41 ülkeden 130 bine yakın destekçisi ve üyesi bulunan birliğin, ışık kirliliğiyle mücadele savunuculuğu yapan, her kıtadan ve 36 ülkeden sayısı 500'ü aşkın uluslararası avukat destekçisi bulunmaktadır (IDA, 2020).

Işık kirliliğiyle mücadele çalışmalarını, 2001 yılında dünya genelinde toplulukları, parkları ve korunan alanları sorumlu aydınlatma politikaları ve halk eğitimi yoluyla karanlık bölgeleri korumaya teşvik etmek amacıyla başlattığı Uluslararası Karanlık Gökyüzü Mekânları (IDSP) Programı çerçevesinde yürütmektedir. Söz konusu program beş bileşenden oluşmaktadır (IDA, 2022c):

Uluslararası Karanlık Gökyüzü Toplulukları, kaliteli dış mekân aydınlatma kurallarını benimseyen ve sakinlerini karanlık gökyüzünün önemi konusunda eğitmek için çaba harcayan, yasal olarak örgütlenmiş şehirler ve kasabalarıdır. 2022 yılı itibariyle 26'sı A.B.D.'de olmak üzere Japonya, Kanada, İskoçya, Almanya, Hırvatistan, Danimarka, Niue, Manş Adaları (Birleşik Krallık)'nda bulunan 38 topluluk bulunmaktadır. Flagstaff, 1958 yılında dünyanın ilk dış aydınlatma yönetmeliğini yürürlüğe koyan ve dünyanın ilk uluslararası karanlık gökyüzü mekânı unvanına sahip topluluğudur.

Uluslararası Karanlık Gökyüzü Parkları, ziyaretçiler için karanlık gökyüzü programları sağlayan, doğal olarak korunan kamuya veya özel sektöre ait alanlardır. 2022 yılı itibariyle 86'sı

A.B.D.'de olmak üzere İspanya, İngiltere, Macaristan, Hollanda, Brezilya, Galler, Tayvan, Japonya, İrlanda, Danimarka, Avusturya, Kanada, İsrail, İskoçya, Yeni Zelanda, Avustralya, Almanya ve Güney Kore'de IDA sertifikasına sahip 115 karanlık gökyüzü parkı kayıtlıdır.

Uluslararası Karanlık Gökyüzü Rezervleri, bilimsel, doğal, eğitsel, kültürel, miras ve/veya kamu yararı için özel olarak korunan, istisnai ve seçkin kalitede yıldızlı gecelere ve gece ortamına sahip olan kamusal veya özel arazilerdir. 2022 yılı itibariyle A.B.D., Meksika, Fransa, İngiltere, Galler, İrlanda, Kanada, Yeni Zelanda, Namibya, Almanya ve Avustralya'da olmak üzere IDA sertifikasına sahip 20 karanlık gökyüzü rezervi bulunmaktadır.

Uluslararası Karanlık Gökyüzü Koruma Alanlar, koruma durumu en kırılgan olan dünyadaki en uzak ve genellikle en karanlık yerlerdir. 2022 yılı itibariyle dokuzu A.B.D.'de , Güney Afrika, Yeni Zelanda, Şili, Niue, Britanya Denizaşırı Toprakları ve Avustralya'da IDA'ya kayıtlı toplam 16 koruma alanı mevcuttur.

Kentsel Gece Gökyüzü Mekânları, planlaması ve tasarımıyla geceleri önemli ölçüde yapay ışığın ortasında otantik bir gece deneyimi sunan ve herhangi bir Uluslararası Karanlık Gökyüzü Mekânı kategorisinde gösterilmeye uygun olmayan, kentsel çevrelerin yakınında yer alan bir belediye parkı, açık alan veya gözlem alanı benzeri alanlardır. Beşi A.B.D.'de biri Kanada'da olmak üzere IDA'ya kayıtlı altı kentsel gece gökyüzü mekânı bulunmaktadır.

6.2. Uluslararası Astronomi Birliği (IAU)

1919 yılında kurulmuş olan Uluslararası Astronomi Birliği, ışık kirliliğiyle mücadele kapsamında, dünya çapında mevcut ve potansiyel gözlemevi alanlarını ve karanlık gökyüzü alanlarını kirlilikten korumak ve savunmak yönünde çalışmalar gerçekleştirmektedir. Söz konusu çalışmalarını B7 Komisyonu adı verilen bir uzman grubu tarafından gerçekleştiren Birliğin çalışma alanı, Hawaii, Kıta İspanyası, Kanarya Adaları, Kuzey Amerika, Güney Afrika, Şili ve Avustralya'daki profesyonel gözlemevlerinden oluşmaktadır.

Misyonu yalnızca profesyonel astronomik bölgeleri korumak olmayan IAU, Işık Kirliliğini Denetleme Çalışma Grubu aracılığıyla, ulusal otoritelerden bölgesel ve yerel

kuruluşlara kadar tüm yönetim düzeylerinde yasalar, yönetmelikler ve diğer yöntemlerle ışık kirliliğini sınırlandırmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirilmektedir. IAU Çalışma Grubu, IDA, aydınlatma mühendisleri ve amatör astronomlar da dahil olmak üzere ışık kirliliği konusuyla ilgilenen her aktörle iş birliği yaparak, yayınlar, konferanslar ve web üzerinden gece gökyüzünün kirlilik durum paylaşımlarıyla farkındalık yaratmaktadır (IAU, 2022).

6.3. Birleşmiş Milletler

IAU'nun farkındalık girişimlerinin en önemli parçalarından biri Birleşmiş Milletler olmuştur. 1982 yılında IAU'yu resmen tanıyan BM, 1999 yılında Viyana'da düzenlediği Uzayın Barışçıl Amaçlarla Kullanılması ve Araştırılması Üzerine III. Birleşmiş Milletler Konferansı (UNISPACE III)'nda IAU'nun gerçekleştirdiği sunum (IAU, 1999: 3) üzerine gelişen farkındalık sonucunda ışık kirliliğinin risklerini değerlendirmesine almış ve konuyu gündemine taşımıştır. Nitekim UNISPACE III'ün final raporunda çoklu uydu sistemleri ışık kirliliğiyle ilişkilendirilmiş ve kirliliğin giderek artış gösterdiği kaydedilmiştir (UN, 1999: 34).

BM'nin ışık kirliliğine ilişkin son dönem çalışmalarına 2020 yılında IUA ve BM Uzay İlişkileri Ofisi iş birliğinde düzenlenen *Bilim ve Toplum İçin Karanlık ve Sessiz Gökyüzleri* başlıklı çevrimiçi çalıştay örnek olarak gösterilebilir. Çalıştayın sonuç raporu ışık kirliliğinin astronomi çalışmalarına etkilerinin yanı sıra insan sağlığı, biyoçeşitlilik ve ekosistemlere etkilerini ayrı ayrı değerlendirmiştir (UN, 2020)

BM Genel Kurulu 20 Aralık 2013 tarihli 68. Oturumunda 2015 yılını *Uluslararası Işık ve Işığa Dayalı Teknolojiler Yılı* olarak kabul etmiştir (UN, 2014). Temanın amacı, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek ve enerji, eğitim, tarım, iletişim ve sağlık alanlarında dünya çapında yaşanan sorunlara çözüm getirmekte optik teknolojilerin kullanılış biçimlerine ilişkin farkındalık yaratmaktır.

2006 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Dünya Göçmen Kuş Günü ilan edilmiş ve BM Çevre Programı (UNEP) önderliğinde her yılın Mayıs ve Ekim aylarının ikinci Cumartesi günleri etkinlikler düzenlenmesine karar verilmiştir. Işık kirliliğinin göçmen kuşlar üzerine ölümcül etkilere sahip olduğu gerçeğinden hareketle bu özel günün 2022 Yılı teması *Işık Kirliliği* olarak belirlenmiştir (WMBD, 2022).

Görüldüğü üzere uluslararası düzeyde değer arz eden mevcut çabaların kirlilikle mücadele konusunda ulusları harekete geçirebilmesi adına uluslararası iş birliği modellerinin yaygınlaştırılması büyük önem taşımaktadır.

7. IŞIK KİRLİLİĞİ KONUSUNDA ULUSAL DÜZEYDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALARLA İLİŞKİN ÖRNEKLER

7.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Işık Kirliliğiyle Mücadele Konusundaki Çalışmalar

A.B.D.'de ilk çalışmalar, IDA'nın kuruluşundan daha önce ışık kirliliğiyle mücadelenin Amerika'daki öncüsü Arizona eyaletinde başlamıştır. Arizona'nın ilk ışık kirliliği yasası, 1986 yılına tarihlenmektedir. Bu ilk yasa, acil durum aydınlatması, inşaat ve seyir amaçlı havaalanı aydınlatması dışında, tüm dış aydınlatma armatürlerinin tamamen veya kısmen korumalı olmasını şart koşmuş, standart dışı armatürlere, gece yarısıyla gün doğumu saatleri arasında otomatik cihazlarla söndürülmek kaydıyla izin verilmiştir. Diğer eyaletler bu türden önlemleri yerel düzeyde teşvik etmeye çalışmışlardır. Örneğin New Hampshire, kırsal karakterinin bir özelliği olarak karanlık gökyüzünü korumayı bir öncelik haline getirmiş ve eyalet hukuku belediyeleri enerjiyi korumak ve ışık kirliliğini en aza indirmek için yönetmelikler çıkarmaya teşvik etmiştir (NCSL, 2022).

A.B.D.'de sahil aydınlatmasının, kuş ve deniz yaşamı üzerindeki etkisi de birçok kıyı eyaletinde önemini koruyan bir başlıktır. Örneğin Florida'da, yumurtadan çıkan deniz kaplumbağalarını korumaya yönelik politikalar geliştirmede yerel yönetimlere rehberlik etmek üzere model olacak bir aydınlatma yönetmeliği kabul edilmiştir.

A.B.D.'de askeri tesislerin çevresindeki ışık kirliliğini azaltmayı amaçlayan bir yasaya sahip ilk ve tek eyalet Teksas'tır. Gece eğitimi ve tatbikatlarının olumsuz etkilenmemesi amacıyla 2007 yılında gerçekleştirilen düzenlemeyle, eyalet ilçelerine, bir askeri tesise beş mil (8.km) mesafedeki alanlarda dış aydınlatma önlemleri alma yetkisi verilmiştir. 2022 yılı itibarıyla A.B.D.'de 19 eyalet ve iki bölgede ışık kirliliğine ilişkin mevzuat düzenlemeleri mevcuttur (Tablo 3).

Tablo3. Işık Kirliliği Mevzuatına Sahip A.B.D. Eyalet ve Bölgeleri

Arizona	Hawaii	Nevada	Wyoming
Arkansas	Maine	New York	District of Columbia
Colorado	Maryland	Oregon	Puerto Rico
Connecticut	Minnesota	Rhode Island	
Delaware	New Hampshire	Texas	
Florida	New Mexico	Virginia	

Kaynak: (NCSL, 2022).

7.2. Avrupa’da Işık Kirliliği ile Mücadele Konusunda Ulusal Düzeydeki Çalışmalar

Avrupa ülkeleri 2000’li yılların başından itibaren ışık kirliliği konusunda ulusal düzeyde önlemler geliştirmeye başlamıştır. Bu önlemler yasa ve yönetmelikler, stratejiler, teknik standartlar, eğitici kılavuzlar, karanlık gökyüzü parkları ve gönüllü projelerinden oluşmaktadır.

Avrupa Komisyonu tarafından 2021 yılında kabul edilen Avrupa Yeşil Mutabakatı’nın önemli bir çıktısı olan Sıfır Kirlilik Eylem Planı’nda ışık kirliliği kirletici bir faktör olarak tanımlanmıştır (European Commission, 2021: 15).

Günümüz itibariyle ışık kirliliği konusunda ortak bir AB politikası mevcut olmamakla birlikte birçok Avrupa ülkesi, ışık kirliliği konusunda yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde yasalar kabul etmiştir (Tablo 4). Almanya, Birleşik Krallık, İtalya, Fransa, Hırvatistan, İspanya, İsveç, Malta ve Yunanistan’da doğrudan ışık kirliliğine ilişkin yasalar mevcut iken, Çekya, İsviçre, Letonya, Danimarka, Finlandiya Hollanda Macaristan, Slovakya ve Slovenya doğrudan ışık kirliliği konusuna ait olmasa da ilgili hükümler içeren mevzuat düzenlemelerine sahiptir. Avusturya, Lihtenştayn veya İrlanda gibi bazı Avrupa ülkelerinde ise bağlayıcı olmayan yasal düzenlemeler mevcuttur (Widmer vd., 2022: 5). Günümüzde 20 idari bölgeden 15’inde ışık kirliliğine ilişkin bölgesel yasaların yürürlükte olduğu İtalya’da ışık kirliliğinin önlenmesine ilişkin ilk yasa, 1997 yılında Veneto bölgesinde kabul edilmiştir (EU2022CZ, 2022: 31). Çekya, 2002 yılında, ışık kirliliğinin azaltılması konusunda ulusal politika geliştiren ilk AB ülkesi olmuştur. (Widmer vd., 2022: 24).

Tablo 4. Avrupa’da Işık Kirliliği Mevzuatına Sahiplik Durumu

Ülke	Mevzuata Sahiplik	Ülke	Mevzuata Sahiplik
Almanya	✓	İsviçre	(✓)
Avusturya	X	İtalya	✓
Belçika	X	İzlanda	X
Birleşik Krallık	✓	Letonya	(✓)
Bulgaristan	X	Lihtenştayn	X
Çekya	(✓)	Litvanya	X
Danimarka	(✓)	Lüksemburg	X
Estonya	X	Macaristan	(✓)
Finlandiya	(✓)	Malta	✓
Fransa	✓	Norveç	X
Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	X	Polonya	X
Hırvatistan	✓	Portekiz	X
Hollanda	(✓)	Romanya	X
İrlanda	X	Slovakya	(✓)
İspanya	✓	Slovenya	(✓)
İsveç	✓	Yunanistan	✓

Kaynak: (Widmer vd., 2022: 26).

- ✓ Doğrudan ışık kirliliğine ilişkin mevzuata sahip olanlar
- (✓) Doğrudan ışık kirliliğine ilişkin mevzuat bulunmasa da ışık kirliliğiyle ilgili hükümler içeren mevzuata sahip olanlar
- X Işık kirliliğine ilişkin doğrudan ya da dolaylı bir mevzuat düzenlemesine sahip olmayanlar

Avrupa’da yasal düzenlemeler dışında ışık kirliliği konusunda uygulamada olan diğer düzenleyici araçlar teknik standartlar ve kılavuzlardır. Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Bulgaristan, İtalya, Malta, İsveç ve İsviçre’de ışık kullanımı ve aydınlatma konusunda teknik standartlar kabul etmişken, Almanya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Çekya, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Norveç, Portekiz, Slovenya doğru ışık kullanımı ve aydınlatma konusunda eğitici kılavuzlar yayınlamışlardır (EU2022CZ, 2022: 9).

Konuya ilişkin doğrudan veya dolaylı yasal düzenlemelere sahip olmasalar da diğer Avrupa ülkeleri, karanlık gökyüzünün korunan bir statüye sahip olduğu alanlar oluşturmuşlardır. Birçok Avrupa ülkesi, artan doğal karanlık kaybının olumsuz etkilerini kabul etmekle birlikte söz konusu yaklaşımı astroturizm ve ekoturizm alanlarında bir fırsata dönüştürmek süratıyla kaynak yaratmaktadır. IDA tarafından sertifikalandırılmış 38 Uluslararası Karanlık Gökyüzü

Topluluğu'nun 8'i Almanya, Danimarka, Hırvatistan ve İskoçya'da bulunurken, Uluslararası Karanlık Gökyüzü Parkları listesindeki 115 parktan 20'si Almanya, Avusturya, Danimarka, Galler, Hırvatistan, Hollanda, İrlanda, İskoçya, İspanya, İngiltere ve Macaristan'dadır (IDA, 2022d).

Gönüllü uygulamalara örnek olarak, 2018 yılında yayınlanıp 2019 yılında güncelleştirilen Cadde Aydınlatması ve Trafik İşaretleri için Yeşil Kamu İhale Kriterleri adlı projeye (Donatello, 2019: 59) aydınlatma ekipmanı satın alımında kamusal karar vericiler ve aydınlatma sektöründeki uzmanlara yol göstermesi amacıyla tasarım, kurulum ve işletme konularına ilişkin teknik kriterler hazırlanmıştır. Işık kirliliği, enerji tüketimi ve dayanıksızlık ile birlikte cadde aydınlatmasının ve trafik işaretlerinin üç temel çevresel etkisinden biri olarak tanımlanmıştır.

7.3. Türkiye'de Işık Kirliliğine İlişkin Çalışmalar

Türkiye'de ışık kirliliğiyle mücadele konusundaki farkındalığın ortaya çıkışı, birçok ülkeye göre çok daha erken dönemlerde söz konusu olmuşsa da konunun idari ve yasal zemine kavuşturulması konusunda gerekli hassasiyet gösterilmemiştir.

Türkiye'de kuruluş düşüncesi 1960'lı yıllara dayanmakla birlikte astronomi ve uzay bilimleri konusunda araştırmalar yapılması amacıyla ulusal bir gözlemevinin hayata geçmesi TÜBİTAK Ulusal Gözlemevi (TUG) ile 1997 yılında söz konusu olabildiği.

Gökyüzünün doğal parlaklık değerlerini aşmayacak şekilde, yani hava ve ışık kirliliği bulunmayan alanlarda kurulması koşulsallığı içinde, 1986 yılında başlayan gözlemevi yer seçimi sürecinde Antalya kuruluş yeri olarak belirlenmiş, ancak 1992 yılında Antalya'nın turizm kenti olarak belirlenmesi üzerine, ışık kirliliği potansiyelinin artacağı ve gözlemevi çalışmalarının olumsuz etkileneceği düşüncesinden hareketle Türkiye'de ışık kirliliğiyle mücadele çalışmaları başlamıştır. Ancak bir mücadele de, takip eden süreçte yer seçimi konusunun ötesine geçerek konunun karar alıcı ve uygulayıcılarca sahiplenilmesi konusuna ilişkin olmuştur. Işığın kirletici rolü, 1993 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ev sahipliğinde gerçekleştirilen seminerde sunulan *Işık kirlenmesi ve Işıklandırmada Enerji Tasarrufu* başlıklı ve ışık kirliliği konusunda Türkiye'deki ilk yayın özelliğine sahip tebliğ ile merkezi yönetimin dikkatine sunulmuştur. 1998 yılında

gerçekleştirilen bir dizi toplantı sonrasında *Işık Kirliliği* adı altında bir çalışma grubu oluşturulmuş, normatif bir zemine kavuşturulması beklenen ışık kirliliği konusunda 2001 yılında *Elektrik Dış Aydınlatma Yönetmeliği* başlıklı bir taslak hazırlanarak bakanlığa sunulmuştur. Süreç içinde yasamaya konu edilmeyen taslağın, kanuna dönüştürülmesi amacıyla *Işık Kirliliği Kanunu Tasarı Taslağı* hazırlanmış ancak 2005 ve 2009 yıllarındaki yasama girişimlerinden de sonuç alınamamıştır (Aslan vd., 2017: 98). TUG dışında 2011’de Erzurum’da Atatürk Üniversitesi bünyesinde başlatılan bir proje ile Türkiye’nin en büyük gözlemevi özelliğine sahip olması beklenen Doğu Anadolu Gözlemevi (DAG)’nin kuruluş çalışmaları devam etmektedir.

Türkiye’de ışık kirliliği konusunda doğrudan bir mevzuat düzenlemesi bulunmamakla birlikte 2013 yılında yürürlüğe giren *Genel Aydınlatma Yönetmeliği*’nin *Genel Aydınlatma Tasarımı* başlıklı 6. maddesinin 3. fıkrasında ışık kirliliği kavramına rastlanmaktadır. Buna göre, genel aydınlatma kapsamında yapılacak aydınlatmalarda ışık kirliliğine yol açılmaması ve azami enerji tasarrufu sağlanması amacıyla tesislerin işletilmesinden sorumlu ilgili kuruluşlar tarafından gerekli önlemler alınacağı hüküm altına alınmıştır (Resmi Gazete, 2013). Ancak bu fıkra 2018 yılında değiştirilmiş, aydınlatma tipi ve ölçütleri, doğru armatür tipi ve standartları, zaman kontrollü ve uzaktan kontrol edilebilen ve kısılabilen armatür tipleri, armatür performansı ve dayanıklılığı gibi hususları içeren beş bendin kaldırıldığı görülmektedir (Resmi Gazete, 2018). Işık kirliliğiyle mücadelede uygulamaya yönelik olarak önemli sayılabilecek söz konusu sorumlulukların mülgası soru işaretidir.

Bununla birlikte Türkiye’de aydınlatma tasarımı konusunda yürürlükte olan TS EN 1838, TS EN 12464, TS EN 15193, TS EN 15459, TS EN 12665, TS EN 17037, CEN/TS 17165 gibi standartlar mevcuttur (Uyan & Yener, 2019: 2).

2872 Sayılı Çevre Kanunu hükümleri incelendiğinde ise 2. maddesinde *Çevre Kirliliği* tanımına rastlanmakta, buna göre çevre kirliliği, ‘çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etkiyi’ ifade etmektedir. Görüldüğü üzere ışık kirliliği içerik anlamıyla bu tanımla birebir örtüşmesine rağmen kanun metni içinde ışık kirliliği kavramına yer verilmediği görülmektedir. Kirlilik olgusunun tüm türleriyle çevre

mevzuatında yer alması ne kadar doğal ise Çevre Kanunu'nda hükümsel olarak düzenlenmemiş olan ışık kirliliğinin sadece bir aydınlatma yönetmeliği içinde geçiyor olması da bir o kadar düşündürücüdür.

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun *Çevreye Karşı İşlenen Suçlar* başlıklı ikinci bölümünde, genel çevre kirliliği algısının ötesinde düşünülerek imar ve gürültü kirliliklerine ilişkin hükümler ayrı ayrı düzenlenmiştir. Gelecekte ışık kirliliğinin yasal ve yönetsel bir zemine kavuşturulması halinde bir kirlilik türü olarak mevzuata dahil edilmesi mümkün olabilir.

Kalkınma planları planlama hiyerarşisinin en üst basamağında yer alan, ulusal politikalara ve stratejilere temel dayanak teşkil eden araçlardır. Kalkınma planları, ışık kirliliği açısından değerlendirildiğinde, 90'lar sonrası kalkınma planlarında ışık kirliliği olgusuna rastlanmamaktadır. 2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma planında ise aydınlatma teknolojilerinin araştırma altyapısının geliştirileceği dışında bir ilişkiye rastlanmamaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 91). 2019-2023 dönemine ait On Birinci Kalkınma Planı (11.KP) ise yetersizliği açık olmasına rağmen kalkınma planları içinde ışık kirliliğiyle en yakın ilgiyi kuran plan şeklinde düşünülebilir. Nitekim il, ilçe ve belde belediyelerinin açık alan aydınlatmasında enerji tasarrufu yapmalarına ilişkin düzenlemelerin yapılması konusunun altı çizilmektedir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 83). Ancak görüldüğü üzere kaygı, kirlilik düzeyinde bir algının ötesinde maliyetlerin düşürülmesine ilişkindir.

Türkiye'nin ulusal düzeyde uzay ve havacılık bilim ve teknolojilerine ilişkin ilgi ve merakın geliştirilmesine öncülük eden devlet kuruluşu 2018 tarihli Türkiye Uzay Ajansı (TUA)'nın eğitim ve sosyal farkındalık konuları içerisinde ışık kirliliği konusu da yer almakla birlikte Ajans'ın gerek faaliyet raporları gerek 11.KP doğrultusunda hazırlanan 2022-2030 döneminde ülkenin uzay politikasına ilişkin yol haritası niteliğine sahip Milli Uzay Programı Strateji Belgesi'nde ışık kirliliği konusuna yönelik bir tespit veya değerlendirme yer almamaktadır (TUA, 2022).

Türkiye'de Uluslararası Astronomi Birliği üyesi ve 1954 tarihli Türk Astronomi Derneği (TAD) de bir sivil toplum kuruluşu olarak ışık kirliliği konusunda farkındalık yaratmaya çalışan aktörlerden biridir. Dernek, 2018 yılında bünyesinde bir

Işık Kirliliği Komisyonu oluşturmuş olmasına rağmen pandemi sürecinde verim alınmamış bu komisyonu yeniden etkinleştirme çabası içindedir (TAD, 1954: 10)

Uluslararası Karanlık Gökyüzü Parkları listesine eklenmek amacıyla Türkiye’de de IDA kriterlerine uygun olarak kurulması planlanan belediye destekli park projeleri gündeme gelmiştir. Bunlardan biri 2015 yılında Bursa’nın Keles ilçesinde yer alan Kendir Yaylası’nda, diğeri 2017 yılında Isparta’nın Yenişarbademli ilçesi sınırlarındaki Melikler Yaylası’nda kurulması düşünülmüş karanlık gökyüzü parklarıdır. Ancak planlanan projeler henüz hayata geçirilmiş değildir (Yaşarsoy vd., 2020: 160).

SONUÇ

Işık kirliliğinin gerek karar alıcılar gerek toplum bireyleri tarafından yeterli düzeyde önemsenmemesinin temel sebebi, potansiyel risklere ilişkin farkındalık düzeyinin konu çevresinde çalışan ilgi gruplarıyla sınırlı kalmış olmasıdır.

Yapılan çalışmalar çerçevesinde görüldüğü üzere, ışık kirliliği Türkiye’de olduğu gibi birçok ülkede ulusal otoritelerce yeteri kadar dikkate alınmamış, sivil inisiyatiflerin ilgi odağında gelişim göstermiştir. Yasal düzenlemeler yetersiz kalmış, ulusal ölçekli üst politika belgelerine yansıtılmamıştır. Buradan hareketle zaman kaybetmeksizin ışık kirliliği konusunun çevre, sağlık, ekonomi, enerji, güvenlik vb. kamu politikalarıyla ilişkilendirilerek ulusal düzeyde planlara, programlara ve yasal düzenlemelere konu edilmesi gerekmektedir.

Doğru zamanda, doğru yönde, doğru miktarda ve doğru yerde aydınlatma, başta sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi ve sürdürülebilir bir ekolojik çevrenin güvence altına alınması yanında ekonomik sürdürülebilirlik açısından da büyük önem arz etmektedir. Merkezi yönetimin koordinasyonunda, başta yerel yönetimler olmak üzere meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve her türlü ilgi grubunun birlikteliğinde politika üretim süreçleri başlatılmalı ve stratejiler kararlı bir şekilde uygulamaya konulmalıdır. Işık kirliliği konusu örgün ve yaygın eğitim müfredatlarına dahil edilmeli, kamu spotları oluşturulmalı, her yıl düzenlenen Uluslararası Işık Yılı etkinliklerine tüm toplum kesimlerini dahil edecek programlar düzenlenmelidir. Toplumsal farkındalığı desteklemek rolünün yanı sıra dünyada örnekleriyle kaynak yaratımı açısından bir

araç olarak kullanılan karanlık gökyüzü parkı projeleri merkezi ve yerel yönetimlerce desteklenerek astroturizmin geliştirilmesi için bir fırsata dönüştürülmelidir. Türkiye Uzay Ajansı'nın varlığı bir fırsat olarak nitelendirilebilse de kuruluşun öncelikli stratejileri içerisinde ışık kirliliği ile mücadele konusuna yer verilmesi kuşkusuz bu fırsatı daha görünür hale getirecektir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı: Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aslan, B. (2018), *Işığın Kirli Yüzü: Işık Kirliliği*. S.S. ADA Eğitim Kooperatifi, Ankara.
- Aslan, Z., Tunca, Z., Kırbıyık, H., Koçer, D., Esenoğlu, H. (2017). *TÜBİTAK Ulusal Gözlemevi Kuruluş Öyküsü 20. Yılında Evrene Açılan Penceremiz*, TÜBİTAK, Ankara.
- Caraveo, P. (2020). *Saving the Starry Night Light Pollution and Its Effects on Science, Culture and Nature*, Springer, Switzerland.
- Chepesiuk, R. (2009). Missing the Dark Health Effects of Light Pollution, *Environmental Health Perspectives* Volume: 117, Number: 1, January, p.22-27.
- Cinzano, P. (2002). Light Pollution And The Situation of The Night Sky In Europe, In Italy And In Vento, *Proceedings of the IDA Regional Meeting "Venice: Let's Save the Night"* Pierantonio Cinzano (ed.), ISTIL, Thiene, Italy. 91-102.

- Cinzano, P., Falchi, F., Elvidge, C. D. (2001). The First World Atlas of the Artificial Night Sky Brightness, *Monthly Notices of the Royal Astronomical Society* Vol. 328, 689-707.
- CIE (2022). Lighting, E-ILV, 10 12, 2022 tarihinde <https://cie.co.at/eilvterm/17-29-001> adresinden alındı.
- Connecticut General Assembly (2005). An Act Concerning Reform of The State Contracting Process, Public Act No. 05-286, Substitute Senate Bill No. 94., 10 12, 2022 tarihinde <https://www.cga.ct.gov/2005/ACT/Pa/pdf/2005PA-00286-R00SB-00094-PA.pdf> adresinden alındı.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). *100. Yıl Türkiye Planı, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, Ankara.
- Donatello, S., Rodriguez Quintero, R., Gama Caldas, M., Wolf, O., Van Tichelen, P., Van Hoof, V., Geerken, T., (2019). *Revision of the EU Green Public Procurement Criteria for Road Lighting and Traffic Signals*, EUR 29631 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Earthdata (2022). Nighttime Lights, 10 12, 2022 tarihinde <https://www.earthdata.nasa.gov/learn/backgrounders/nighttime-lights> adresinden alındı.
- EU2022.CZ (2022). *Light Pollution Reduction Measures In Europe*, Working Paper for the International Workshop Light Pollution 2022, during the Czech Presidency of the Council Of The European Union, Ministry Of The Environment Of The Czech Republic.
- European Commission (2021). *Pathway To A Healthy Planet For All EU Action Plan: 'Towards Zero Pollution For Air, Water And Soil'*, COM (2021) 400 final, Brussels.
- Falchi, F., Cinzano, P., Duriscoe, D.M., Kyba, C.C.M., Elvidge, C.D., Baugh, K.E., Portnov, B.A., Rybnikova, N., Furgoni, R. (2016). The New World Atlas of Artificial Night Sky Brightness, *Science Advances* Vol:2, Issue:6.
- Gocova, A. (2013). The Night Issue, *Alternatives Journal* 39:5.
- Goronczy, E. E. (2021). *Light Pollution in Metropolises Analysis, Impacts and Solutions*, Springer.

- Haim, A. & Portnov, B. A. (2013). *Light Pollution as a New Risk Factor for Human Breast and Prostate Cancers*, Springer Science-Business Media Dordrecht.
- Haupt, H. (2008). Post-Tower and Birds,. http://www.lichtverschmutzung.de/dokumente/PostTower_und_Vogelwelt.pdfden aktaran Goronczy, E. E. (2021). *Light Pollution in Metropolises Analysis, Impacts and Solutions*, Springer.
- Haynes, William M., (Ed.) (2011). *CRC Handbook of Chemistry and Physics* (92nd bas.),CRC Press. s.10.233.
- IAU (1999). *Abstract of The Paper of the International Astronomy Union, Third United Nations Conference on The Exploration and Peaceful Uses of Outer Space*, A/CONF.184/AB/NGO/1, 19-30 July 1999, Vienna.
- IAU (2022). Controlling Light Pollution, IAU Commission B7 at work, 10 12 2022 tarihinde https://www.iau.org/public/themes/light_pollution/ adresinden alındı.
- IDA (2021). Nightscape, 2020 Impact Report, 10 12, 2022 tarihinde <https://www.darksky.org/wp-content/uploads/2021/09/Nightscape-105-Summer-2021.pdf> adresinden alındı.
- IDA (2022a). Glossary, The International Dark-Sky Association, 10 12, 2022 tarihinde <https://www.darksky.org/our-work/grassroots-advocacy/resources/glossary/> adresinden alındı.
- IDA (2022b). Light is Energy: Estimating the Impact of Light Pollution on Climate Change, 10 12, 2022 tarihinde <https://www.darksky.org/light-is-energy-estimating-the-impact-of-light-pollution-on-climate-change/> adresinden alındı.
- IDA (2022c). International Dark Sky Places, 10 12, 2022 tarihinde <https://www.darksky.org/our-work/conservation/idsp/> adresinden alındı.
- IDA (2022d). International Dark Sky Parks, 10 12, 2022 tarihinde <https://www.darksky.org/our-work/conservation/idsp/parks/> adresinden alındı.

- Johnston, D.W. & Haines, T. P. (1957). Analysis of Bird Mortality in October, 1954, *The Auk* Vol.74, H.4, p. 447-458.
- Kalkınma Bakanlığı (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*, Ankara.
- Mizon, B. (2012). *Light Pollution: Responses and Remedies*, Patrick Moore's Practical Astronomy Series, Second Edition, UK.
- NASA (2022). The Electromagnetic Spectrum, 10 12, 2022 tarihinde <https://imagine.gsfc.nasa.gov/science/toolbox/emspectrum1.html> adresinden alındı.
- NCSL (2022). States Shut Out Light Pollution, National Conference of State Legislatures, 10 12, 2022 tarihinde <https://www.ncsl.org/research/environment-and-natural-resources/states-shut-out-light-pollution.aspx> adresinden alındı.
- Öztürk, L. D. (1992). Kent Aydınlatma İlkeleri, *Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Sayı:2:92.
- Patriarca, E. & Debernardi, P. (2010). *Bats and Light Pollution*, Technical Report, Eurobats.
- Resmi Gazete (1983). 2872 Sayılı 1983 Tarihli *Çevre Kanunu*, Tarih: 11.08.1983, Sayı: 18132.
- Resmi Gazete (2013). *Genel Aydınlatma Yönetmeliği*, Tarih: 27.07.2013, Sayı: 28720.
- Resmi Gazete (2015). *Elektrik Lambaları ve Aydınlatma Armatürlerinin Enerji Etiketlemesine Dair Tebliğ (SGM-2015/9)*, Tarih: 14.02.2015, Sayı: 29267.
- Resmi Gazete (2018). *Genel Aydınlatma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*, Tarih: 20.04.2018, Sayı: 30397.
- Resmi Gazete (2021). *Işık Kaynaklarının ve Ayrı Kontrol Donanımlarının Çevreye Duyarlı Tasarım Gerekliliklerine Dair Tebliğ (2019/2020/AB) (SGM:2021/11)*, Tarih: 06.08.2021, Sayı: 31560.
- Stark, H. (2010). City Lights Affect Air Pollution, University of Colorado'dan aktaran European Commission (2022). Light Pollution & Climate Change, 10 12, 2022 tarihinde

[https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/0eb54a4b-9b44-47a1-9acb-c56685ce80c5/Light%20Pollution%20%26%20Climate%20Change%20\(Turkey\).pdf](https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/0eb54a4b-9b44-47a1-9acb-c56685ce80c5/Light%20Pollution%20%26%20Climate%20Change%20(Turkey).pdf) adresinden alındı.

TAD (2022). *17. Dönem Yönetim Kurulu Etkinlik Raporu 28 Mart 2021-31 Temmuz 2022*, Ankara.

TUA (2022). *Milli Uzay Programı Strateji Belgesi (2022-2030)*, Türkiye Uzay Ajansı, Ankara.

UN (1999). *Report of Third United Nations Conference on The Exploration and Peaceful Uses of Outer Space*, A/CONF.184/6, 19-30 July 1999, Vienna.

UN (2014). *International Year of Light and Light-based Technologies, 2015*, Resolution adopted by the General Assembly on 20 December 2013, General Assembly, A/RES/68/22.

UN (2020). *Dark and Quiet Skies for Science and Society*, On-line Workshop Report and Recommendations.

Uyan, F. & Köknel Yener, A. (2019). Aydınlatma Sistemi Tasarım Sürecine İlişkin Güncel Uluslararası Literatür ve Yakın Gelecekteki Avrupa Birliği Standardı, *12. Ulusal Aydınlatma Kongresi*, 18-19 Eylül 2019, İstanbul, 1-8.

Widmer, K., Beloconi, A., Marnane, I., Vounatsou, P., (2022). *Review and Assessment of Available Information on Light Pollution in Europe* (Eionet Report – ETC HE 2022/8), ISBN 978-82-93970-08-8, ETC HE c/o NILU, Kjeller, Norway.

WMBD (2022). World Migratory Bird Day 2022 Theme to Focus on Light Pollution, 10 12, 2022 tarihinde <https://www.worldmigratorybirdday.org/news/2021/world-migratory-bird-day-2022-theme-focus-light-pollution> adresinden alındı.

World Population Review (2022). Oil Reserves by Country 2022, 01 12, 2022 tarihinde <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/oil-reserves-by-country> adresinden alındı.

Yaşaroğlu, B., Tuna, S., Topkaya, B. (2020). Karanlık Gökyüzü Parkları ve Türkiye'nin İlk Karanlık Gökyüzü Parkı: Bursa, *Turkish Journal of Astronomy and Astrophysics*, Cilt:1, Sayı:1.

Zettl, Herbert (2017). *Sight Sound Motion Applied Media Aesthetics*, Cengage Learning, Boston, USA.

AN EVALUATION OF THE EFFORTS PERFORMED AT THE INTERNATIONAL AND NATIONAL LEVEL REGARDING COMBATING LIGHT POLLUTION

Extended Summary

In addition to water, food, shelter and security, which are important for living things to survive, one of the most needed components is light sources. It is seen that light, which is a vital resource, has become a polluting element due to the increasing urban population and technological developments. The use of artificial light sources in the wrong place, in the wrong amount, in the wrong direction and at the wrong time has caused the concept of light pollution.

Light pollution, which appears in practice in the form of light trespass, excessive lighting, energy waste, glare, clutter and sky glow has an important impact on human health, biological life, climate change and economy. Exposure to intense light can cause important health problems from headaches to cancer diseases, and many animal and plant species that need darkness as well as light can be adversely affected in maintaining their vital functions. Light pollution, which is also defined as one of the factors that causes climate change today, causes energy loss due to incorrect and unconscious use of light, and the high costs of energy escaping into space impose serious burdens on the national economies.

Although the history of the first awareness of light pollution in the world can be traced back about a century in the field of astronomy studies and sky watching, modern studies are based on the 1970s in parallel with the development of technology.

The first measurement studies of light pollution were carried out by using the satellite data of the US Department of Defense in 1996 and 1997. In 2001, Pierantonio Cinzano and his colleagues from the Department of Astronomy at the University of Padova measured the artificial night sky brightness based on these data and prepared the first World Atlas of the Artificial Night Sky Brightness by mapping it around the world. This work was updated in 2016 and the New World Atlas of the Artificial Night Sky Brightness was created.

When the data presented in the current study, which covers 220 countries and dependent regions, is evaluated, the new atlas of

2016 shows that more than 80% of the world's population and that more than 99% of the population of Europe and the United States lives under polluted skies. More than a third of humanity, including 60% of Europeans and about 80% of North Americans, cannot see the Milky Way. In Turkey, while 97.8% of the population is under the influence of light pollution, half of the population does not have the opportunity to see the Milky Way from where they live.

National authorities did not pay enough attention to the issue of light pollution, and the issue developed in the focus of international non-governmental organizations. One of the most important actors of international awareness on light pollution is the International Dark Sky Association (IDA), which was established in the United States in 1988. Along with the IDA, the International Astronomy Union (IAU) and the United Nations can be counted among the prominent actors in the global fight against light pollution.

As an issue that is difficult to attract the attention of decision makers at the national level, the subject of light pollution in legal and administrative processes has not developed rapidly.

As can be seen in the Artificial Sky Brightness maps, the two geographies where light pollution is most intense are the United States and Europe. Today, while the number of states that adopt a legal framework and develop policies at the national level in the USA is 19, the number of countries with direct or indirect legislation on light pollution in the European continent is 18. However, while most of the areas included in the IDA's List of International Dark Sky Places are settlements in America, it is seen that some European countries are also included in these lists.

In Turkey, although light pollution awareness studies date back to the same periods as in other countries in the world, adequate steps have not been taken to ensure that it is owned and legally secured by national authorities.

Geliş/Received: 12/01/2023
Kabul/Accepted: 11/02/2023
Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

Büyükşehir Belediye Meclisi Üyeliği Seçim Sisteminin Sebebi Olduğu Sorunlar

Fatih GÜLER*

Öz

2019 yılında gerçekleştirilen yerel seçimlerinin ardından en kalabalık iki büyükşehir belediyesinde başkan ile meclis çoğunluğunun farklı ittifaklarda olması, kamuoyunun dikkatini çekmesine sebep olmuştur. Büyükşehir belediye meclisi üyelerinin diğer yerel yönetim karar organlarının üyelerinden farklı olarak seçmenler tarafından doğrudan seçilmemesi önemli karakteristik özelliklerindedir. Çalışmada büyükşehir belediye meclis üyeliğinin seçimi, doğurduğu sonuçlar ve büyükşehir belediye meclis üyeliğinin sona ermesinin ardından gerçekleşen süreçler YSK kararları temelinde ele alınmıştır. Büyükşehir belediye meclis üyeliğinin sona ermesine yönelik YSK kararlarında görece yüksek iptal/tam kanunsuzluk oranı uygulamaya yönelik soruna işaret etmektedir. Büyükşehir belediye meclis üyeliğinin temsilde adaleti sağlayacak şekilde doğrudan halk tarafından seçilmesi ve sonradan meydana gelen boşalmalarda belediye meclis üyeliğinde olduğu gibi davet edilecek yedek üyenin de, aynı ilçe ve aynı siyasi partiden olması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Belediye, Büyükşehir Belediyesi, Belediye Meclis Üyesi, Kontenjan Aday, Yüksek Seçim Kurulu.

Problems Caused by the Metropolitan Municipality Council Membership Election System

Abstract

After the 2019 local elections, the fact that the majority of the metropolitan mayor and the metropolitan municipality council in the two most crowded metropolitan municipalities are in different alliances has attracted the attention of the public. It is one of the important characteristics of the

*Dr., Öğretim Görevlisi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, fatih.guler@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5365-5700

Atıf yapmak için / To cite this article: Güler, F. (2023). Büyükşehir Belediye Meclisi Üyeliği Seçim Sisteminin Sebebi Olduğu Sorunlar. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 88(1): 155-184.

metropolitan municipal council that the members of the metropolitan municipality council are not directly elected by the voters, unlike the members of other local government decision-making bodies. In the study, the election of the metropolitan municipality council member, the results of this and the processes that take place after the termination of the metropolitan municipality council membership will be discussed on the basis of the Supreme Election Council's decisions. It has been suggested that the metropolitan municipality council member be elected directly by the people in a way that will ensure fairness in representation, and that the substitute member to be invited should be from the same district and the same political party, as is the case with the municipal council members in case of subsequent vacancies.

Keywords: Municipality, Metropolitan Municipality, Municipal Council Member, Quota Candidate, Supreme Election Council.

1. GİRİŞ

Belediyeciliğin temel hareket noktası, halkın temel isteklerine en yakın yerde, en yakın zamanda ve en iyi şekilde cevap verebilmektir (Atmaca, 2020: 168-184). 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir belediye sayısının artması ve büyükşehir belediye sınırlarının il mülki sınırı olacak şekilde yeniden düzenlenmesiyle büyükşehir belediyeleri nitelik ve nicelik olarak daha da önem kazanmıştır (Mecek ve Atmaca, 2020: 2072). Bu hukuki durum büyükşehir belediyelerinin görev ve yetki alanını genişletmekle beraber, vatandaşlara sunulan hizmetin içeriğinde de birtakım değişikliklere sebep olmuştur. Bunun yanında büyükşehir belediyelerinin şehir merkezlerinin yanında dağ köylerine de hizmet götürme yükümlüğü, büyükşehir belediyelerin yeni bir organizasyon yapısına ve görev perspektifine sahip olmasını gerektirmiştir (Uysal, 2020: 24). 2021 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre büyükşehir belediye sınırları içinde yaşayan nüfusun oranının %78 olduğu gerçeği de bu durumu desteklemektedir (TÜİK, 2022).

6360 sayılı Kanunun getirdiği yeni ölçek, yerel halkın yönetime yabancılaşması, yerel olaylara duyarsız kalması ve yerel temsilcilerle mesafenin açılması sonucunu doğurması muhtemeldir (Canpolat, 2002: 27). Bu muhtemel demokrasi sorununu bertaraf etmek amacıyla, 6360 sayılı Kanun ile olağan ve olağanüstü toplantı sisteminden vazgeçilmiş ve meclisin daha sık toplanması marifetiyle yerel hizmetlerin daha şeffaf ve katılımcı bir perspektifle yürütülmesi ve meclis

denetiminin etkinleştirilmesi konularında önemli gelişmeler yaşanmıştır (Parlak, 2015: 125).

6360 sayılı Kanun ile büyükşehir belediyelerinin görevlerinin artması büyükşehir belediyelerinin karar organı olan büyükşehir belediye meclislerinin de görev ve yetki alanını genişletmiştir (Alıcı ve Kızılboğa, 2020: 103-111). Büyükşehirin belediyesinin ilçe belediyeleri üzerindeki artan etkisi sebebiyle büyükşehir belediye meclisinin kompozisyonunu oluşturan seçim sisteminin önemi daha da artmaktadır (Güneş, 2017: 50). Bu çerçevede büyükşehir belediyelerinin karar organı olan büyükşehir belediye meclislerinin teşekküllüne ilişkin mevzuat ve uygulamanın ele alınması ihtiyacı hissedilmiştir. Doktrinde büyükşehir belediye meclisinin oluşumu ve yetkileri daha çok dikkat çeken yönler olmasına rağmen (Erkul, 2013: 82; Görün ve Kayar, 2021: 65), büyükşehir belediye meclis üyeliği ise görece az ele alınan bir başlık olarak ifade edilebilir.

Büyükşehir belediye meclis üyeliğinin ele alınmasındaki birinci sebep büyükşehir belediye meclis üyeliği seçiminin farklılığından kaynaklanmaktadır. Zira büyükşehir belediye meclisi üyeleri diğer yerel yönetim karar organlarının üyelerinden farklı olarak seçmenler tarafından doğrudan seçilmemekte ilçe belediye meclis üyeleri arasından kanunda gösterilen esas ve usullere göre tespit edilmektedir.

Büyükşehir belediye meclis üyeliğinin ele alınmasındaki ikinci sebep konuyla ilgili Yüksek Seçim Kurulu (YSK) kararlarında görece yüksek iptal/tam kanunsuzluk uygulamasıdır. Kanuni temeli olmayan ve YSK'nın içtihatları ile şekillenen tam kanunsuzluk uygulamasının ve iptal uygulamasının görece yüksek olması diğer özelliklerinin yanında ele alınan konuyla ilgili mevzuat ve/veya uygulamadan kaynaklı sorunların varlığına işaret etmektedir. 2020 yılı içerisinde YSK 659 karar almış olup bu kararlardan on yedisinde (%2,5) iptal veya tam kanunsuzluk içtihadı çerçevesinde il ve/veya ilçe seçim kurulu kararlarını kaldırmıştır. YSK'nın 2007-2021 yılları arasında büyükşehir belediye meclis üyeliklerinin boşalması ile ilgili aldığı elli üç karar incelendiğinde bu kararlardan on üçünde (%24,5) iptal veya tam kanunsuzluk içtihadı çerçevesinde il ve/veya ilçe seçim kurulu kararlarını kaldırıldığı, geri kalan kırk karardan

yedisinde de il seçim kurulu tarafından ilçe seçim kurulu kararının kaldırıldığı görülmektedir.

Büyükşehir belediye meclis üyeliğinin ele alınmasındaki üçüncü sebep 2019 yılında gerçekleşen yerel seçimlerinin ardından en kalabalık büyükşehir belediyesinde büyükşehir belediye başkanı ile büyükşehir belediye meclisi çoğunluğun farklı ittifaklarda olması sebebiyle konunun kamuoyunun dikkatini çekmesi olduğu söylenebilir.

Doktrinde daha önceden bu konuyla ilgili yapılan çalışmaların ortak noktası büyükşehir belediye meclisi üyeliği seçimine ilişkin mevzuattan kaynaklanan genel temsil sorunlarıdır. Gerçekten de yerel seçimlerde uygulanan sistemler değişik görüşlere sahip vatandaşlar arasında ortak yerel gereksinimler için işbirliği ortamının gelişmesine olanak vermemesi sebebiyle eleştirilmektedir (Türk, 1997: 299; Akbulut, 2000: 65). Çalışmamızda ise büyükşehir belediye meclisinin oluşuma ilişkin yasal hükümler YSK içtihatlarıyla desteklenmek suretiyle ele alınmıştır. 2021 yılı başına kadar YSK kararlarının yaklaşık %10'una erişilebilirken (Güler, 2021: 103) bu tarihten sonra YSK'nın kararlarının büyük bir çoğunluğunun web sitesinde yayımlanması çalışma açısından kolaylaştırıcı ve teşvik edici bir unsur olmuştur. Büyükşehir belediye meclisinin teşekkülüne ilişkin kanuni esas ve usullerin beraberinde getirdiği aşkın/eksik temsil sorunlarının yanında YSK içtihatlarıyla oluşan ilave temsil sorunları çalışmada ele alınan diğer başlıklardandır. Büyükşehir belediye meclis üyeliğinin sona ermesine ilişkin yasal hükümler kontenjan belediye meclis üyeliği ile birlikte ele alınmış ve sonuç bölümünde bir takım çözüm önerileri sıralanmıştır.

2. BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE MECLİSİNİN OLUŞUMU

Büyükşehir belediyesinin karar organı olan büyükşehir belediyesi meclisi il halkının yerel nitelikteki ihtiyaç ve beklentilerine yönelik iradesini ortaya konduğu demokratik bir yasal platformdur (Güneş, 2017: 48). Büyükşehir belediyeleri ile ilgili hususlar genel itibarıyla 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nda düzenlenmiştir. 5216 sayılı Kanuna göre büyükşehir belediyesinin organları büyükşehir belediye

başkanı, büyükşehir belediye meclisi ve büyükşehir belediye encümenidir.

5216 sayılı Kanun büyükşehir belediye meclisinin büyükşehir belediyesinin karar organı olduğunu, görev ve yetkilerini, büyükşehir belediye başkanı ve büyükşehir içindeki diğer belediye başkanlarının büyükşehir belediye meclisinin doğal üyesi olduğunu açıkça belirlemiştir. Buna rağmen büyükşehir belediye meclisi üyelerinin seçimine ilişkin bir hükme yer verilmemiş, büyükşehir belediye meclisinin ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre seçilen üyelerden oluşacağına işaret edilmiştir. Ayrıca 5216 sayılı Kanununun 28. maddesinde Belediye Kanunu ve diğer ilgili kanunların 5216 sayılı Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin büyükşehir belediyeleri hakkında uygulanacağı ifade edilmiştir.

2972 sayılı Kanununun büyükşehir belediye meclisine katılacak üyelerle ilgili 6. ve 24. maddelerine göre büyükşehir belediye meclisleri belediye sınırları içinde kalan ilçe seçim çevreleri için tespit edilen belediye meclisleri üye sayısının her ilçe için beşte biri alınmak suretiyle bulunacak toplam sayı kadar üyeden oluşmaktadır. Üye sayısının hesaplanmasında artık sayılar dikkate alınmaz ve yedek üyelikler de aynı yöntemle tespit edilir. Bu hükümlere göre tespit edilen büyükşehir meclisi üyeleri, her ilçe belediyesi için seçilmiş olan asıl üyelerin seçiliş sıralarına göre başlayarak yeter sayıya kadar inilmek suretiyle bulunur ve yedek üyelikler de aynı yöntemle tespit edilir.

2.1. Büyükşehir Belediye Meclisi Üyelerinin Dolaylı Temsili Üzerine

Görüldüğü üzere büyükşehir belediye meclisi üyelerinin diğer yerel yönetim karar organlarının üyelerinden farklı olarak seçmenler tarafından doğrudan seçilmemesi büyükşehir belediye meclisinin karakteristik özelliklerindedir. Büyükşehir belediye meclis üyelerinin büyükşehir ilçe belediye meclis üyeleri arasından seçilmesi, büyükşehir ilçe belediyeleri ile büyükşehir belediyesi arasındaki eşgüdümü ve görev alan/sınırları anlamındaki farkındalığı arttırması bağlamında önemli ve değerlidir. Buna rağmen büyükşehir belediye meclis üyelerinin doğrudan ve ilçe belediye meclis üyeleri dışından

seçilmesinin demokratik meşruiyet ve hesap verilebilirlik açısından daha tutarlı bir teorik altyapıya sahip olduğu ifade edilebilir. Zira doktrinde büyükşehir belediye meclis üyeliğine ilişkin mevcut seçim sisteminin temsilde adalet ilkesini zedelediği de ifade edilmektedir (Arıkboğa, 2015: 137). Gerçekten de 5216 sayılı Kanun ile ilgili Bakanlar Kurulu tasarısında büyükşehir belediye meclisinin doğrudan halk tarafından değil dolaylı olarak belediye meclislerinden seçilmesinin sakıncalarına dikkat çekilmiştir.

5216 sayılı Kanun tasarısı TBMM İçişleri Komisyonu, AB ile Uyum Komisyonu ve Plan ve Bütçe Komisyonunda görüşülmüştür. Büyükşehir belediye meclisi üyelerinin doğrudan halk tarafından seçilmesini öngören değişiklik İçişleri Komisyonu ve AB ile Uyum Komisyonunda aynen kabul edilmesine rağmen, Plan ve Bütçe Komisyonu bünyesinde kurulan alt komisyon görüşmeleri esnasında madde metninden çıkarılmıştır. Gerek TBMM Genel Kurulunda konu ile ilgili görüşmeler esnasında gerekse de Plan ve Bütçe Komisyonu ve Plan ve Bütçe Alt Komisyonu raporlarına yazılan muhalefet şerhlerinde büyükşehir belediye meclisi üyelerinin doğrudan halk tarafından seçilmesini öngören düzenlemenin madde metninden çıkarılmasını eleştiren veya tekrar eklenmesini öngören bir ifadenin yer almadığı ifade edilebilir.

Türkiye 1991 yılında Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına taraf olmuştur. Bu şartın belli maddelerine Türkiye Cumhuriyeti tarafından çekince konulmasına rağmen (Taştekin ve Akça, 2020: 600-601) Türkiye'nin çekince koymayarak taraf olduğu üçüncü maddesinin ikinci fıkrasında özerk yerel yönetim hakkının doğrudan, eşit, genel ve gizli oy ilkelerine uygun olarak seçilen meclisler aracılığıyla kullanılacağına işaret edilmiştir. 5216 sayılı Kanunun büyükşehir belediye meclis üyelerinin seçimine yönelik mevcut hali eşit, genel ve gizli oy ilkeleri ile ilgili standartları karşılamaktadır. Doktrinde aksi yönde görüşler olmasına rağmen (Cebe, 2007: 229), 5216 sayılı Kanunun büyükşehir belediye meclis üyelerinin seçimine yönelik mevcut halinin doğrudan oy ilkesi ile ilgili standartları karşıladığını söylemek zordur. Diğer versiyonlarına göre daha demokratik olduğu bilinen doğrudan oy ilkesine (Tanör ve Yüzbaşıoğlu, 2001: 204; Teziç, 1998: 243) göre seçmenler temsilcilerini aracısız seçmektedir (Gözler, 2011: 306).

Görüldüğü üzere her ne kadar 5216 sayılı Kanunun sistemi doğrudan oy ilkesinin zıttı olan iki dereceli oy sistemine de uymasa da, doğrudan oy ilkesi ile ilgili standartları da karşılamamaktadır. Zira yukarıda zikredilen kanun tasarısında mevcut sistemin doğrudan oy ilkesi ile uyumlu olmadığı zımnen kabul edilmiştir. Anayasa Mahkemesi büyükşehir belediyeleri ile ilgili verdiği bir iptal kararında büyükşehir belediye organları arasında doğrudan seçilen tek organın büyükşehir belediye başkanı olduğuna işaret etmiştir (Anayasa Mahkemesi, 1988). Bu çerçevede büyükşehir belediye meclis üyelerinin doğrudan seçilmesine öngören yaklaşımların hem Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının standartlarını karşılayacağı hem de doğrudan temsilin faydalarına yönelik yeni bir alan sağlayacağı ifade edilebilir.

6360 sayılı Kanunun kurduğu sistem ülke nüfusunun azımsanmayacak bir bölümüne subsidiarite ilkesi ile uyumlu bir şekilde mahalli nitelikli ihtiyaçların görülmesini sağlamak amacıyla kurgulanmıştır. Nüfusun önemli bir bölümünün büyükşehir sınırları içinde yaşaması ve bu alanda ana aktör olarak büyükşehir belediyesinin hizmet götürmesi, büyükşehir belediye sistemine seçmenlerin temsilini ve katılımını zorunlu kılmaktadır. Zira yerel demokrasinin temel amacı yerel nitelikli konulara seçmenlerin katılımının en çoklaştırılmasıdır. Büyükşehir belediye meclis üyelerinin doğrudan değil dolaylı bir sistemle belirlenmesi diğer sorunların yanında bu siyasal temsil ilkesini erozyona uğratmaktadır.

Özellikle büyükşehir belediye meclis üyesinin görevinin sona ermesi durumunda büyükşehir belediye üyesi kompozisyonun değişmesi ihtimalini teorik olarak destekleyebilecek bir argüman söz konusu değildir. Bu temsil sorunu çoğulcu bir büyükşehir belediye meclisinin oluşmasını engellemekte ve çoğunlukçu bir pratik ve perspektifin büyükşehir belediye meclisine hakim olmasına imkan sağlamaktadır. Bunun yanında büyükşehir ilçe belediye meclis üyeleri arasından büyükşehir belediye meclis üyesi seçilmesine yönelik kanun koyucu tercihi seçim hukuku uygulamasında grift birtakım sorunlara yol açmasının yanında hukuki belirlilik ve içtihat istikrarı ilkelerini zedeleyici sonuçlar doğurmaktadır. Temsil kabiliyeti ve hesap verilebilirlik düzeyi yüksek olan ve daha az hukuki uyuşmazlık doğuracağı değerlendirilen

büyükşehir belediye meclis üyelerinin doğrudan halk tarafından ve büyükşehir ilçe belediye meclis üyeleri dışından seçilmesinin faydalı olacağı ifade edilebilir.

3. KONTENJAN BELEDİYE MECLİS ÜYELİĞİ

Büyükşehir belediye meclis üyeliği ile ilgili uyuşmazlık sebeplerinden bir tanesi kontenjan belediye meclis üyeliğidir. Aday listelerdeki sıralamaya dâhil olmadan oy pusulalarında ayrıca gösterilen kontenjan belediye meclis üyeleri (Gökçeer, 1997: 43-44), seçim çevresinde belediye meclisi üyeliği seçiminde geçerli oyların çoğunluğunu alan siyasi partinin belediye meclisindeki konumu güçlendirmeye dönük bir uygulama olarak kabul edilebilir. Siyasi partiler kontenjan adaylarını merkez yoklaması ile tespit edebileceği gibi siyasi partilerin merkez karar ve yönetim organları bu yetkilerini il veya ilçe yönetim kurullarına devredebilirler.

Kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde belediye meclisi üyeliği seçiminde geçerli oyların çoğunluğunu alan siyasi partinin kontenjan adayları belediye meclisi üyeliğini kazanmış olurlar. Kamuoyundaki yaygın kanaatin aksine kontenjan belediye meclis üyeleri belediye başkanlığını kazanan siyasi partiden değil belediye meclisi üyeliği seçiminde çoğunluğu alan siyasi partiden seçilmektedir. Esasen belediye başkanı üzerinden belediyenin yürütme organını belediyenin karar organı karşısında güçlendirmeyi hedeflediği değerlendirilen kontenjan belediye meclis üyeliği uygulaması belediye meclisi ile belediye başkanının farklı siyasi partilerden olduğu kompozisyonlarda dengeyi belediye meclisi lehine dönüştürmektedir. Bu durum doğrudan halk tarafından seçilen belediye başkanı karşısında, en az belediye başkanı kadar temsil kabiliyetini haiz bir belediye meclisinin sağladığı etkili ve verimli bir denge ve denetim mekanizmasıyla birlikte demokratik süreçlerin işlemesine imkan sağlayacak niteliktedir. Buna rağmen parti disiplininin yoğun olduğu Türkiye’de, belediye başkanı ile belediye meclis çoğunluğunun ayrı siyasi partilerde olması karar alma süreçlerinde kilitlenmesine sebebiyet verebilmektedir (Çolak, 2021: 29; Arıkboğa, 2015:139). 1982 Anayasasının 67. maddesine göre seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini

bağdaştıracak biçimde düzenlenir. Kontenjan belediye meclis üyeliğine ilişkin mevcut hüküm ve uygulama temsilde adalet ilkesini sağlamadığı gibi yönetimde istikrar ilkesi açısından da birtakım sorunları ihtiva ettiği söylenebilir.

2009, 2014 ve 2015 yıllarında MHP ve CHP'ye mensup milletvekilleri tarafından TBMM'ye sunulan fakat kadük kalan kanun tekliflerinde belediye meclisi üyeliği seçiminde geçerli oyların çoğunluğunu alan siyasi partinin değil de belediye başkanlığını kazanan siyasi partinin gösterdiği kontenjan adayların seçilmesi öngörülmüştür. Yukarıda ifade edildiği gibi doğrudan halk tarafından seçilen belediye başkanı karşısında en az belediye başkanı kadar temsil kabiliyetini haiz güçlü bir belediye meclisinin bulunmasının yadsınamaz faydaları mevcuttur. Fakat mezkur kanun tekliflerinin gerekçeleri incelendiğinde teklif sahibi milletvekillerinin “temsilde adalet” ilkesi yerine “yönetimde istikrar” ilkesini tercih ettiği görülmektedir.

Siyasi partiler 2972 sayılı Kanun ve tüzüklerinde yer alan hükümler doğrultusunda belediye meclis üye sayısı 9 ve 11 olan belediyelerde bir, 15 olan belediyelerde iki, 25 ve 31 olan belediyelerde üç, 37 olan belediyelerde dört, 45 olan belediyelerde beş, 55 olan belediyelerde altı adet kontenjan adayı gösterirler.

2972 sayılı Kanunun ilk halinde kontenjan belediye meclis üyelerinde ne kadarının büyükşehir belediye meclis üyesi olacağına dair hüküm yer almamaktaydı. 7.12.1988 tarihli 3507 sayılı Kanunun 5. maddesi ile 2972 sayılı Kanunun 23. maddesine eklenen hükümlerle büyükşehir belediyelerinde, kontenjan adaylığından belediye meclisi üyeliğine seçilenlerden ilk sıradakiler 2972 sayılı Kanunda belirtilen beşte bir oranıyla sınırlı kalmak şartıyla büyükşehir belediye meclisi üyesi olacağı ilkesi kabul edilmiştir. YSK da ilçe belediyesi meclislerine kontenjan seçilenlerden ilk sırada olanların büyükşehir belediye meclisine de üye olarak katılacağı, ilçe belediyelerini temsilen büyükşehir belediye meclisine kontenjandan seçilen birden fazla üyenin katılamayacağını kararlarında vurgulamıştır (YSK, 20.5.2004/2087).

Kontenjandan büyükşehir ilçe belediye meclis üyesi seçilenlerden büyükşehir belediye meclis üyesi olanlarda

sonradan meydana gelen boşalmaların nasıl doldurulacağı ile ilgili hususların kanun düzeyinde yeterince açık düzenlenmemesi, bu konunun YSK içtihatları ile şekillenmesine sebebiyet vermiştir. Kontenjandan büyükşehir ilçe belediye meclis üyesi seçilenlerden büyükşehir belediye meclis üyesi olanlarda sonradan meydana gelen boşalmalarda farklı hukuki durumlar söz konusu olabilmektedir. YSK büyükşehir ilçe belediye meclisine kontenjan birinci sırada seçilen büyükşehir belediye meclisi üyesinin sonradan ilçe belediye başkanı olarak seçilmesi sebebiyle büyükşehir belediye meclisinde halen göreve devam etmesi sebebiyle kendisinden boşalan büyükşehir belediye meclis üyeliğine ikinci sıradan kontenjan büyükşehir meclis üyesi seçilen kişinin değil sıradaki yedek üyenin büyükşehir belediye meclis üyesi olarak tespit edilmesi gerektiğine karar vermiştir (YSK, 10.5.2018/442;YSK, 20.5.2004/2087). YSK, benzer şekilde birinci sıradan kontenjan büyükşehir meclis üyesi seçilen kişinin istifası/vefatı sebebiyle ikinci sıradan kontenjan büyükşehir meclis üyesi seçilen kişinin değil sıradaki yedek üyenin büyükşehir belediye meclis üyesi olarak tespit edilmesi gerektiğine karar vermiştir (YSK, 26.5.2007/301; YSK, 9.6.2007/374; YSK, 13.3.2017/289). YSK yukarıdaki içtihatlarında kontenjan büyükşehir meclis üyesi seçilenlerde boşalma olması durumunda ikinci sıradan kontenjan büyükşehir meclis üyesi seçilen kişinin değil sıradaki yedek üyenin büyükşehir belediye meclis üyesi olarak tespit edilmesini istikrarlı olarak uygulamasına rağmen, birinci sıradan kontenjan büyükşehir meclis üyesi seçilen kişinin vefatı sebebiyle ikinci sıradan kontenjan büyükşehir meclis üyesi seçilen üyenin büyükşehir belediye meclis üyesi olarak tespit edilmesine yönelik ilçe seçim kurulu kararına yapılan itirazı ise süre yönünden ret ederek tam kanunsuzluk olarak kabul etmemiştir (YSK, 8.4.2000/192). Hukuki güvenlik ve içtihat istikrarı ilkeleri ile çelişen bu durumun temeli kanundaki boşluklar olmakla birlikte, YSK'nın bu uygulamasının tutarlı bir mesnedinin olduğunu söylemek güçtür.

4. YSK İÇTİHATI KAYNAKLI OLUŞAN TEMSİL SORUNLARI

İlçe belediye başkanlarının büyükşehir belediye meclisinde doğal üye olması, nüfus temelli belediye meclis/büyükşehir

belediye meclis üyeliğinin nüfusu az ilçeler lehine aşkın temsil oluşturması, çıkarmalı onda birlik barajdan kaynaklanan temsil adaletsizliği yasa koyucunun takdirinden kaynaklanmaktadır (Arıkboğa, 2014: 35-61; Arıkboğa, 2007: 31-54; Tekin, 2018: 84-105). Yasa koyucunun takdirinden kaynaklı oluşan diğer bir sorun ise nüfusu 10.000'in altında olan ilçelerde varsa kontenjandan seçilen bir üyenin büyükşehir belediye meclisi üyesi olarak belirlenmesidir (YSK, 17.2.2014/436). Bu durumun doğal sonucu olarak büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde nüfusu 10.000'in altında olan ilçelerde büyükşehir belediye meclisine sadece ilçe belediye başkanı ve ilçe belediye meclis üyeliği seçiminde en fazla oyu alan siyasi partinin kontenjan adayı katılmaktadır. Uygulamada ilçe belediye başkanı ile ilçe belediye meclisi seçim sonuçları kazanan siyasi parti açısından benzer sonuçları olduğundan, seçimi kazanan siyasi parti açısından aşkın temsil, diğer siyasi partiler açısından eksik temsil söz konusu olmaktadır.

Tablo 1. 2019 Mahalli Seçimlerinde Dokuz Üyeli İlçe Belediye Meclisleri

	İL	İLÇE	BAŞKAN/ MECLİS ÇOĞUNLUĞU AYNI PARTİ Mİ?	GEÇERLİ OY	TEMSİL EDİLEN OY	EKSİK TEMSİL ORANI
1	ANKARA	EVREN	EVET	2622	1675	36,1175
2	ANTALYA	GÜNDOĞMUŞ		5980	3616	39,5318
3		İBRADİ		2583	1292	49,9806
4	BALIKKESİR	MARMARA		6545	3706	43,3766
5	BURSA	HARMANCIK		4893	2728	44,2469
6	DENİZLİ	ÇARDAK	HAYIR	6004	3046	49,2672
7		GÜNEY		7347	7197	2,04165
8		BABADAĞ		4380	4139	5,5022
9		BEKİLLİ	EVET	4968	4840	2,5764
10		BAKLAN		4036	1990	50,6938
11		BEYAĞAÇ		4942	2637	46,641
12	ERZURUM	OLUR	HAYIR	4249	3687	13,2266
13		UZUNDERE	EVET	5650	4546	19,5398
14		PAZARYOLU		2814	1982	29,5665
15	MAHMUDIYE	5229		3181	39,1662	
16	MİHALIÇCIK	6206		2947	52,5137	
17	SARICAKAYA	3667		2393	34,7423	
18	BEYLİKOVA	4812		3092	35,744	
19	ESKİŞEHİR	İNÖNÜ	4880	2114	56,6803	
20		GÜNYÜZÜ	4542	2355	48,1506	
21		HAN	1762	1047	40,5789	
22		MİHALGAZİ	2487	1319	46,9642	
23	MERSİN	ÇAMLIYAYLA		6329	3316	47,6063

24	KAYSERİ	FELAHİYE		3843	2029	47,2027	
25		AKKIŞLA		4906	2070	57,8068	
26		ÖZVATAN		3446	2895	15,9896	
27	KONYA	AKÖREN		3858	2627	31,9077	
28		DEREBUCAK		3871	2419	37,5097	
29		TAŞKENT		5157	2741	46,8489	
30		AHIRLI		3336	1681	49,6103	
31		DERBENT		3102	2136	31,1412	
32		EMİRGAZİ		5186	3313	36,1165	
33		GÜNEYSINIR		6084	3732	38,6588	
34		HALKAPINAR		2895	1765	39,0328	
35		TUZLUKÇU		4928	2744	44,3182	
36		YALIHÜYÜK		1249	522	58,2066	
37	MALATYA	ARGUVAN		6108	2899	52,5377	
38		DOĞANYOL		2795	1468	47,4776	
39		KALE		4048	2325	42,5642	
40		KULUNCAK		6207	2778	55,2441	
41	ORDU	GÜLYALI		HAYIR	6659	6302	5,3611
42		KABADÜZ			7021	4721	32,7589
43	SAKARYA	TARAKLI		EVET	4636	2853	38,4599
44	SAMSUN	YAKAKENT			5687	3275	42,4125
45	TRABZON	DERNEKPAZARI			2976	2271	23,6895
46		KÖPRÜBAŞI			4105	2223	45,8465
							38,1555

Tablo-1’de 2019 yılı mahalli idareler genel seçimlerinde büyükşehir ilçe belediyelerinde belediye meclis üye sayısı dokuz olan belediyeler gösterilmiştir. Tablo-1’de belediye başkanı ile belediye meclisinin çoğunluğunun aynı siyasi partide olup olmadığı temelinde bir ayrıma gidilmiştir. Tabloda belediye başkanı ile belediye meclis çoğunluğu aynı siyasi partiye mensup olduğu ilçelerde geçerli oy ve temsil edilen oylarda belediye başkanlığı ve belediye meclis üyeliği seçim sonuçlarından temsil oranı daha yüksek olan sonuçlar esas alınmıştır. Belediye başkanı ile belediye meclis çoğunluğu farklı siyasi partiye mensup olduğu ilçelerde geçerli oy ve temsil edilen oylarda belediye meclis üyeliği sonuçları esas alınmıştır. Çalışmanın odak noktalarından birinin büyükşehir belediyelerinin karar organındaki temsil sorunu olması bu tercihin hareket noktasıdır.

Tablo-1’de görüldüğü üzere kırk altı ilçeden kırk birinde belediye başkanı ile belediye meclis çoğunluğu aynı siyasi partiye mensup olup büyükşehir belediye meclisinde ilgili ilçe sadece bu siyasi partiye mensup belediye başkanı ve aynı siyasi partiye mensup kontenjan belediye meclis üyesi tarafından temsil edilmektedir. Bu durumun doğal sonucu olarak kırk altı

ilçede seçmenlerin ortalama %38'inin iradesi büyükşehir belediye meclisinde temsil edilememektedir. Tablodan görüldüğü üzere sadece dört ilçede eksik temsil oranı %10'un altında olup, otuz yedi ilçede eksik temsil oranı %30'un üstündedir.

Denizli ili Baklan ilçesi, Malatya ili Arguvan ve Kuluncak ilçeleri, Eskişehir ile Mihalıççık ve İnönü ilçeleri, Kayseri ile Akkışla ilçesi ve Konya ili Yalnhüyük ilçesinde %50'ni üstüne çıkan ve ortalama %38 bandındaki eksik temsil, temsil temelli demokratik yerel yönetimler inancına gölge düşürecek (Çitçi, 1996: 8) ve hatta temelinden sarsacak niteliktedir. Demokrasi kuramı ile demokrasinin uygulanması arasında görülen sapmaya örnek teşkil eden bu eksik temsil sorunu, yerel yönetimler ile katılma arasında kurulan pozitif ilişkiye de zedelemektedir (Ayman Güler, 1992: 18).

Tablo 2. 2019 Mahalli Seçimlerinde On Bir Üyeli İlçe Belediye Meclisleri

	İL	İLÇE	BAŞKAN/ MECLİS ÇOĞUNLUĞU AYNI PARTİ Mİ?	GEÇERLİ OY	TEMSİL EDİLEN OY	EKSİK TEMSİL ORANI
1	ADANA	FEKE	EVET	11911	8141	31,65141466
2		SAİMBEYLİ		9755	5995	38,54433624
3		TUFANBEYLİ		11140	5499	50,63734291
4		YUMURTALIK		12595	6244	50,42477173
5		ALADAĞ		11425	6161	46,07439825
6		AYAŞ		12586	6554	47,92626728
7	ANKARA	ÇAMLIDERE		11153	8229	26,2171613
8		GÜDÜL		7809	5185	33,60225381
9		KALECİK		9486	5739	39,50031626
10	ANTALYA	AKSEKİ		9110	4920	45,99341383
11	AYDIN	KARACASU		12633	6574	47,96168764
12		YENİPAZAR		9035	4600	49,08688434
13		BUHARKENT		8484	4237	50,05893446
14		KARPUZLU		8119	4410	45,68296588
15	BALIKKESİR	BALYA		10036	5093	49,25269031
16		MANYAS		13865	7102	48,7774973
17		SAVAŞTEPE		12353	6581	46,72549178
18		GÖMEÇ		8862	4828	45,5201986
19		ORHANELİ		13882	7665	44,78461317
20	BURSA	KELES		9114	5666	37,83190696
21		BÜYÜKORHAN		7121	4648	34,7282685
22	DENİZLİ	ÇAL		13306	5787	56,5083421
23		ÇAMELİ		12866	9564	25,6645422
24		SERİNHİSAR		9733	4840	50,2722696
25		BOZKURT		7616	3857	49,35661765
26	DİYARBAKIR	ÇÜNGÜŞ		6449	3247	49,6511087

Güler, Fatih

27		HAZRO		7542	4336	42,5086184
28		KOCAKÖY		8581	5292	38,3288661
29		ÇAT		8972	4689	47,73740526
30		İSPİR		9805	6532	33,3809281
31		NARMAN		7822	4947	36,75530555
32		ŞENKAYA		10846	5414	50,0829799
33		TORTUM	HAYIR	12527	11280	9,954498284
34	ERZURUM	KÖPRÜKÖY		8053	4171	48,20563765
35		ALPU		7989	4667	41,58217549
36		SEYİTGAZİ	EVET	10032	5350	46,67065391
37	ESKİŞEHİR	ÇİFTELER		9609	9270	3,527942554
38	GAZİANTEP	KARKAMIŞ	HAYIR	6091	6026	1,067148
39	HATAY	KUMLU		7821	4747	39,30443677
40	MERSİN	AYDINCIK		7679	3413	55,55410861
41	İSTANBUL	ADALAR		9884	4495	54,52246054
42		KARABURUN		7569	3754	50,40295944
43	İZMİR	BEYDAĞ		8861	4475	49,49779935
44		SARIZ		6793	3730	45,09053437
45		SARIOĞLAN		10835	4226	60,99676973
46		YEŞİLHİSAR		11429	6551	42,68089947
47	KAYSERİ	HACILAR		7975	5210	34,67084639
48		DOĞANHİSAR		10892	5714	47,53947852
49		HADİM		7526	4717	37,32394366
50		ALTINEKİN		9373	6132	34,57804332
51		HÜYÜK		10929	6108	44,11199561
52	KONYA	ÇELTİK		6479	4527	30,12810619
53		ARAPGİR		7165	3793	47,06210747
54		PÜTÜRGE		9025	5530	38,72576177
55	MALATYA	YAZIHAN		10853	6950	35,96240671
56		GÖLMARMARA		10090	5224	48,2259663
57		AHMETLİ		11115	4883	56,06837607
58	MANİSA	KÖPRÜBAŞI		9421	4748	49,60195308
59		EKİNÖZÜ		7450	3957	46,88590604
60	K.MARAŞ	NURHAK		7692	4112	46,54186167
61		ÖMERLİ		7756	4629	40,3171738
62	MARDİN	YEŞİLLİ		6913	3573	48,31476928
63	MUĞLA	KAVAKLIDERE		7237	4945	31,67058173
64		GÜRGENTEPE		12027	6341	47,27696017
65		ÇAMAŞ		8399	4476	46,70794142
66		ÇATALPINAR		9651	6760	29,95544503
67		ÇAYBAŞI		9138	4810	47,36266141
68		İKİZCE		10802	8035	25,61562674
69	ORDU	KABATAŞ		7839	4515	42,40336778
70		KARAPÜRÇEK		8301	4444	46,46428141
71	SAKARYA	SÖĞÜTLÜ		9593	6473	32,52371521
72		ÇAYKARA		11065	7257	34,41482151
73		TONYA		9726	5937	38,95743368
74		ŞALPAZARI		9233	5618	39,15303802
75		ÇARŞIBAŞI		10837	6069	43,99741626
76		DÜZKÖY	EVET	9751	5706	41,48292483
77	TRABZON	HAYRAT	HAYIR	7377	6904	6,411821
78	VAN	BAHÇESARAY	EVET	6135	4017	34,52322738
						41,22138

Tablo-2'de 2019 yılı mahalli idareler genel seçimlerinde büyükşehir ilçe belediyelerinde belediye meclis üye sayısı on bir

olan belediyeler gösterilmiştir. Tablo-2’de belediye başkanı ile belediye meclisinin çoğunluğunun aynı siyasi partide olup olmadığı temelinde bir ayrıma gidilmiştir. Tabloda belediye başkanı ile belediye meclis çoğunluğu aynı siyasi partiye mensup olduğu ilçelerde geçerli oy ve temsil edilen oylarda belediye başkanlığı ve belediye meclis üyeliği seçim sonuçlarından temsil oranı daha yüksek olan sonuçlar esas alınmıştır. Belediye başkanı ile belediye meclis çoğunluğu farklı siyasi partiye mensup olduğu ilçelerde geçerli oy ve temsil edilen oylarda belediye meclis üyeliği sonuçları esas alınmıştır. Çalışmanın odak noktalarından birinin büyükşehir belediyelerinin karar organındaki temsil sorunu olması bu tercihin hareket noktasıdır.

Tablo-2’de görüldüğü üzere yetmiş sekiz ilçeden yetmiş dördünde belediye başkanı ile belediye meclis çoğunluğu aynı siyasi partiye mensup olup büyükşehir belediye meclisinde sadece bu siyasi partiye mensup belediye başkanı, aynı siyasi partiye mensup kontenjan belediye meclis üyesi ve aynı siyasi partiye mensup belediye meclis üyesi tarafından temsil edilmektedir. Bu durumun doğal sonucu olarak yetmiş sekiz ilçede seçmenlerin ortalama %41’inin iradesi büyükşehir belediye meclisinde temsil edilememektedir.

Yukarıda dokuz üyeden oluşan belediye meclisinde seçilecek olan büyükşehir belediye meclis üyeleri ile ilgili eksik temsil sorunu yasal düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. Fakat on bir üyeden oluşan belediye meclisinden seçilecek olan büyükşehir belediye meclis üyeleri ile ilgili eksik temsil sorunu YSK kararlarından kaynaklanmaktadır. YSK on bir üyeli belediye meclisinde seçilecek olan büyükşehir belediye meclisi üyelerinin gidiş sırası ile ilgili olarak “1- belediye başkanı + 2- en çok oy alan parti kontenjanında 1. sıradaki aday + 3- yine en çok oy alan parti listesinde 1. sıradaki aday + 4- ...” şeklinde olması gerektiğine karar vermiştir (YSK, 17.2.2014/436, YSK, 20.4.2019/1456).

Bilindiği üzere 5216 sayılı Kanunun ilk halinde büyükşehir belediye sınırları sadece İstanbul ve Kocaeli illerinde ilin mülki sınırlarına aynı olup diğer büyükşehirlerde valilik binası merkez kabul edilmek nüfusu bir milyona kadar olan büyükşehirlerde yarıçapı yirmi kilometre, nüfusu bir milyondan

iki milyona kadar olan büyükşehirlerde yarıçapı otuz kilometre, nüfusu iki milyondan fazla olan büyükşehirlerde yarıçapı elli kilometre olan dairenin sınırı büyükşehir belediyesinin sınırını oluşturmaktaydı. 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir belediyelerinde büyükşehir belediye sınırlarının ilin mülki sınırları ile aynı olması öngörülmüştür. Tablolar birlikte değerlendirildiğinde hem YSK'nın içtihadı hem de yasal hükümler sebebiyle eksik/aşkın temsile yol açma potansiyelini haiz ilçe sayısı 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir olan illerde elli iki iken 6360 sayılı Kanundan önce büyükşehir olan illerdeki ilçe sayısı yetmiş ikidir. Bu yetmiş iki ilçeden sadece onu 6360 sayılı Kanundan önce de büyükşehir ilçe belediyesi olup geri kalan altmış iki ilçe 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir ilçe belediyesi olmuştur. Bu çerçevede büyükşehir belediye meclis üyeliklerinden oluşan aşkın/eksik temsil sorunun kaynağının 6360 sayılı Kanunun büyükşehir belediyelerinde büyükşehir belediye sınırlarının ilin mülki sınırları ile aynı olması ilkesi olduğu görülmektedir. Bunun yanında dokuz ve on bir belediye meclis üyesi olan ilçelerin bağlı olduğu illerdeki eksik temsil oranların ortalamasının 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir olan iler ile (%40,92) 6360 sayılı Kanundan önce büyükşehir olan iller (%40,29) açısından birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Bazı illerde büyükşehir belediyesinde eksik temsil oranı daha ciddi bir boyutta olduğu görülmektedir. Malatya'da 9-11 üyeli belediye meclisi olan yedi ilçenin büyükşehir belediye meclisinde eksik temsil oranı ortalama %45,65'dir. Kayseri'de 9-11 üyeli belediye meclisi olan yedi ilçenin büyükşehir belediye meclisinde eksik temsil oranı ortalama %43,49'dur. Eskişehir'de 9-11 üyeli belediye meclisi olan on bir ilçenin büyükşehir belediye meclisinde eksik temsil oranı ortalama %40,57'dir. Konya'da 9-11 üyeli belediye meclisi olan on beş ilçenin büyükşehir belediye meclisinde eksik temsil oranı ortalama %40,46'dır. Ordu'da 9-11 üyeli belediye meclisi olan sekiz ilçenin büyükşehir belediye meclisinde eksik temsil oranı ortalama %34,68'dir. Trabzon'da 9-11 üyeli belediye meclisi olan sekiz ilçenin büyükşehir belediye meclisinde eksik temsil oranı ortalama %34,24'dir. Denizli'de 9-11 üyeli belediye meclisi olan on ilçenin büyükşehir belediye meclisinde eksik temsil oranı ortalama %33,85'dir. Erzurum'da 9-11 üyeli

belediye meclisi olan dokuz ilçenin büyükşehir belediye meclisinde eksik temsil oranı ortalama %32,04'dır.

6360 sayılı Kanunun getirdiği büyükşehir belediye meclis sistemi, ilçedeki bazı seçmenler açısından büyükşehir belediye meclisinde eksik temsil oluşturması söz konusu olmasına rağmen, dokuz ve on bir belediye meclis üyesi olan ilçelerin fazla nüfuslu ilçelere göre büyükşehir belediye meclisinde orantısız aşkın temsiline sebep olmaktadır. Bu temsil adaletsizliği mevcut aşkın/eksik sorununu derinleştirmesinin yanında büyükşehir belediye meclislerindeki karar verme süreçlerinin daha çok boyutlu ve daha grift olmasına (Arıkboğa, 2015:139) sebebiyet vermektedir.

5. BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE MECLİS ÜYELİĞİNİN SONA ERMESİ

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun ilgili maddelerine göre büyükşehir belediye meclis üyeliği aşağıdaki hallerde sona ermektedir.

a) Ölüm: Büyükşehir belediye meclis üyeliği, ölüm durumunda kendiliğinden sona erer.

b) İstifa: Büyükşehir belediye meclis üyeliği, istifa durumunda kendiliğinden sona erer. Büyükşehir belediye meclis üyeliğinden istifa dilekçesi büyükşehir belediye başkanlığına verilir ve büyükşehir belediye başkanı tarafından büyükşehir belediye meclisinin bilgisine sunulur.

Bilindiği üzere istifa eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesi, istifanın geçerli olduğu TBMM Başkanlık Divanınca tespit edildikten sonra, TBMM Genel Kurulunca kararlaştırılmaktadır. Benzer şekilde mülga 1580 sayılı Belediye Kanunu da belediye meclisi üyelerinin belediye meclisi üyeliğinden istifasının kabulünün de belediye meclisinin karar vereceği hüküm altına alınmasına rağmen 5393 sayılı Kanun ile belediye meclis üyeliğinden istifa dilekçesinin belediye başkanlığına verilmesi ve başkan tarafından meclisin bilgisine sunulmasıyla yetinilmiştir (YSK, 8.1.2005/7).

Belediye meclis üyeliğinden istifa ile ilgili seçim kurullarının görevi boşalan belediye meclisi üyeliği yerine yedek üyelerden isim bildirmesi ile sınırlı olup, belediye meclis

üyeliğinden istifaya ilişkin işlemin geçerliliği ve içeriği (istifanın belediye meclis üyeliğini değil belediye meclisindeki görevlerle ilgili olduğu vb.) ile ilgili uyuşmazlıklar idari makamların görev alanındadır (YSK, 26.7.2008/226).

Büyükşehir belediye meclis üyelerinin seçildikleri siyasi partiden istifa ederek başka bir siyasi partiye üye olması veya seçildikleri siyasi partiden istifa ederek bağımsız kalması durumunda büyükşehir belediye meclisi üyeliklerinin boşaldığı anlamına gelmediği gibi, görevlerine devam etmelerine engel bir durum bulunmamaktadır (YSK, 7.9.2007/828; YSK, 18.5.2016/231; YSK, 12.10.2016/519; YSK, 19.1.2017/41).

YSK, ilçe belediye meclisi üyeliğinden istifa eden, ancak büyükşehir belediye meclis üyeliğinden istifa etmeyen belediye meclis üyesi ile ilgili uyuşmazlıkta; ilçe belediye meclisi üyeliğinden istifa ile büyükşehir belediye meclisi üyeliğinden de istifa etmiş sayılacağı ve büyükşehir belediye meclisindeki görevinin de sona ermesi gerektiğine dair ilçe ve il seçim kurulu kararlarını ilçe ve il seçim kurulunun görevinin, belediye meclisi üyeliklerinde boşalma olduğu takdirde, sorulması üzerine, boşalan üyelik yerine isim bildirmekle sınırlı olduğu, ilçe ve il seçim kurullarının büyükşehir belediye meclisinde boşalma olup olmadığı konusunda değerlendirme yapma yetkisi bulunmadığına işaret ederek mezkur kararları tam kanunsuzluk içtihadı çerçevesinde kaldırılmıştır (YSK, 14.6.2007/740).

İlçe belediye meclis üyeliklerinde ve büyükşehir belediye meclis üyeliklerinde boşalma sonrası sürece ait yasal hükümlerin farklı olmasının doğal sonucu olarak hem büyükşehir belediye meclis üyesi hem de ilçe belediye meclis üyesi iken istifa eden belediye meclis üyesinin yerine aynı siyasi partiye mensup olsa da belediye meclis üyesi ve büyükşehir belediye meclis üyesinin farklı kişilerden olması gerekmektedir (YSK, 24.2.2015/244).

c) Devamsızlık: Özürsüz veya izinsiz olarak arka arkaya üç birleşim günü veya bir yıl içinde yapılan toplantıların yarısına katılmayan büyükşehir belediye meclis üyesinin üyeliğinin düşmesine, savunması alındıktan sonra üye tam sayısının salt çoğunluğuyla karar verilir. Covid-19 salgını sürecinde, belediye meclis üyelerinin devamsızlıklarından

kaynaklı düşme uygulamasının artması sebebiyle Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı genelgesi ile Covid-19 kaynaklı hastalık, rapor, karantina, tedbir vb. uygulamaların yasal mazeret olarak kabul edilmesi gerektiğine işaret edilmiştir.

Burada önem arz eden konulardan bir tanesi de ilçe belediye meclisi toplantılarına katılmayan buna karşın büyükşehir belediye meclis toplantılarına katılmaya devam eden meclis üyesinin, ilçe belediye meclis üyeliğinin düşmesi halinde büyükşehir belediye meclis üyeliğinin düşüp düşmeyeceği hususudur. Yakın tarihli bir uyuşmazlıkta Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı görüşünde ilçe belediye meclis üyeliği düşürülen belediye meclis üyesinin, büyükşehir belediye meclis üyeliğinin de düşeceği ve boşalan yere kalan süreyi tamamlamak üzere yedek üyenin davet edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

d) Seçilme Yeterliliğin Kaybedilmesi: Büyükşehir belediye meclis üyeliğine seçilme yeterliğinin kaybedilmesi durumunda, valinin bildirmesi üzerine Danıştay tarafından büyükşehir belediye meclis üyeliğinin düşmesine karar verilir.

Seçilme yeterliliğin kaybedilmesi sebebiyle büyükşehir belediye meclisinde meydana gelen boşalmalar ilçe belediye meclisi üyelerinin seçiliş sıralarına göre siyasi parti gözetilmeksizin yedeklerden seçiliş sırasına göre belirlenecektir (YSK, 22.6.2015/1460).

Kanun hükmünde kararname ile kamu görevinden ihraç edilenlerden büyükşehir belediye meclis üyeliğine seçilenlerin üyelikleri YSK kararları ile düşürülmüştür. Bu düşme kararı sebebiyle boşalan büyükşehir belediye meclis üyelikleri ile ilgili olarak YSK müstakar içtihadının aksine boşalan üyelik hangi ilçe veya siyasi partiye ait ise, o ilçe veya siyasi parti listesindeki yedek adaylar arasındaki sıraya göre doldurulması gerektiğine, eğer büyükşehir belediye meclis üyesi kontenjan adayı olarak seçilmişse aynı partiden bir sonraki kontenjan adayı ile büyükşehir belediye meclis üyeliğinin doldurulması gerektiğine karar vermiştir (YSK, 24.4.2019/3787; YSK, 7.5.2019/4269; YSK, 20.5.2019/4569).

e) Belediye Başkanı Seçilme: 5393 sayılı Kanununun 45. maddesine göre belediye başkanlığının herhangi bir nedenle boşalması durumunda belediye meclis üyeleri arasından gizli oyla belediye başkanı seçilir. Seçilen belediye başkanı eğer daha öncesinden büyükşehir belediye meclisi üyesi değil ise doğrudan büyükşehir belediye meclis üyesi olmaktadır.

Belediye başkanı seçilen belediye meclis üyesi öncesinde büyükşehir belediye meclis üyesi ise büyükşehir belediye meclisi üyesinin sonradan ilçe belediye başkanı olarak seçilmesi sebebiyle büyükşehir belediye meclisinde halen göreve devam etmesi sebebiyle kendisinden boşalan büyükşehir belediye meclis üyeliğine seçiliş sırasına göre yedek üyenin büyükşehir belediye meclis üyesi olarak tespit edilmektedir (YSK, 23.6.2016/141).

f) Adaylık: 2972 sayılı Kanununun 36.maddesine ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 18. maddesine göre belli görevlerinden ayrılma isteğinde bulunulmadıkça adaylık sözü konusu olamamaktadır. Bu hükümler çerçevesinde adaylık sürecinde bu görevlerden istifa etmeyenlerin aday olamayacağı konusunda bir tereddüt bulunmamaktadır. Fakat belediye meclis üyesi seçildikten sonra bu görevlere seçilen veya atanananlarla ilgili husus tartışmalıdır. YSK önceleri adaylık sürecinde görevinden istifa etmeyen kişilerin sonradan bu durumlarının tespit edilmesi halinde belediye meclis üyeliklerini düşürmekteydi. YSK, yerel seçimlerde memur sıfatını taşıdıkları halde istifa etmeyerek belediye meclisi üyeliklerine aday olan, seçimi kazandıktan sonra emekli olan belediye meclis üyelerinin, adaylıklarına askı ilanı süresinde itiraz edilmeyerek adaylıklarının kesinleşmesine rağmen, seçim sonuçlarının ardından yapılan itiraz sonucu tutanaklarının iptaline ilişkin ilçe ve il seçim kurulu kararlarına yapılan itirazla ilgili olarak belediye meclisi üyeliklerinin ilçe seçim kurulunca düşürülmesi isabetli olduğuna işaret etmiştir(YSK, 12.6.1999/1825).

Fakat YSK güncel kararlarında adaylık için istifa edilmesi gereken bir görevi seçimden sonra kabul eden ve aynı zamanda ilçe (büyükşehir) belediye meclisi üyesi olan kişinin bu iki görevi birlikte yürütüp yürütemeyeceği veya hangi görevi yürütmesi gerektiği hususunda karar vermeye ve gereken işlemin

yapılması idari makamların görev ve yetkisinde olduğundan seçim kurulları konuyla yetkili olmadığına işaret etmiştir (YSK, 30.9.2015/1801; YSK, 13.2.2017/91; YSK, 23.6.2016/142).

Danıştay'ın mahalli idarelerin seçimle gelen organlarının organlık sıfatlarını kaybetmeleri konusu ile görevli dairesinin yakın tarihli bir kararında adaylık için istifa edilmesi gereken bir görevi seçimden sonra kabul eden ve aynı zamanda ilçe (büyükşehir) belediye meclisi üyesi olan kişinin bu iki görevi birlikte yürütemeyeceğini hükmederek ilçe (büyükşehir) belediye meclisi üyeliğinin düşürülmesine hükmetmiştir (Danıştay 8D. 26/10/2021 tarih ve E:2021/5175, K:2021/4860). Aynı konuyla ilgili olarak Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, Danıştay tarafından belediye meclis üyeliğinden düşürülme kararı verilebilmesi için, seçilme yeterliliğinin kaybedilmesi gerekmekte olduğunu, 2972 sayılı Kanunun göndermede bulunduğu 2839 sayılı Kanunda, seçilme yeterliliğini ortadan kaldıran haller sınırlı olarak sayıldığı, adaylık döneminde itiraz edilebilecek olan kamusal bir görevden ayrılma koşulunun yerine getirilmemesinin, seçilme yeterliliğinin kaybı olarak değerlendirilmesi mümkün olmadığından, aday olma yeterliliği ile seçilme yeterliliğinin birbirinden farklı olduğu, Danıştay'ın yetkisinin sadece seçilme yeterliliğinin kaybında ortaya çıkacağı ve aday olma şartını taşımayanların durumuyla ilgili olarak 2839 sayılı Kanun'daki prosedürün işletilmesi gerekirken, bu yola gidilmediğinden, belediye meclis üyeliğinin düşürülemeyeceğine hükmetmiştir (Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu, 24/03/2022 tarih ve E:2022/454, K:2022/646).

2972 sayılı Kanununun 28.maddesine göre büyükşehir belediye meclisi üyeliklerinin sona ermesi durumunda, büyükşehir belediye başkanı beş gün içerisinde büyükşehir belediye meclise katılacak yedek üyelerin adını yetkili seçim kurulundan sorar ve üç gün içerisinde adı bildirilen üyeyi davet eder. Görevi sona eren büyükşehir belediye meclis üyesinin yerine göreve başlayan yeni büyükşehir belediye meclis üyesi kalan süreyi tamamlar.

2972 sayılı Kanununun 28. maddesine göre ilçe belediye meclisi üyeliklerinde boşalma olduğu takdirde, boşalan üyelik hangi ilçe veya siyasi partiye ait ise, davet edilecek yedek üyenin

de, aynı ilçe ve siyasi partiden olmaktadır. Büyükşehir belediye meclis üyeliklerinin sona ermesi durumunda ise 2972 sayılı Kanunun 6. ve 24. maddeleri çerçevesinde, büyükşehir belediye meclisi üyeliklerinde boşalmaların siyasi parti gözetilmeksizin yedeklerden seçiliş sırasına göre tamamlanacağı ilkesi kabul edilmiştir. 2972 sayılı Kanunun bu hükümleri sebebiyle ilçe belediye meclis üyeliklerinde boşalma olması durumunda daha az uyuşmazlık çıkmasına rağmen büyükşehir belediye meclislerindeki boşalmalarda uyuşmazlık sayısı artmaktadır. Büyükşehir belediye meclis üyeliklerinin sona ermesi ile ilgili YSK kararları incelendiğinde itirazların ve/veya tam kanunsuzluğa sebep olan uygulamaların temel gerekçesinin bu farklılıktan kaynaklandığı gözlemlenmektedir.

YSK büyükşehir belediye meclisi üyelerinin ilçe belediye meclisi üyelerinin seçiliş sıralarına göre bunlar arasından belirleneceği vurgulanmış ve boşalmaların siyasi parti gözetilmeksizin yedeklerden seçiliş sırasına göre tamamlanacağını istikrarlı olarak uygulamıştır(YSK, 24.10.2000/638; YSK, 28.05.2005/247; YSK, 26.05.2007/277; YSK, 26.05.2007/302; YSK, 10.07.2007/647; YSK, 21.07.2007/687; YSK, 2.4.2011/303; YSK, 9.11.2016/555; YSK, 6.5.2018/394; YSK, 9.5.2018/429; YSK, 14.5.2018/478; YSK, 14.5.2018/479; YSK, 8.6.2018 /726; YSK, 3.10.2018/1015; YSK, 25.5.2015/995; YSK, 11.4.2015/618; YSK, 24.2.2015/243; YSK,14.3.2015 /351; YSK,11.9.2014/3894; YSK, 23.3.2017/148; YSK, 6.11.2015/2209; YSK, 10.10.2014/4081; YSK, 24.11.2015/2409; YSK, 3.9.2020/404; YSK, 18.02.2021/59; YSK, 22.6.2015/1460; YSK, 2.6.2021/228).

Yukarıda ifade edildiği gibi büyükşehir belediye meclisinde meydana gelen boşalmalarla ilgili uygulama YSK'nın içtihadına dayanmakta olup, YSK süreç içerisinde bu içtihadından sınırlı şekilde ayrılmış olup (YSK, 11.5.2014/2650) devamında mezkur kararı kaldırarak yerleşmiş uygulamasına döndüğü görülmektedir (YSK, 6.12.2014/4268; YSK, 13.1.2015/33). YSK'nın mevcut uygulaması ile ilgili YSK üyeleri arasında bir görüş birliği olduğu söylenebilir. Sınırlı sayıda YSK üyesinin büyükşehir belediye meclis üyeliklerinde boşalma olması durumunda ilçe belediye meclis üyeliklerinde olduğu gibi aynı

siyasi partiden doldurulması gerektiği yönünde karşı oy bildirdiği görülmektedir (YSK, 2.6.2021/228).

YSK kararları incelendiğinde büyükşehir belediye meclis üyeliklerinde sonradan meydana gelen boşalma durumlarında, belediye meclis üyeliğine veya büyükşehir belediye meclis üyeliğine ilk seçilmeye esas konulara ilişkin itirazların sonradan yapıldığı görülmektedir. Büyükşehir belediye meclis üyeliklerinde boşalma olması durumunda ilçe seçim kurulunun yetkisi daha önceden seçim sonucuna göre tespit edilmiş yedek üyenin adını belirtmekle sınırlıdır. Çünkü tam kanunsuzluk halleri dışında seçim sonuçları ilan edilerek kesinleşmiş olduğundan seçim sonuçları yanı sıra ilçe seçim kurulu başkanının veya ilçe seçim kurulunun hatayı düzeltmeleri mümkün değildir (YSK, 21.9.2002/630).

6. SONUÇ

6360 sayılı Kanun ile büyükşehir belediyelerinin görev ve etki alanı genişlemiştir. Bu genişleme ile birlikte büyükşehir belediyelerinin karar organı olan büyükşehir belediye meclislerinin önemi de artmıştır. Nüfusun %78'inin yaşadığı büyükşehir belediyelerinde halk tarafından doğrudan seçilen belediye başkanının temsil düzeyi yüksek bir büyükşehir belediye meclisi ile görev yapması belediye hizmetlerine yerel katılımı yükseltmesinin yanında demokratik temsili de arttıracak niteliktedir.

Büyükşehir belediye meclis üyelerinin büyükşehir ilçe belediye meclis üyeleri arasından seçilmesi, büyükşehir ilçe belediyeleri ile büyükşehir belediyesi arasındaki eşgüdümü ve görev alan/sınırları anlamındaki farkındalığı arttırması bağlamında önemli ve değerlidir. Buna rağmen büyükşehir belediye meclis üyelerinin doğrudan ve ilçe belediye meclis üyeleri dışından seçilmesinin demokratik meşruiyet ve hesap verilebilirlik açısından daha tutarlı bir teorik altyapıya sahip olduğu ifade edilebilir.

Mevcut dolaylı temsili benimseyen sistemin anayasal seçim ilkelerinden temsilde adaleti sağladığını söylemenin oldukça güç olduğu gibi yönetimde istikrarı sağlama kabiliyeti konusunda da birtakım sorunları ihtiva ettiği görülmektedir.

6360 sayılı Kanunun kurgusu ilçedeki bazı seçmenler açısından büyükşehir belediye meclisinde eksik temsil oluşturması ve nüfusu az olan ilçelerin fazla nüfuslu ilçelere göre büyükşehir belediye meclisinde orantısız aşkın temsilinin oluşturmaktadır. Bu çerçevede özellikle 6360 sayılı Kanun ile oluşan eksik/aşkın temsil sorununun bertaraf edilmesini sağlamak amacıyla büyükşehir belediye meclisinin teşekkülünün temsilde adalet ilkesini önceleyecek ve coğrafi bütünlüğe de dikkate alacak şekilde tekrar kurgulanması hususu değerlendirilmelidir.

Başta çıkarmalı onda birlik baraj olmak üzere mevcut yerel seçim mevzuatının getirdiği argümanlar büyükşehir belediye meclisinin kaynağı olan büyükşehir ilçe belediyesinin oluşumu ile ilgili bir takım aşkın/eksik temsil sorunlarına sebep olmaktadır. Büyükşehir belediye meclisinin teşekkülüne ilişkin mevzuat ise bu temsil sorununu derinleştirmekte ve daha grift sonuçlara sebebiyet vermektedir. Bunlara ilaveten YSK'nın bu temsil sorununu daha da derinleştirecek karar ve uygulamaları ise mevcut seçim sisteminde yeni ve karmaşık hukuki uyuşmazlıklar doğurmasına sebebiyet vermektedir. Büyükşehir belediye meclis üyeliğine ilişkin uyuşmazlıklarda YSK'nın tam kanunsuzluk içtihadına sık başvurması uygulamadaki sorunlara işaret etmesi açısından önemlidir.

Büyükşehir belediye meclis üyeliğine ilişkin yasal düzenlemelerin atıf yoluyla diğer mevzuattan beslenmesi konuyla ilgili içtihat alanını genişletmektedir. Bu geniş içtihat alanı ve büyükşehir belediye meclis kompozisyonunun sonradan meydana gelen değişikliklerle (ölüm, istifa, devamsızlık, seçilme yeterliliğinin kaybedilmesi, belediye başkanı seçilme, adaylık) farklılaşması siyasi, idari ve hukuki uyuşmazlıklara sebep olmaktadır. Bu geniş içtihat alanını daraltmak ve belirlilik ilkesini temellendirmek amacıyla büyükşehir belediye meclis üyeliğine ilişkin YSK uygulamalarının kanun koyucunun eleştirel süzgecinde geçmek suretiyle 5216 sayılı Kanun içerisinde ve ayrıntılı bir şekilde kodifiye edilmesi bir zorunluluk olarak ifade edilmelidir.

Hem bu uyuşmazlıkları azaltarak daha sade bir seçim sistemi oluşturmak hem de hesap verilebilirliği ve temsilde adaleti sağlamak amacıyla büyükşehir belediye meclis üyelerinin büyükşehir ilçe belediyesi meclis üyeleri dışından ve

doğrudan halk tarafından seçilmesi seçeneği düşünölmelidir. Bu öneriyle birlikte veya bu öneriden bağımsız olarak büyükşehir belediye meclis üyeliklerinde sonradan meydana gelen boşalmalarda ilçe belediye meclis üyeliğinde olduğu gibi davet edilecek yedek üyenin de, aynı ilçe ve aynı siyasi partiden olması ilkesinin benimsenmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.*

Destek ve Teşekkür: *Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.*

Katkı Oranı Beyanı: *Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.*

Çatışma Beyanı: *Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.*

KAYNAKÇA

- Akbulut, Ö. (2000). *Türkiye’de Uygulanan Yerel Seçim Sistemlerinin Evrimi*. Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Alıcı, O. V. & Kızıboğa Ö. R. (2020). *Büyükşehir Belediye Meclislerinde Temsil Sorunu ve Meclis Üyelerinin Üstlenebilecekleri Görevlerdeki Orantısızlık*. Çağdaş Yerel Yönetimler, 29(1), 95-115.
- Arıkboğa, E. (2007). *Büyükşehirlerde Kararları Kim Alıyor? Büyükşehir Belediye Meclislerinde Temsil Sorunu ve Çözüm Önerileri*. Çağdaş Yerel Yönetimler, 16(1), 31-54.
- Arıkboğa, E. (2014). *Büyükşehir Belediye Meclislerindeki Temsil Adaletsizliğinin Coğrafi ve Siyasi Görünümleri*. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 2(2), 35-61.
- Arıkboğa, E. (2015). *Belediye Meclislerinde Karar Verme Süreçlerinin Temel Dinamikleri*. Kamu Yönetimi ve Siyaset

- Biliminde Karar Verme.* (Editör: Kırışik, Fatih & Önder, Özgür). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Atmaca, Y. (2013). *Optimal Belediye Büyüklüğü ve Yeni Büyükşehir Belediye Yasası.* Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(2):168-184.
- Ayman Güler, B. (1992). *Yerel Yönetimler Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım.* Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Canpolat, H. (2002). *Türk Belediye Sisteminde Ölçek ve Model Sorunu.* Ankara: İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Kontrolörleri Derneği.
- Cebe, M. S. (2007). *Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Kapsamında Belediye Yasası ve Büyükşehir Belediye Yasası.* Ankara: Adalet Yayınevi.
- Çitci, O. (1996). *Temsil, Katılma ve Yerel Demokrasi.* Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 5(6), 5-14.
- Çolak, Ç. (2021). *Belediye Meclis Üyesi Seçim Sistemindeki Kontenjan Aday Uygulamasına Yönelik Bir Eleştiri.* Türk Dünyasında Kamu Yönetimi KAYFOR Orta Asya.
- Erkul, H. (2013). *Türkiye’de Yerel Yönetimler.* Ankara: Detay Yayıncılık.
- Gökçeer, F. (1997). *Yerel Yönetim Organlarının Seçim Sistemi.* Ankara: Türk Belediyecilik Derneği Yayınları
- Görün, M. & Kayar, İ. (2021). *Türkiye’de Büyükşehir Belediye Yönetiminin Dünü ve Bugünü. Güncel Gelişmeler Perspektifinde Türkiye’de Yerel Yönetimler.* (Editör: Kara, M., Akyol, İ. T. & BEK Nahit) Bursa: Ekin Yayınevi.
- Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukun Genel Esasları Ders Kitabı.* Bursa: Ekin Yayınevi.
- Güler, F. (2021). *Seçimlerin Yönetim Ve Denetiminde Görev Alan Kurumların Yapısal Ve İşlevsel Sorunlarını Giderici Çözümler.* Bursa: Ekin Yayınevi.
- Güneş, M. (2017). *Yerel Demokrasi Tartışması Olarak: Büyükşehir Belediye Meclislerinde Seçim Sistemi ve*

- Temsilde Adalet Sorunu*. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi. 5(1), 47-61
- Mecek, M. & Atmaca, Y. (2020). *Yerel Yönetimlerin İdari Yapısına İlişkin Mevzuat Analizi*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19(76), 2068-2087.
- Parlak, B. (2015). *Türkiye’de Değişen ve Dönüşen Büyükşehir Belediyeleri: 5216 sayılı Yasadan 6360 Sayılı Yasaya Büyük Dönüşümün Analizi*. İdari ve Mali Açından Türkiye’de Yerel Yönetimler. (Editör: Mecek, M. , Doğan, M., Parlak, B.) Antalya: Bekad Yayınları.
- Tanör, B. & Yüzbaşıoğlu, N. (2001). *1982 Anayasasına göre Türk Anayasa Hukuku*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekin, Ö. F. (2018). *Türkiye’de Büyükşehir Yönetimi ve 6360 Sayılı Yasanın Getirdiği Değişim: Konya Örneği*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 55, 84-105.
- Teziç, E. (1998). *Anayasa Hukuku. Beşinci Bası*. İstanbul: Beta.
- TÜİK (2022). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*.
- Türk, H. S. (1997). *Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Ankara: TESAV Yayınları.
- Uysal, Y. (2020). *Türk Kamu Yönetiminde Sorunlar ve Reformlar Üzerine Değerlendirmeler*. Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, 3 (1), 12-31.

PROBLEMS CAUSED BY THE METROPOLITAN MUNICIPALITY COUNCIL MEMBERSHIP ELECTION SYSTEM

Extended Summary

After the 2019 local elections, the fact that the majority of the metropolitan mayor and the metropolitan municipality council in the two most crowded cities/metropolitan municipalities (Istanbul, Ankara) are in different alliances has attracted the attention of the public. It is one of the important characteristics of the metropolitan municipal council that the members of the metropolitan municipality council are not directly elected by the voters, unlike the members of other local government decision-making bodies (board of elders, municipal council, provincial council). In addition, it is difficult to say that the system that adopts indirect representation provides justice in representation, one of the constitutional election principles, and it is seen that it creates some problems in terms of its ability to provide stability in the administration. The aim of the study is, to draw attention to the injustices of representation and the legal disputes related from practice, arise from both by legal provisions and the jurisprudence of the Supreme Election Council.

In the literature, the subject of metropolitan municipality council membership has been discussed from different aspects. Despite this, the problems caused by the metropolitan municipal council election system or the effect of the Supreme Election Board's decisions have been the subject of limited studies. It can be said that one of the reasons for this situation is that the decisions of the Supreme Election Board are not made public. While it was possible to reach only 10% of Supreme Election Board decisions until 2021, this rate increased to approximately 90% in 2021.

In the study, the election of the metropolitan municipality council member, the results of this and the processes that take place after the termination of the metropolitan municipality council membership will be discussed on the basis of the Supreme Election Council's decisions.

The fact that the legal regulations regarding the membership of the metropolitan municipality council are fed from other legislation by way of reference expands the field of case law on the subject. This wide area of jurisprudence and the differentiation of the composition of the metropolitan municipality council with subsequent changes (death, resignation, absenteeism, loss of eligibility for election, election as mayor, candidacy) cause political, administrative and legal disputes. In order to narrow this wide area of jurisprudence and to justify the principle of certainty, it should be stated as a necessity that the Supreme Election Council practices regarding metropolitan municipality council membership should be codified in detail within the Law No. 5216 by passing through the critical filter of the legislator. The arguments brought by the current local election legislation, especially the subtractive one-tenth threshold, cause some over/under-representation problems regarding the formation of the metropolitan district municipality, which is the source of the metropolitan municipality council. The legislation on the formation of the metropolitan municipality council deepens this representation problem and causes more complex results. In addition, the decisions and practices of the Supreme Election Council that will deepen this representation problem cause new and complex legal disputes in the current election system. It is important that the Supreme Election Council frequently applies to the full lawlessness case law in disputes regarding metropolitan municipality council membership, in terms of pointing out the problems in practice. It has been suggested that the metropolitan municipality council member be elected directly by the people in a way that will ensure fairness in representation, and that the substitute member to be invited should be from the same district and the same political party, as is the case with the municipal council members in case of subsequent vacancies. It can be stated that the election of metropolitan city council members directly and outside of district council members has a more consistent theoretical infrastructure in terms of democratic legitimacy and accountability.

İlgili YSK Kararları

	YIL	TARİH	SAYI		YIL	TARİH	SAYI		YIL	TARİH	SAYI
1	2000	24.10.2000	638	19	2018	10.05.2018	442	37	2015	06.01.2015	2209
2	2002	21.09.2002	630	20	2018	14.05.2018	478	38	2014	10.10.2014	4081
3	2005	28.05.2005	247	21	2018	14.05.2018	479	39	2015	24.11.2015	2409
4	2007	26.05.2007	277	22	2018	08.06.2018	726	40	2015	30.09.2015	1801
5	2007	26.05.2007	301	23	2018	03.10.2018	1015	41	2017	13.02.2017	91
6	2007	26.05.2007	302	24	2015	25.05.2015	995	42	2016	23.03.2016	142
7	2007	09.06.2007	374	25	2015	11.04.2015	618	43	2015	22.06.2015	1460
8	2007	10.07.2007	647	26	2015	24.02.2015	243	44	2009	20.04.2009	1456
9	2007	21.07.2007	687	27	2015	14.03.2015	351	45	2014	17.02.2014	436
10	2007	07.09.2007	828	28	2015	24.02.2015	244	46	2019	16.12.2019	5419
11	2011	02.04.2011	303	29	2014	11.05.2014	2650	47	2004	20.05.2004	2087
12	2016	18.05.2016	231	30	2014	06.12.2014	4268	48	2019	24.04.2019	3787
13	2016	12.10.2016	519	31	2014	11.09.2014	3894	49	2019	07.05.2019	4269
14	2016	09.11.2016	555	32	2015	13.01.2015	33	50	2019	20.05.2019	4569
15	2017	19.01.2017	41	33	2000	08.04.2000	192	51	2020	03.09.2020	404
16	2017	14.06.2017	740	34	2016	23.03.2016	141	52	2021	02.06.2021	228
17	2018	06.05.2018	394	35	2017	23.02.2017	148	53	2021	18.02.2021	59
18	2018	09.05.2018	429	36	2017	13.03.2017	289				

Geliş/Received: 11/02/2023
Kabul/Accepted: 06/03/2023
Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

A Study of Employee's Job Satisfaction: The Relationship Between Transformational Leadership Organizational Commitment and Work Performance in The Iraqi Public Sector

Saman Sidqi HAMAD AMEEN*

Ferit İZCİ **

Abstract

The purpose of the study was to identify the relationship between transformational leadership (TL), Organizational Commitment (OC) and work performance (WP), determine the impact of TL on both OC and WP, and determine the statistically significant differences for the impact of TL on OC and WP with the variables of (Length of service and Education Level). The authors s distributed 260 questionnaires to participants. 250 questionnaires were received and completed properly, and 10 questionnaires were missing, so the sample size of the study was 250 participants, including employees who work in the public sector in Erbil city from 10 November 2021 to 3 February 2022. The Findings were obtained by performing ANOVA and Chi-Square tests using SPSS -24. The findings of the study indicated that there was a strong relationship between TL, OC and WP, there was an impact of TL on both OC and WP.

Keywords: Transformational Leadership, Organizational Commitment, Work Performance, Public Sector.

Çalışanın İş Doyumu Üzerine Bir Araştırma: Irak Kamu Sektöründe Dönüşümcü Liderliğin Örgütsel Bağlılığı ile İş Performansı Arasındaki İlişki

* Erbil Polytechnic University/ Erbil Technology & Erbil Technical Administration Institutes, Erbil/Iraq, Samanhamad94@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3397-9182

** Prof. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF, Van/ Türkiye, ferit.izci@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6383-1280

Atf yapmak için / To cite this article: İzci F.& Ameen,S.S.H. (2023). A Study of Employee's Job Satisfaction: The Relationship Between Transformational Leadership Organizational Commitment and Work Performance in The Iraqi Public Sector, *Akademik İzdüşüm*, 8(1): 185-224.

Öz

Çalışmanın amacı, dönüşümcü liderlik, örgütsel bağlılık ve iş performansı arasındaki ilişkiyi analiz etmek, dönüşümcü liderliğin hem örgütsel bağlılık hem de iş performansı üzerindeki etkisini ortaya çıkararak, hizmet süresi ve eğitim düzeyi değişkenleri temelinde, dönüşümcü liderliğin örgütsel bağlılık ve iş performansı üzerindeki etkisiyle birlikte faktörler arasındaki anlamlı ilişkiyi istatistiksel olarak test etmektir. Çalışmanın evrenini Irak'ın Erbil şehrindeki kamu çalışanları oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğü kamu çalışanları arasında rastgele seçilen 260 kişidir. Bu amaçla hazırlanan anket soruları 10 Kasım 2021- 3 Şubat 2022 tarihleri 260 kişiye dağıtılmış ve 250 kişiden geri dönüt alınmıştır. SPSS -24 kullanarak ANOVA ve Ki-Kare testleri analizleri yapılmış ve çalışmada dönüşümcü liderlik, örgütsel bağlılık ve iş performansı arasında güçlü bir ilişki olduğu, dönüşümcü liderliğin hem örgütsel bağlılık hem de iş performansı üzerinde önemli etkisinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dönüşümcü Liderlik, Örgütsel Bağlılık, İş Performansı, Kamu Sektörü.

1. INTRODUCTION

Because each leader is unique and possesses distinct abilities, an organization must develop a talent map for chosen structural positions. The talent mapping process is used to discover leader prospects who possess the necessary abilities and fit into the organization's culture and work environment, with the goal of enhancing employees' performance (Eliyana, Ma'arif, & Economics, 2019:144). Because TL has a favorable effect on cognitive and affective trust, managers who demonstrate more TL will increase employee cognitive and affective trust in management. Transactional leadership has a detrimental effect on cognitive trust; this effect may be due to the suppressive influence of TL, or because employees perceive managers exercising transactional leadership to use expedient punishment more frequently than they do expedient rewards (Chiang, Wang, & management, 2012:9). TL is the process of exerting intentional influence over individuals or groups in order to effect continual changes and improvements to the status quo and overall performance of the organization. OC refers to the psychological attachment and loyalty of employees to their employer (Avolio, Zhu, et al., 2004: 953). Numerous studies demonstrate that the traits of followers have an important impact in the efficacy of a leadership style. Among personal factors, we would mention emotional intelligence,

which has received considerable attention in management literature (Barling, Slater, Kelloway, & Journal, 2000: 160). Following cross-formal leadership principles helps people develop a deep emotional bond with the leader, a shared big picture, and the ability to work together for the good of the group, helping people to grow personally and professionally (Cetin, Kinik, & Sciences, 2015: 525; Kelloway et al., 2003: 163). Transformational leadership is widely recognized in the leadership literature as having a significant impact on an organization's performance (Zhu, Chew, & Spangler, 2005: 48). The rapidly developing corpus of research on TL continues to back up the idea that TL is beneficial, and that employees who work with transformational leaders produce more effective outputs (Arnold, Turner, Barling, Kelloway, & McKee, 2007: 200). Transformational leadership has long been viewed as an important element of fostering employees' OC in a variety of organizational settings (Hoffman, Bynum, Piccolo, & Sutton, 2011: 793; Mesu, Sanders, & van Riemsdijk, 2015: 985). However, a research gap persists. While the performance and attitudes of a workgroup are important indicators of a leader's efficacy (Dionne, Yammarino, Atwater, & Spangler, 2004: 190), In spite of the fact that the idea behind TL was originally developed to help individuals and groups understand how to be more effective leaders, the vast majority of research into the topic has focused on the individual (Hoffman et al., 2011: 790). TL is a theory that talks about how the organization will be better off because of it (Yammarino, Dionne, Chun, & Dansereau, 2005: 904). Many studies have looked into the relationship between TL and the success of an organization. Furthermore, leadership is the most important thing to talk about when you want to know how it affects your subordinates (Piccolo & Colquitt, 2006: 337). Numerous types of literature demonstrate the link between TL and WP (Bass, Avolio, Jung, & Berson, 2003: 215). Research on the mediating process between TL and organizational success is very sparse, although empirical research has looked at causal linkages between TL and WP (Kark, Shamir, & Chen, 2003: 254). Many scholars whose investigations on the association between TL and performance produce contradictory outcomes. According to certain research, there is a transformational and significant link

between effective leadership and improved performance (Brown, Bryant, Reilly, & Journal, 2006: 346). Unfortunately, in a large part of the public sector organizations in Iraq, it will not be common for leaders and subordinates to participate in achieving the planned goals of the organization by cooperating and exchanging views among them. Therefore, the current study aims to shed light on the importance of TL and its relationship with OC and WP, as well as its impact on each of them.

2. TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP

The term "managerial leadership" refers to a leadership style that places a premium on supervising, organizing, allocating, managing, and monitoring individual performance. Leaders who follow a transactional leadership style will reward exceptional employees directly, monitor employee jobs, and issue warnings and sanctions to employees who violate specified criteria (Mekpor, Dartey-Baah, & Journal, 2017: 76). The term "inspirational motivation" refers to a leader's capacity to develop and explain a vision and a set of demanding goals for his or her employees (Shin & Zhou, 2003: 710). The idealized version of influence describes an environment in which subordinates adore, respect, and trust their leaders. Individual consideration refers to a leader's capacity to pay close attention to an individual's achievement and development needs while acting as a coach or mentor (Bass et al., 2003: 208). Additionally, TL has the greatest overall benefit when compared to transactional and non-interference leadership styles (Judge & Piccolo, 2004: 765). On the other hand, transitional leadership has grown to be the most extensively researched framework and is widely regarded as a form of leadership with influence at institutional, sectoral, and state levels (Gyensare, Anku-Tsedede, Sanda, Okpoti, & Development, 2016: 258). The four components of TL, such as exemplary influence or charisma, indicate the leader who offers direction and a notion of a goal, which builds confidence and earns followers' respect and trust. Inspira Motivation, in which the leader establishes high standards and uses deceptive gestures to validate the followers' behaviors, demonstrates that Satan establishes critical goals and functions as a standard of behavior. Intellectual stimulation through which a leader inspires employees to be creative and innovative,

increases awareness of their followers' challenges, facilitates thought, reasoning, and diligent problem solving, and individual consideration through which a leader provides leaders with individual attention, provides input and assigns duties to employees, and treats each employee personally, directs and directs employees (Rafferty & Griffin, 2004: 330). The leader can motivate employees for increase work performance by various things. Motivation is a set of principles for organizations' policies that try to make the most of all available human resources by incorporating a variety of economic incentives that motivate workers to enhance their performance in a variety of ways, whether through pecuniary or moral incentives (Izci & Hamad Ameen, 2021: 3). Additionally, it might be difficult to distinguish between individual concerns and intellectual stimulation, as both concern employee development (Mesu et al., 2015: 985). Additionally, idealized influence encompasses a leader's emotional connection with subordinates, which occurs as a result of the leader's visionary and ethical behaviors (Linge, Sikalieh, & Science, 2019: 266). The reason charismatic leaders (idealized influence) have such a powerful influence on followers is that these leaders are deeply committed to the organization's goals and are actively involved in their actions (Tajeddini, Mueller, & Journal, 2012: 357). Intellectual stimulation enables a leader to be innovative in the pursuit of new ideas or solutions. Additionally, that dimension promotes intelligence in the workplace, which results in increased productivity and prospects for advancement (Bayram & Dinç, 2015: 273). Additionally, experts stated that the goal of TL supporting behaviors is to raise subordinates' understanding of organizational challenges, views, and values (Budur & Poturak, 2021: 83; Yildiz, Amin, & Sciences, 2020: 29). Finally, individual consideration refers to coaching followers for the purpose of advancing their careers and achieving personal goals (Faeq & Marketing, 2020: 59; Zardasht, Omed, Taha, & Marketing, 2020: 54). Additionally, thinking and listening to employees individually, assisting them in identifying and improving their weak points, and giving corresponding training are all instances of this dimension (Kanwal, Rathore, Qaisar, & Sciences, 2019: 287). Transformational leadership aims to focus on the work environment in general and to stimulate interaction between

workers in order to prevent and improve job performance, resulting in the transformation of their work practices into those of leaders in each position and the consolidation of the concept of TL. The system strives for confidence and optimism in its development and evolution while delegating tasks to those around it with the highest level of morale and motivation.

3. ORGANIZATIONAL COMMITMENT

Organizations need to put various endeavors to urge employee retention to be committed, given, and established in the organization or organization (Commitment to the organization has a substantial and favorable correlation with WP (Hettiararchchi, Jayarathna, & management, 2014: 81). It is necessary for organizations to take a variety of initiatives in order to convince their employees to stay in the organization and achieve their job satisfaction within the organization (Job satisfaction has a favorable and considerable effect on OC, as well as on the relationship between OC and WP (Shahab, Nisa, & Research, 2014: 76). Commitment to an organization is defined as an individual's attitude or thinking toward his or her own organization. The concept of OC has attracted increasing attention over the last three decades (Choi, Oh, & Colbert, 2015: 1542). Emotional commitment demands a relational attachment to a group that transcends individuals. The employee's affiliation with the organization is a compelling motive to engage in acts that benefit the organization (Vandenberghe, Bentein, & Stinglhamber, 2004: 48). Persistent commitment, which contributes to the type of cost-based connection engendered by the unavailability of alternative options or the expenditure of personal sacrifices connected with suspension of membership in the organization (Meyer, Stanley, Herscovitch, & Topolnytsky, 2002: 37). Commitment is a term that refers to the force that binds an individual to a course of action that serves one or more objectives (Meyer & Herscovitch, 2001: 301). OC refers to an individual's feelings or their affective response to an organization. OC is derived from an individual's assessment of his or her job condition inside an organization (Joo, Park, & Journal, 2010: 485). Scholars have studied the philosophical and experimental underpinnings, correlates, and consequences of OC, which has grown in prominence in the

literature. Employees' OC has been shown to have a significant impact on a variety of crucial outcomes, including job satisfaction and organizational citizenship behavior (Peng et al., 2016: 8). Organizational commitment is a fundamental indicator for predicting a variety of behavioral characteristics, most notably the incidence of job turnover. It is anticipated that committed individuals would stay longer in the organization and contribute more to its success. The area of OC has captivated educators and behavioral scientists alike, owing to the fact that it exemplifies desirable conduct. Simultaneously, OC can assist us in describing how individuals discover meaning in life.

4. TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT

Regardless of style, leadership has an effect on organizational dedication (Chen, 2004: 437). The relationship between TL and OC is a favorable one (Erkutlu, 2008: 720; Pillai & Williams, 2004: 154). By promoting critical thinking and involving employees in decision-making, leaders may inspire loyalty and OC (Fred Ochieng Walumbwa & Lawler, 2003: 1097). Because it promotes leadership productivity and OC, TL is a more transformational type of leadership (Limsila, Ogunlana, & management, 2008: 179). Transformational leadership does have an effect on followers' commitment, and there is a considerable positive relationship between these two characteristics. Transformational leadership is the most successful style of leadership for determining employees' OC (Ismail & Yusuf, 2009: 101). Transformational leaders inspire and respond to subordinates' feelings, pique subordinates' interest, meet subordinates' special developmental needs, and enhance their readiness through a set of leadership attitudes and behaviors: inspiring and responding to subordinates' feelings, pique subordinates' interest, satisfy subordinates' special developmental needs, and enhance their readiness. Subordinates who help the organization grow and become more successful (Bass et al., 2003: 215). Several previous studies examined the beneficial effects of TL on employee attitudes and behaviors such as job satisfaction, trust in information sharing, commitment, and task performance (Khattak, Zolin, & Muhammad, 2020: 20). Transformational leadership may

employ a creative and inventive style of leadership that helps followers to make rational choices and advance in their careers (Nielsen, Yarker, Randall, & Munir, 2009: 1242). Additionally, TL has been shown to be associated with OC across a wide variety of organizational groupings (Abouraiia, Othman, & Management, 2017: 420; Top, Akdere, & Tarcan, 2015: 1277). Previous study has established a positive correlation between TL and OC (Hoffman et al., 2011: 793; Mesu et al., 2015: 985). By integrating followers in transformational decisions, increasing loyalty through the expression of an inspiring vision, and offering individualized support, transformational leaders enable followers to become more devoted to their jobs, resulting in increased OC (Mesu et al., 2015: 983).

Several previous studies, most notably in the public sector and large conglomerate contexts, have established the beneficial link between TL and OC (Joo, Yoon, Jeung, & journal, 2012: 577; Kim, 2014: 412). Given the significant cost of recruiting, onboarding, and training new employees, employee commitment is crucial (Holtom & O'neill, 2004: 15). The benefits of employee commitment to their organizations, often referred to as 'OC,' have been extensively documented in the literature. Individual and organizational outcomes such as absenteeism, turnover intentions, work stress, organizational citizenship behavior, job satisfaction, job participation, work motivation, individual performance, productivity, profitability, and quality are all dependent on OC (Bogler, 2005: 21; Meyer et al., 2002: 37; Reichheld, 2001: 76). For instance, individuals who are devoted to their organization's principles and goals work harder, are less likely to be absent from work, have fewer plans to resign, report higher job satisfaction, and are more productive (Lu, Lin, Wu, Hsieh, & Chang, 2002: 218; Stallworth, 2003: 405). Commitment to the organization is a necessary condition for effectiveness, even more so when the costs associated with increased turnover and absenteeism are minimized (Bartlett, 2001: 346). Organizational commitment can be defined as a person's level of attachment to the organization in which they work (Bartlett, 2001: 336). TL has gotten a lot of attention and has been the subject of more research than any other leadership theory combined (Judge & Bono, 2000: 751; Lowe & Gardner, 2000: 503). The interest in TL is justified by the fact that

numerous studies have demonstrated a positive correlation between transformational leaders and their followers' performance (Boehnke, Bontis, DiStefano, DiStefano, & Journal, 2003: 17). Additionally, numerous studies have discovered a favorable, direct association between school administrators' TL and their followers' trust, teamwork, and job happiness (Pillai & Williams, 2004: 156). The leadership of any organization is supposed to work on motivating and inspiring employees and convincing them to adopt the organization's goals and mission, and this is what the TL mechanism aims to accomplish: to influence employees' OC, to encourage them to exert maximum effort toward the organization's goals, and to convince them to believe in the organization's values, culture, and goals.

5. WORK PERFORMANCE

Work performance refers to an individual's capacity to carry out activities that contribute to the organization's technical core development (Santos, Neto, Verwaal, & Management, 2018: 1353). Traditionally, when defining the construct of WP, two major components are proposed: task performance is defined as the aptitude with which employees' complete core technical tasks associated with their job, and contextual performance is defined as positive behavior that contributes indirectly to the organization's goals (Koopmans, Bernaards, Hildebrandt, de Vet, & van der Beek, 2014: 217). The state of one's well-being is one of the variables that has an effect on the resulting performance (Judge & Zapata, 2015: 1169). Psychological well-being, defined as the existence of positive affect, the absence of negative affect, and the presence of satisfaction, appears to be an outstanding mechanism for promoting individual and organizational success and performance (Loon, Otaye-Ebede, & Stewart, 2019: 176). Group affect can have an effect on the efficacy and performance of the group (Barsade & Knight, 2015: 41). The effect of favorable group effects on group WP and the mediating role of social resources inside the group, such as teamwork, coordination, cohesion, and a supportive team climate (Peñalver, Salanova, Martínez, & Schaufeli, 2019: 388). The way group members interact consistently had a beneficial effect on group task performance (Knight & Eisenkraft, 2015:

1222). Individuals who meet the criteria of a homogeneous negative group may not be harmed by the group's strong negative affect. In terms of positive affect, the correlations between the group's positive affect constructs were consistent with earlier research. Positive affective groups with limited positive affective variety provided the optimal environment for positive individual performance levels (Yeo, Andrei, Hall, Tang, & Restubog, 2019: 341). At the group level, and in explanatory models of WP, consider moderators at several levels. Consideration of job satisfaction as a communal phenomenon is a contentious question. Recent study, however, has attempted to investigate this potential, including the "happy, productive worker" theory at the team level; findings indicate that it is entirely possible (Warr & Nielsen, 2018: 14). Transformational leadership can help to improve knowledge management and boost employee satisfaction and productivity. Knowledge management methods are reliant on the process of putting data to work, implying that knowledge management plays an essential part in improving employee productivity (Ameen & Othman, 2022: 26; İzci & Hamad Ameen, 2021: 192) WP is a concept that has garnered considerable attention and research in administrative studies in general and human resource studies in particular, owing to the concept's importance at the individual and organizational levels, as well as the overlap of influences affecting performance and its diversity. As such, the purpose of this topic is to shed light on the most significant definitions of performance presented in the ad. The concept of performance refers to the outputs and goals that an organization seeks to achieve through its employees, and thus it is a concept that encompasses both the goals and the means necessary to achieve them, that is, it is a concept that connects the various aspects of activity and the objectives that organizations seek to accomplish through the tasks and duties performed by their employees.

6. TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP AND WORK PERFORMANCE

Globalization has forced the pursuit of a lasting competitive edge, which necessitates constant product and system management improvements (Majeed & Management, 2011:

195). Human resources are priceless assets that are one-of-a-kind and capable of generating a durable competitive advantage through innovative thinking (Ward, Grudnoff, Brooker, & Simpson, 2013: 77). To keep them motivated for new breakthroughs, one requires somebody capable of effectively managing/leading these human resources (Liaw, Chi, Chuang, & Psychology, 2010: 489). In this situation, leaders are critical (Chou, Lin, Chang, & Chuang, 2013: 7). Their capacity to lead contributes to attracting and retaining a high-quality workforce (Kwan, 2009: 383; Sharma & Jyoti, 2006: 360). Although there are other leadership styles documented in the literature, TL is one of the most frequently used approaches in businesses to manage change (Kejriwal & Krishnan, 2004: 38). It contributes to the development of beneficial and good changes in followers by presenting role model attributes, offering intellectual incentive, and demonstrating individual concern for followers (Darshan & Research, 2011: 343). According to exchange theory, when one person provides something of value to another, the recipient is obligated to reciprocate, resulting in beneficial outcomes for followers such as trust, career advancement, self-efficacy, identification, job satisfaction, and WP (Humphrey, 2012: 50; Ibraheem, Mohammad, AL-Zeaud, Batayneg, & Horizons, 2011: 35). There is evidence that TL has a direct effect on WP (Bushra, Ahmad, Naveed, & science, 2011: 266; Grant, 2012: 473). However, other scholars believe that TL has an effect on WP via additional variables such as trust, self-efficacy, collective efficacy, and organizational citizenship behavior (Cavazotte, Moreno, & Bernardo, 2013: 505; Fred O Walumbwa et al., 2011: 168). Employees' WP improves when they are more satisfied with their jobs and more committed to their jobs (Fred O Walumbwa et al., 2011: 167). WP is significantly impacted by TL. Transformational leadership characteristics inspire and influence employees to perform at a better level (Khanzada, Naeem, & Butt, 2018: 6). There is a relationship between TL and employee performance, and there is an influence of TL and job satisfaction on employee performance. Thus, TL has a large and beneficial effect on employee performance; TL results in an improvement in employee performance (Mangkunegara & Huddin, 2016: 195). The TL style has a positive and significant impact on the job

performance of employees (Mahmoud, 2008: 292). Transformational leadership has a substantial impact on employee performance; in fact, it has been demonstrated that TL can significantly enhance employee performance (Ekaningsih & Management, 2014: 116). Transformational leadership has a favorable and significant effect on WP. Additionally, TL is good at enhancing staff performance. TL is critical in an organization, and job performance serves as a mirror that reflects the organization's state in all of its facets. To obtain highly efficient and effective WP, the organization must establish successful leadership, given that the leader is a critical and significant component, as he exerts control over the organization's most valuable resource.

7. CONCEPTUAL FRAMEWORK

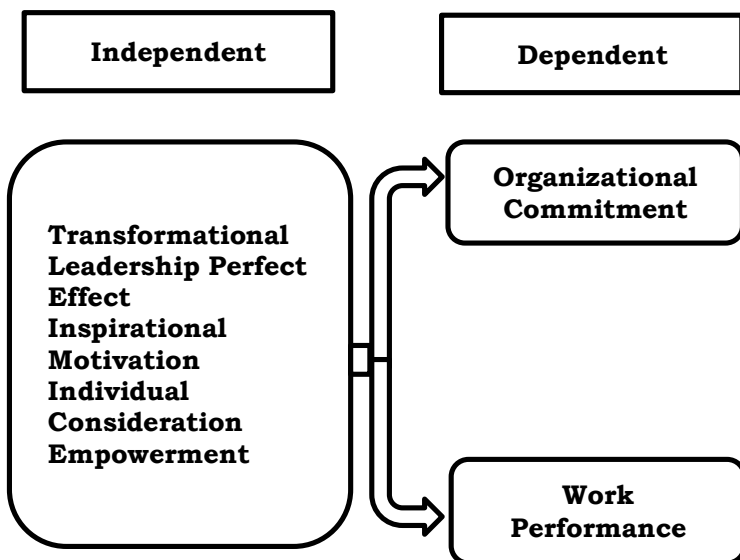
The conceptual framework for this study was presented in Figure 1, based on the strong relationships discovered through theoretical and empirical research on the variables that became the focus of this study. The following hypotheses are based on the above explanation:

H1. There is no relationship and a statistically significant effect at the level of significance ($\alpha \leq 0.05$) to transformational leadership and organizational commitment of a group of Iraqi organizations.

H2. There is no relationship and a statistically significant effect at the level of significance ($\alpha \leq 0.05$) to transformational leadership and work performance of a group of Iraqi organizations.

H3. There are no statistically significant differences at the level ($\alpha \leq 0.05$) of the effect of transformational leadership on Organizational Commitment and work performance due to demographic variables (Gender, Age, Length of service, Education Level).

Figure 1. Conceptual Framework

8. METHODOLOGY

The study was a descriptive cross-sectional design, conducted in the Iraqi public sector in different organizations in Erbil city from 10 November 2021 to 3 February 2022. The author distributed 260 questionnaires, and gave the participants enough time to respond, 250 questionnaires were received and completed properly, and 10 form were missing, so the study's sample size was 250 participants. Data were collected with interview techniques for employees by using the questionnaire form. SPSS version 24 software was used to enter data, analyze it, and interpret the results. All participants who desired to participate were included in the inclusion criteria, but exclusion criteria were included for those who did not respond to the questionnaire format. Ethical considerations and permission from the organizations' management were taken to conduct the study. The questionnaire was used to collect data consisting of four parts, the first part related to socio-demographic characteristics comprised of 4 questions, the second part associated with TL consisted of 24 questions, the third part related to the OC consisted of 9 questions, and the fourth part related to the WP consisted 9 questions addressed to the participants through the questionnaire formats. The limitation

of the study was the COVID-19 pandemic, for this reason, the researcher faced many obstacles in collecting data. The aftermath of the Covid-19 accident, which continues to put people in danger on a daily basis, caused individuals to distance themselves from one another (Yilmaz & Hamad Ameen, 2021: 79).

9. THE VALIDITY AND RELIABILITY OF THE STUDY'S VARIABLES

The tool's validity was established by presenting it to arbitrators with expertise and competence in order for them to express an opinion on each of the areas for which the tool was developed and on the paragraphs within each field, in terms of their relevance to the fields of study, their clarity, and the language's integrity. After examining the arbitrators' opinions and comments, it was determined that the arbitrators unanimously agreed on the validity of the fields in terms of their relevance to the fields of study, their linguistic soundness, and their clarity. The majority of the Items were accepted, while others were modified in light of the arbitrators' opinions and notes.

To measure the reliability of the research tool according to the dimensions of the axes of TL, OC and WP, the Cronbach Alpha test was used to find out the consistency of the study paragraphs, and their stability as shown in Table 1.

Table 1. Cronbach's Alpha Coefficient to Measure the Stability of the Questionnaire Axe

Variables	Cronbach's Alpha	N of Items
Transformational Leadership	0.820	24
Organizational Commitment	0.729	9
Work Performance	0.758	9
The Tool as a Whole	0.907	42

Table 1 shows that the variables in the study have a high degree of internal consistency. The tool as a whole was about 0.907, and the stability values ranged between 0.729 as a minimum and 0.820 as a maximum. Cronbach's alpha indicators above indicate that the study tool has a high stability

coefficient and the ability to accomplish the study's objectives, as all of these values are appropriate and sufficient for the study's objectives and indicate appropriate stability values.

Table 2. Demographic Characteristics of the Study

Items	Frequency	Percent	
Gender	Male	169	67.6
	Female	81	32.4
	Total	250	100.0
Age	18-25	54	21.6
	26-35	87	34.8
	36-45	54	21.6
	46 and above	55	22.0
	Total	250	100.0
	Length of service	less than 5 years	42
6-10		69	27.6
more than 10 years		139	55.6
Total		250	100.0
Education Level	Secondary	70	28.0
	Diploma	61	24.4
	bachelor	87	34.8
	Master and PhD	32	12.8
	Total	250	100.0

Table 2 showed that the majority of them were male, with 169 people, or 67%. This means that most of the people who work in administration are male. The table also showed that most of the sample members were between the ages of 26-35, the number of sample members was 87, which is about 34.8%. This means that the organizations focus on young people with experience. The majority of participants in the sample have a bachelor's degree 34.8%, which shows that organizations are interested in hiring people who have university degrees. As for

the number of years of experience, it shows that most of the people who took the survey had more than 10 years, which was about 55.6%. This shows that the organizations are looking for people who have a lot of experience.

What are the main reasons for organizations' interest in TL for increasing OC and WP?

To answer this question, the author examined the key argument phrases that drive organizations to be interested in TL by calculating the arithmetic means and standard deviations of responses from participants. As shown in Table No. (3).

Table 3. Descriptive Statistics About Organizations' Interest in TL to Increase OC and WP

Items	Mean	Std. Deviation
Perfect Effect		
Your manager has a high level of ethical behavior.	3.7880	0.98943
Your boss is behaving in an exemplary way that employees try to emulate.	3.8240	1.01050
Your manager has experience that helps him deal with difficult situations with tact.	3.8120	1.01824
Your manager has the ability to convince employees to increase their enthusiasm for work.	3.7480	1.07008
The manager pays attention to the wants and needs of the workers.	3.8440	1.01972
Inspirational Motivation		
The manager encourages employees to work in team spirit.	3.8000	1.07919
The manager is concerned with motivating employees financially to achieve the goals of the organization.	3.8200	1.06590
The manager is concerned with motivating the employees morally to achieve the goals of the organization.	3.7960	1.03860
The manager works to arouse enthusiasm among the employees.	3.6880	1.08229
The manager encourages the employees to achieve more than they expected.	3.8040	1.06306
The manager has an optimistic personality about the desired future of the organization.	3.7640	1.03566
Individual Consideration		

The manager provides an effective means of communication with all employees of the organization.	3.9120	0.97779
Your manager respects the decisions of his delegates.	3.7000	1.09490
The manager deals with me in a way that suits me.	3.7840	1.05346
Pay special attention to workers who are not accepted by their colleagues.	3.8880	1.00773
The manager appreciates employees when they do a good job.	3.8280	1.05207
The manager gives personal attention to employees who have abilities that distinguish them from others.	3.8120	1.08691
Empowerment		
The manager encourages employees to take responsibility.	3.8000	1.08291
I am free to deal with the problems I encounter in my work.	3.8760	0.96350
The manager discusses with the employees the requirements for their fulfillment of their job roles.	3.8760	1.04354
The Director supports the exercise of the powers vested in each individual.	3.8800	1.02264
The director delegates some of his powers to employees on scientific grounds.	3.7080	1.09340
I have the opportunity to take any action that guarantees the high quality of my work.	3.8120	1.04931
I play a key role in making changes aimed at developing the organization.	3.7560	1.00624
Overall average for all items	3.805	1.041961

Table 3 shows the high acceptance rate for most of the items about TL in Iraqi public organizations. This indicates that all the items received are among the infrastructure requirements that organizations require to increase OC and WP. The overall average for all items was about 3.805 for means, and 1.041961 for standard deviations. These findings support that organizations are more effective when they focus on TL.

Table 4. The Results of The Multiple Regression Test for the Impact of TL in Increasing OC.

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	R Square	R
Regression	2300.158	1	2300.158	228.070	.000		
Residual	2501.158	248	10.085			0.479	.692
Total	4801.316	249					

Table 4 shows that the calculated F-value amounted to 228.070 at the significance level of 0.05, and this requires rejecting the null hypothesis and accepting the alternative hypothesis which states that there is an effect of TL in increasing OC. This result confirms the significance level (f) of 0.000 as it is less than 0.05 at the approved significance level. As for the explanatory power of the model, it reached (R Square = 0.479), which is an acceptable explanatory power, which means that the dimensions of the independent variable (TL) are explained by 47.9% of the dependent variable (OC). As for the degree of correlation between TL and OC, it reached R = .692, that is, there is a direct and strong relationship between the two variables.

Table 5. Results of the Influence Power Factor for the Dimensions of TL in Achieving OC

Model	B	Std. Error	Beta	T	Sig.
Perfect Effect	0.217	0.094	0.134	2.311	0.022
Inspirational Motivation	0.226	0.071	0.182	3.211	0.002
Individual Consideration	0.334	0.078	0.241	4.283	0.000
Empowerment	0.370	0.067	0.321	5.501	0.000

Table 5 indicated that there is a statistically significant effect of the TL in increasing OC of the Iraqi organizations' group at the level of significance 0.00, depending on the high value of (T) with the level of significance (0.000), which is a statistical

function at the level of significance ($\alpha \leq 0.05$), and this is reinforced by the high values of (Beta) for these operations, The results also showed that (Empowerment) ranked first in increasing OC, (individual consideration) from the second rank, and (inspiring motivation) from the third rank, and (ideal influence), which ranked last in increasing OC in a group of Iraqi organizations.

Table 6. The Results of the Multiple Regression Test for the Impact of TL on WP

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	R Square	R
Regression	2589.727	1	2589.727	215.502	.000		
Residual	2980.257	248	12.017			0.465	.682
Total	5569.984	249					

Table 6 shows that the calculated F-value amounted to 215.502 at the significance level of 0.05, and this requires rejecting the null hypothesis and accepting the alternative hypothesis which states that there is an effect of TL in increasing WP. This result confirms the significance level (f) of 0.000 as it is less than 0.05 at the approved significance level. As for the explanatory power of the model, it reached R Square = 0. 0.465, which is an acceptable explanatory power, which means that the dimensions of the independent variable (TL) are explained by 46.5% of the dependent variable (WP). As for the degree of correlation between TL and WP, it reached R = 0. 682, that is, there is a direct and strong relationship between the two variables.

Table 7. Results of the Influence Power Factor for the Dimensions of TL on WP

Model	B	Std. Error	Beta	T	Sig.
Perfect Effect	0.360	0.100	0.207	3.591	0.000
Inspirational Motivation	0.046	0.075	0.034	0.609	0.543
Individual Consideration	0.487	0.083	0.327	5.861	0.000
Empowerment	0.377	0.072	0.303	5.257	0.000

Table 7 indicated that there is a statistically significant effect of the TL in increasing WP of the Iraqi organizations' group at the level of significance 0.00, depending on the high value of (T) with the level of significance (0.000), which is a statistical function at the level of significance ($\alpha \leq 0.05$), and this is reinforced by the high values of (Beta) for these operations, The results also showed that (Individual Consideration) ranked first in increasing WP, (Empowerment) from the second rank, and (Perfect Effect), which ranked last in increasing WP in a group of Iraqi organizations. As for (Inspirational Motivation), there is no statistically significant effect of TL in increasing the WP of the Iraqi organizations at the level of significance 0.00, given the weak value of (T) at the level of significance (0.543).

Table 8. The Analysis of Variance Table (ANOVA Table) on the Presence of Statistically Significant Differences for the Impact of TL on OC and WP due to the Variables of (Length of Service and Education Level)

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Length of service	Between Groups	4322.377	2	2161.188	23.683	0.000
	Within Groups	22540.023	247	91.255		
	Total	26862.400	249			
Education Level	Between Groups	6106.212	3	2035.404	24.123	0.000
	Within Groups	20756.188	246	84.375		
	Total	26862.400	249			

Table 8 indicated that there are statistically significant differences for the impact of TL on OC and WP due to the variable (Length of service), where the value of (f) calculated for the variable reached 23.683 at the significance level (0.000). The result requires rejecting the null hypothesis and accepting the alternative hypothesis which states that there are statistically significant differences at the level of significance ($\alpha \leq 0.05$) for the effect of TL on OC and WP. However, showed that there are statistically significant differences for the variable (Education Level), due to the higher value of (f) calculated than its tabular value, where the value of (f) calculated for the variable 24.123 at the significance level (0.000).

10. DISCUSSION

The study's findings indicate the positive impact of TL on OC and WP, this result agrees with the study done by (Eliyana et al., 2019: 149) about the impact of TL on OC, they mentioned that TL has a significant direct impact on OC. But not agree with their study about WP, who revealed that when it intervenes through OC, TL cannot have a major impact on WP, and it also

cannot have a direct impact on WP. The result of the present study revealed the relationship between TL on OC, this similar with the study done by (Farahani, Taghadosi, & Behboudi, 2011: 216) they mentioned that TL and OC have a clear and beneficial relationship. The relationship between TL and OC is altered by emotional intelligence. However, our findings agree with the study done by (Bushra et al., 2011: 266), They discovered that employee job happiness and OC, as well as increasing earnings, are crucial to a organization's motivation and efficiency. TL is a method of increasing employee work satisfaction and organizational engagement through improved interpersonal employees between supervisor and subordinate. Transformational leaders also assist employees in becoming more creative and innovative, as well as introducing new ideas that allow the organization to grow competitively and adapt to changing external environments. It was also noted that managers who adopt TL behavior can have more satisfied and committed employees. (Udin & Opinion, 2020: 2625) discovered that employees who are inspired by transformational leaders are more likely to be committed to their jobs because of their enthusiasm, inspirational encouragement, individual interest, and intellectual stimulation. This is because transformational leaders use the principle of reciprocity to make their employees more committed to their jobs. develop in this kind of environment, employees build a sense of organization identity and work well together with their boss. The finding of the study done by (Thamrin & Technology, 2012: 570) shows that OC has a large positive impact on job satisfaction and employee performance, and TL has a significant positive impact on OC and employee performance.

(Atmojo, 2015: 127) studied about the influence of TL on job satisfaction, OC, and employee performance which the results showed that Job satisfaction is influenced by TL, and OC is influenced by TL. Employee performance has been found to be influenced by job satisfaction, and employee performance has been shown to be influenced by OC. The present study's result is opposite with the study done by (Vipraprastha, Sudja, Yuesti, & Review, 2018: 20516) they mentioned that WP suffers as a result of TL. The study by (Abdullah, Shamsuddin, & Wahab, 2015: 28) showed that the impact of TL on OC is

mediated by organizational culture. In other that (Khasawneh, Omari, Abu-Tineh, & Leadership, 2012: 504) studied the relationship between TL and OC: the case for vocational teachers in Jordan which the study results showed that The dimension of OC and TL, in general, have a strong, positive, and meaningful link. Furthermore, each component of TL was found to have a moderate, positive, and meaningful link with OC. (Sani & Maharani, 2012: 101) and (C. Top, Abdullah, Faraj, & Sciences, 2020: 56), found in their research that WP is positively associated with transformational leaders. Furthermore, WP is influenced by inspirational motivation and individual consideration.

Limitation of The Study

The limitations of the study were the COVID-19 pandemic, so the author encountered difficulties in conducting field visits to collect information, and the financial crisis was the other limitation.

11. CONCLUSION

The findings of the study revealed that there was a strong relationship between TL with OC and WP. On the other hand, there was an impact of TL on OC, for this, TL should be a priority for organizations, as it will help reduce employee turnover by fostering a sense of belonging in the workplace. The result indicated the positive impact of TL on WP among employees in Iraqi organizations. Other findings of the study there are statistically significant differences for the impact of TL on OC and WP due to the variables (Length of service, Education Level). It is suggested that Iraqi organizations should implement TL to improve OC and that employees in these organizations should attend education sessions to learn about TL, develop their own leadership skills, and raise overall WP and teamwork morale. The present study suggested the need to emphasize the importance of transformational leadership in Iraqi public organizations because of its significant impact on boosting organizational commitment and enhancing work performance by administrative leaders.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır. Yazarlar, bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde emeği geçen herkese teşekkür eder.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı: Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdullah, N. H., Shamsuddin, A., & Wahab, E. (2015). *Does Organizational Culture Mediate the Relationship Between Transformational Leadership and Organizational Commitment?*, International Journal of Organizational Leadership, 4, 18-32.
- Abouraiia, M. K., Othman, S. M. (2017). *Transformational Leadership, Job Satisfaction, Organizational Commitment, and Turnover Intentions: The Direct Effects Among Bank Representatives*. American Journal of Industrial and Business Management, 7(4), 404-423
- Ameen, S. H., & Othman, N. *The Relationship Between Knowledge Management and Competitiveness: The Case of Iraqi Organizations*. Journal of Organizational Behavior Review, 4(1), 23-47.
- Ameen, S. S. H. (2018). *Investigating The Main Factors That Influence Employee Retention at Private Universities in Kurdistan*. International Journal of Engineering Business and Management, Vol 2(3). 22-30
- Arnold, K. A., Turner, N., Barling, J., Kelloway, E. K., & McKee, M. C. (2007). *Transformational Leadership and Psychological Well-Being: The Mediating Role of Meaningful*

- Work. *Journal of Occupational Health Psychology* ,12(3), 193-203.
- Atmojo, M. (2015). *The Influence of Transformational Leadership On Job Satisfaction, Organizational Commitment, And Employee Performance*. *International Research Journal of Business Studies*,5(2). 113-128.
- Avolio, B. J., Zhu, W., Koh, W., Bhatia, P. (2004). *Transformational Leadership and Organizational Commitment: Mediating Role of Psychological Empowerment And Moderating Role of Structural Distance*.*Journal of Organizational Behavior*, 25(8), 951-968.
- Barling, J., Slater, F., & Kelloway, E. K. (2000). *Transformational Leadership and Emotional Intelligence: An Exploratory Study*.*Leadership & Organization development Journal*,21 (3), 157-161.
- Barsade, S. G., & Knight, A. P. (2015). *Group Affect*. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 2(1), 21-46.
- Bartlett, K. R. (2001). *The Relationship Between Training and Organizational Commitment: A Study in the Health Care Field*. *Human Resource Development Quarterly*, 12(4), 335-352.
- Bass, B. M., Avolio, B. J., Jung, D. I., & Berson, Y. (2003). *Predicting Unit Performance By Assessing Transformational and Transactional Leadership*. *Journal of Applied Psychology*, 88(2), 207-218.
- Bayram, H., & Dinç, S. (2015). *Role Of Transformational Leadership on Employee's Job Satisfaction: The Case of Private Universities in Bosnia And Herzegovina*.*European Researcher*, 93, 270-281.
- Boehnke, K., Bontis, N., DiStefano, J. J., & DiStefano, A. C. (2003). *Transformational Leadership: An Examination of Cross-National Differences and Similarities*. *Leadership & Organizational Journal*, 1-27.
- Bogler, R. (2005). *Satisfaction of Jewish and Arab Teachers in Israel*, *The Journal of Social Psychology*,145(1), 19-34.

- Brown, F. W., Bryant, S. E. & Reilly, M. D. (2006). *Does Emotional Intelligence–As Measured By The EQI–Influence Transformational Leadership And/Or Desirable Outcomes?*, *Leadership & Organizational Development Journal*, 27 (5). 330-351.
- Budur, T., & Poturak, M. (2021). *Transformational Leadership and Its Impact on Customer Satisfaction. Measuring Mediating Effects of Organisational Citizenship Behaviours*. *Middle East Journal of Management*, 8(1), 67-91.
- Bushra, F., Ahmad, U., Naveed, A. (2011). *Effect Of Transformational Leadership on Employees' Job Satisfaction and Organizational Commitment in Banking Sector of Lahore (Pakistan)*. *International Journal of Business and Social Sciences*, 2(18). 261-267.
- Cavazotte, F., Moreno, V., & Bernardo, J. (2013). *Transformational Leaders And Work Performance: The Mediating Roles of Identification And Self-Efficacy*. *Brazilian Administration Review (BAR)*, 10(4), 490-512.
- Cetin, M. O., Kinik, F. S. F. (2015). *An Analysis of Academic Leadership Behavior from the Perspective Of Transformational Leadership*. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 207, 519-527.
- Chen, L. Y. (2004). *Examining The Effect of Organization Culture and Leadership Behaviors on Organizational Commitment, Job Satisfaction, and Job Performance at Small and Middle-Sized Firms of Taiwan*. *Journal of American Academy of Business*, Cambridge, 5(1/2), 432-438.
- Chiang, C., & Wang, Y. (2012). *The Effects of Transactional and Transformational Leadership On Organizational Commitment in Hotels: The Mediating Effect of Trust*. *Journal of Hotel & Business Management*, 1(1), 1-11.
- Choi, D., Oh, I. S., & Colbert, A. E. (2015). *Understanding Organizational Commitment: A Meta-Analytic Examination of the Roles of The Five-Factor Model of Personality And Culture*. *Journal of Applied Psychology*, 100(5), 1542-1567.

- Chou, H.-W., Lin, Y.-H., Chang, H.-H., & Chuang, W.-W. (2013). *Transformational Leadership and Team Performance: The Mediating Roles of Cognitive Trust and Collective Efficacy*. SAGE Open, 3(3), 1-10.
- Darshan, G. J. I. J. o. B. M., & Research, E. (2011). *Effects of Transformational Leadership on Subordinate Job Satisfaction In Leather Companies in Ethiopia*. 2(5), 284-296.
- Dionne, S. D., Yammarino, F. J., Atwater, L. E., & Spangler, W. D. (2004). *Transformational Leadership and Team Performance*. *Journal of Organizational Change Management*, 17 (2), 177-193.
- Ekaningsih, A. S. (2014). *The Effect of Transformational Leadership on the Employees' Performance through Intervening Variables of Empowerment, Trust, and Satisfaction (A Study on Coal Companies in East Kalimantan)*. *European Journal of Business and Management*, 6(22), 111-117.
- Eliyana, A., & Ma'arif, S. (2019). *Job Satisfaction and Organizational Commitment Effect in the Transformational Leadership Towards Employee Performance*. *European Research on Management and Business Economics*, 25(3), 144-150.
- Erkutlu, H. (2008). *The Impact of Transformational Leadership on Organizational and Leadership Effectiveness: The Turkish Case*, *Journal of Management Development*, 27 (2), 708-726.
- Faeq, M. (2020). *Performance Evaluation Criteria Development Process for Academic Staff at Universities*. *Black Sea Journal of Management and Marketing*, 1(1), 59-70.
- Farahani, M., Taghadosi, M., Behboudi, M., & Qazvin Branch (2011). *An Exploration of The Relationship Between Transformational Leadership And Organizational Commitment: The Moderating Effect of Emotional Intelligence: Case Study in Iran*. *International Business Research*, 4(4), 211-217.

- Grant, A. M. (2012). *Leading With Meaning: Beneficiary Contact, Prosocial Impact, and the Performance Effects of Transformational Leadership*. *Academy of Management Journal*, 55(2), 458-476.
- Gyensare, M. A., Anku-Tsedee, O., Sanda, M., & Okpoti, C. A. (2016). *Transformational Leadership and Employee Turnover Intention: The Mediating Role of Affective Commitment*. *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 5 (12), 234-249.
- Hettiararchchi, H.A.H., & Jayarathna, S.M.D.Y. (2014). *The Effect Of Employee Work Related Attitudes on Employee Job Performance: A Study of Tertiary and Vocational Education Sector in Sri Lanka*. *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*,16(4), 74-83.
- Hoffman, B. J., Bynum, B. H., Piccolo, R. F., & Sutton, A. W. (2011). *Person-Organization Value Congruence: How Transformational Leaders Influence Work Group Effectiveness*. *Academy of Management Journal*, 54(4), 779-796.
- Holtom, B. C., & O'neill, B. S. (2004). *Job Embeddedness: A Theoretical Foundation for Developing a Comprehensive Nurse Retention Plan*. *JONA: The Journal of Nursing Administration*,34(5), 216-227.
- Humphrey, A. M. (2012). *Transformational Leadership And Organizational Citizenship Behaviors: The Role of Organizational Identification*. *The Psychologist-Manager Journal*,15(4), 247-268.
- Ibraheem, S., Mohammad, S., AL-Zeaud, H., Batayneh, A. M. (2011). *The Relationship Between Transformational Leadership and Employees' Satisfaction at Jordanian Private Hospitals*. *Business and Economics Horizons*, 5(1232-2016-101155), 35-46.
- Ismail, A., & Yusuf, M. H. (2009). *The Relationship Between Transformational Leadership, Empowerment and Organizational Commitment: A Mediating Model Testing*. *Timisoara Journal of Economics* 2(2 (6)), 101-110.

- İzci, F., & Hamad Ameen, S. (2021). *Employees' perception About the Role of Effective Knowledge Management On Innovation And Organizational Performance in the Public Sector*. Premium E-Journal Of Social Science, 5(13). 182-195.
- Joo, B. K. B., Park, S. (2010). *Career Satisfaction, Organizational Commitment, and Turnover Intention: The Effects of Goal Orientation, Organizational Learning Culture And Developmental Feedback*, Leadership & Organization Development Journal,31,482-500.
- Joo, B. K. B., Yoon, H. J., & Jeung, C. W. J. (2012). *The Effects of Core Self-Evaluations and Transformational Leadership on Organizational Commitment*. Leadership & Organization Development Journal, 33 (6), 564 – 582.
- Judge, T. A., & Bono, J. E. (2000). *Five-Factor Model of Personality and Transformational Leadership*. Journal of Applied Psychology, 85(5), 751-765.
- Judge, T. A., & Piccolo, R. F. (2004). *Transformational and Transactional Leadership: A Meta-Analytic Test of Their Relative Validity*. Journal of Applied Psychology,89(5), 755-768.
- Judge, T. A., & Zapata, C. P. (2015). *The Person–Situation Debate Revisited: Effect of Situation Strength And Trait Activation on the Validity of The Big Five Personality Traits in Predicting Job Performance*. Academy of Management Journal, 58(4), 1149-1179.
- Kanwal, F., Rathore, K., Qaisar, A. (2019). *Relationship Of Benevolent Leadership and Organizational Citizenship Behavior: Interactional Effect of Perceived Organizational Support and Perceived Organizational Politics*. Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences, 13(2), 283-310.
- Kark, R., Shamir, B., & Chen, G. (2003). *The Two Faces of Transformational Leadership: Empowerment and Dependency*. The Journal of Applied Psychology,88(2), 246-255.
- Kejriwal, A., & Krishnan, V. R. (2004). *Impact of Vedic Worldview and Gunas on Transformational Leadership*.The Journal for Decision Makers, 29(1), 29-40.

- Kelloway, E. K., Barling, J., Kelley, E., Comtois, J., & Gatién, B.M. (2003). *Remote Transformational Leadership*. *Leadership & Organization development Journal*, 24 (3), 163-171.
- Khanzada, B., Naeem, S., & Butt, H. (2018). *Impact of Transformational Leadership on Job Satisfaction and Patient Safety Outcomes in Health Sector of Pakistan*. *Journal of Health Education Research & Development*, 6(2), 1-10.
- Khasawneh, S., Omari, A., Abu-Tineh, A. (2012). *The Relationship Between Transformational Leadership and Organizational Commitment: The Case for Vocational Teachers in Jordan*. *Educational Management Administration & Leadership*, 40(4), 494-508.
- Khattak, M. N., Zolin, R., & Muhammad, N. (2020). *Linking Transformational Leadership and Continuous Improvement: The Mediating Role of Trust*. *Management Research Review*, 43(8), 931-950.
- Kim, H. (2014). *Transformational Leadership, Organizational Clan Culture, Organizational Affective Commitment, and Organizational Citizenship Behavior: A Case of South Korea's Public Sector*. *Public POrganization Review*, 14(3), 397-417.
- Knight, A. P., & Eisenkraft, N. (2015). *Positive is Usually Good, Negative is Not Always Bad: The Effects of Group Affect on Social Integration and Task Performance*. *The Journal of Applied Psychology*, 100(4), 1214-1227.
- Koopmans, L., Bernaards, C. M., Hildebrandt, V. H., de Vet, H. C., & van der Beek, A. J. (2014). *Measuring Individual Work Performance: Identifying and Selecting Indicators*. *Work*, 48(2), 229-238.
- Kwan, P. (2009). *Beginning Teachers' Perceptions of School Human Resource Practices*. *Asia Pacific Journal of Education*, 29(3), 373-386.
- Liaw, Y.-J., Chi, N.-W., Chuang, A. (2010). *Examining The Mechanisms Linking Transformational Leadership, Employee Customer Orientation, and Service Performance*:

The Mediating Roles of Perceived Supervisor and Coworker Support. Journal of Business and Psychology, 25(3), 477-492.

- Limsila, K., Ogunlana, S. O. (2008). *Performance and Leadership Outcome Correlates of Leadership Styles and Subordinate Commitment.* Engineering, Construction and Architectural Management, 15 (2), 164-184.
- Linge, T. K., & Sikalieh, D. (2019). *Influence of Idealized Influence on Employee Job Performance in the Insurance Industry in Kenya.* Journal of research in Business and Social Sciences, 8(5), 266-273.
- Loon, M., Otaeye-Ebede, L., & Stewart, J. (2019). *The Paradox Of Employee Psychological Well-Being Practices: an Integrative Literature Review and New Directions for Research.* The International Journal of Human Resource Management, 30(1), 156-187.
- Lowe, K. B., & Gardner, W. L. (2000). *Ten Years of the Leadership Quarterly: Contributions and Challenges for the Future.* The Leadership Quarterly, 11(4), 459-514.
- Lu, K.-Y., Lin, P.-L., Wu, C.-M., Hsieh, Y.-L., & Chang, Y.-Y. (2002). *The Relationships Among Turnover Intentions, Professional Commitment, and Job Satisfaction of Hospital Nurses.* Journal of Professional Nursing: Official Journal of the American Association of Colleges of Nursing, 18(4), 214-219.
- Mahmoud, A. (2008). *A Study of Nurses' Job Satisfaction: The Relationship to Organizational Commitment, Perceived Organizational Support, Transactional Leadership, Transformational Leadership, And Level of Education.* European Journal of Scientific Research, 22(2), 286-295.
- Majeed, S. (2011). *The Impact of Competitive Advantage on Organizational Performance.* European Journal of Business and Management, 3(4), 191-196.
- Mangkunegara, A., & Huddin, M. (2016). *The Effect of Transformational Leadership and Job Satisfaction on*

Employee Performance. Universal Journal of Management 4(4), 189-195.

- Mekpor, B., Dartey-Baah, K. (2017). *Leadership Styles and Employees' Voluntary Work Behaviors in the Ghanaian Banking Sector*. Leadership & Organization development Journal, 38 (1), 74-88.
- Mesu, J., Sanders, K., & van Riemsdijk, M. (2015). *Transformational Leadership and Organisational Commitment in Manufacturing And Service Small to Medium-Sized Enterprises: The Moderating Effects of Directive and Participative Leadership*. Personnel Review, 44 (6), 970-990.
- Meyer, J. P., & Herscovitch, L. (2001). *Commitment in the Workplace: Toward a General Model*. Human Resource Management Review, 11(3), 299-326.
- Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., & Topolnytsky, L. J. J. o. v. b. (2002). Affective, Continuance, and Normative Commitment to the Organization: A Meta-Analysis of Antecedents, Correlates, and Consequences. 61(1), 20-52.
- Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., & Topolnytsky, L. (2002). *Affective, Continuance, and Normative Commitment to the Organization: A Meta-Analysis of Antecedents, Correlates, and Consequences*. Journal of Vocational Behavior, Journal of Vocational Behavior, 61(1), 20-52.
- Nielsen, K., Yarker, J., Randall, R., & Munir, F. (2009). *The Mediating Effects Of Team And Self-Efficacy On The Relationship Between Transformational Leadership, and Job Satisfaction and Psychological Well-Being in Healthcare Professionals: A Cross-Sectional Questionnaire Survey*. International Journal of Nursing Studies, 46(9), 1236-1244.
- Peñalver, J., Salanova, M., Martínez, I. M., & Schaufeli, W. B. (2019). *Happy-Productive Groups: How Positive Affect Links to Performance Through Social Resources*. The Journal of Positive Psychology, 14(3), 377-392.
- Peng, J., Li, D., Zhang, Z., Tian, Y., Miao, D., Xiao, W., & Zhang, J. (2016). *How Can Core Self-Evaluations Influence Job*

- Burnout? The Key Roles of Organizational Commitment and Job Satisfaction.* Journal of Health Psychology, 21(1), 50-59.
- Piccolo, R. F., & Colquitt, J. (2006). *Transformational Leadership and Job Behaviors: The Mediating Role of Core Job Characteristics.* Academy of Management Journal, 49(2), 327-340.
- Pillai, R., & Williams, E. (2004). *Transformational Leadership, Self-Efficacy, Group Cohesiveness, Commitment, and Performance.* Journal of Organizational Change Management, 17 (2), 144-159.
- Rafferty, A. E., & Griffin, M. (2004). *Dimensions of Transformational Leadership: Conceptual and Empirical Extensions.* The Leadership Quarterly, 15(3), 329-354.
- Reichheld, F. F. (2001). *Lead for Loyalty.* Harvard Business Review, 79(7), 76-84, 144.
- Sani, A., & Maharani, V. (2012). *The Impacts of Transformational Leadership and Organizational Commitment on Job Performance with The Among Lecturers of Faculty in The Islamic Maulana Malik Ibrahim Malang University: The Mediating Effects of Organizational Citizenship Behavior.* International Journal of Approximate Reasoning, 4(4), 102-106.
- Santos, A. S., Neto, M. T. R., & Verwaal, E. (2018). *Does Cultural Capital Matter For Individual Job Performance? A Large-Scale Survey of the Impact of Cultural, Social And Psychological Capital on Individual Performance in Brazil.* International Journal of Productivity and Performance Management, 67 (8), 1352-1370.
- Shahab, M. A., & Nisa, I. (2014). *The Influence of Leadership and Work Attitudes Toward Job Satisfaction and Performance of Employee.* International Journal of Managerial Studies and Research, 2(5), 69-77.
- Sharma, R., & Jyoti, J. (2006). *Job Satisfaction Among School Teachers.* IIMB Management Review, 18(4), 349-363.

- Shin, S. J., & Zhou, J. (2003). *Transformational Leadership, Conservation, and Creativity: Evidence From Korea*. *Academy of Management Journal*, 46(6), 703-714.
- Stallworth, H. (2003). *Mentoring, Organizational Commitment and Intentions to Leave Public Accounting*. *Managerial journal*, 18 (5), 405-418.
- Tajeddini, K., Mueller, S. (2012). *Corporate Entrepreneurship in Switzerland: Evidence from a Case Study of Swiss Watch Manufacturers*. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 8(3), 355-372.
- Thamrin, H. M. (2012). *The Influence of Transformational Leadership and Organizational Commitment on Job Satisfaction and Employee Performance*. *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 3(5), 566-572.
- Top, C., Abdullah, B. M. S., Faraj, A. H. M. (2020). *Transformational Leadership Impact on Employees Performance*. *Eurasian Journal of Management & Social Sciences*, 1(1), 49-59.
- Top, M., Akdere, M., & Tarcan, M. (2015). *Examining Transformational Leadership, Job Satisfaction, Organizational Commitment And Organizational Trust in Turkish Hospitals: Public Servants Versus Private Sector Employees*. *The International Journal of Human Resource Management*, 26(9), 1259-1282.
- Udin, U. (2020). *Transformational Leadership and Organizational Commitment: A Review of Literature*. *Journal of research and Opinion*, 7(2), 2623-2626.
- Vandenberghe, C., Bentein, K., & Stinglhamber, F. (2004). *Affective Commitment to the Organization, Supervisor, and Work Group: Antecedents and Outcomes*. *Journal of Vocational Behavior*, 64(1), 47-71.
- Vandenberghe, C., Bentein, K., & Stinglhamber, F. (2004). *Affective Commitment to the Organization, Supervisor, and Work Group: Antecedents and Outcomes*. *Journal of Vocational Behavior*, 64(1), 47-71.

- Vipraprastha, T., Sudja, I. N., & Yuesti, A. (2018). *The Effect of Transformational Leadership and Organizational Commitment to Employee Performance With Citizenship Organization (OCB) Behavior as Intervening Variables (At PT Sarana Arga Gemeh Amerta in Denpasar City)*. International Journal of Contemporary Research and Review, 9(2), 20503-20518.
- Walumbwa, F. O., & Lawler, J. (2003). *Building Effective Organizations: Transformational Leadership, Collectivist Orientation, Work-Related Attitudes and Withdrawal Behaviours in Three Emerging Economies*. International Journal of Human Resource Management, 14(7), 1083-1101.
- Ward, L., Grudnoff, L., Brooker, B., & Simpson, M. (2013). *Teacher Preparation to Proficiency and Beyond: Exploring the Landscape*. Asia Pacific Journal of Education, 33(1), 68-80.
- Warr, P., & Nielsen, K. (2018). *Wellbeing and Work Performance*. DEF Publishers, 1-22.
- Yammarino, F. J., Dionne, S. D., Chun, J. U., & Dansereau, F. (2005). *Leadership and Levels of Analysis: A State-of-The-Science Review*. The Leadership Quarterly, 16(6), 879-919.
- Yeo, G., Andrei, D., Hall, S. E., Tang, R. L., & Restubog, S. (2019). *We Do Not Exist in an Affective Vacuum! Cross-Level Effects of Trait Affect and Group Affective Properties on Individual Performance*. Journal of Vocational Behavior, 112, 325-343.
- Yildiz, Y. & Amin, H. H. H. (2020). *Impact of Organizational Citizenship Behaviour on Customer Satisfaction*. Eurasian Journal of Management & Social Sciences, 1(1), 17-35.
- Yilmaz, V., & Hamad Ameen, S. (2021). *The Role of Local Government in Combating the Crisis of Covid-19 Pandemic in Erbil – Iraq*. Route Educational & Social Science Journal. Vol 8, Iss 6. 78-91. Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.2978>.

- Zardasht, P., Omed, S., Taha, S. (2020). *Importance of HRM Policies on Employee Job Satisfaction*. Black Sea Journal of Management and Marketing, 1(1), 49-57.
- Zhu, W., Chew, I. K., & Spangler, W. (2005). *CEO Transformational Leadership and Organizational Outcomes: The Mediating Role of Human-Capital-Enhancing Human Resource Management*. The Leadership Quarterly, 16(1), 39-52.

A STUDY OF EMPLOYEE'S JOB SATISFACTION: THE RELATIONSHIP BETWEEN TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP ORGANIZATIONAL COMMITMENT AND WORK PERFORMANCE IN THE IRAQI PUBLIC SECTOR

Extended Summary

The researchers' belief in the significance of leadership that has a clear vision, is able to anticipate future prospects, and is able to transform this vision into a tangible reality that helps push the organization to change has increased as a result of the developments and changes that organizations today are facing. Traditional leadership is no longer able to meet these challenges and requirements. Positive in its ability to stand out and compete, particularly in light of the fact that pursuing organizational excellence has emerged as one leadership organizations can use to differentiate themselves from rivals by avoiding or lessening the impact of external risks and threats; This required the direction of transformational leadership, and this is due to the traits of this leadership that allow it to respond to the spirit to elevate the moral maturity of the followers to a high degree, increasing their eagerness and interest in survival to specific interests in global achievement, progress, and development subjectivity. To increase the followers' confidence in themselves, improve their abilities through ongoing support and guidance, and raise their morale through ongoing motivation accompanied by sincere affection towards them.

Due to the fact that each leader is unique and possesses various skills, an organization must create a talent map for specific structural positions. The purpose of the talent mapping method is to identify prospective leaders who possess the requisite skills and are compatible with the organization's culture and work environment (Eliyana, Ma'arif, & Economics, 2019:144). Because transformational leadership has a positive effect on cognitive and affective trust, managers who exhibit more transformational leadership will improve cognitive and affective trust in management among employees. Transactional leadership has a negative impact on cognitive trust, which may be owing to the suppressive effects of transformational

leadership or because employees perceive transactional leaders to deploy expedient punishment more frequently than expedient rewards (Chiang, Wang, & management, 2012:9). Due to the lack of a clear methodology linking transformational leadership practices and their impact on organizational commitment and work performance among their employees, Iraqi public sector organizations require a more in-depth formation of the relationship between transformational leadership, organizational commitment and work performance. The problem of this study is to determine the extent of interest in applying transformational leadership in Iraqi public sector institutions, what are the levels of organizational commitment among employees, and whether transformational leadership plays a role in enhancing organizational commitment and improving employee performance. The importance of this study is evident by attempting to present the treatments and organized proposals examined and directed, putting them into practice, and benefiting from them. The organizations of today for us on attracting qualified individuals, as they work on their training and the development of their capabilities, and the follow-up of modern leadership policies in dealing with them until they are real partnerships in managing their organizations. Additionally, each of the following ideas—transformational leadership, organizational commitment, and work performance—has a big impact on improving and developing an organization's performance. The purpose of the study was to identify the relationship between transformational leadership, Organizational Commitment, and work performance, determine the impact of transformational leadership on both Organizational Commitment and work performance, and determine the statistically significant differences in the impact of transformational leadership on Organizational Commitment and work performance with the variables of (Length of service and Education Level). The study was a descriptive cross-sectional design, conducted in the Iraqi public sector in different organizations in Erbil city from 10 November 2021 to 3 February 2022. The author distributed 260 questionnaires, and gave the participants enough time to respond, 250 questionnaires were received and completed properly, and 10 forms were missing, so the study's sample size was 250 participants. Data were

collected with interview techniques for employees by using the questionnaire form. SPSS version 24 software was used to enter data, analyze it, and interpret the results. All participants who desired to participate were included in the inclusion criteria, but exclusion criteria were included for those who did not respond to the questionnaire format. Ethical considerations and permission from the organization's management were taken to conduct the study. The questionnaire was used to collect data consisting of four parts, the first part related to socio-demographic characteristics comprised of 4 questions, the second part associated with transformational leadership consisted of 24 questions, the third part related to Organizational Commitment, which consisted of 9 questions, and the fourth part related to the work performance consisted 9 questions addressed to the participants through the questionnaire formats. The limitations of the study were the COVID-19 pandemic, so the author encountered difficulties in conducting field visits to collect information, and the financial crisis was the other limitation.

Eliyana et al (2019: 149) illustrated the impact of transformational leadership on organizational commitment, they mentioned that transformational leadership has a significant direct impact on organizational commitment. But not agree with their study about work performance, which revealed that when it intervenes through organizational commitment, transformational leadership cannot have a major impact on work performance, and it also cannot have a direct impact on work performance. Farahani et al (2011: 216) mentioned that transformational leadership and organizational commitment have a clear and beneficial relationship. The relationship between transformational leadership and organizational commitment is altered by emotional intelligence. Also, Bushra et al (2011: 266) discovered that employee job happiness and organizational commitment, as well as increasing earnings, are crucial to an organization's motivation and efficiency. Udin and Opinion (2020: 2625) discovered that employees who are inspired by transformational leaders are more likely to be committed to their jobs because of their enthusiasm, inspirational encouragement, individual interest, and intellectual stimulation. This is because transformational

leaders use the principle of reciprocity to make their employees more committed to their jobs. develop in this kind of environment, employees build a sense of organization identity and work well together with their boss.

The findings of the study revealed that there was a strong relationship between transformational leadership with organizational commitment and wp. on the other hand, there was an impact of transformational leadership on organizational commitment, for this, transformational leadership should be a priority for organizations, as it will help reduce employee turnover by fostering a sense of belonging in the workplace. the result indicated the positive impact of transformational leadership on work Performance among employees in Iraqi organizations. other findings of the study there are statistically significant differences for the impact of transformational leadership on organizational commitment and work performance due to the variables (Length of service, Education Level). It is suggested that Iraqi organizations should implement transformational leadership to improve organizational commitment and that employees in these organizations should attend education sessions to learn about transformational leadership, develop their own leadership skills, and raise overall work performance and teamwork morale. the present study suggested the need to emphasize the importance of transformational leadership in Iraqi public organizations because of its significant impact on boosting organizational commitment and enhancing work performance by administrative leaders.

Geliş/Received: 21/03/2023
Kabul/Accepted: 20/02/2023
Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

Uluslararası Bir Sorun Olarak Libya Krizi: Libya'daki Kırılgan Güvenlik Ortamı Üzerine İç ve Dış Etkenler Bağlamında Bir Değerlendirme

Hakan KARAASLAN*

Öz

Libya, 17 Şubat 2011'de gerçekleştirilen devrim sonrasında rejim güçleriyle muhalif direnişçiler arasında bir iç savaşa sürüklenmiştir. Kaddafi sonrası dönemde Libya ciddi istikrarsızlık dinamikleriyle şekillenen bir ortamla yüzleşmek durumunda kalmıştır. Ülkede hüküm süren iç savaş Libya'yı olası bir istikrar ve barış ortamından mahrum bırakmaktadır. Libya krizi, ulusal unsurların yanı sıra bölgesel ve küresel aktörlerin de farklı motivasyonlarla müdahil oldukları oldukça karmaşık bir uluslararası soruna dönüşmüştür. Bu çalışmanın temel amacı 2011'de gerçekleştirilen devrimden bugüne Libya krizinin gelişim sürecini, soruna etki eden iç ve dış faktörler bağlamında değerlendirmektir. Libya'nın bugünkü kırılgan güvenlik ortamını ve Libya krizinin geldiği aşamayı sadece iç ya da dış faktörler üzerinden açıklamaya çalışmanın yeterli olamayacağı varsayımından hareketle, çalışma Libya krizini şekillendiren iç ve dış faktörleri bir arada ele almak suretiyle mevcut durumu ortaya koymayı ve analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Libya, Libya Krizi, Libya İç Savaşı, Güvenlik

Libyan Crisis as an International Problem: An Assessment on the Fragile Security Environment in Libya within the Framework of Internal and External Factors

Abstract

After the revolution on February 17, 2011, Libya was dragged into a civil war between the regime forces and the opposition insurgents. In the post-Gaddafi period, Libya had to face an environment shaped by serious instability dynamics. The civil war prevailing in the country deprives Libya of a possible

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, hakankaraaslan@yyu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2257-0202.

Atıf yapmak için / To cite this article: Karaaslan, H. (2023). Uluslararası Bir Sorun Olarak Libya Krizi: Libya'daki Kırılgan Güvenlik Ortamı Üzerine İç ve Dış Etkenler Bağlamında Bir Değerlendirme. *Akademik İzdüşüm*, 8(1): 225-259.

environment of stability and peace. The Libyan crisis has turned into a very complex international problem in which regional and global actors, as well as national elements, are involved with different motivations. The main purpose of this study is to evaluate the development process of the Libyan crisis, from the revolution in 2011 to the present within the framework of internal and external factors affecting the problem. Assuming that it would not be sufficient to try to explain the current fragile security environment of Libya and the stage of the Libyan crisis through internal or external factors alone, the study aims to reveal and analyze the current situation by considering both the internal and external factors that have shaped the Libyan crisis.

Keywords: Libya, Libyan Crisis, Libyan Civil War, Security

1. GİRİŞ

Bir Kuzey Afrika ülkesi olan Libya 1951’de Birleşmiş Milletler (BM) tarafından bağımsız bir devlet olarak ilan edilmiş, 1969’da gerçekleştirilen askeri darbe ile iktidarı ele geçiren Muammer Kaddafi yaklaşık 42 yıl boyunca tek adam olarak Libya’yı yönetmiştir. 2010’un son aylarında Tunus’ta patlak veren ve ardından Orta Doğu ve Kuzey Afrika’nın diğer ülkelerine de sıçrayan (“Arap Baharı” ya da “Arap Devrimleri” olarak adlandırılan süreç) halk isyanları Libya’da da Kaddafi rejimine yönelik protesto hareketleriyle karşılık bulmuştur. Kaddafi’nin muhaliflerin ayaklanmasına şiddet yoluyla karşılık vermesi üzerine Libya’da rejim güçleriyle muhalif direnişçiler arasında iç savaş ortaya çıkmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aldığı kararlarla Libya’ya uluslararası müdahalenin önünü açmış ve ardından Libya’ya yönelik NATO operasyonu gerçekleştirilmiştir. 20 Ekim 2011’de Kaddafi’nin öldürülmesiyle Libya’da yaklaşık 42 yıl süren Kaddafi dönemi sona ermiştir. Kaddafi yönetiminin son bulması Libya’da sorunların son bulması anlamına gelmemiş ve Libya yaklaşık 12 yıldır devam eden bir istikrarsızlık ve karmaşa ortamına sürüklenmiştir. Libya krizini şekillendiren çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bu faktörler genel olarak iç ve dış etkenler şeklinde ikiye ayrılabilir. Libya krizinin bugün geldiği aşamada Libya’nın kendine özgü koşullarının yani yerel ve ulusal faktörlerin etkisi olduğuna şüphe yoktur. Bununla birlikte Libya krizi zaman içinde yerel ve ulusal unsurların ötesine geçmek suretiyle bölgesel ve uluslararası aktörlerin de farklı nedenlerle müdahil oldukları uluslararası bir sorun niteliği kazanmıştır. Bölgesel ve küresel güçler Libya üzerinden

jeopolitik bir rekabet ve nüfuz mücadelesi içine girmişlerdir. İç ve dış faktörlerin etkileşimi 2011'den bu yana Libya'da istikrarsızlık ve güvensizlik sarmalı şeklinde ifade edilebilecek süreci beslemektedir.

Belirtilen hususlar ışığında, bu çalışmanın temel amacı 2011'de gerçekleştirilen devrimden bugüne Libya krizinin gelişim sürecini, soruna etki eden iç ve dış faktörler bağlamında değerlendirmektir. Libya'nın bugünkü kırılğan güvenlik ortamını ve Libya krizinin geldiği aşamayı sadece iç ya da dış faktörler üzerinden açıklamaya çalışmanın yeterli olamayacağı varsayımından hareketle, çalışma iç ve dış faktörleri bir arada ele almak suretiyle mevcut durumu ortaya koymayı ve analiz etmeyi hedeflemektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde Libya tarihine, siyasetine, ekonomisine ve toplumsal yapısına kısaca değinilecek, ikinci bölümde ise Libya'nın jeopolitik ve jeoekonomik önemi ilgili unsurlar bağlamında ortaya konacaktır. Üçüncü bölüm 17 Şubat 2011'de gerçekleştirilen Libya devriminden bugüne Libya krizinin tarihsel gelişim sürecinin ana hatlarına odaklanmaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümü Libya krizine dış müdahale konusunu incelemek suretiyle sorunun uluslararası bir karakter kazanmasının arka planını tartışmaktadır. Beşinci bölümde Libya'da bugün hâkim olan kırılğan güvenlik ortamının ve istikrarın bir türlü sağlanamamasının iç kaynakları üzerinde durulacaktır. Çalışmanın temel bulgu ve çıktıları ise sonuç bölümünde özetlenecektir.

2. LİBYA'NIN BAĞIMSIZ BİR DEVLET OLARAK ORTAYA ÇIKMASI VE LİBYA'DA KADDAFİ DÖNEMİ (1951-2011)

Libya yaklaşık 400 yıl Osmanlı idaresi altında kaldıktan sonra 1911 tarihli Trablusgarp Savaşı'nın ardından imzalanan Uşi Antlaşması ile İtalya'nın kontrolüne geçmiştir. İki savaş arası dönemde Libya'nın İtalyanlara karşı bir bağımsızlık mücadelesi yürüttüğü görülmektedir. 1943'te İtalyanların Libya topraklarından çekilmesi üzerine, Libya'nın farklı bölgeleri Fransız ve İngiliz sömürge yönetimleri altına girmiştir. Senûsi şeyhlerinden İdris es- Senûsi'nin liderliğini yaptığı bağımsızlık

mücadelesi sonucunda Birleşmiş Milletler (BM) 1951’de Libya’nın federal bir monarşi olarak bağımsızlığını tanımış ve bu şekilde Libya “Afrika’da BM kararı ile bağımsızlığa kavuşan ilk ülke olmuştur.” Şeyh İdris es- Senûsi Libya’nın kralı olmuştur (Bölme vd., 2011: 8). Libya’da 1969’da gerçekleştirilen darbe ile subaylar yönetimi ele geçirmiş, Kral I. İdris’in yerine geçen Muammer Kaddafi 2011’de ölümüne kadar yaklaşık 42 yıl süreyle ülkeyi tek başına yönetmiştir (Ceviz, 2011: 88). Kendisi tarafından şekillendirilen “Cemahiriye” sistemi altında Kaddafi’nin 42 yıl süresince Libya siyasetinin en önemli figürü olduğu görülmektedir (Bölme vd., 2011: 9).

Kaddafi yönetimindeki Libya’da modern anlamda bir devlet mekanizması inşa edilmemiş ve güç Kaddafi’nin elinde toplanmıştır. Kaddafi’nin, ordunun bir gün kendisine karşıt bir tutum takınarak tehdit unsuru olmasından duyduğu endişe nedeniyle, Libya’da merkezi ve düzenli bir silahlı kuvvetler oluşumuna gitmekten imtina ettiği bilinmektedir (Erduramaz, 2012: 12).

Kabileler Libya’nın toplumsal yapısının en önemli ve güçlü dinamiklerden biridir. Kaddafi, siyasi otoritesini güçlü tutmak adına Libya’nın toplumsal yapısında bir hayli önemli role sahip kabileleri etkin bir şekilde kullanmıştır. Gürcan’ın (2020: 73-74) deyimiyle, Kaddafi kendisine yakın ve sadık kabile üyelerine yönetim kademelerinde ve güvenlik güçleri içinde önemli konumlar vermiş, bu durum da Libya’daki ulus-devlet inşa sürecinin önündeki en önemli engellerden biri olmuştur.”

Kaddafi’nin kendisine yönelebilecek olası tehditleri önlemek adına, siyasi partilerin ve sivil toplum örgütlerinin oluşumuna izin vermemesi, Libya’daki yaygın toplumsal örgütlenme biçimi olan kabilelerin/aşiretlerin rolünün ve öneminin artmasına neden olmuştur. Kabileler Libya toplumu için “alternatif bir siyasi örgütlenme” imkânı sağlamıştır. Libya’da toplumun büyük çoğunluğu siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda bir statü elde edebilmek için mutlaka bir aşiret yapılanması içinde yer almak zorunda kalmıştır (Erduramaz, 2012: 3-4). Prashad’a (2012: 122) göre, “Kaddafi rejiminin başarısı aşiret büyüklerinin desteğini kazanmasıydı; onlar, sadakatleri devam ettiği sürece, kendi aşiret yapılarının rejime sempati duymasını şu ya da bu şekilde sağladılar. Onlar,

Libya'da siyasal kurumların hiç bulunmaması nedeniyle, sığınma kapısıdır." Diriöz'ün (2012: 64) ifadesiyle, "Kaddafi'nin gücünün önemli bir bölümü aşiretlerden aldığı destek sayesinde pekiştirilmişti. Kaddafi'nin düşüşünde de aşiret desteğini yitirmesinin rolü vardır." Siyasi faaliyetlerden uzak bir görüntü çizen Libya halkı, devrim sonrasında iç savaşın başlamasıyla kabileler etrafında örgütlenmiştir. Kabileler arasındaki çatışma ve rekabet dinamikleri ülkede iç savaşın başlamasıyla taraflar arasındaki diyalog kanallarının kapanmasına ve Libya'da krizin ortak akıl yoluyla çözümüne ciddi bir engel teşkil etmiştir (Oduncu, 2020: 35).

Kaddafi döneminde Libya ekonomisi çok büyük ölçüde hidrokarbon kaynak ihracından elde edilen gelirlere bağlı kalmıştır. Libya ekonomisi bugün de çok büyük oranda başta Avrupa ülkelerine yapılan hidrokarbon kaynak ihracatına dayanmaktadır. Libya sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleriyle Afrika'nın en zengin enerji kaynaklarına sahip ülkesi konumundadır. Hidrokarbon ihracatından elde edilen gelir ulusal gelir ve kamu harcamaları içinde önemli bir yere sahiptir. Enerji ihracatından elde edilen gelirler Libya'yı Afrika'daki kişi başına düşen en yüksek gelire sahip ülkelerden biri yapmasına rağmen, ülkede gelir dağılımında ciddi oranda bir eşitsizlik ve adaletsizliğin olduğu gözlemlenmektedir. Arap Baharı ile birlikte ortaya çıkan halk ayaklanmalarının en önemli gerekçelerinden biri olan sosyo-ekonomik koşulların yetersizliği Libya devriminin ortaya çıkmasında da etkisini göstermiştir (Bölme vd., 2011: 15-18).

3. LİBYA'NIN JEOPOLİTİK VE JEOEKONOMİK ÖNEMİ

Libya, Akdeniz, Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Sahra altı Afrika'nın kesişim noktasında yer alan bir ülke olarak jeo-stratejik açıdan son derece önemli bir konuma sahiptir (Megerisi, 2020: 3). Gürcan'ın ifade ettiği üzere, "Libya Ortadoğu, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayan stratejik bir köprü teşkil eder." Ülkenin sahip olduğu hidrokarbon kaynak rezervlerinin miktarı ve kalitesi de Libya'yı diğer devletler nezdinde önemli kılan unsurların başında gelmektedir. Hem bölge ülkelerinin hem de küresel aktörlerin Libya'ya dair farklı ekonomik, güvenlik ve bölgesel odaklı çıkarları bulunmaktadır ve bu farklı yaklaşımlar

bugün Libya üzerinden jeopolitik bir güç mücadelesinin varlık bulmasına neden olmaktadır (Megerisi, 2020: 3).

Libya sahip olduğu jeostratejik konumuyla Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Akdeniz (Levant Bölgesi) Havzası'nın merkezinde yer alan bir ülke olmasının yanı sıra Sahra altı Afrika ve Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya göçün ana güzergâhlarından biridir (Gürcan, 2020: 76-77). Bu bağlamda Libya üzerinden göç, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti odaklı ulus-ötesi suç örgütlerinin faaliyetleri önemli bir güvenlik tehdidi oluşturmaktadır (Ünal, 2019a: 52-53). 2011'in başlarından itibaren devam eden Libya iç savaşı komşu ülkelere yayılmak suretiyle bölgesel düzeyde daha geniş ve sonuçları tahmin edilemeyecek etkilere yol açma potansiyeline sahiptir. Libya sorununun çözümsüz kalmaya devam etmesi, bölgesel güvenliğin risk altında kalmaya devam etmesi anlamına gelmektedir (Zoubir, 2020: 23). Libya krizinin olumsuz etkilerinin komşu ülkeler Tunus ve Cezayir'e sıçraması Kuzey Afrika'nın bölgesel güvenliğini bir bütün olarak tehdit eden bir tablonun ortaya çıkmasına yol açabilir (Kadioğlu, 2020).

Libya'da ortaya çıkan krizin bölgesel ve küresel aktörlerin de müdahil oldukları bir iç savaşa dönüşmesi Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın yanı sıra göç, terör ve enerji kaynakları üzerinden Akdeniz ile bağlantılı olarak Avrupa'nın güvenliğini ve istikrarını tehdit eder hale gelmiştir (Ünal, 2019a: 51). Avrupa ülkelerinin genel olarak Kuzey Afrika, özelde de Libya ile ilişkilerinin temel belirleyici dinamikleri enerji ve göç olarak ortaya çıkmıştır. Prashad'ın (2012: 141) deyimiyle Avrupa ülkelerinin Libya'dan beklentisi genellikle "daha az yasadışı göçmen ve daha fazla petrol" olmuştur. Şubat 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna savaşının Rus doğal gazına büyük ölçüde bağımlı olan Avrupa ülkelerinin enerji arz güvenliklerine olumsuz etkileri dikkate alındığında, Kuzey Afrika ülkelerinin sahip oldukları hidrokarbon kaynakların önemi Avrupa için daha da kritik bir hale gelmektedir (Ünal, 2019b: 65). Kuzey Afrika ve Geniş Akdeniz Havzası'ndaki istikrarsızlıkların Avrupa'nın enerji güvenliğini olumsuz yönde etkilemesi kuvvetle muhtemeldir.

Kaddafi sonrasında devlet otoritesinin yeterli düzeyde tesis edilemediği ülkede ortaya çıkan güç boşluğu radikal hareketler

ve terör örgütleri tarafından doldurulmaya çalışılmıştır (Kekilli, 2017: 173-174). DEAŞ ve El-Kaide gibi terör örgütleri ve bunlarla bağlantılı grupların Libya'da faaliyet alanı bulmaları, terör sorununun Kuzey Afrika ve Geniş Akdeniz Havzası'nın güvenliğini tehdit eden boyutlara ulaşmasına neden olmuştur (Ünal, 2019a: 53).

4. ARAP BAHARI, LİBYA DEVRİMİ VE KADDAFİ DÖNEMİNİN SONU

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi, 2010'da Tunus'ta başlayan protesto ve ayaklanma hareketlerinin ardından yapısal değişim ve dönüşüm süreçleri yaşamaya başlamıştır. "İsyan hareketleri, rejim değişiklikleri, otoriter yönetimlerin yeniden güç kazanmaları, devlet başarısızlıkları, vekâlet savaşları, aşırıçılık yanlısı grupların alan bulmaları ve bölgesel ve küresel güçlerin dış müdahaleleri Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki yapısal dönüşümlerin önemli dinamikleri olarak ortaya çıkmıştır" (Köse & Öztürk, 2020: 114). Arap Baharının ortaya çıkışıyla Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki bazı ülkelerde merkezi hükümet otoriteleri aşındığından bu ülkelerin sınırları üzerinde kontrol ve denetimlerini kaybettikleri, bundan dolayı da terör gruplarının artan faaliyetlerinin ve büyük göç hareketlerinin bölgesel güvenliğe yönelik tehditleri arttırdığı görülmektedir (Tekir, 2018: 33). Arap Baharı ile birlikte MENA bölgesinde ortaya çıkan isyan ve ayaklanma hareketlerinin temel gerekçeleri, daha fazla demokrasi, özgürlük ve refah talebi, otoriter yönetimlere ve siyasi baskılara muhalefet, sosyo-ekonomik koşulların yetersizliğine ve yoksulluğa bir başkaldırı şeklinde özetlenebilir (Erdurmaz, 2012: 21).

Arap Baharının etkilerinin Libya'ya da sıçramasıyla 2011'in başlarında ülkenin çeşitli yerlerinde Kaddafi yönetimine karşı protesto ve isyan hareketleri baş göstermiştir. İlk etapta ekonomik ve sosyal koşulların yetersizliği üzerinden başlayan gösteriler zaman içinde rejim karşıtı siyasi bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Rejim güçlerinin protestoculara karşı şiddetle karşılık vermesi üzerine 17 Şubat 2011'de geniş kitleler tarafından "organize edilen Öfke Günü Libya'daki rejim karşıtı ayaklanmanın dönüm noktası" olmuştur (Bölme vd., 2011: 21-22). Prashad'a göre, Libya'daki ayaklanma ve protesto

hareketlerinin arkasında yatan temel faktör olarak, “halkın gerçek demokratik isteklerinin bastırılmasına duyulan öfke başrolü oynadı” (Prashad, 2012: 105). Libya’da isyanın hedefinde otoriter ve anti-demokratik Kaddafi yönetiminin baskıcı kurumları olarak ordu ve polis güçleri bulunuyordu (Prashad, 2012: 107).

Libya’da muhalif gruplar Kaddafi karşıtı direniş hareketlerini tek bir platformda örgütlemek amacıyla 27 Şubat 2011’de Ulusal Geçiş Konseyi’ni (UGK) kurmuşlardır. UGK aynı zamanda Libya’daki muhalefetin uluslararası düzeyde temsil görevini de üstlenmiştir (Bölme vd., 2011: 22-23). UGK’nin 19 Mart 2011’de “Demokratik Bir Libya Vizyonu” başlığıyla yayınlanan Bildirgesinde yer alan başlıca hususlar şu şekilde idi: “bir anayasa, seçimler, siyasal çoğulculuk, insan hakları, ifade özgürlüğü” (Prashad, 2012: 212).

Devrimin ardından Kaddafi’nin kendisine yöneltilen uzlaş ve diyalog çağrılarına protestocu ve muhalif gruplara şiddet kullanarak cevap vermesi ülkeyi bir iç savaşa sürüklemiştir. İç savaş karşısında BM Güvenlik Konseyi “Libya’da şiddete acil olarak son verilmesi ve sivillerin korunması gerektiği yönünde” bir açıklama yapmıştır. Kaddafi’nin bu çağrılara olumlu yanıt vermemesi üzerine BM Güvenlik Konseyi tarafından 26 Şubat 2011’de “silah ambargosu, Kaddafi ve ailesinin mal varlığının dondurulması ve seyahat yasağını içeren 1970 sayılı karar kabul edilmiştir” (Bölme vd., 2011: 24). Ardından Güvenlik Konseyi’nin 17 Mart 2011’de aldığı 1973 sayılı karar gereğince Libya üzerinde uçuşa yasak bölge ilan edilmiştir. Kararda Libya’daki mevcut durumun uluslararası barış ve güvenliğe dönük ciddi bir tehdit oluşturduğu belirtilmiş olup, bölgesel veya uluslararası örgütler aracılığıyla Libya’da askeri güç kullanımının önü de açılmıştır (Erduramaz, 2012: 63). Güvenlik Konseyi aldığı kararlarla Libya’ya uluslararası müdahaleyi “koruma yükümlülüğü (Responsibility to Protect) bağlamında gerekçelendirmiştir (Erduramaz, 2012: 169). Güneş’in (2018: 278) de ifade ettiği üzere, BM Güvenlik Konseyi’nin aldığı 1970 ve 1973 sayılı kararlar “uluslararası toplumun Libya’da bir rejim değişikliğinden yana tavır aldığını” göstermiştir. BM Güvenlik Konseyi bu kararlarıyla Libya’ya uluslararası müdahalenin önünü açmıştır. Güvenlik Konseyi Libya’da

yaşananları ulusal ve bölgesel düzeylerin ötesine geçecek şekilde uluslararası güvenlik bakımından önemli bir meydan okuma olarak görmüştür. Ardından gelen NATO operasyonu ile sorun tamamıyla uluslararası bir boyut kazanmıştır (Çağırın, 2011).

27 Mart 2011'den itibaren BM Güvenlik Konseyi kapsamında Libya'ya ilişkin kararlarda yer alan hususların tümüyle NATO tarafından yerine getirileceği konusunda anlaşmaya varılmıştır ve tüm askeri operasyonlar NATO'ya devredilmiştir. Libya'daki NATO operasyonu üç nokta üzerinden yürütülmüştür: silah ambargosu, sivillerin korunması ve insani yardım, uçuşa yasak bölge uygulaması. Batılı ülkelerin Libya'daki muhaliflere sağladığı askeri destek ve NATO tarafından gerçekleştirilen hava bombardımanları Kaddafi yanlılarının mağlup edilmesinde belirleyici olmuştur (Bölme vd., 2011: 40-43).

Libya'yı 42 yıl boyunca tek başına yöneten Kaddafi 20 Ekim 2011'de memleketi Sirte'de direnişçiler tarafından yakalanarak öldürülmüştür (Duran & Kekilli, 2020: 17). Muhalif grupların Kaddafi karşısında üstünlük sağmalarının arkasında yatan temel neden Batılı ülkeler öncülüğündeki uluslararası koalisyonun muhaliflere sağladığı askeri destek ve ardından da NATO kapsamında yapılan hava bombardımanları olmuştur (Gözen, 2011). Caner ve Şengül'ün (2018: 65) ifadeleriyle, Libya'da yaklaşık 8 ay süren iç savaş sonucunda Kaddafi yönetiminin devrilmesinde muhalif grupların birleşerek birlikte hareket etmeleri önemli bir husus olarak ortaya çıksa da, rejimin devrilmesinde asıl rol Batılı devletler tarafından direnişçilere yapılan askeri destek, silah yardımı, uluslararası müdahale ve ardından gelen NATO operasyonu olmuştur. Bununla birlikte, BM Güvenlik Konseyi'nin Libya'ya ilişkin aldığı kararların ve NATO operasyonunun uygulanması noktasında, kararların içeriğine uygunluk ve uluslararası hukuka uygunluk bağlamında ciddi tartışmalar ve eleştiriler†

† Bu konu hakkında ayrıntılı analiz için bkz: Vijay Prashad, *Arap Baharı, Libya Kışı*, Çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitapevi, İstanbul, 2021; Berdal Aral, *Birleşmiş Milletler ve Arap Devrimleri*, Mesut Özcan ve M. Hüseyin Mercan (Ed.), *Arap Ayaklanmalarını Yeniden Düşünmek*, Küre Yayınları, İstanbul, 2022, ss. 233-260.

ortaya çıkmıştır. 2011 boyunca Libya krizinin çözümüne dair diplomatik kanalların sonuna kadar zorlanmadığı ve askeri yöntemlerle Kaddafi rejimine son vermenin tek yol olarak dayatıldığı noktasında görüşler mevcuttur.

Kaddafi sonrasında Libyalıların beklentisi otoriter bir yönetim anlayışından daha demokratik ve geniş temsile dayalı yeni bir döneme geçileceği yönündeydi. Bununla birlikte Mısır ve Tunus'un aksine Kaddafi'nin ardından Libya'da ne güçlü bir ordu ne de demokratik dönüşümü gerçekleştirebilecek işleyen bir devlet yapısı mevcut değildi. Libya'da muhalifler dış güçlerin askeri desteğiyle Kaddafi'yi devirmişler ancak sonrasında Libya'da barış ve istikrarı tesis edecek bir düzen kurulması konusunda uzlaşmamışlardır. Bu durum işleyen bir devlet mekanizmasının oluşturulmasının önünde ciddi bir engel teşkil etmiş ve Libya'da siyasi istikrar bir türlü sağlanamamıştır (Ayhan, 2011).

2011 Libya için ciddi güvenlik tehditleriyle dolu bir yıl olmuştur. Prashad'ın isabetle belirttiği üzere, "Libya'nın yazgısı kolay bir Arap Baharı değildi." Libya adeta çetin bir kış yaşamaya başlamıştı (Prashad, 2012: 18). Devrim sonrasında başlayan iç savaş Kaddafi sonrasında farklı boyutlar üzerinden devam etmiş, çok sayıda silah herhangi bir denetim olmaksızın çeşitli grupların eline geçmiş, ülkede siyasi istikrar ve düzgün işleyen devlet kurumları tesis edilememiştir. Bütün bu hususlar, ülkede ciddi bir otorite boşluğunun ortaya çıkmasına neden olmuş, böylesi kırılğan bir ortam da terör örgütleri ve ulus-ötesi organize suç örgütleri için faaliyetlerini rahatlıkla yürütebilecekleri bir atmosfer yaratmıştır (Eljarh, 2016: 5).

Libya'da geçiş döneminde karşı karşıya kalınan en önemli sorun başlıkları şu şekilde özetlenebilir: "devlet kurumlarının oluşumu, ekonominin yeniden inşa edilmesi, polis ve asker olmak üzere silahlı grupların tek çatı altında toplanmaları, ülke çapında yayılmış çok sayıda silah ve askeri mühimmatın toplanması, sınır güvenliğinin tesisi, ülke çapında insan hakları ihlallerinin önüne geçilmesi ve Libya'da birlik ve beraberliğin tesis edilmek suretiyle ulusal bilincin oluşturulması" (International Crisis Group, 2011: 6-7). Kaddafi sonrasında Libya için en önemli sorunlardan birinin, ulusal kurumların inşası ve yeni dönemde Libya'nın geleceğinin nasıl şekilleneceği

konusu üzerinde sağlanması gerek uzlaşısı olduğu söylenebilir. Muhafız grupların aralarında bölünmeleri ve farklı çıkar tanımlamaları Libya’da istikrarın önündeki en önemli engel olmuştur (Polat, 2020). Zoubir’in (2020: 12) ifadesiyle, ülkede güçlü ve yaygın bir etkiye sahip kabileler, farklı silahlı grupların varlığı, terör örgütlerinin faaliyetleri ve zayıf devlet kurumları, Libya’da iç savaş sonrası geçiş döneminin kolay olmayacağını açık işaretleriydi.

Libya, toplumsal ve siyasi yapıda etkin ve güçlü birer aktör olan kabilelerin son derece önemli olduğu, buna karşın ulusal bilincin ve klasik devlet kurumlarının zayıf olduğu bir Kuzey Afrika ülkesidir. Bu bağlamda Diriöz’ün de ifade ettiği gibi, devrim ve Kaddafi sonrası dönemde Libya’nın karışılacağı en ciddi sorun “aşiret sisteminin ötesine geçebilen modern bir devlet yapısı oluşturmak olmuştur” (Diriöz, 2012: 68). McQuinn’e göre, Kaddafi sonrası dönemde “Libya’da devlet aygıtının şiddet kullanma tekeli elinde bulunduran tek bir merkezi otorite veya iktidardan bahsetmek mümkün değildi ve ülkede farklı silahlı grupların güç mücadelesi söz konusu idi” (McQuinn, 2013: 717). Kaddafi sonrası dönemde muhafız grupların birbirlerinden duydukları şüphelere bağlı olarak silahlarını bırakmak istememeleri Libya’da kırılmalı bir güvenlik ortamının doğmasına zemin hazırlamıştır (International Crisis Group, 2011).

Karakaya ve Çelik’in ifadeleriyle Kaddafi sonrası dönemde Libya iç savaşı yerel güçlerin yanı sıra bölgesel ve küresel güçlerin de dâhil oldukları “uluslararasılaşan bir iç savaş halini almıştır.” Eski bir asker olan Hafter’in bazı bölge ülkelerinin desteğini alarak 2014’den itibaren Libya’da uluslararası meşruiyete sahip tek aktör olan önce Genel Ulusal Kongre sonrasında ise Ulusal Mutabakat Hükümetine karşı başlattığı saldırılar ülkede iç savaşın yeni bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Libya’daki savaşı “uluslararasılaşan bir iç savaş” şeklinde tanımlayan Karakaya ve Çelik ülkedeki mevcut durumu gayet net bir şekilde ortaya koymaktadırlar: “Libya’daki yerel güçlerin çatışması (Ulusal Mutabakat Hükümet Hükümeti, Hafter Güçleri, Aşiretler ve Terör Örgütleri), bölgesel güçlerin (Suudi Arabistan, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri, Fransa, Türkiye, İtalya) ideolojik, reel-politik, sosyo-ekonomik

ve askeri çıkarları ile küresel güçlerin (ABD ve Rusya'nın) reel-politik, askeri ve ekonomik çıkarları arasında bir orta yol, denge bulunulmaya çalışılmaktadır" (Karakaya & Çelik, 2021: 189-190).

2014'de Libya'da bundan sonraki gelişmelerde önemli bir aktör olacak eski bir asker Halife Hafter sahneye çıkmıştır. Hafter Libya'nın meşru hükümetine karşı darbe girişiminde bulunmuş ve "Libya'nın İtibarı" adıyla ülkedeki İslamcı gruplara yönelik bir operasyon başlatmıştır. Hafter güçlerinin başkent Trablus'a kadar ilerlemeleri üzerine "Libya Şafağı" adı altında bir koalisyon Hafter güçlerine karşılık vermiştir. Libya'da Haziran 2014'de seçimler gerçekleştirilmiş, "Temsilciler Meclisi" Tobruk'da toplanmış ve Hafter'e destek vermiştir. Anayasa Mahkemesi seçimlerin hukuken geçersiz olduğunu ilan etmesine rağmen bu tarihten itibaren Libya iki siyasi/askeri yapı arasında bölünmüştür: bir tarafta Trablus merkezli Genel Ulusal Kongre, diğer tarafta Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi (Güneş, 2018: 281-282).

Kaddafi döneminde orduda görev almış olan Hafter bölge ülkelerinden özellikle Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden (BAE) sağladığı yoğun askeri ve mali destekle Libya'da önemli stratejik yerleri ele geçirerek Genel Ulusal Kongre'ye meydan okumuştur (Polat, 2020). Karakaya ve Çelik'in ifadeleriyle, "Hafter, radikal İslamcı karşıtı kişiliği ve terörle mücadele konusunda ülkedeki sorunları çözmek açısından güç odaklı bir imaj çizerek, politikasını ülkeyi kaos ortamından ve yaşanan siyasi istikrarsızlıktan koruyacağı üzerine kurmuştur" (Karakaya & Çelik, 2021: 184).

BAE'nin finansal ve lojistik, Mısır'ın ise siyasi ve askeri desteği Hafter'in Libya'nın doğusunda güçlenmesine ve örgütlenmesine önemli derecede katkı sağlamıştır. Tüm bu hususlar Libya sorununun çözümü yerine krizi daha da derinleştiren faktörler olarak işlev görmektedir. Zira Hafter Libya'daki meşru hükümetin taleplerini kabul etmemekte ve soruna askeri yöntemler kullanarak çözüm bulma yoluna gitmektedir (Kekilli, 2017: 175). Hafter Libya'da krizin çözümü için BM öncülüğünde ortaya konan çabaları ve diplomatik girişimleri reddetmekte, Libya'nın tamamında yönetimi ele geçirme siyaseti izlemektedir (Megerisi, 2020: 4).

17 Aralık 2015’de Fas’ın Suheyrat şehrinde BM öncülüğünde Libya’da tüm kesimlerin katılımıyla gerçekleştirilen toplantılar sonucunda “Libya Siyasi Antlaşması” imzalanmıştır. Bu anlaşma uyarınca kurulan Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) BM tarafından Libya’nın tek meşru hükümeti/temsilcisi olarak tanınmış ve kabul edilmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2022). Antlaşmanın en önemli hedefi Libya’da taraflar arasında bir uzlaşma sağlanması suretiyle siyasi dönüşüm sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanması ve Libya’da istikrarın tesis edilmesiydi (Güneş, 2018: 282-283). Bununla birlikte Hafter ve ona bağlı güçlerin BAE, Mısır, Suudi Arabistan, Fransa ve Rusya tarafından desteklenmesi, UMH’nin ülkenin tamamında kontrolü sağlamasına ve otoritesini konsolide etmesine mani olmaktadır (Erdağ, 2020: 21-22).

Hafter 2016-2018 yılları süresince UMH’ye yönelik saldırılarını devam ettirmiş ve Libya Siyasi Antlaşması’nın uygulanmasını engellemeye çalışmıştır. Bu dönemde Hafter’in ülkenin doğusunda kontrolü ele aldığı ve Trablus’a yöneldiği görülmektedir (Duran & Kekilli, 2020: 20-21). 4 Nisan 2019’da Hafter’e bağlı Libya Ulusal Ordusu Trablus’u ele geçirmek ve oradaki meşru yönetime el koymak amacıyla bir saldırı başlatmıştır. UMH’ye bağlı askeri kuvvetler bu saldırıya karşılık vermişlerdir (Duran & Kekilli, 2020: 21). UMH Hafter karşısında dengeyi sağlayabilmek adına uluslararası destek arayışına girmiş ve aradığı destek Türkiye’den gelmiştir. Türkiye BM tarafından tanınan ve uluslararası alanda Libya’nın tek meşru temsilcisi olarak kabul edilen UMH’nin yanında yer almıştır. Bu andan itibaren Libya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin ve iş birliğinin farklı bir boyut kazanmaya başladığı söylenebilir (Duran & Kekilli, 2020: 22). Türkiye’nin UMH güçlerine verdiği destekle askeri olarak sahadaki denge tesis edilmiş, Hafter kazandığı topraklardan geri çekilmek zorunda kalmıştır (Karakaya & Çelik, 2021: 185). Hafter’in Trablus’a yönelik saldırısı karşısında Türkiye’nin UMH’ye verdiği destek, sahada askeri dengenin oluşmasını sağlamış, bölgesel ve küresel aktörleri Libya sorununa askeri bir çözüm bulunmasının zorluğuna ikna etmiştir. Bu kapsamda Libya krizine kapsamlı bir siyasi çözümün bulunabilmesi için diplomatik girişimler hızlandırılmıştır. (Duran & Kekilli, 2020: 27-28).

19 Ocak 2020'de Libya sorununa uluslararası düzeyde kapsamlı bir siyasi çözüm bulunabilmesi amacıyla "Libya için Berlin Konferansı" düzenlenmiştir. Konferansa katılan taraflar Sonuç Bildirisinde Libya'nın egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve ulusal birliğine olan güçlü taahhütlerini yinelemişler, Libya'da çatışmayı sonlandıracak, barışı tesis edecek siyasi sürecin ancak ve ancak Libyalılar tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır Bildiriye göre, Libya'daki çatışma, istikrarsızlık, dış güçlerin müdahalesi, kurumsal bölünmeler, büyük miktarda kontrolü sağlanamayan silahlar ve ekonomik sistemin çökmesi uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit oluşturmaktadır. Bu hususlar Libya'da silahlı gruplara, terör örgütlerine ve ulus-ötesi suç örgütlerine rahat bir hareket alanı sunmaktadır. Ülkenin tamamında kontrolü ve sınır güvenliğini sağlayan bir devlet otoritesinin olmaması, göç başta olmak üzere insani durumu daha da kötüleştiren etkenlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (The Berlin Conference on Libya, 2020: 1).

Konferans katılımcıları, Libya'da kapsamlı siyasi çözümünün merkezindeki aktör olarak, Libya Siyasi Antlaşması ve bu anlaşma ile oluşturulan kurumlara dayalı şekilde faaliyetlerini yürütecek BM'nin olduğunu ifade etmişlerdir. Sonuç Bildirisinde Libya'da çatışan tüm taraflara daimi ateşkesin sağlanması ve Libya'nın tamamında silahlı hareketlerin sonlandırılması hususlarında çağrıda bulunulmuştur (The Berlin Conference on Libya, 2020: 2). Sonuç Bildirisinde Libya'daki tüm ilgili taraflara, BM Libya Destek Misyonu[‡] desteğinde Libyalılara ait kapsamlı bir siyasi çözüm için diyalog sürecini devam ettirmeleri, ülkedeki geçiş sürecini sonlandıracak özgür ve adil parlamento ve Başkanlık seçimlerinin düzenlenmesi konusunda yapıcı bir iş birliği içinde olmaları yönünde çağrı ve uyarıda bulunulmuştur (The Berlin Conference on Libya, 2020: 4-5).

Libya krizinin çözümü için kapsamlı bir yol haritası sunan Konferans Sonuç Bildiri metninde üzerinde mutabık kalınan hususların hayata geçirilmesi amacıyla BM Libya Destek

[‡] BM Libya Destek Misyonu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: UNSMIL/United Nations Support Mission in Libya, Mandate, 2022 <https://unsmil.unmissions.org/mandate>, Erişim Tarihi: 19.01.2022.

Misyonu (United Nations Libya Support Mission) tarafından hazırlanan “Uygulama Belgesi” taraflarca kabul edilmiştir. Konferans sonucunda Libya krizine siyasi bir çözüm bulmak için BM liderliğinde ve uluslararası toplumun da katkılarıyla ilerleyecek kapsamlı bir diyalog süreci başlatılmış, bu bağlamda UMH ve Libya Ulusal Ordusu tarafından belirlenen asker katılımcılardan oluşan “5+5 Ortak Askeri Komisyon” kurulmuştur (Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Libya’da Berlin Konferansı’nın ardından çatışmalar durmuş ve taraflar arasında 23 Ekim 2020’de ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Libya’da 5 Şubat 2021’de Abdülhamid el Dibeybe başbakanlığında Milli Birlik Hükümeti kurulmuştur. Dibeybe hükümeti 10 Mart 2021’de Sirte’de toplanan Libya Temsilciler Meclisinden güvenoyu alarak görevine başlamıştır. Dibeybe yeni kabineyi oluştururken ülke çapında uzlaşma sağlamak amacıyla Libya’nın farklı bölgelerinden katılımlarla dengeli bir seçim yapmıştır. Tanrıverdi Yaşar’ın (2021) deyişiyle, Libya’da kurulan yeni hükümetin “geniş bir çıkarlar koalisyonunun bir ürünü ve bu anlamda, bir güç paylaşım formülünü temsil ettiği” ifade edilebilir. Ardından Libya’da seçimlerin 24 Aralık 2021 tarihinde yapılacağı ilan edilmiştir. Bununla birlikte Libya Yüksek Seçim Komisyonu 22 Aralık 2021’de 24 Aralık’ta yapılması planlanan seçimlerin yasal anlaşmazlıklar ve aday listesinde belirsizlikler olduğu gerekçeleriyle iptal edildiğini duyurmuştur (International Crisis Group, 2022: 1).

5. LİBYA KRİZİNE DIŞ MÜDAHALE: LİBYA KRİZİNİN ULUSLARARASILAŞMASI

“Libya petrol yatakları kadar Akdeniz, Afrika, Avrupa ve Arap coğrafyasını birbirine bağlayan stratejik konumuyla da uluslararası güçler için kritik bir ülkedir.” Bu minvalde Libya tarih boyunca farklı güçlerin nüfuz alanı kurma siyaseti izledikleri bir coğrafya olmuştur (Bölme vd., 2011: 32). Libya krizinin bugün geldiği aşamada, ülke içinde çatışan tarafların yanı sıra bölgesel ve küresel aktörlerin müdahil olmalarıyla sorunun uluslararası bir karakter kazanması da etkili olmuştur. Bu bağlamda Libya krizinin Libya’daki meşru hükümet, Hafter’e bağlı güçler, kabileler ve bölge devletleriyle

küresel güçlerin müdahil oldukları oldukça karmaşık ve çok aktörlü bir denkleme dönüştüğü söylenebilir (Kurt, 2020: 13-14). Dış aktörlerin farklı motivasyonlarla Libya krizine bir şekilde müdahil oldukları görülmektedir. Libya'nın geleceğine dair muhtemel belirsizliklerin tetikleyebileceği güvenlik tehditleri ve Libya'nın sunduğu jeopolitik ve ekonomik fırsatlar, diğer devletleri soruna müdahil olmaya sevk etmektedir (Köse & Öztürk, 2020: 120-121).

Libya krizine müdahil bölgesel ve küresel aktörlerin çoğunluğunun, sorunu kendi ekonomik ve siyasi çıkarlarını hayata geçirme bakımından bir fırsat olarak değerlendirdikleri konusunda yaygın bir kanı mevcuttur (Polat, 2020). Pusztai'nin (2019: 7) ifadesiyle, Libya'da her iki tarafı destekleyen bölgesel ve uluslararası aktörler bakımından asıl meselenin değerler konusunda olmaktan ziyade somut ulusal çıkarlara dayandığı söylenebilir Libya sorununa uluslararası müdahale her ne kadar insan hakları ihlallerinin ve sivil kayıpların önlenmesi noktasında gerekçelendirilirse de, özellikle Batılı devletlerin Libya'daki odak noktasının ülkenin hidrokarbon kaynaklarından pay kapma çabasıyla yakından bağlantılı olduğu söylenebilir (Bölme vd., 2011: 31).

Köse ve Öztürk, Arap Baharı ile birlikte başlayan süreçte bölgesel ve küresel aktörlerin Libya sorununa müdahil olmalarının nedenlerini inceledikleri çalışmalarında, farklı motivasyon kaynakları söz konusu olmasına rağmen bölgede yapısal değişimin neden olduğu belirsizlikten kaynaklanan güvenlik kaygılarının krize temel müdahale nedeni olduğunu iddia etmektedirler. Örneğin, Türkiye ve Katar Libya'da değişim yanlısı bir strateji takip etmektedirler. Diğer bir grup ülkenin ise bölgesel dönüşümü ve var olan düzenin riske girmesini kendi ulusal güvenliklerine ve rejimlerine yönelik önemli bir tehdit olarak algıladıkları gözlemlenmiştir. BAE ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin bölgede statükoda meydana gelen değişiklikleri ve Tunus, Libya, Mısır ve Yemen gibi ülkelerde rejimlerin yıkılmasını doğrudan kendi rejimlerine yönelik bir tehdit olarak algıladıkları gözlemlenmiştir. BAE ve Suudi Arabistan Libya'da Kaddafi sonrasındaki gelişmelere devrim karşıtı stratejilerle yanıt verme yoluna gitmişlerdir. Avrupa ülkeleri ve ABD ise Arap Baharının başlangıç aşamalarında bölgede demokratik

değişimden yana bir tutum takınırlarken, devrimler sonrasında yapılan seçimlerde İslami partilerin iktidara gelmeleri üzerine politikalarında değişikliğe gitmişler ve norm temelli bir dış politikadan ziyade her bir örneğe özel ve pragmatik yaklaşımlar geliştirmişlerdir (Köse & Öztürk, 2020: 114-116).

Libya'da düzenin, istikrarın ve güvenliğin henüz sağlanamamış olması, bölgesel ve küresel aktörlerin Libya'da çatışan tarafların yanında yer almak suretiyle giriştikleri jeopolitik mücadele ile yakından bağlantılıdır (Pusztai, 2019: 5). Libya, Akdeniz'den Sahra altı Afrika'ya uzanan jeostratejik açıdan oldukça önemli konumu, zengin ve kaliteli hidrokarbon kaynakları nedeniyle devrim sonrası dönemde bölgesel ve küresel aktörlerin müdahil oldukları bir rekabet ve güç mücadelesi alanı olmuştur. Libya'nın devrim ve Kaddafi sonrasında sahip olacağı rejime dair tartışma ve anlaşmazlıklar bölgede süregelen ideolojik rekabetin bir parçası olmuştur. Bu bağlamda kırılğan bir siyasi yapıya sahip ve dış müdahalelere açık bir ülke olarak Libya'nın, bölgesel ve küresel aktörlerin ideolojik, ekonomik ve jeopolitik rekabet saikleriyle dâhil oldukları bir kriz alanına dönüştüğü ifade edilebilir. Bölgesel dönüşüm sonucunda ortaya çıkan jeopolitik belirsizlik ortamı, bölgesel ve küresel aktörleri Libya sorununa müdahil olmaya zorlayan en önemli faktörlerden biri olmuştur. (Köse & Öztürk, 2020: 116-118).

Libya iç savaşı MENA bölgesindeki geniş çaplı sistemik dönüşümün bir parçasıdır ve bu nedenle bölgedeki aktörlerin çoğunluğu bir şekilde Libya krizine reaksiyon göstermişlerdir. Libya'da devrim sonrasında kurulacak siyasi rejim, ekonomik yapı, zengin enerji rezervleriyle ülkenin jeopolitik ve stratejik tercihlerinin ne yönde olacağı gibi hususlar Libya'nın ötesinde bölge ülkelerini hatta küresel aktörleri de yakından ilgilendirmektedir. Libya bölgede tesis edilecek yeni güç dengesinin belirlenmesinde de önemli bir konuma sahiptir. Libya'daki siyasi şekillenmenin nasıl olacağı, Doğu Akdeniz üzerinden sürdürülen jeopolitik rekabeti de etkileme potansiyeline sahiptir. Libya'daki ekonomik, ideolojik ve jeopolitik dönüşüm bölgedeki tüm aktörler nezdinde sonuçlar doğuracağından, bölge ülkelerinin birtakım motivasyonlarla

Libya sorununa müdahil oldukları görülmektedir (Köse & Öztürk, 2020: 133).

Aslan'ın (2021) ifade ettiği üzere, Batılı ülkelerin ve Rusya'nın Libya'ya ilişkin gündemlerini domine eden konu başlıkları arasında; Libya'nın enerji kaynaklarından pay alma, iç savaş sonrasında Libya'nın yeniden imarı ve yapılandırılması süreçlerinde pay sahibi olma, Libya'ya silah ticareti ve güvenlik sektörüne ilişkin reform sürecinde rol alma gibi hususlar sayılabilir. Karakaya ve Çelik ise çalışmalarında, "Libya'da yaşanan iç savaş ve kaos ortamının sebebinin sadece iç etkenlerden kaynaklanmadığı, aynı zamanda Libya ve bölge ile ilgili çıkarları olan, yerel, bölgesel ve küresel güçlerin de dahil olduğu güç mücadelesinin, iç savaş yaşanmasında etkili olduğunu" iddia etmektedirler (Karakaya & Çelik, 2021: 177).

Bölgesel ve küresel güçlerin Libya'daki iç savaşa bir şekilde müdahil olmaları, sorunun ulusal ve bölgesel bir sorun olmaktan çıkıp uluslararasılaşmasına neden olmuştur. Libya krizinin bölgesel güvenliğe yönelik ciddi bir tehdit oluşturmasının yanında Libya üzerinde dış güçlerin kendi gündemleri bağlamında ortaya çıkan jeopolitik rekabet de sorunun çok aktörlü ve karmaşık bir denkleme dönüşmesine yol açmıştır (Megerisi, 2020: 1-2).

Bölgesel ve küresel aktörler farklı motivasyonlarla Libya krizine ve iç savaşına müdahil olmaktadır. Libya krizi bölgeye müdahil olma anlamında Rusya için bir fırsat yaratmıştır (Köse & Öztürk, 2020: 132). Rusya'nın Libya sorununa müdahil olmasının başlıca nedeni, Libya'daki gelişmeleri kendi ulusal çıkarları doğrultusunda etkileyebilmektir. Rusya 2016'dan itibaren, Libya'da radikal hareketler ve terör örgütleriyle mücadele ettiğini iddia eden Hafter'e askeri destek vermektedir. Rusya'nın bu desteğinin arkasındaki temel nedenlerden biri de Libya'nın enerji kaynaklarından faydalanma isteğidir. Rusya'yı Libya sorununa müdahil olmaya iten başlıca nedenlerden bir diğeri ise Rusya'nın Akdeniz'deki nüfuz arayışıdır. NATO'nun genişlemesinden son derece rahatsız olan Rusya, Suriye'den sonra Libya sorununa da müdahil olarak kendisi için tarihsel anlamda çok önemli bir jeopolitik konum arz eden Akdeniz'de alan kazanma fırsatı bulmuştur (Zoubir, 2020: 20-21).

Gürcan'ın ifade ettiği üzere, Rusya için Libya'da olmak jeopolitik ve ekonomik çıkarlar bakımından büyük önem taşımaktadır. Her şeyden önce Rusya'nın Libya'daki varlığı ve etkisi Rusya'ya, Batılı devletler karşısında Libya üzerinden Akdeniz'de konumlanma fırsatı vermektedir. Küresel etki arayışında olan bir aktör olarak Rusya'nın Libya'ya müdahil olması, uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya evrilmesinde önemli bir etken işlevi görmektedir, denilebilir. Ayrıca Libya, coğrafi konumu itibarıyla Akdeniz üzerinden Avrupa'ya göç hareketlerinin yaşanabileceği bir ülke konumundadır. Bu durum Avrupa güvenliği bakımından ciddi bir tehdit olarak algılanmaktadır. Libya'da güçlü ve etkin bir Rusya'nın göç konusunu Avrupa'ya karşı bir koz olarak kullanması söz konusu olabilir. Son olarak, Rusya'nın Libya'daki varlığı, krizin çözümüyle birlikte hem Libya'nın yeniden inşasında alacağı rol ve ekonomik ilişkilerin sürdürülebilmesiyle hem de Libya'nın petrol kaynaklarının çıkarılması, işlenmesi ve ihracatında oynayacağı rol ile de ilişkilendirilebilir. (Gürcan, 2020: 78). Köse ve Öztürk'e göre, Rusya'nın Libya'daki varlığı, ülkede oluştuğunu düşündüğü güç boşluğunu doldurmak bakımından elde ettiği fırsatı değerlendirmek istemesiyle de doğrudan bağlantılı gözükmektedir. Rusya, Libya'daki varlığı üzerinden Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendirme imkânına sahip olmaktadır. Son olarak Libya, coğrafi konumu itibarıyla Rusya'ya Sahra altı Afrika üzerinde kuracağı etki bakımından da önemli bir fırsat sağlamaktadır (Köse & Öztürk, 2020: 132-133).

Fransa Libya'da Hafter'e güçlü siyasi, askeri ve diplomatik destek vermektedir. Hafter'in Libya'da radikal hareketlere ve terörizme karşı mücadele verdiği argümanı Fransa'nın Hafter'e sağladığı desteğin temel gerekçesini oluşturmaktadır. Fransa'nın Libya'da Hafter'e sağladığı destek üzerinden Libya'daki varlığı Sahra altı Afrika, Kuzey Afrika ve Akdeniz Havzası'nı kendi çıkarlarıyla uyumlu şekilde dizayn etme amacına hizmet etmektedir. Fransa Libya'daki varlığıyla bölgedeki eski koloni bağlantılarının devamını sağlamayı ve ekonomik çıkarlarını gözetmeyi amaçlamaktadır (Köse & Öztürk, 2020: 131-132).

Coğrafi yakınlık, tarihi ilişkiler ve hidrokarbon kaynak ticareti bakımlarından düşünüldüğünde Libya'nın en fazla önem arz ettiği ülkelerin başında İtalya gelmektedir. Afrika kaynaklı mülteci hareketlerinin Libya ve Akdeniz üzerinden bir numaralı hedefleri İtalya olmaktadır. Libya üzerinden olası bir göç hareketinin önlenmesi İtalya için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle İtalya Libya'da siyasi dönüşüm sürecinin tamamlanmasını ve istikrar sağlanmasını destekleyen ülkelerin başında gelmektedir (BBC News, 2020).

İtalya Kaddafi döneminde Libya ile en yoğun ilişkilere sahip ülkelerin başında gelmekteydi. Libya ile ticari ilişkilerin hacmi ve ekonomik yatırımlar, Libya'nın coğrafi olarak İtalya'ya yakınlığı, Libya'dan ithal edilen petrol ve doğal gaz gibi hususlar İtalya-Libya ilişkilerini farklı ve önemli kılmaktadır (Kurt, 2020: 18). İtalya için Libya, Afrika kaynaklı mülteci akınlarını durduracak tampon bir ülke olarak görülmektedir. Göç meselesi İtalya'yı Libya'nın uluslararası alandaki tek meşru temsilcisi konumunda olan UMH ile ilişkilerini iyi tutmaya sevk etmektedir (Kadıoğlu, 2020). İtalya ayrıca Libya kaynaklı terör faaliyetlerinin olumsuz etkilerinin kendisine sıçramasından da kaygı duymaktadır. İstikrara kavuşmamış bir Libya, özellikle Geniş Akdeniz Havzası'nın güvenliği ve istikrarı bakımından risk oluşturmaktadır. İtalya'nın Libya'dan önemli oranda doğal gaz ve petrol ithalatı yaptığı göz önüne alındığında, Libya'daki iç savaşın şiddetlenmesinin İtalyan ekonomisi açısından da ciddi kayıplara neden olabileceği öngörülmektedir (Köse & Öztürk, 2020: 120-121).

Libya'da Hafter'e en büyük desteği sağlayan ülkelerin başında Mısır gelmektedir. Mısır hem ülke içinde hem de komşu ülkelerde Müslüman Kardeşler ve onlarla bağlantılı siyasi parti ve grupları tehdit olarak algılamaktadır. Bu bağlamda Mısır, Libya'da radikal İslamcı olarak gördüğü grupların Mısır'a yönelik bir tehdit oluşturmasını engellemek istemektedir (BBC News, 2020). Mısır Hafter güçlerine yoğun askeri yardım sağlamaktadır (Kadıoğlu, 2020). Mısır'ın Libya'da ekonomik çıkarları da söz konusudur. Libya'da çalışan çok sayıda Mısırlı göçmen bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Libya'dan temin edilecek ucuz enerji kaynakları ve Mısır'ın Libya'daki ekonomik yatırımları da Libya'yı Mısır için önemli kılmaktadır. Hafter

güçlerinin Mısır'ın hemen batısında yani Libya'nın doğusunda kontrolü elinde tutması da Mısır'ın Hafter'e lojistik desteğini kolaylaştırmaktadır (Pusztai, 2019: 6).

Libya ile yaklaşık 1115 km. uzunluğunda bir sınır hattına sahip Mısır için, istikrarsızlık dinamiklerinin var olduğu ve güvensizlik sarmalı içinde bulunan bir Libya doğrudan bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır (Köse & Öztürk, 2020: 128). Hafter'in Libya'da radikal ve aşırıcılık yanlısı gruplarla terör örgütlerine karşı savaştığı iddiası Mısır tarafından Hafter'e sağlanan desteğin temel gerekçesini oluşturmaktadır (Kurt, 2020: 17). İslamcı gruplara karşı savaşmak suretiyle ideolojik anlamda, Mısır'ın Libya'nın enerji kaynaklarından faydalanmasına hizmet etmek suretiyle ekonomik anlamda ve sınırlarını korumak suretiyle de güvenlik anlamında Hafter, Mısır'ın istek ve beklentilerine uygun davranan bir aktördür. Hafter yönetiminde bir Libya Mısır'ın öncelikli tercihidir (Zoubir, 2020: 18).

Libya'da Hafter'e destek veren ülkelerden biri de BAE'dir. BAE Hafter'e siyasi, askeri ve finansal destek sağlamaktadır. BAE'nin Hafter'e desteği büyük ölçüde Libya devriminin etkilerini sınırlandırmak ve Libya'da devrim karşıtı otoriter bir yönetimin iş başına geçmesinden yana olan tercihiyle yakından ilgilidir. Bu kapsamda Hafter, BAE için iş birliği yapılacak elverişli bir aktör olarak görülmektedir (Kurt, 2020: 17). BAE'nin kaygısı Libya'da tesis edilecek rejim tipinin kendi otoriter yönetim anlayışına bir tehdit oluşturma olasılığından kaynaklanmaktadır. BAE'nin, MENA bölgesindeki demokrasi ve özgürlük yanlısı değişim hareketlerini kendi rejiminin varlığını tehlikeye atacak bir tehdit olarak değerlendirdiği söylenebilir (Köse & Öztürk, 2020: 127). BAE Arap dünyasında demokratik hareketlerin ve İslami grupların özellikle de Müslüman Kardeşler ve onlarla bağlantılı siyasi oluşumların yönetim kademelerinde yer almasına karşıdır. BAE bu genel politikasının bir parçası olarak Libya'da da Hafter'e güçlü askeri destek sağlamaktadır (Zoubir, 2020: 19-20).

Libya'nın komşu ülkeleri Tunus ve Cezayir, iç savaş, terör ve göç gibi Libya'daki istikrarsızlık kaynaklarının kendilerine sıçramasından endişe duymaktadır. Bu ülkeler Libya'daki iç savaşta bir taraf tutmaktan ziyade istikrarın sağlanması için

diplomatik girişimleri teşvik etmektedir (Kurt, 2020: 19). Libya'nın uluslararası alandaki tek meşru temsilcisi olan UMH ise Türkiye ve Katar tarafından desteklenmektedir.

Yeşiltaş'ın (2021: 3) belirttiği üzere bölgesel ve küresel aktörlerin dış müdahale motivasyonlarını ve niyetlerini anlamadan, Libya krizinin gelişim sürecini ve bugün itibarıyla geldiği noktayı kavrayabilmek çok mümkün değildir. Libya sorununa müdahil dış aktörlerin her birinin sahip oldukları farklı ajanda ve ulusal çıkar öncelikleri, Libya krizinin kalıcı bir çözüme ulaşmasını sağlayacak uzlaşmayı engelleme potansiyeline sahiptir. Bu durum da Libya'da bir çıkmazla karşı karşıya kalınması olasılığını kuvvetlendirmektedir (Yeşiltaş, 2021: 4). Libya krizine müdahil olan her bir aktör, soruna kendi perspektifinden ve kendi stratejik öncelikleri üzerinden bir yaklaşım geliştirmektedir (Yeşiltaş, 2021: 7).

6. LIBYA'DAKİ KIRILGAN GÜVENLİK ORTAMININ İÇ NEDENLERİ

Libya Kaddafi'nin ardından 2011'in sonları itibarıyla tam meşruiyete ve temsil gücüne sahip bir hükümetten yoksundu. Siyasi, sosyal ve coğrafi bazı bölünmelerin yanı sıra ülkenin siyasi ve toplumsal yapısında oldukça önemli role sahip kabilelerin varlığı Libya'daki durumu daha da karmaşık hale getirmişti (International Crisis Group, 2011: 6.) 2011'den itibaren Libya'da kırılğan bir yapıyla karakterize güvenlik ortamının temel dinamikleri; düzenli bir ordu ve temel devlet kurumlarının eksikliği, ülkenin tamamında kontrol sağlayabilen meşru bir siyasi otoritenin olmaması, silahlı grupların silahlarını bırakmamaları, sınır güvenliğinin tesis edilememesiyle güç ve otorite boşluğunun terör örgütleri başta olmak üzere diğer aktörler tarafından doldurulmak istenmesi şeklinde sayılabilir (International Crisis Group, 2011: 30).

2011 boyunca devam eden Libya iç savaşının tek bir mağlubu varken, Kaddafi rejimine son veren galip muhalifler oldukça parçalı bir yapı sergilemekteydiler. O günden bu yana Libya'nın karşı karşıya kaldığı başlıca geçiş dönemi sorunları; siyasi özgürlük ve daha fazla refah çağrılarına yanıt verilmesi, siyasi partilerin kurulması, adil ve özgür seçimlerin

gerçekleştirilmesi, merkezi bir devlet otoritesinin tesis edilmesi, bir anayasa hazırlanması, ordu ve polis başta olmak üzere güvenlik kurumlarının yeniden inşası veya reformu, ekonominin yeniden yapılandırılması, gelir dağılımındaki eşitsizliğe bir son verilmesi, insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması ve hepsinden de öte Libya’da ulusal birliğin sağlanması şeklinde ortaya çıkmıştır (Bölme vd., 2011: 49-51).

Perroux çalışmasında, Libya’daki kırılma güvenlik ortamının birçok nedeni olduğunu dile getirmektedir. Literatürde Libya’daki kırılma ve istikrarsız güvenlik ortamının nedenleri arasında başta NATO tarafından yapılan operasyon ve uluslararası müdahale olmak üzere farklı dış faktörler ağırlıklı olarak ileri sürülse de Perroux, Libya’daki mevcut durumun ağırlıklı olarak iç faktörlerden kaynaklandığını iddia etmektedir. Libya’da geçiş sürecinin başarısızlığının ve bu durumun da ülke üzerindeki istikrarsızlaştırıcı etkilerinin temel olarak “ülkede devlet kurumlarının ve mekanizmalarının eksikliği, ekonomik zorluklar ve sosyal uyumun yokluğu” gibi önemli iç faktörlerden kaynaklandığı görülmektedir (Perroux, 2019, 200)

Perroux’un ifadesiyle Libya’daki güvensizlik sarmalı ve açmazı büyük ölçüde iç faktörler olarak ele alınabilecek devlet inşası ve demokratik kurumların yapılandırılması noktasında ortaya çıkan meydan okumalardan kaynaklanmaktadır. Bu meydan okumalar, ortak bir ulusal kimliğin eksikliği, zayıf devlet kurumları ve devlet otoritesine ilişkin meşruiyet sorunları şeklinde kendini göstermektedir (Perroux, 2019: 200).

Libya toplumu parçalı ve bölünmüş bir yapı sergilemektedir. Libya’daki temel siyasi ve sosyal örgütlenme biçimi olan kabileler arasındaki güç mücadelesi Libya siyasetinin en temel dinamiklerinden biridir (Perroux, 2019: 211). Kırılma güvenlik ortamında Libyalılar kendilerini aile, aşiret, etnik grup gibi sosyal yapılar içinde konumlandırmak suretiyle içinde buldukları güvensizlik sarmalı ve açmazından kurtulmaya çalışmaktadırlar.

Libya toplumu sosyal uyum açısından parçalı bir yapı sergilemektedir. Ülkede dil ve din bakımlarından bir homojenlikten bahsedebilmek mümkün olsa da, Libyalıların

ideoloji, coğrafya, kültür ve kabile ile ilgili hususlar üzerinden ciddi bölünmeler içinde olduğu görülmektedir. Libya'da kabilecilik çok güçlü ve yaygındır. Buna karşın ortak bir ulusal kimlik tanımlaması ve güçlü devlet kurumlarının varlığından bahsedebilmek mümkün değildir (Perroux, 2019: 201).

Toplumun militarize olması ve aşırı silahlanma ülkedeki tarihsel güç mücadelelerini ve rekabeti tetiklemiştir. Libyalıların çeşitli dinamikler üzerinden yaşadıkları bölünme, karşılıklı güvensizlik ve şüphe ile çıkar çatışmaları Libya'da topluluklar arasında iş birliğinin ve diyalogun gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Devrim sonrasında Libyalılar adalet, refah ve güvenlik arayışlarını ait oldukları aile veya kabileler içinde elde etmeye çalışmışlardır. Tüm Libya'yı kapsayacak bir ortak ulusal kültür ve millet bilinci yerine kendi kimliklerini üyesi oldukları kabileler üzerinden tanımlamışlardır. Kaddafi rejiminin son bulmasından sonra Libya'da yeni devlet kurumlarının oluşumunda yaşanan başarısızlık, yerel çatışmalar ve ülkenin adeta iki siyasi/askeri cephe arasında bölünmesi Libya'da ulusal birliğin sağlanmasını imkânsız kılmıştır. Sonuç olarak Libya'da parçalı siyasi bir yapı ve kırılmalı bir güvenlik ortamı kök salmıştır. Kuzey Afrika'daki diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, Libya'da halkın kendisini ulus temelli bir "Libyalı" kimliğinden ziyade yerel, bölgesel ve kabile ile bağlantılı kimlikler üzerinden tanımladığı görülmektedir. Bu durum Libya'da ulusal birliğin sağlanmasının ve bir ulus devlet inşasının çok da kolay olmadığının açık göstergelerinden biridir (Perroux, 2019: 213-215).

Devrim sonrası geçiş sürecinde Libya'nın karşı karşıya kaldığı en önemli meydan okumalardan biri, tüm ülkede kontrolü sağlayan merkezi bir devlet otoritesinin kurulamaması, ulusal birliğin ve ulus devlet bilincinin sağlanamamış olmasıdır. Devrim sonrasında güçlü devlet kurumlarının ve mekanizmalarının tesis edilememesi, siyasi geçiş sürecinin başarılı şekilde yönetilememesi ve ülkenin adeta iki siyasi/askeri blok arasında bölünmüş olması, Libya'daki istikrarsızlığın ve kırılmalı güvenlik atmosferinin temel nedenleri olarak ifade edilebilir (Perroux, 2019: 218). Bugün Libya'da ülkenin tümüne hâkim tek bir merkezi devlet otoritesinden veya güvenlik politikasından söz etmek zordur (Ünal, 2019a: 51).

Aslan'a (2020: 145) göre, Libya'da devrim sonrasında bir güvenlik mimarisinin inşa edilememesinin nedenlerinden biri, Libya'daki güvenlik güçlerinin ortak bir komuta ve kontrol mekanizmasından yoksun olmasıdır. Devrim sonrası süreçte ordu ve polis gibi güvenlik kuruluşlarında kurumsallaşma sağlanamamıştır (Aslan, 2020: 145-146). Libya'da işleyen bir güvenlik yapılanmasının tesis edilememesinin ikinci önemli nedeni, devrim sonrası dönemi yönetmede ortaya çıkan idari ve siyasi irade eksikliğidir (Aslan, 2020: 148). Devlet aygıtının bizzatı zayıflığı, siyasi irade eksikliğine ve güvenlik yapısının kırılğan bir nitelik kazanmasına neden olmaktadır (Aslan, 2020: 153). Libya'daki güvensizlik sarmalının, devlet otoritesinin tam anlamıyla tesis edilememesinden kaynaklandığı söylenebilir (Aslan, 2020: 140).

Libya'da iç siyasi aktörler arasındaki farklı bakış açıları ve öncelikler de krizin çözümünü engelleyen önemli bir etken olarak işlev görmektedir (Yeşiltaş, 2021: 5). İç siyasi aktörlerin her biri farklılaşan çıkarlara, önceliklere ve stratejik hedeflere sahiptir. Bu durum Libya'daki siyasi kutuplaşmayı pekiştirmekte ve ülkedeki siyasi atmosferi olumsuz yönde etkilemektedir (Yeşiltaş, 2021: 15).

Bugün gelinen nokta itibarıyla Libya krizinin şekillenmesine etki eden çok sayıda iç ve dış faktör vardır. Bununla birlikte Libya'da kalıcı ve gerçekçi bir çözümün, asıl olarak Libyalıların istek ve taleplerini önceleyen bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir (Duran & Kekilli, 2020: 17). Bir başka ifadeyle, Libya'nın geleceğine aslen Libyalılar karar vermelidir. Libya'da düzenli işleyen güçlü devlet kuramlarının ve mekanizmalarının inşasıyla ekonomik olarak halkın taleplerine cevap verebilecek ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri giderecek reformların hayata geçirilmesi bir zorunluluktur. Duran ve Kekilli'nin belirttiği gibi, bahsedilen tüm bu hususlar somut çıktılara dönüştürüldüğünde Libya'da kalıcı siyasi istikrar ve güvenlik sağlanabilecektir (Duran & Kekilli, 2020: 31-32).

Libya krizi ulusal sınırları aşmış ve uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Libya'da siyasi çözüm ve istikrarın sağlanması ancak ve ancak bölgesel ve küresel güçlerin uzlaşmalarıyla mümkün olabilir (Kekilli, 2019). Bölünmüş bir Libya'nın önüne

geçilebilmesi, bu krize ilişkin uluslararası alanda sağlanacak bir birliği ve etkin bir iş birliğini zorunlu kılmaktadır (International Crisis Group, 2022: 1).

7. SONUÇ

Bu çalışma, 17 Şubat 2011'de gerçekleştirilen devrimden bu yana Libya krizinin tarihsel gelişim sürecini ve Libya'nın bugünkü kırılğan güvenlik ortamını, soruna etki eden iç ve dış faktörleri bir arada ele alarak ortaya koymayı ve değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu değerlendirme ve analiz, Libya'nın jeopolitik ve jeoekonomik önemi dikkate alınarak yapılmaya çalışılmıştır. 2010'un sonlarında Tunus'ta başlayan ve ardından Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın diğer ülkelerine de yayılan halk ayaklanmaları ve protestoların etkileri Libya'ya da sıçramıştır. Otoriter yönetim anlayışına ve sosyo-ekonomik koşulların yetersizliğine karşı bir isyan olarak başlayan halk hareketlerine Kaddafi rejiminin şiddet yoluyla yanıt vermesi üzerine Libya'da rejim güçleriyle muhalif direnişçiler arasında yaklaşık 8 ay süren bir iç savaş yaşanmıştır. Kaddafi 20 Ekim 2011'de yakalanarak öldürülmüş, böylece Libya'da 42 yıl devam eden tek adam rejimi son bulmuştur. Kaddafi sonrasında Libya bir geçiş süreci yaşamaya başlamıştır.

Libya'da 2014'de eski bir asker olan Halife Hafter ülkenin doğusunda kontrolü sağlamış ve batıya yönelmiştir. 2014 seçimleri sonrasında Tobruk merkezli toplanan Temsilciler Meclisi Hafter'e destek vermekte, Hafter de kendisini Libya Ulusal Ordusunun komutanı olarak lanse etmektedir. Hafter'e askeri, mali ve diplomatik destek veren ülkelerin başında Mısır, BAE, Suudi Arabistan, Rusya ve Fransa gelmektedir. Hafter BM tarafından Libya'da sürdürülen çözüm girişimlerini reddetmektedir. Libya'da 2014'den bu yana devam eden iç savaşın tarafları; ülkenin yasal ve meşru temsilcisi olan Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti (5 Şubat 2021'den itibaren Milli Birlik Hükümeti) ile Tobruk Merkezli Hafter'e bağlı güçlerdir. Ülkenin güney çöl kısımları ise kabilelerin kontrolü altındadır.

Libya'da Kaddafi yönetiminin son bulması tüm sorunların çözülmesi anlamına gelmemiş, Kaddafi sonrası dönemde Libya

ciddi istikrarsızlık dinamikleriyle şekillenen bir ortamla yüzleşmek durumunda kalmıştır. Devrim sonrasında Libya'daki siyasi güçlerin ülkenin tamamında kontrolü sağlayan bir merkezi otorite tesis edememiş olmaları ve ülkenin siyasi/askeri iki yapı arasında bölünmesi, ülkede geçiş sürecinin başarılı bir şekilde sonlandırılmasına engel olmaktadır. Libya'da devlet otoritesinin çökmesi, terör örgütlerinin faaliyetlerini yoğunlaştırması, silahlı grupların siyasi otorite olma çabaları ve ülke sınırlarının geçirgen hale gelmesi gibi hususlar Libya'da güvenlik ve istikrarın tesis edilememesinin en temel nedenleri şeklinde özetlenebilir. Ülkede hüküm süren iç savaş ve çatışma ortamı Libya'yı olası bir istikrar ve barış sürecinden mahrum bırakmaktadır.

Libya, 17 Şubat 2011'de gerçekleştirilen devrimden bu yana, "karmaşa, istikrarsızlık, güç mücadelesi ve uluslararası aktörlerin müdahalesi ile şekillenen siyasi belirsizlik ve kırılgan bir güvenlik ortamı ile karşı karşıyadır" (Yeşiltaş, 2021: 3). Bugün Libya üzerinde bölgesel ve küresel aktörlerin müdahil oldukları geniş çaplı bir jeopolitik mücadele hüküm sürmektedir. Doğu Akdeniz Havzası'nın enerji kaynakları üzerinden devam eden nüfuz mücadelesi, son yıllarda bölge ve dünya siyasetinde Libya'yı önemi artan bir ülke haline getirmiştir. Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Geniş Akdeniz Havzası'nın güvenliği ve istikrarı bakımından önemli etkilere sahip olan Libya krizi, yerel ve ulusal unsurların yanı sıra bölgesel ve küresel aktörlerin de farklı motivasyonlarla müdahil oldukları oldukça karmaşık bir uluslararası soruna dönüşmüştür. Libya'nın bölünmüş, zayıf ve kırılgan siyasi yapısı ve güvenlik ortamı dış güçlerin müdahalesini kolaylaştırmaktadır. Libya sorununa müdahil bölgesel ve küresel aktörlerin politikaları ve stratejileri ülke içindeki yerel ve ulusal dinamikleri etkilemekte, tersinden bakıldığında da iç siyasi gelişmelerin de dış güçlerin yaklaşımlarını etkilediği görülmektedir.

Libya'da siyasi geçiş sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanabilmesi için gerçekleştirilmesi gereken konu başlıkları şu şekilde özetlenebilir: adil ve özgür seçimlerin yapılması, sivil ve demokratik bir anayasanın hazırlanması ve halkoyuna sunulması, güvenlik sektörü reformunun hayat

geçirilmesi, ülkenin bütününde devlet otoritesinin kurulması ve düzgün işleyen devlet kurumlarının tesis edilmesi, toplumsal uzlaşının sağlanması, düzenli bir ordu ve polis gücünün oluşturulması, ekonomik refahın ve bireysel özgürlüklerin teminat altına alındığı bir sistemin kurulması, demokratik ve daha geniş temsile dayalı bir yönetim oluşturulması ve ülkenin tamamında düzen, istikrar ve güvenliğin sağlanması.

Sonuç olarak, Libya krizinin 2011'den bu yana hem yerel ve ulusal unsurları içeren Libya'nın kendine has koşulları ve tarihsel tecrübeleri tarafından hem de bölgesel ve küresel aktörlerin Libya üzerinden giriştikleri jeopolitik mücadele üzerinden şekillendiği ifade edilebilir. Libya krizinin çözümünün, Libya'nın egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve ulusal birliğine saygı çerçevesinde, Libya'nın geleceğine aslen Libyalıların karar vereceği bir uzlaşıyla sağlanması önemlidir. Libya'nın geleceğinin büyük ölçüde ulusal dinamiklerle bölgesel ve küresel aktörlerin Libya'ya yönelik politikalarının bir birleşimi ve karşılıklı etkileşimiyle şekilleneceği öngörülebilir. Libya'da en çok ihtiyaç duyulan husus, askeri yöntemleri önlemek yerine kalıcı ateşkesin sağlanması ve siyasi/diplomatik diyalog kanallarının sonuna kadar işletilmesidir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.*

Destek ve Teşekkür: *Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.*

Katkı Oranı Beyanı: *Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.*

Çatışma Beyanı: *Araştırmada herhangi bir çıkar çatışma bulunmamaktadır.*

KAYNAKÇA

- Aral, B. (2022). Birleşmiş Milletler ve Arap Devrimleri. *Arap Ayaklanmalarını Yeniden Düşünmek*. (ss.233-260). (Ed. M. Özcan ve M. H. Mercan). İstanbul: Küre Yayınları.
- Aslan, M. (2020). Hybrid Political Order in Libya: State, Non-State, and Armed Actors. *Insight Turkey*, 22 (4), 139-156.
- Aslan, M. (2021). Libya Cephesinde Değişiklik Var mı?. Erişim tarihi:15.06.2022 SETA: <https://www.setav.org/libya-cephesinde-degisiklik-var-mi/> ?
- Ayhan, V. (2011). Libya'da Kaddafi Sonrası Dönem. Erişim tarihi:19.01.2022.ORSAM:<https://www.orsam.org.tr/tr/libya-da-kaddafi-sonrasi-donem/>
- BBC News. (2020). Libya'daki En Önemli Siyasi Aktörler Hangi Ülkeler Ve Kim, Ne İstiyor?. Erişim tarihi:17.03.2022 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya50976809a>
- Bölme, S. M., Ulutaş, U., Özhan, T., Küçükkeleş, M. (2011). *İsyan, Müdahale ve Sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancıları*. (Rapor No.5) SETA.
- Caner, C. & Şengül, B. (2018). Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 45-70.
- Ceviz, N. (2011). Libya Tarihine Kısa Bir Bakış. *Ortadoğu Analiz*, 3(27), 80-90.
- Çağırın, M. E. (2011). Güvenlik Konseyi'nin Libya'ya Askeri Müdahale Kararı. Erişim tarihi:19.01.2022 ORSAM: <https://www.orsam.org.tr/tr/guvenlik-konseyi-nin-libya-askeri-mudahale-karari/>
- Diriöz, A. O. (2012). Libya'daki Politik Dönüşümün Sorunları ve Fırsatları. *Ortadoğu Analiz*, 4(38), 63-70.
- Duran B. & ve Kekilli, E. (2020). Türkiye'nin Libya İnisiyatifi ve Değişen Dengeler. *Libya Krizi Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Politikaları*. (ss.15-32). (Ed. B. Duran ve M. Ataman). İstanbul: SETA.

- Eljarh, M. (2016). Security Challenges and Issues in the Sahelo-Saharan Region. *Dialogues Securitaires Dans L'espace Sahelo-Saharien*.
- Erdağ, R. (2020). Libya'nın İnşasında Türkiye'nin Siyasi ve Askeri Desteği. *Ortadoğu Analiz*, 11(94), 20-23.
- Erdurmaz, S. (2012). *Libya Arap Baharının Solan Yüzü*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gözen, R. (2011). Yeni Bir Uluslararası Olgı: Libya Örneği. ErişimTarihi:19.01.2022ORSAM:<https://www.orsam.org.tr/tr/yeni-bir-uluslararasi-olgu-libya-ornegi/>
- Güneş, B. (2018). Libya İç Savaşı ve Kriz Yönetimi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(2), 263-291.
- Gürcan, E. C. (2020). Arap Baharı Sonrası Uluslararası Güvenlik: Suriye ve Libya Çatışmalarının Yurtiçi ve Uluslararası Kaynakları (2011-2020). *BRIQ*, 1 (2), 2020, 67-83.
- International Crisis Group (2011). Holding Libya Together: Security Challenges After Qadhafi, Middle East/North Africa Report N.115-14. Erişim Tarihi: 20.05.2022 <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/115-holding-libya-together-security-challenges-after-qadhafi.pdf>
- International Crisis Group (2022). International Unity is Needed to Prevent a Divided Libya, Statement. Erişim Tarihi: 20.05.2022 <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/libya/international-unity-needed-prevent-divided-libya>
- Kadıoğlu, A. (2020). Berlin Konferansı'na Giderken Libya'daki savaşı anlama rehberi. Erişim Tarihi:17.03.2022 Birgün: <https://www.birgun.net/haber/berlin-konferansi-na-giderken-libya-daki-savasi-anlama-rehberi-284595>
- Karakaya, İ. & ve Çelik, M. T. (2021). Ortadoğu'da Arap Baharı Süreci ve Libya İç Savaşı. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 6(1), 175-192.
- Kekilli, E. (2017). Anatomy of the Libyan Crisis. *Insight Turkey*, 19(3), 159-179.

- Kekilli, E. (2019) Libya Krizinde BM'nin Rolü ve Krizin Geleceği. Erişim Tarihi: 20.05.2022 SETA: <https://www.setav.org/libya-krizinde-bmnin-rolu-ve-krizin-gelecegi/>
- Kekilli, E. (2020). Berlin Konferansı ve Libya Krizinin Geleceği. *Libya Krizi Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Politikaları*. (Ed. B. Duran ve M. Ataman). İstanbul: SETA.
- Köse, T. & Öztürk, B. (2020). A Sea Change in the MENA Region: External Interventions in Libya. *Insight Turkey*, 22(4), 113-138.
- Kurt, V. (2020). *27 Kasım Anlaşmasından Berlin Konferansı'na Libya'da Yeni Denklem*. (Sayı 306) SETA Analiz.
- McQuinn, B. (2013). Assessing (In) security after the Arab Spring: The Case of Libya. Symposium, PS, 716-720.
- Megerisi, T. (2020). Geostrategic Dimensions of Libya's Civil War. Africa Security Brief A Publication of the Africa Center for Strategic Studies No. 37, Erişim Tarihi:15.06.2022<https://africacenter.org/publication/geostrategic-dimensions-libya-civil-war/>
- Oduncu, R. (2020). Libya'da Güç Unsuru Olarak Kabileler. *Ortadoğu Analiz*, 11(94), 32-35.
- Perroux, J. R. (2019). The Deep Roots of Libya's Security Fragmentation. *Middle Eastern Studies*, 55(2), 200-224.
- Polat, F. (2020). After a decade of turmoil, is peace within reach in Libya?, Erişim Tarihi: 20.05.2022 Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-after-a-decade-of-turmoil-is-peace-within-reach-in-libya/2148932>
- Prashad, V. (2021). *Arap Baharı, Libya Kışı*. Çev. Şükrü Alpagut, İstanbul: Yordam Kitapevi.
- Pusztai, W. (2019). Libya's Conflict. European Union Institute for Security Studies Brief/12, Erişim Tarihi:15.06.2022 <https://www.jstor.org/stable/resrep21119>

- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2022). Libya'nın Siyasi Görünümü. Erişim Tarihi:15.06.2022 <https://www.mfa.gov.tr/libya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>
- Tanrıverdi Yaşar, N. (2021). Libya'da yeni dinamikler neler ve Türkiye için ne anlama geliyor?. Erişim Tarihi:15.06.2022 <https://fikirturu.com/jeo-strateji/libyada-yeni-dinamikler-neler-ve-turkiye-icin-ne-anlama-geliyor/>
- Tekir, G. (2018). Kaddafi Sonrası Libya'nın Güvenlik Değerlendirmesi. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 32-44.
- The Berlin Conference on Libya Conference Conclusions, Press- und Informationsamt der Bundesregierung Nummer 31/2019. (2020). Erişim Tarihi: 15.06.2022 <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/974430/1713866/90dd3e8af248e6a3167e04c957547a97/2020-01-19-berlin-conference-on-libya-data.pdf?download=1>
- UNSMIL/United Nations Support Mission in Libya (2022). Mandate.ErişimTarihi:19.01.2022<https://unsmil.unmissions.org/mandatea> adresinden alındı.
- Ünal, G. (2019a). Bir Kuzey Afrika ve Akdeniz Güvenliği Sorunu Olarak Libya. *Ortadoğu Analiz*, 10(85), 50-53.
- Ünal, G. (2019b). İç Savaştan Vekil Savaşlarına Libya Krizi. *Ortadoğu Analiz*, 10(88), 64-67.
- Yeşiltaş, M. (2021). The Future of the Libyan Quagmire: Challenges and Prospects. *SAM Papers*, No.21.
- Zoubir, Y. H. (2020). The Protracted Civil War in Libya: The Role of Outside Powers. *Insight Turkey*, 22(4), 11-27.

LIBYAN CRISIS AS AN INTERNATIONAL PROBLEM: AN ASSESSMENT ON THE FRAGILE SECURITY ENVIRONMENT IN LIBYA WITHIN THE FRAMEWORK OF INTERNAL AND EXTERNAL FACTORS

Extended Summary

Being located on the transition route from Sub-Saharan Africa to Europe via the Mediterranean, and having rich hydrocarbon resources and a long coastline in the Mediterranean, Libya is an extremely important North African country geopolitically and geostrategically. Libya was declared an independent country by the United Nations in 1951. The rule of Muammar Gaddafi, who took over the administration in Libya with the coup in 1969, lasted for 42 years. The effects of the popular uprisings and protests that started in Tunisia at the end of 2010 and then spread to other countries in the Middle East and North Africa also spread to Libya. Gaddafi's regime responded violently to the popular movements that started as a rebellion against the authoritarian ruling approach and the inadequacy of the socio-economic conditions in Libya. Then, there was a civil war that lasted for about eight months between the regime forces and the opposition insurgents in Libya. The UN Security Council brought sanctions against Libya with its 1970 and 1973 resolutions. Upon Gaddafi's response to the international community's calls for dialogue and reconciliation by increasing violence, and the increasing civilian casualties and intense human rights violations in Libya, a military intervention decision was taken within the framework of the "Responsibility to Protect" principle. The military operation initiated under the leadership of the UN was transferred to NATO. Gaddafi was captured and killed on 20 October 2011, thus ending the 42-year one-man regime in Libya. International intervention and NATO operation played a critical role in defeating Gaddafi's forces in Libya. After Gaddafi, Libya started to experience a transition period.

In 2014, Khalifa Haftar, a former soldier in Libya, gained control in the east of the country and turned to the west. After the 2014 elections, the Tobruk-based House of Representatives supports

Haftar, and Haftar presents himself as the commander of the Libyan National Army. Egypt, UAE, Saudi Arabia, Russia and France are the leading countries that provide military, financial and diplomatic support to Haftar.

Diplomatic efforts to end the Libyan crisis are carried out under the leadership of the UN. The Government of National Accord (GNA), established under the Libyan Political Agreement signed in 2015, has been recognized by the UN as the sole legitimate representative of Libya. Haftar launched a military operation against the GNA in April 2019 to seize Tripoli. Haftar's attacks were repelled by the military support provided by Türkiye to the GNA and Haftar was forced to withdraw. Diplomatic attempts to find a solution to the Libyan crisis gained momentum and the Berlin Conference for Libya was convened on January 19, 2020. The Berlin Conference determined a roadmap for the solution of the Libyan crisis. The parties of the Libyan civil war since 2014: the only legal representative of the country is the Tripoli-based GNA and the Tobruk-based forces affiliated with Haftar. The southern desert parts of the country are under the control of the tribes.

The end of the Gaddafi administration in Libya did not mean that all problems were eliminated. In the post-Gaddafi period, Libya had to face an environment shaped by serious instability and uncertainty dynamics. A political order and stability could not be established in Libya after Gaddafi. Libya has faced a spiral of insecurity and civil war with the involvement of regional and global actors. The fact that the political forces in Libya could not establish a central authority that provides control over the whole country after the revolution and the country's division between two political/military structures prevents the successful ending of the political transition process. The prevailing civil war and conflict atmosphere in the country deprives Libya of a possible stability and peace process.

The collapse of the state authority in Libya, the intensification of the activities of terrorist organizations, the struggle for influence of armed groups and the inadequacy of border security are the main reasons for the lack of security and stability in Libya. The Libyan problem has become even more

complex since 2014 with the impact of internal and geopolitical factors.

Today, a large-scale geopolitical struggle prevails over Libya in which regional and global actors are involved. The ongoing struggle for influence over the energy resources of the Eastern Mediterranean Basin has made Libya an increasingly important country in regional and world politics in recent years. The Libyan crisis, which has important effects on the security and stability of the Middle East, North Africa and the Wider Mediterranean Basin, has turned into a very complex international problem in which regional and global actors as well as national elements are involved with different motivations.

Geliş/Received: 21/02/2023
Kabul/Accepted: 21/03/2023
Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

Nasyonalizm Üzerine Bir Analiz (Ana Unsur ve Diyalektik Bağlamında)

Abdullah EROL*

Öz

Batı'da Orta Çağ Hıristiyan dünyasında siyasal toplumun meşruiyeti, ağırlıklı olarak Katolik Kilisesinin öğretilerine dayanmaktaydı. Rönesans ve Reform sonrasında Aydınlanma düşünürleri, siyasal toplumun meşruiyetini teolojik izahlara dayandırmamak hususunda kesin kararlılık gösterdi. Bu kararlılık, Orta Çağ Hıristiyan öğretisinin devlet geleneğinden önemli bir kopuşu gösteriyordu. Bu kopuş aynı zamanda siyasal toplumun kuruluşunda meşruiyetin ne olacağı ve devletin ontolojik açıdan sorgulanması tartışmasına dönüştü. Fransa Devrimi ile siyasal toplumun meşruiyeti ana unsur olarak *natio* /doğuştan gelen şeye dayandırıldı. Fransa'da kabul edilen ana unsur diğer unsurlarla ittifak ederek evrime uğradı ve en popüler devlet modeli olan nasyonalist model oluştu. Bu çalışmada teorik ve pratik açıdan nasyonalizm ele alınarak, ana unsurun elastiki yapısının getirdiği zengin diyalektiğe dikkat çekildi. Böylece nasyonalizmin, meta ya da üst bir kavram olarak da oluşturabileceği sorunlar, çalışmanın temel problematiği olarak ele alınıp değerlendirilmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Nasyonalizm, Aydınlanma, Ana unsur, Siyasal Toplum.

An Analysis on Nationalism (In the Context of Natio and Dialectic)

Abstract

In the West, the legitimacy of political society in the medieval Christian world was predominantly based on the teachings of the Catholic Church. After the Renaissance and the Reformation, Enlightenment thinkers were determined not to base the legitimacy of political society on theological explanations. This determination marked a significant departure from the state tradition of medieval Christian teaching. At the same time, this rupture turned into a discussion of what legitimacy would be in the establishment of a political society and the ontological questioning of the state. With the French

* Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, aerolh30@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8882-5853

Atıf yapmak için / To cite this article: Erol, A. (2023). Nasyonalizm Üzerine Bir Analiz (Ana Unsur ve Diyalektik Bağlamında). *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 8(1): 260-279.

Revolution, the legitimacy of political society was based on “natio” as the main element. The main element accepted in France evolved in alliance with other elements and the nationalist model, the most popular state model, was formed. In this study, nationalism was discussed in terms of theory and practice, and attention was drawn to the rich dialectic brought by the elastic structure of the main element. Thus, the problems that nationalism can create as a commodity or a meta-concept were handled as the main problematic of the study and tried to be evaluated.

Keywords: Nationalism, Enlightenment, Natio, Political Society.

1. GİRİŞ

Günümüz devlet modellerinin neredeyse tamamı Aydınlanma sonrası düşünsel ve pratik gelişmelerin sonunda epistemolojik ve ontolojik arayışlardan etkilenecek ortaya çıktı (Rasmussen, 2014: 39). Modern devlet olarak nasyonalist, federalist, fundamentalist gibi çeşitlilik arz eden bu modellerin ilki ve en tesirlisi nasyonal devlet oldu. Nasyonal devlet pratiği önce 1648 Vestfalya Antlaşması, sonrasında da 1776 Amerikan Devrimi ve 1789 Fransız Devrimi ile birlikte en yaygın toplum siyasallaşması modeli oldu (Treasure, 2003: 168). Kavram hem diğer ideolojilerle hem de kendi içinde kullanılabilir bir esnekliğe sahip oldu. Nasyonal devlet modeli diğer ideolojilerle önemli bir entegrasyon yaşadı. Liberal, Sosyalist gibi birçok nasyonal devlet modeli oluştu. Kavramın gelişmeye müsait olması mikro ve makro ölçekte türevler oluşturmasına imkân sağladı. Türkçe'ye milliyetçilik ve daha sonra da ulusçuluk olarak geçen nasyonalizm, Batı'daki deneyimleri ile yetinmeyerek dünyanın çeşitli coğrafyalarında meydana gelen uygulamaları da bünyesinde topladı.

Toplumların birlikteliklerini değerli kılan ya da zorunlu kılan birçok faktör olabilir. Bu faktörlerden en ağır/etkili olanı ya da olanları ana unsur olarak ortaya çıkar. Toplumun kolektif kimliğinin şekillenmesinde en etkili olan unsur ya da unsurlar ana unsur görevini yüklenir. Ana unsur dışında toplumun kolektif bilincini inşa eden birçok faktör olabilir. Modern öncesi toplumlarda toplumların siyasallaşma süreçlerinde toplum dinamikleri önemli rol oynamıştır. Devletin varlığını, iktidarın meşruiyetini sağlayacak birçok faktörden en etkilisi ya da etkilileri devletin yapılanmasında yer almıştır. Devletin hangi esas üzerinde teşkilatlanacağı koşulların getirdiği kendiliğinden bir durum olabileceği gibi bir zorunluk sonucu da olabilir.

Modern devletlerde ana unsur doğal seleksiyon sonucu değil daha çok mühendislik sonrası da ortaya çıkmıştır. Orta Çağ Avrupa Hıristiyan dünyasında ise siyasal toplumun meşruiyetine ilişkin arayışlar toplumsal dinamiklerin Katolik öğretisi anlayışına yakınlığı ile şekillendi. Toplumsal dinamiklerin yapısı “yukarıdan aşağıya” ya da “aşağıdan yukarıya” değil “yatay” /doğal mecrada oluştu. Modern devletlerin teşekkülünde ise ana unsurun liberal toplumlarda “aşağıdan yukarıya”, sosyalist toplumlarda ise “yukarıdan aşağıya” teşekkül etti. Bu nedenle hem birey hem de kolektif kimliğin oluşmasında “ideolojik aygıtlara” ihtiyaç duyuldu (Althusser, 2002: 33-34). Toplumların birden fazla müşterek yönlerine karşın “ikna edilmiş” veya “zorunlu kılınmış” ana unsur ideolojik aygıtlar vasıtasıyla aidiyete büründü. Aidiyetin şekillenmesinde birçok ortak payda yer alır. Toplumların belli bir coğrafyada yaşamaları, benzer tarihi deneyimleri paylaşmaları, “ırkdaş” olmaları, özdeş etnik gruba mensup olmaları, aynı dine mensup olmaları, ortak ideolojiye sahip olmaları, paydaş kültürel mirası, aynı menfaatlere sahip olmaları gibi birçok ortak, aynı ya da benzer fenomen üzerinde birliktelik geliştirebilir. Bu benzerlikler açısından dünyanın farklı yerlerindeki topluluklar da birbirine yakınlık tesis edebilir. Bütün bu yakın ve benzer özellikler toplumlarda aidiyeti geliştirmek için önemli birer araçtır. Fertlerin aidiyet arzusu sosyal temas ile belirir. Sosyal temas ile oluşan uyumlu ilişki, birliktelik bir memnuniyet oluşturur. Fertlerin özelliklerine göre aidiyet hissinin yoğunluğu artar ya da azalır. Genelde modern devlet modüllerinde özelde nasyonal devletlerde simge, sembol, mit, eğitim gibi birçok araç üzerinden aidiyet duygusu tanzim edilmeye çalışır (Marin ve Ruiz, 2013: 660). Toplumların siyasallaşmasında ve aidiyet kazanma sürecinde en etkili bir ya da birkaç özellik ana unsur şeklinde belirebilir. Ana unsurların nasıl belirmediği önemlidir. Ana unsurların ortaya çıkması klasik toplumlarda olduğu gibi çoğu kez kendiliğinden ya da modern toplumlarda olduğu gibi bir mühendislik ürünü olarak ortaya çıkabilir. Modern devletlerin oluşumuna ana unsur teşekkülü daha çok sistematik ve mühendislik içermektedir. Modern devletlerdeki modeli daha çok toplumun siyasallaşma sürecinde ideolojik aygıtların kullanılarak uyumlaştırıcı/yurttaş olma/vatandaş olma gibi bir

süreci içerir (Güngör, 2017: 442). Herhangi bir toplum için hangi özelliğin ya da özelliklerin ana unsur olabileceği mühimdir. Ana unsurun varlığı “klasik” toplumlarda spontane ve toplumsal dinamiklerin olağan akışı içinde teşekkül ederken modern devletlerde ise çoğunlukla “aydın” kesimin ihtiyari olarak ortaya koyduğu tercih veya tercihlerle sınırlı kalabilir. Modern devletin ilk modellerinden biri olan nasyonal devlet modelinde ana unsur önce katı bir *natio*, sonrasında koşulların zorlaması ile elastiki bir mahiyete dönüştü. Zamanla *natio* kavramı anlam kaymasına uğrayarak devletin kurulmasındaki “ana unsur” olarak görülmeye başlandı. Böylece modern devletlerin karakteristik yapısı gereği, toplumun siyasallaşması “yukarıdan aşağıya” bazen de “aşağıdan yukarıya” teşekkül etti. Toplumun siyasallaşmasında ana unsura meşruiyet kazandırma; modern devletin eğitim, sosyalizasyon, bireyselleştirme gibi araçlar kullanması ile gerçekleşti (Schmidt, 2005: 1013).

Bu bağlamda toplumların siyasallaşmasında, zamanla ana unsuru değişebilen esnek yapısıyla, nasyonalizm hem pratik hem de teorik zeminde farklı modeller türetti. Böylece nasyonalizmin ortaya çıktığı Batı dünyasında ana unsur ya da unsurlar daha da çeşitlendi. Nitekim ilk ortaya çıktığında *natio* ırk ağırlıklı iken gittikçe etnik yapı, kültür, din, tarih birlikteliği gibi birçok unsuru da içine aldı.

Bu çalışmada nasyonalist düşüncenin süreç içinde birçok diyalektiğin gelişmesine nasıl imkân sağladığı, toplumun siyasallaşmasında ana unsurun değişmesinde zamanla nasıl esneklik kazandığı ve günümüzdeki teorik-pratik karşılıklarının nasıl tartışıldığı ele alındı. Böylece nasyonalist düşüncenin üst bir kavram olarak durumu, çalışmanın temel problematiği olarak ele alınıp değerlendirilmeye çalışıldı.

2. KAVRAM OLARAK NASYONALİZM

Nasyonalizm, Orta Çağ Batı Hıristiyan dünyasının deneyimlerine endekslilik olarak teşekkül etti. Batı toplumundaki siyasal yaşam; deneyimler, teorik ve pratik zeminde yapılan tartışmalar nasyonalizm ideolojisini teşekkül ettirdi. Orta Çağ Hıristiyan dünyası, Batı Roma'nın yıkılmasından sonra toplumsal birlikteliğini belirleyen en baskın unsur olarak

Katolik Kilise öğretisini esas aldı. Katolik Kilise öğretisi sosyolojik ve siyasal toplulukların şekillenmesinde en önemli/ana unsuru Katolik öğretinin birleştirici düşüncesi olarak tanımlıyordu. Siyasal topluluk veyahut devlet varlığını Tanrı'nın lütfuna bağlıyordu. Aslında bu yaklaşım biçimi güçlü bir inanır/taraftar gerektirmekteydi. Bu argümanı değerli kılan şey toplumun Katolik öğretilerine olan inanırlığıydı. Aynı coğrafyada daha önce Antik Yunan düşünürleri tarafından polis devlet modeli; Tanrıların koruduğu, kutsanmış bir mahaldi. Tanrı aynı zamanda polise yasa koyucuydu (Sakellariou, 2010: 1956). Bu yaklaşımı itibarıyla hiç şüphesiz o toplumun buna karşı olan teslimiyetiydi (Nafpliotis, 2014: 75). Görünürde egemenlik babadan oğula geçen bir krallık olarak görünüyordu. Bununla beraber yeni kralın iktidarının meşruiyeti teokratik otoritenin müsamahasına bağlıydı.

Nasyonal “kült” Vestfalya'dan sonra 1700'lerde Fransız seçkin takımı *nation* ya da *patrie* kavramların toplumun siyasallaşması için ana unsur olarak seçmesine yol açtı. Bu yaklaşım Fransız seçkinlerinin makul bir siyasallaşmanın ancak zorlayıcı olan dini argümanları terk edilmesi ile mümkün olacağı düşüncesini geliştirdi. Sonraki süreçlerde *nation* ya da *patrie* talepleri ciddi örgütsel yapılar olarak belirdi. Türkçe'de ulus ve vatan diye çevrilen bu kavramlar devrim öncesi çok talepkâr hale geldi. Fransız seçkinleri bu kavramları önceleri ulusu doğal olarak aynı dili, aynı kültürü, ortak yasaları, ortak değerleri ile birbirine bağlı manevi bir kimliği şeklinde tanımladı. Bununla beraber Fransız seçkinleri kendilerinin ulus olmadığı farkına vardı. “Ulus” olma talebi Fransız Devrimi ile bütün toplumu aynılaştırma politikalarına tabi tutmayı gerektirdi. Aslında Fransız toplumunun görece sadece bir kısmı Fransızca konuşuyordu. Ayrıca Orta Çağ Hıristiyan dünyasında da bir ana unsura bağlılık, duygu ve gurur söz konusuydu. Fakat Fransız Devrimi ile birlikte geliştirilen eğitim programı “var kılmayı” ve “ortak varlığı” hedefliyordu. Bağlılığı ortak değerler, ortak yurttaşlık, ortak vatandaşlık, ortak dil üzerinden belirliyordu. Ulus, “genel irade” olarak metafizik bir boyut kazandı. Böylece Fransız Devrimi ile ilk kez nasyonalist bir program teşekkül ettirildi (Bell, 2016: 70-72).

Orta Çağ Hıristiyan dünyası epistemolojik olarak bir hiyerarşik sınıflandırmaya sahipti. Hiyerarşinin en yukarisında

Katolik Kilisesinin öğretileri yer almaktaydı. Bununla beraber sosyal tabakaların yoğunluğuna göre bilginin değer sıralaması değişebilmekteydi. Farklı toplumsal katmanların içinde bulunduğu inanırlığa göre muteber bilgi sırası değişmekteydi. Siyasal toplumun oluşumunda en güçlü epistemolojik katman Kilise öğretisiydi. Bununla beraber kati ve keskin bir toplumsal ayrımın varlığından bahsetmek sosyal bilimler açısından yanlış olur. Sosyal bilimlerde “özne-nesne kesikliği” söz konusu; insan bilimin hem özne hem nesnesidir (Bilge, 2020: 144). Bununla beraber mikro düzeyde insan ana düşüncesini, inancını etkileyen kaotik faktörler de yer alabilmektedir. Orta Çağ Hıristiyan dünyasını anlama adına sosyal tabakaları eğer bir sınıflandırmaya tabi tutarsak; “*din adamları/ruhbanlar*”, pagan kültüre, ritüellere sahip “*halk, aristokrat*” kesim gibi mutlak açıdan sahici olmasa da bir sosyal tabakalaşmadan bahsedebilir (Mark, 2019). Şüphesiz bu üç sosyal tabakanın homojen olmadığını, girift bir yapıya sahip olduğunu göz ardı ederek bu örnek üzerinden anlamak için bir analiz yaptığımızda; hiyerarşinin en yukarisına kilise öğretisinin oluşturduğu epistemolojiye daha çok ruhban sınıfın bağlı olduğunu, pagan toplumun ise kiliseye gitse de pagan epistemolojiyi sembol ve ritüellerle sürdürdüğünü, aristokrat kesimin ise Antik olan birçok metni okuma imkanına sahip olduğunu ve bu epistemolojiden de etkilendiğini bunun üzerinden bir bakış geliştirdiğini ifade edebiliriz. Sosyal tabakaların oluşması birçok unsurun varlığı ile şekillenebilir. Bu tabakaların girift olmasına rağmen köle, zümre, kast, sınıf gibi sınıflandırmalar ile daha anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır (Ünal, 2011: 7-22). Sombart, Weber, Tawney gibi birçok düşünür Orta Çağ Batı Hıristiyan dünyasındaki toplumsal hareketliliğini “kapalı sistemi” ve “mülkiyet sistemi” üzerinden analiz etmeye çalıştı (Herlihy, 1973: 624). Sosyal tabakaların kompleks olduğu ama anlamak için seyrekleştirerek, sınıflandırarak analizlere anlaşılabilirlik sağlandığı söylenebilir.

Bununla beraber kilisenin epistemolojik kuramı, toplumun siyasallaşmasında en önemli ve etkili faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani devletin varlığı Tanrısal olan ile doğrudan bağlıdır. Siyasallaşan toplum yani muteber devletin varlığı Katolik öğretilerine göre ancak mümkün olabilmekteydi. Batı Roma'nın yıkılışı sonrasında kendisinin onun varisi olarak

gören ve aynı zamanda devlet olarak Hıristiyan olduğunu deklere eden Doğu Roma'ya karşın Papa I Gelasius uhrevi ve dünyevi otorite arasında etkili olabilecek bir ayrımı yazdığı mektupla açıkladı. Daha sonraları Katolik Kilisesinin siyasal doktrini olarak geliştirilen “İki Kılıç Kuramı” başta Kilise'nin Doğu Roma devletine karşın özerkliğini korumaya yönelik iken Doğu Roma Devletinin yıkılması sonrasında egemen olma; “dünyevi” iktidarın “uhrevi” iktidar üzerindeki gücünün artması biçiminde değişti (Özpolat, 2017: 148). Hıristiyan tebaanın Kilise Öğretisine karşın olan güveni, inancı toplumun siyasallaşmasında en etkili unsur olarak belirdi. Toplumun siyasallaşmasında birçok mikro düzeyde faktörlerin yanında siyasal toplumun varlığı özgül ağırlığı en fazla olan Kilise öğretisine dayanmaktaydı. Bu düşünce “bütün iktidarların Tanrı'dan geldiğine” inanmakta ve “iki kılıç” kuramı ile bunu ortaya koymaktaydı. Kilise öğretisinin 13. yüzyılda Aquinulu Thomas'ın da etkisiyle özgün kütle/ana unsur aynı kalmak üzere yeniden Aristo akli /mantığı esas alınarak siyasal toplum yeniden tasvir etti. Thomas, daha önceki Katolik siyaset öğretisinden farklı olarak iktidarın Tanrı'dan geldiğini kabul etmekle beraber nasıl geldiği konusunda farklı bir yaklaşım geliştirdi. O, “iktidarı Tanrı'dan halk aracılığı” ile geldiğine inandı. Aslında toplumun siyasallaşmasında ana unsur değişmemekle beraber ana unsurun iktidar meşruiyet sorununa daha farklı yaklaşarak makulleştirmeye çalıştı. Aristoteles üzerinden siyasal toplumun meşruiyetinin makulleştirilmesi Aydınlanma döneminde önemli bir eleştiriye tabi tutuldu. Francis Bacon siyasal toplumun epistemolojik temellerini oluşturan Aristoteles'in “Organon” eserine (-ki bu eser aynı zamanda mantık disiplini oluşturulduğu temel kaynaktır-) yazdığı “Now Organon” eseri ile karşılık verdi (Güzel, 2011:32). Aslında Aydınlanma öncesinde de toplumun siyasallaşmasında ana unsurun ne olacağı Rönesans ve Reform dönemlerinde de tartışılmıştı. Rönesans döneminin önemli düşünürlerinden biri olan Niccolò Machiavelli siyasal toplumun teşekkülünde kiliseyi ıskalayarak prensi esas almış ve *state* kavramını ilk olarak devlet anlamında kullanmıştı (Walter, 2008: 96). Teorik anlamda Machiavelli'nin siyaset kuramı, toplumun siyasallaşmasında ana unsur talebinin Katolik Kilise öğretisinden ayırarak önemli bir kopuş yaşadığını müşahede

edilir. Aydınlanma ve sonraki süreçlerde devam eden siyasal toplumun oluşmasında ana unsur olarak kilise öğretisinin terk edilmeye başlanıldığı, toplumun kamuoyunu oluşturduğu mekanların değiştiği söylenebilir (Habermas, 2000). Katolik öğretisinin siyasal toplumun Tanrısal olmasına yönelik argümanı teorik olarak önce toplumsal sözleşmeciler tarafından önemli bir eleştiriye tabi tutuldu. Sonraki süreçte siyasal toplumun var olabilmesi, mutlu olabilmesi *nasci* kelimesinden türetilen *natio* ile ilişkilendirildi. Bu ilişkilendirme aynı zamanda siyasal toplumu bir araya bağlayan önemli bir metafizik harç niteliğindedir. Antik Roma'dan devşirilmiş *natio* kelimesi modern kullanımından farklı anlamlar içermekteydi. *Natio* “doğum yerlerine göre birbirine bağlı, ancak siyasi olarak örgütlenmemiş yabancılardan oluşan bir kabile topluluğu için kullanılan kolektif bir terimdi”. Kelime daha çok itibarsız, değersiz bir kategoride yer almaktaydı (Kočovska-Stevović, 2016: 3). Aydınlanma döneminde kavram siyasi örgütlenmenin meşruiyetini oluşturan bir unsur olarak belirdi. Aydınlanma düşünürlerinden J.J.Rousseau'da tek tek kişilerin iradelerinin toplamı “genel irade” büyüklüğünde değildi. Dolayısıyla siyasal toplumun ana unsuru, Rousseau'daki metafizik yoğunluklu “genel irade” oluyordu. Kimi çalışmada “Rousseau'nun genel irade kuramı ile oluşan modern devlet (halk)'i, milliyetçilikte sınırlamak ve totaliter rejimler” bünyesinde anlamının yanlış olduğu ileri sürülmektedir (Güvenç, 2020: 102). Bununla beraber açık ve gizli totaliter sistemlerin aynı metnin farklı şekilde yorumlayarak “yukarıdan aşağıya” veya “aşağıdan yukarıya” totaliter sistemler tarih içinde oluşturulduğuna birçok örnek vardır (Erol, 2020: 112-121). “Genel irade”nin muhtevası ne olacaktı? Modern devletin ilk modellerinden birinde *natio*, “genel iradenin” nasıl teşekkül edeceğine cevap verdi. Her ne kadar sonraları bir -izm olarak da tanımlanmaya başlansa da kavramın elastiki yapısı fonksiyonel olarak diğer ideolojilerle kolayca entegrasyon sağlamaya ve zamanla üst ve kapsayıcı bir rol üstlenmesine imkân tanıdı. Nitekim ilk ortaya çıktığında *natio* ırk ağırlıklı iken zamanla etnik yapı, kültür, din, tarih birlikteliği gibi birçok unsuru da içine aldı. Zamanla *natio* kavramı anlam kaymasına uğrayarak devletin kurulmasındaki “ana unsur” olarak görülmeye başlandı. Modern devletin federal türevlerinden *natio* karşımıza halk (*civic*) (Çakmak, 2019: 206)

olarak çıktı. Nitekim Fransız ve Amerikan Devrimleri eşit yurttaşlardan oluşan modern devlet yapıları bu konuyu açıklayan iki önemli örnektir (Wimmer & Feinstein, 2010: 764).

2.1. Ana Unsur/Anasır

Ana unsur ya da eski söyleyiş ile anasır kavramı, Fransız Devrimi sonrası gelişen düşüncelerden etkilenen ve Osmanlı Devleti'nin bekası için endişe duyan insanların, toplumun siyasal hali için meşruiyet alanları arama çabalarını ifade etmek için kullanıldı. Böylece, Osmanlı'da *natio* yerine kullanılan "anasır" kelimesi yerinde bir kullanım oldu. Osmanlı Devleti'nin düştüğü sıkıntılardan kurtulmak için toplumun siyasallaşmasının hangi unsur üzerinden yapılacağı tartışmalarında "anasır" /ana unsur anahtar bir kavram olarak kullanıldı. Osmanlı'da anasır-ı İslamiye, farklı ırk ve etnik yapılara ait Müslümanların İslam üst kimliği altında bir araya getirmeyi, İttihad-ı anasır ise Osmanlı sınırları dâhilinde yaşayan herkesi ortak bir "Osmanlı" üst kimliği altında bir araya getirmeyi amaçladı (Doğan, 2013: 174). Osmanlı Devleti'nde bu çerçevede meşruiyetin hangi unsurun şemsiyesi altında toplanacağı hususu tartışma konusu yapıldı. Aslında Fransız Devrimi sonrası homojenleştirici anlayış bazen diğer bütün unsurları yok sayarak toplumun siyasallaşmasına ilişkin bir hareket olarak belirilmiş kimi zaman da diğer unsurları da içine katarak ittihadı/birleştirici bir şemsiye oluşturmaya çalışmıştır. Fransız Devrimi'nin etkisi nasyonal devlet talebinde bulunan aydınların "yukarıdan aşağıya" indirgemeci yaklaşımı toplumun siyasallaşmasında etkili oldu. Sonraki dönemlerde *natio*'nun katı formu esneklik kazandı ve farklı ana unsurlar *natio* olarak nasyonalizmin teşekkülünde çeşitlilik oluşturdu. Bununla beraber metodolojik açıdan heterojen özellikte toplumları çatışmaya itici bir zemin de oluşturdu. Fransız Devrimi deneyimi ana unsur olarak *natio*'yu en katı *apriori* olarak algılamış ve bu durum önce Fransa'da olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde önemli çatışmaların fitilini ateşlemiştir. Fransız Devrimi'nin en karanlık dönemi 1794'te Fransızca dışındaki dillerin konuşulması yasaklandı. Fransızca dışındaki dillerin konuşulması devrim karşıtı hareketler olarak görüldü. Fransız Devrimi yasal düzenlemeler ile herkese Fransızca öğretti ve feodalizmin son kalıntılarını ortadan

kaldırılmasına karar verildi (Irujo, 2021). Böylece Fransız Devrimi *natio* kelimesinin en katı şekilde uyguladı. Bununla beraber ana unsur zamanla esnek bir yapı kazanmış ve birden fazla farklı unsuru da içinde barındırmaya başlamıştır. Dolayısıyla toplumların siyasallaşma süreçlerinde ana unsur değişebilmekte hatta birden fazla ana unsur yer alabilmektedir. Batı'nın teorik ve pratik deneyimlerinde ana unsur olarak tercih ettikleri *natio*; başta Batı toplumlarında olmak üzere sonrasında bütün dünyada “çatışmalı” bir trajediye dönüşmüştür. Kimi çalışmada bu trajedi için M.Ö. 3000'den günümüze olan ölümlerin %73'ü M.S. 20.yüzyılda meydana geldi. Kısacası modern tarih dönemi savaşla ilgili tüm ölümlerin %96'sını oluşturuyordu. (Eckhardt, 1990: 83).

2.2. Metodoloji & Natio

Kutsal kitaplarda İblis'in insanoğluna düşmanlığından bahsedilir. Bu düşmanlığın sebeplerinden biri de “farklı” olmanın verdiği statü ve büyülenmedir. İnsanlar da kendi aralarında var olan farklılıkları bazen statü üzerinden derinleştirmekte ve üstünlük oluşturmaktadır. Aslında farklılığın normal olduğu, toplumun siyasallaşmasının farklılıklarla mümkün olabileceği tarihi deneyimler açısından sabittir. Benzerlikler ya da aynılıklar üzerinden toplumun siyasallaşması aynı zamanda farklılıkları ya da farklı olanları dışarda bırakmaya yol açar. Bu bağlamda *natio* da belli bir ya da birkaç esas üzerinden siyasallaşması “karşıtını” da geliştirebildi. “Beyaz” ırk üzerinden siyasallaşma aynı zamanda karşıtın “siyah” ırk olarak tanımlanması diyalektiğini üretti. Karşıt üzerinden geliştirilen bu diyalektik daha çok fiziksel, doğuştan olanla ilişkilendirildi. Fikirselsel, bilişsel ve inançsal farklılık ihtiyari bir duruma karşılık gelirken fiziksel farklılık ve bunun getirdiği türevler zorunluluk içermekteydi. İnsan kendi düşüncesini, inancını belirler fakat doğuştan gelen unsurları belirleyemez. Fransız Devrimi ile beliren ve neredeyse bütün dünyada toplumun siyasallaşmasında araçsallaşan *natio*, ilk deneyimleri *apriori* unsurlar üzerinden şekillendirdi. Bu durum önemli ölçüde antagonistik diyalektiğin gelişmesinde rol aldı. Günümüzde *natio* kavramı “ırk”, “etnik”, “din”, “ideolojik”, “kapital”, “cinsiyet”, “aşiret”, “ego” gibi birçok farklı unsur üzerinden teşekkül edebiliyor. Bununla beraber kavramın

yüzyıllık deneyimi en azından teorik zeminde kavramın esnekleştirdiğini göstermektedir. Metodolojik açıdan ise yeni bir değişim geliştirmemiştir. Aydınlanma sonrası ana unsur üzerinden geliştirilen tartışmalarda kullanılan “antagonistik diyalektik”, “nefret dili” bu metodolojinin temel parametreleri olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Bu metot her türlü farklılığı (doğuştan veya sonradan kazanılan unsurlar) karşıtlık olarak tanımlaya yönelik bir usulü esas alır. Bu açıdan nasyonal fenomenoloji “geçmişe dair gürültülü tartışmaların, münakaşaların ve tartışmaların kalın bir perdesinin ardına gizlenmiş olan” ulusların tarihleri ile antagonistik diyalektik üzerinden inşa olur (Lim, 2008: 205-222).

2.3. Devlet & Nasyonalizm

Yazılı tarihten itibaren birçok devletin tarih sahnesinde yer aldığı bilinmektedir. Şehir devletleri, imparatorluklar, feodal devletler, mutlak monarşiler ve ulus devletler en çok görülen devlet modelleridir. Dolayısıyla tarih boyunca devletler birbirinden farklı siyasal topluluklar oluşturmuş ya da bu toplumluluklar içinde yer almıştır. Günümüz dünyasında küreselleşmenin devletlerin yerini tutacağı düşünülüyor (Devetak, vd., 2007: 135). Bununla beraber günümüze gelinceye kadar ontolojik, deontolojik, epistemolojik değişimler ile farklı devlet versiyonları var olmuştur. Günümüz dünyasında ise en etkili devlet modeli modern devlet dediğimiz ve çeşitli modülleri ve türevleri olan modeldir. Modern devletin şekillenmesinde etkili olan Antik Yunan, Antik Roma ve Orta Çağ siyasi deneyimleri önemlidir (Kılıç, 2011: 38). Bu değişimlerin önemli bir kısmı nasyonalizmin kavramlaşması ile birlikte ortaya çıkmıştır. Antik Yunan’da devlet *polis*, Roma’da *respublic*, *civitas* Orta Çağ Hıristiyan dünyasında *regnum*, *land* daha sonraları *status*, *stato*, *etat*, *state* olarak kullandı (Kapani, 2007:42). Machiavelli ile beraber devletin anlamı ve ismi önemli bir değişim yaşadı. Machiavelli çok fazla modern anlamda kullanmazsa da *state* / devlet ilk olarak onun çalışmalarında ön plana çıktı (McIntosh, 1984: 184). *State*, Türkçe’de kullanılan statü kavramı ile akraba bir kavram olarak derecelendirilmiş ve itibar yüklenmiş bir niteliktedir. Dolayısıyla *state* /devlet itibar içeren “hiyerarşi” (Erol, 2020: 49) kavramı ile bir korelasyona sahiptir. Burada hiyerarşi

kelimesinden Hıristiyan kilise geleneğine Antik Yunan'dan geçtiğini oradan da modern bürokraside yer aldığını hatırlatmak gerekir. Hiyerarşi kavramının önemli bir özelliği sadece bir iş bölümünü içermediğini aynı zamanda özneye itibar kazandırıcı bir vizyon yüklediği de söylenebilir. Kavram her ne olursa olsun sosyal tabakaların yukarıdan aşağıya kendi aralarındaki sıralanışını metafizik bir yük/değer/itibar oluşturduğuna ilişkin durumu hatırlatır. Bu bağlamda modern devletlerin (yani *state*'lerin) ilk örneği ulus devletlerdir. Sonradan çeşitli türevlerde federal/birleşik, totaliter, otoriter, fundamentalist gibi devlet modelleri de ortaya çıktı.

2.4. Milliyetçilik & Nasyonalizm

Nasyonalizm ve milliyetçilik kavramları çoğu zaman aynı anlamda kullanılsa da aslında nasyonalizm Orta Çağ Hıristiyan dünyasının düşünsel ve pratik olarak deneyimlediği ortamda şekillenmiş birçok modeli barındıran anlayışı içerir. Milliyetçilik ise özellikle Fransız Devrimi sonrası popüler olan nasyonalizm kavramının Türkçe karşılığını bulma çabasına dayanır. Semantik bir kopma yaşatarak millet kavramında oluşturulan milliyetçilik her ne kadar nasyonalizmin bir karşılığı olarak düşünülmüş ise de Osmanlı'dan Cumhuriyet'e nasyonalist düşünce ön kabullerle ama kendi deneyimleri şekillenmiş bir kavramdır. "Millet kelimesi Osmanlı'da din, mezhep anlamında kullanılmış; Müslüman milleti ve gayri-Müslüman milleti şeklinde ifade edilmiştir. Toplumun siyasallaşmasında ana unsur burada din olarak ifade edilmiştir. Sonraları Batı'daki değişime benzer şekilde ana unsur din yerine ırk olarak seçilmiştir" (Sofuoğlu, & Akvarup, 2012: 74). Nasyonalizm'in, Liberalizm, Faşizm, Anarşizm de olduğu gibi yabancı dilden Türkçe'ye olduğu gibi kazandırılmaması önemli bir sıkıntı da oluşturmaktadır. Nasyonalizm'in ilk çıktığı tartışmalar ve ön kabullerle daraltılmış olan milliyetçilik bu anlamda Batı'nın bütün deneyim ve tartışmalarını içinde barındırmamaktadır. Bu bakımdan milliyetçilik kavramı siyasal toplumun kendi deneyimlediği kolektif diyalektiklere dayanmayan yabancı bir kimlikten araklanmış ve zoraki toplumsallaştırılmıştır. Bu açıdan bu çalışmada nasyonalizm ve milliyetçilik kavramları ilişkili ama farklı olarak düşünülmüştür. Bu nedenle nasyonalizm kavramının kullanılması tercih edilmiştir. Bu

çerçevede milliyetçilik kavramı nasyonalizmin bütün bu deneyimlerini kapsayacak özellikle olmayıp daha çok nasyonalizmin ilk ön kabulleri ve kendi yerel deneyimleri sınırlandırılmış bir anlama içermektedir. Bu bakımdan ön kabullerle desteklenen, belli deneyimlerle daralmış milliyetçilik kavramı statik bir anlam kümesi oluşturmakta ve nasyonalizmin mukabili olarak kullanılması daha derin okumalarda kavram kargaşasına da mahal verebilmektedir.

3. DENEYİM OLARAK NASYONALİZM

Orta Çağ Hıristiyan öğretisinin siyasal toplumun şekillenmesindeki epistemolojik referansın zayıflaması, entelektüel ve toplumsal inanırlığın yeni ana unsurlar araması teorik ve pratik zeminde birçok tartışma ve gerginlik oluşturdu. Aydınlanma düşünürleri, başta toplumsal sözleşmeciler olmak üzere, kilisenin siyasal öğretisi dışında yeni arayışlar içine girdi. Modern devletin dolayısıyla toplumun siyasallaşması yeni iktidarın kurulması ancak kiliseden bağımsız bir öğreti olan doğa durumu ile mümkün görünüyordu. Teorik zemindeki bu tartışmalar sonraki zamanlarda kilise öğretisinin siyasal toplumu oluşturan ana unsur olmaktan çıkarmış ve buna delalet eden tarihsel pratiklerin Batı'da ortaya çıkmasına yol açmıştır. Toplumsal sözleşmelerde toplum iradesi olarak ortaya çıkan husus ana unsur olarak *natio*'yu kabul etmeye başladı. Bu husus 1648 Vestfalya anlaşması ve sonrasında Fransız Devrimi siyasal toplumun ilk olarak nasyonalist kimlikte ortaya çıkmasına kadar gitti. Kavram önceleri *natio*, doğuştan gelen (daha çok ırk) üzerinden vücut bulurken sonraları ihtiyaca binaen önemli değişim ve dönüşümler yaşadı. Zamanla kavramın sert çatışma alanları oluşturmasından dolayı kültür, etnik yapı, tarih, din gibi unsurlar kavramın diğer bileşenleri haline geldi. Türkçe'ye ulus olarak çevrilen bu devlet modeli esnek bir kavram olarak algılandı ve kapsayıcı üst bir kavram misyonu yüklendi. Kavramın canlı bir organizma gibi gelişmesi ve kapsayıcılığı çeşitli nasyonalist modellerin ortaya çıkmasına müsaade etti.

Avrupa'da ilk zamanlar ortaya çıkan nasyonalist modellerin sergilediği deneyimler önemli tartışmaları da kendisiyle beraber getirdi. Avrupa'daki modeller "iyi" ve "kötü" şeklinde tasnif

edildi. Daha çok hiyerarşik olarak da görülebilecek bu sınıflandırma Avrupa'nın Batı ve Doğu'su üzerinden yapılmaya çalışıldı. Bu süreç nasyonalizm tarihsel gelişimine göre toprak/teritoryal temelli yurttaşlığa dayalı Batı Avrupa modeli "iyi" milliyetçiliği, "etnik ve kültürel" milliyetçiliğe dayanan Doğu Avrupa modeli "otoriter-faşizan" özellikli "kötü" milliyetçilik temsil etti (Gökalp, 2007: 285). Günümüzde ise nasyonalizm üst bir kavram olarak mikro ve makro ilişkilerde siyasal toplumu, sosyal katmanları ifade etmek için referans olarak kullanılmaktadır. Bu çeşitlilik hem tarihsel deneyimler hem de düşünsel beklentilere göre şekillenmektedir. Nasyonalizm'in toplumsal ve siyasal yaşamdaki pratikleri ve teorik tartışmaları geniş bir havza teşkil etmektedir. Bu bağlamda nasyonalizm ana unsur açısından çeşitli versiyonların varlığından bahsetmek mümkündür. Mikro ve makro ilişkiler üzerinden *natio* kavramı "ırk", "etnik", "din", "ideolojik", "küreselleşme", "kapital", "cinsiyet", "aşiret", "ego", "aile", "grup", "klik", "parti" gibi birçok farklı unsur üzerinden teşekkül edebiliyor. Toplumun siyasallaşması en üst seviyede daha çok "ırk", "etnik", "kültür", "din", "ideolojik", "kapital" üzerinden gerçekleşirken mikro düzeyde diğer nasyonalist yapıların teşekkülü ile de olabilmektedir.

4. SONUÇ

Toplumun siyasallaşırken geliştirdiği meşruiyet noktaları Aydınlanma ile birlikte yeni ana unsurların keşfi ile yön değiştirdi. Bütün dünyada etkili olan bu yeni model aynı zamanda büyük savaşlara da yol açtı. Siyasal toplumun varlığı birçok unsuru içinde barındırır. Bu unsurlardan bazıları ana unsur olarak ön plana çıkar. Kimi unsurlarda ana unsurların etrafında tamamlayıcı olarak belli-belirsiz şekilde bulunur. Toplumların siyasallaşması Aydınlanma sonrasında önemli bir tasarım içerdi. Klasik toplumlarda siyasallaşma süreci kendiliğinden ana unsurları aşağıdan yani toplumsal kabul ile görünüm kazandı. Aydınlanma dönemi sonrasında ise hem metot hem de ana unsur açısından yukarıdan aşağıya değişimi "ikna" veya "zorlayarak" siyasallaştırma söz konusu oldu. Klasik toplumlar aile, din, mezhep, ortak hedefler gibi farklı unsurlar üzerinden spontane şekilde siyasallaştıklarını söylemek mümkündür. Aydınlanma sonrası dönemde ise daha sistematik

ve mühendislik gerektiren bir iştiyakla siyasal toplumun varlığı *natio* üzerinden yeniden tanımlandı. Siyasal toplum için hedeflenen bu meşruiyet alanları aynı zamanda metafizik bir gerilim oluşturdu. Bu takdis edilmiş alanlar, semboller, simgeler, ritüeller ve hikayelerin, siyasal toplumun bekası için, icadına yol açtı. Aslında toplum ya da toplumun siyasallaşması kaçınılmaz bir sahicilik içermekle beraber, bu dayanışmanın temel argümanları “hakkaniyet” ve “adalet” açısından “aleyhine şahitlik” etmede önemli açıklar oluşturdu. Aydınlanmacı düşüncenin getirdiği “kolektif bilinç”; siyasal, hukuksal ve bütün alanlarda “iyilikte” dayanışmayı ya da “kötülükte” uzlaşma tercihleri ile karşı karşıya kaldı. Modern devletin nasyonalizm üzerinden geliştirdiği tercihler bu açıdan değerlendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Nasyonalizm kavramının ana unsurunun değişime yönelik kabiliyeti toplumların siyasallaşması için önemli olmakla beraber insanlık için dayanışmanın ne olması gerektiğine cevap vermede yetersiz görünmektedir. Siyasal toplumun meşruiyeti ile ilgili argümanları önemli tartışmalar içermekle beraber meşruiyetin oluşturduğu metafiziklerin ne tür dayanışmalar geliştirdiği ve “hakkaniyet” açısından nelere neden olduğu üzerinde durulması gereken önemli bir noktadır. Bu çalışmada, siyasal toplumun şekillenmesinde modern devletlerin doğuşuna meşruiyet oluşturan ana unsurların ve birlikteliklerin değişime müsait olduğu fakat bu ana unsurların “yeni kaoslara da evirilebileceğini” önceki deneyimlerden yola çıkarak hatırlamak gerekir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.*

Destek ve Teşekkür: *Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.*

Katkı Oranı Beyanı: *Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.*

Çatışma Beyanı: *Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.*

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (2002). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Türkçesi: Y. Alp, M. Özişik), İletişim Yay.
- Bell, D. A. (2016). Revolutionary France and the Origins of Nationalism. *The Roots of Nationalism* (pp. 67-86). (Ed. David A. Bell). Amsterdam University Press.
- Bilge, M. (2020). Kadir Cangızbay ve Küreselleşme Hakkındaki Yaklaşımı. *Jomelips-Journal of Management Economics Literature Islamic and Political Sciences*, 5(1), 143-155.
- Çakmak, G. A. (2019). Greek Nationalism Versus Europeanization: From Ethnic To Civic Nationalism? *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi-Trakya Üniversitesi*, 8(2), 201-234.
- Devetak, R., Burke, A., & George, J. (Eds.). (2007). *An introduction to international relations: Australian perspectives*. Cambridge University Press.
- Doğan, C. (2013). An Example To the Quest of Identity of the Second Constitutionalist Period: The Charter, Structure and Aims of Committee of the Unity Of Ottoman Ethnic Elements. *Electronic Turkish Studies*, 8(5).
- Eckhardt, W. (1990). War-related Deaths Since 3000 BC. *Peace Research*, 22, 80-86.
- Erol, A. (2020). *Bir Deifikasyon Öyküsü, Modern Devlet*. Endülüs Yayınları, İstanbul.
- Gökalp, E. (2007). Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 7(2).
- Güngör, M. (2017). Bir kimlik inşası olarak ulus-devlet yurttaşlığı ve yurttaşlık kavramının dönüşümü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 438-464.
- Güvenç, C. (2020). Rousseaucu Genel İrade Bağlamında Modern Devlet (Halk)'e Yönelik Bir Değerlendirme. *Journal of Social Sciences and Humanities*, 4(2), 88-107.
- Güzel, C. (2011). Novum Organum” Versus “Organon. Kaygı. *Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (16), 25-35.

- Habermas, J., Bora, T., & Sancar, M. (2000). *Kamusallığın yapısal dönüşümü*. İletişim.
- Herlihy, D. (1973). Three patterns of social mobility in medieval history. *The Journal of Interdisciplinary History*, 3(4), 623-647.
- Irujo, X. (2021). Access to Nationality. 23.01.2023 tarihinde "Linguistic Terror", Arts&Culture, Nevada Today <https://www.unr.edu/nevada-today/news/2021/linguistic-terror>
- Kapani, M. (2007). *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara
- Kılıç, Y. (2011). Nationalismus: Ulusçuluk mu Milliyetçilik mi? Kavramın Çevirisi Üzerinden Türkiye'de Ulusçuluk Söylemlerine Genel Bir Bakış. *Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, 2(22).
- Kočovska-Stevović, S. (2016, December). *On the Roman concept of natio*. In *Colloquia Humanistica* (No. 5, pp. 3-18).
- Lim, J. H. (2008). *The Antagonistic Complicity of Nationalisms- On "Nationalist Phenomenology" in East Asian History Textbooks. Contested Views of a Common Past*. Frankfurt: Campus Verlag.
- Marin, L., & Ruiz de Maya, S. (2013). The role of affiliation, attractiveness and personal connection in consumer-company identification. *European Journal of Marketing*, 47(3/4), 655-673.
- Mark, J. J. (2019). Access to Nationality. 23.01.2023 tarihinde Religion in the Middle Ages. World History Encyclopedia. <https://www.worldhistory.org/article/1411/religion-in-the-middle-ages>.
- McIntosh, D. (1984). The modernity of Machiavelli. *Political Theory*, 12(2), 184-203, s.184.
- Nafpliotis, A. (2014). "A gift from God": Anglo-Greek relations during the dictatorship of the Greek colonels. *The Historical Review/La Revue Historique*, 11, 67-104.
- Özpolat, H. (2017). Tanrının siyasetinden siyasetin Tanrısına egemenlik kuramının dönüşümü. *Marmara Üniversitesi*

Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 23(2), 143-166.

- Rasmussen, D. C. (2014). Contemporary political theory as an anti-enlightenment project. Rethinking the Enlightenment: Between History, *Philosophy, and Politics*, 39-59., s.39.
- Sakellariou, M. B. (2010). *The polis state: definition and origin*. Research Centre for Greek and Roman Antiquity/National Hellenic Research Foundation, Athens, 1989.
- Schmidt, E. (2005). Top down or bottom up? Nationalist mobilization reconsidered, with special reference to Guinea (French West Africa). *The American Historical Review*, 110(4), 975-1014.
- Sofuoğlu, E., & Akvarup, İ. (2012). Osmanlı Devleti'nde Millet Sistem ve Süryaniler. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), 71-88.
- Spruyt, H., Kaspersen, L., & Strandsbjerg, J. (2017). War and State Formation. Does War Make States?: Investigations of Charles Tilly's *Historical Sociology*, 73-97.
- Treasure, G. (2003). *The making of modern Europe, 1648-1780*. Routledge.
- Ünal, A. Z. (2011). *Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik-Olgular, Kavramlar, Kuramlar*. Birleşik Yayınevi.
- Walter, R. (2008). Reconciling Foucault and Skinner on the state: the primacy of politics? *History of the Human Sciences*, 21(3), 94-114.
- Wimmer, A., & Feinstein, Y. (2010). The Rise of the Nation-State across the World, 1816 to 2001. *American Sociological Review*, 75(5), 764-790.

AN ANALYSIS ON NATIONALISM (IN THE CONTEXT OF NATIO AND DIALECTIC)

Extended Summary

The main problem of this study is the role of nationalist thought in the politicization of society. The main determining factor in the formation of nationalist thought has varied over time. For this reason, nationalism has started to take its place in the literature as a superior concept. Theories about nationalism discussed the emergence and scope of the concept; While some schools created a historical connection, others claimed that it emerged as a result of modernization.

Although these discussions are important, the main problem of this study is the structure of the methodology followed, not the type of the nationalist thought. The methodology here is not exactly the main element or elements on which legitimacy is built in the process of politicization of society, but the basic dialectic on which the forming structure is deployed.

The medieval Christian world associated legitimacy with the divine in the politicization of society and the use of politics/power. The legitimacy of power of a king or prince or any ruler could only be possible by acting in harmony with God's command. The main element thus seemed to be the political doctrine of the Catholic Church. The methodology manifested itself more in a deontological context. Obedience to the teachings of the Church was an inevitable duty for the state, the king, and the power to be valid. The main element is the believer / Christian subject, and the methodology has been shaped by the inevitable obedience of the Catholic Church in its theological context.

With the Enlightenment period, the legitimacy of the political society began to change. The political doctrine of the Catholic Church gradually lost its influence. In the nationalist model, which became popular after the Enlightenment, the main element "natio" and the symbol, symbol, rituals and myths formed by the literature regarding the blessing of this element were effective in the formation of the political society. The new political doctrine first formulated legitimacy on the basis of

"natio" and later on ethnicity or people (civic). However, this search for a new political society did not delay in creating a deontological value. In this respect, elements such as "natio" and later "ethnicity, people" became the ontological basis of political society. From a methodological point of view, a dialectic that defines itself through the opposite and accepts "difference as opposition" has been adopted.

The emergence of nationalist models in the West first appeared not only in theoretical discussions, but also in practical examples. In other words, the politicization of Western society was made possible by the practice of theoretical constants. The experiences developed by the technologically empowered Western thought made nationalism popular in the West by developing it in a natural form. The policies of the West to transfer nationalism necessitated intervention in the habitat of other societies. This situation has opened the door to the formation of artificial environments and the forced politicization of society with antagonistic dialectics.

Nationalism, theoretical arguments in the West and their experiences allowed the change of the main element. However, the methodology used continued the dialectics over many dilemmas such as "reputable and disreputable, superior and humiliated". Although the politicization of societies is an inevitable phenomenon, it can be said that it emerges spontaneously in classical societies and as a result of engineering in nationalist societies. This study discussed the problem that the politicization of society was removed from being a normal situation with modern states, and the main element was determined "from the bottom up or from the top down" and the antagonistic dialectic was adopted as a method.

İlkokul ve Ortaokullarda Okul Güvenliğine İlişkin Yönetici ve Öğretmen Görüşleri (Uşak İli Örneği)*

Sedat ŞABANO**

Öz

Bu araştırma; İlkokul ve ortaokullarda görevli okul yöneticileri ve öğretmenlerin okul güvenliğine ilişkin görüşlerinin ve beklentilerinin bazı demografik özelliklerine göre ne düzeyde farklılaştığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini Uşak il merkezinde bulunan farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip üç eğitim bölgesi ile beş ilçe merkezinde bulunan okullarda görev yapan 390 öğretmen ve 80 okul yöneticisi oluşturmaktadır. Araştırma bulgularına göre Uşak ili devlet İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmen ve okul yöneticilerinin okul güvenliği ölçeğinin tüm boyutlarına ilişkin görüşlere çok düzeyinde katıldıkları saptanmıştır. Ayrıca öğretmenlerin okul güvenliği, öğrenci güvenliği ve okulun güvenli hale getirilmesinde yapılan çalışmalar hakkındaki görüşlerinin okulda ki görev süreleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, Ortaokul, Okul Güvenliği, Okul Yönetimi

Views of Administrators and Teachers on School Safety in Primary and Secondary Schools (Uşak Province Example)

Abstract

This research was conducted to determine to what extent the views and expectations of school administrators and teachers working in primary and secondary schools about school safety differ according to some demographic characteristics. The sample of the study consists of 390 teachers and 80 school administrators working in schools located in three educational regions with different socio-economic structures and in five district centers in the city center of Uşak. According to the research findings, it was determined that the

* Bu çalışma "İlkokul ve Ortaokullarda Okul Güvenliğine İlişkin Yönetici ve Öğretmen Görüşleri (Uşak İli Örneği)" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** sabano37@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1999-0601

Atıf yapmak için / To cite this article: Şabano, S. (2023). İlkokul ve Ortaokullarda Okul Güvenliğine İlişkin Yönetici ve Öğretmen Görüşleri (Uşak İli Örneği). *Akademik İzdüşüm*, 8(1): 280-311

teachers and school administrators working in the state primary and secondary schools in the province of Uşak agreed with the views on all dimensions of the school safety scale at a very high level. It also reveals that the opinions of teachers about school safety, student safety and the work done to make the school safe show a statistically significant difference in terms of their tenure at school.

Keywords: Primary Schools, School Safety, School Management

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca, insanoğlunun en temel ve yaygın güdüsü yaşamını devam ettirmek, kendini ve geleceğini güven altına almak olmuştur. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramına göre, insanların doğuştan gelen temel ihtiyaçları arasında fizyolojik ihtiyaçların yanı sıra güvenlik ihtiyacı da bulunmaktadır. İnsan yaşamında güvenlik ihtiyacının önemi, ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidinde fizyolojik ihtiyaçların hemen sonrasında gelmesiyle gösterilmektedir. Kişinin başarıya ve kendini gerçekleştirme duygularının etkin hale gelebilmesi için öncelikli olarak güvenlik ihtiyacının karşılanması gerekmektedir (Eroğlu, 1996). Güvenlik ihtiyacı, kişinin yaşamsal, bilişsel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamasını sağlar. Güvenli bir ortamda, kişinin özgüveni artar ve zihinsel ve duygusal gelişimi de hızlanır.

Bireyin gelecek yaşamına yönelik en belirleyici rolü oynayan kurum hiç şüphesiz okuldur. Her alanda hızlı bir değişim ve dönüşümün yaşandığı günümüzde okul örgütünün bu değişimden etkilenmemesi mümkün görünmemektedir. Bilgi ve bilgi teknolojileri alanlarındaki hızlı gelişmeler, iletişim yoğunluğunu arttırmıştır. Bütün bu değişimler okulun yeni yönetim anlayışına sahip olmasını zorunlu kılmaktadır. Toplumsal açık sistemler olan okulların önceden belirlenmiş genel ve özel amaçlarına ulaşabilmesi için gerekli faktörlerden birisi de okul güvenliğidir. Değişen dünyaya yeni gözlerle bakarak okul güvenliği kavramının yeniden tanımlanması gerekmektedir. Okullarımızda zaman zaman istenmeyen olaylar, travma ve kayıplar yaşanabilmektedir. Beklenmeyen ve istenmeyen bu olayları önlemek için risk alanlarını bilmek oldukça önemlidir.

Güvenli okul yönetiminin en temel unsuru risk değerlendirmesidir. Risk değerlendirmesinin amacı okulda yaşanması muhtemel tehlikeli durumların tespit edilmesi ve gerekli önleyici tedbirlerin alınmasıdır. Risklerin değerlendirilmesi yoluyla ortamdaki riskleri ve tehlikeleri

izlemek mümkündür. “Risk ve tehlikeler bilinince, önlenebilir veya uygun önlemlerle en aza indirgenebilir” cümlesi çocuklarımızı emanet ettiğimiz eğitim kurumları için oldukça önemlidir. Gelişim ve ergenlik çağındaki çocukların bulunduğu okul ortamları, sağlık ve güvenlikle ilgili tüm konularda daha titiz bir çalışma ve yeni sorumluluklar gerektirmektedir.

Problem

Okullarda bu sorumluluk MEB adına okul yönetimi ve öğretmenlere aittir. Bu bağlamda okulda meydana gelen yapısal ve yönetsel değişimler, öğretmenin ve okul yöneticisinin rollerinde de önemli değişimlere neden olmuştur. Okullarımızda İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) gibi yeni yaklaşımlar karşısında yöneticiler, öğretmenler ve öğrencilerin okul güvenliği boyutunda birtakım görev ve sorumlulukları vardır. Örgün eğitim sisteminin temeli kabul edilen ilköğretim kademesinde okulun amaçlarına ulaşabilmesi, okul yöneticilerinin ve eğitim çalışanlarının okul sağlığı ve güvenliğine ilişkin İSG ile tanımlanan görev ve sorumluluklarını etkili biçimde yerine getirmesine bağlıdır. Bu da her şeyden önce okul güvenliğine ilişkin yeni anlayış ve uygulamalar geliştirmeyi gerektirmektedir. Okullar öğretmen ve öğrencinin güvende olduğunu hissettiği yerler olmak zorundadır (Hatay MEM, 2015).

Bu araştırmanın problemi “Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarda İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmen ve yöneticilerin okul güvenliği konusundaki görüşleri nelerdir?” olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Uşak ilinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarda görev yapan ilkokul ve ortaokul öğretmen ve yöneticilerinin okul güvenliği konusundaki görüşlerini belirlemektir.

Araştırmanın Önemi

Örgün eğitim sisteminin ilk aşamasını oluşturan ilköğretim kurumlarını örgütsel amaçlara uygun yaşatmak için okul sağlığı ve güvenliği büyük önem taşımaktadır. Eğitim paydaşlarının kendilerini güvende hissetmedikleri bir ilkokul ve ortaokulun verimsizliği kaçınılmazdır. Bu nedenle güvenli okul ortamları oluşturmak için;

- Tehlike ve risklerin belirlenip, kontrol altına alınması,
- Eğitim çalışanlarının ve öğrencilerin bu riskler hakkında bilgilendirilmesi,
- Sağlık ve güvenlikle ilgili kriz durumlarında acil müdahaleyi sağlayacak etkin iletişim ağı kurulması,
- Okul sağlığı ve güvenliği ile ilgili alanlarda iyileştirmeler yapılması,
- Okul sağlığı ve güvenliği politikasının oluşturulması, sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı oluşturulmasıdır.

Bu araştırmanın, ilkokul ve ortaokul öğretmen ve yöneticilerinin eğitim sürecinde karşılaştıkları güvenlik sorunlarının saptanması ve bu sorunların çözümüne yönelik somut öneriler geliştirilmesinde önemli bulgular sağlayacağı düşünülmektedir. Hiç şüphesiz okul güvenliğine ilişkin mevcut sorunları tespit etmek ve çözüm yolları aramak, gelecekteki sorunların çözümü için bir deneyim kazandıracaktır. Eğitimin niteliğini olumsuz yönde etkileyen güvenlik sorunlarının çözüme kavuşturulması ilkokul ve ortaokulda verimliliğini de artıracaktır.

Araştırma sonucunda ulaşılan bulguların, okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin okul güvenliğine ilişkin rol ve beklentilerini ortaya koyması ve onların gerek hizmet öncesi gerek hizmet içi yetiştirilmeleri sürecinde önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Sınırlılıkları

- 1) Araştırma, 2015–2016 eğitim yılında Uşak ilinde araştırmanın örnekleme kapsamında yer alan ilkokul ve ortaokullarda görev yapan ve ölçek uygulamasını kabul eden öğretmen ve okul yöneticileriyle;
- 2) Değişkenleri ölçmeye yönelik geliştirilen ölçekten toplanan bilgilerle;
- 3) Verilerin çözümlenmesinde kullanılan istatistikî yöntemlerle sınırlıdır.

Varsayımlar

1) Araştırmaya katılan okul yöneticileri ölçeklere samimi ve içten yanıtlar vermişlerdir.

2) Araştırmada kullanılan ölçekler bu araştırmanın amacına hizmet edecek yeterliliktedir. Literatürde alan ile ilgili yapılan çalışmalar bulunmaktadır. İlgili çalışmalar özetle

Dönmez ve Güven (2002), Türkmen (2004), Özer (2006), Demirtaş (2007), Geyin (2007), Baran (2008), Erol (2009), Ayar (2010), Çankaya (2010), Çalikoğlu, 2012), Çankaya ve diğerleri (2014) ve *Can* (2014)'den oluşmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu kısımda araştırma modeli, evren ve örneklem, kullanılan ölçme araçları, verilerin toplanması ve verilerin çözümü ele alınıp açıklanmıştır. Çalışmada kullanılan veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında görev yapan İlkokul ve ortaokul öğretmen ve yöneticilerinin okul güvenliği konusundaki görüşlerini tespit etmeyi amaçlayan bu araştırma, tarama modelindedir. Geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekli ile betimlemeyi amaçlayan tarama modeli ile yapılan genellikle “durum nedir?” sorusuna cevap aranmaktadır. Betimsel çalışmalarda kullanılan genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla, evrenin tümü veya ondan alınacak bir grup örnek üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 1999).

Betimsel olarak yapılan bu araştırma, veri toplama aracı ile devlet ilkökulleri ve ortaokullarda görevli öğretmenler ile okul yöneticilerinden elde edilen bulgular ve literatürden elde edilen bilgilere dayanmaktadır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2015-2016 öğretim yılında Uşak ilinde bulunan ilkökulleri ve ortaokullarda görev yapan öğretmenler ve okul yöneticileri oluşturmaktadır.

Evrende yer alan okul ve öğretmen sayısı Uşak İl Milli Eğitim Müdürlüğü İnsan Kaynakları Şubesinden alınmıştır. Araştırmanın evreninde yer alan okulların bulunduğu eğitim bölgesi, okul ve öğretmen sayıları aşağıdaki Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Evrende Yer Alan İlköğretim Okullarına Ait Okul Sayıları ve Frekansları

Eğitim Bölgesi	İlkokul Sayısı	Ortaokul Sayısı
BANAZ	25	12
EŞME	14	14
KARAHALLI	7	6
MERKEZ	57	40
SİVASLI	13	10
ULUBEY	5	5
TOPLAM	121	87

*Araştırmanın evreninde 121 İlkokul, 87 Ortaokul toplam 208 İlkokul ve ortaokul yer almaktadır.

Tablo 2. Evrende Yer Alan İlkokul ve Ortaokullarda Görev Yapan Öğretmen Sayıları

Eğitim Bölgesi	İlkokul Öğretmen Sayısı	Ortaokul Öğretmen Sayısı
BANAZ	161	123
EŞME	135	147
KARAHALLI	43	38
MERKEZ	832	830
SİVASLI	112	61
ULUBEY	45	47
TOPLAM	1328	1246

Evrenin tamamına erişilmesi güç olduğu için örneklem alınmasına karar verilmiştir. Örneklem belli bir evrenden, belli kurallara göre seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliği kabul edilen küçük kümedir (Karasar, 2009). Örneklem seçiminde tabakalı örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Tabakalı örnekleme, bir nüfusun örnek bir temsilini sağlamak için kullanılan bir istatistiksel yöntemdir. Örneklemeler, nüfusun büyüklüğüne göre birkaç tabakaya ayrılır ve her tabakadan bireyler rasgele seçilir. Tabakalı örnekleme, her tabaka için örneklem büyüklüğünün sabit kalmasını sağlar ve farklı tabakalar arasında eşit gösterge aralıklarının korunmasını sağlar. Bu tür örneklemeler, örneklem büyüklüğünün nüfus

büyüklüğüne oranla daha düşük olmasına ve daha küçük nüfuslardan örnekleme alınmasına olanak sağlamaktadır.

Çalışmada kolaylık sağlaması bakımından $\alpha = 0.05$ için ± 0.03 , ± 0.05 ve ± 0.10 örnekleme hataları için farklı evren büyüklüklerinden çekilmesi gereken örneklem büyüklükleri hesaplanarak aşağıda Tablo 3'te verilmiştir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004).

Tablo 3. $\alpha = 0.05$ İçin Örneklem Büyüklükleri

Evren Büyük- lüğü	± 0.03 örnekleme hatası (d)			± 0.05 örnekleme hatası (d)			± 0.10 örnekleme hatası (d)		
	p=0. 5 q=0. 5	p=0. 8 q=0. 2	p=0. 3 q=0. 7	p=0. 5 q=0. 5	p=0. 8 q=0. 2	p=0. 3 q=0. 7	p=0. 5 q=0. 5	p=0. 8 q=0. 2	p=0. 3 q=0. 7
100	92	87	90	80	71	77	49	38	45
500	341	289	321	217	165	196	81	55	70
750	441	358	409	254	185	226	85	57	73
1000	516	406	473	278	198	244	88	58	75
2500	748	537	660	333	224	286	93	60	78
5000	880	601	760	357	234	303	94	61	79
10000	964	639	823	370	240	313	95	61	80
25000	1023	665	865	378	244	319	96	61	80
50000	1045	674	881	381	245	321	96	61	81
100 Bin	1056	678	888	383	245	322	96	61	81
1 Milyon	1066	682	896	384	246	323	96	61	81
100 Milyon	1067	683	896	384	245	323	96	61	81

Çalışma, üç eğitim bölgesinin sosyo-ekonomik yapılarını dikkate alarak, Uşak il merkezindeki ve 5 ilçe merkezindeki okullarda tabakalı örnekleme yöntemi kullanılarak anketin uygulanacağı okullar ve öğretmenler belirlenmiştir.

Uşak ilindeki ilkokul ve ortaokullarda görev yapan yönetici ve öğretmenler ile ilgili bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

2.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada ilkokul ve ortaokullarda görev yapan okul yöneticisi ve öğretmenlerin okul güvenliğine ilişkin görüşlerinin

değerlendirilmesinde Demirtaş (2007) tarafından geliştirilen “Okul Güvenliği Ölçeği” kullanılmıştır (Ek-1). Ölçeğin birinci bölümünde ilkökul ve ortaokul öğretmen ve yöneticilerine ilişkin kişisel bilgi formu yer almaktadır. Bu form, öğretmen ve okul yöneticilerinin görev, cinsiyet, mesleki kıdem, görev yaptığı okuldaki çalışma süresi şeklindeki sorulardan oluşmaktadır. Ölçeğin ikinci bölümünde ise okul yöneticileri ve öğretmenler için ayrı form olarak geliştirilen 5’li likert tipinden 42 maddeden oluşan “okul güvenliği hakkındaki görüş ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek 4 alt boyuta ait toplam 42 maddeden oluşan bir veri toplama aracıdır.

Bir ölçeğin güvenilirliğini ölçmek için çeşitli yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bunlardan birisi de içsel tutarlılık analizidir. İçsel tutarlılık ölçümünde en yaygın kullanılan yöntem Cronbach Alpha olarak da bilinen alfa katsayısıdır (Altunışık ve diğerleri, 2007). Demirtaş (2007) tarafından ölçeğin güvenilirliği için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Birinci alt boyutuna ait Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.63, ikinci alt boyutuna ait Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.82, üçüncü alt boyutuna ait Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.75 ve dördüncü alt boyutuna ait Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.86 bulunmuştur.

Bu çalışma kapsamında “Okul Güvenliği Ölçeği”nin alt boyutlarının güvenilirliği için hesaplanan Cronbach alfa katsayıları sırasıyla “kişisel güvenlik” alt boyutu için 0.79; “okulun güvenliği” alt boyutu için 0.88 ve “öğrenci güvenliği” alt boyutu için 0.85, “okulun güvenliği için yapılan çalışmalar” alt boyutu için 0.94’dür. Bulunan bu değerler, ölçekten elde edilen ölçümlerin güvenilir düzeyde (>0.70) olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan bu çalışma kapsamında ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin okul güvenliği görüş anketinin alt boyutlarının güvenilirliği için hesaplanan Cronbach alfa katsayıları sırasıyla “kişisel güvenlik” alt boyutu için 0.76; “okulun güvenliği” alt boyutu için 0.92, “öğrenci güvenliği” alt boyutu için 0.83 ve “okulun güvenliği için yapılan çalışmalar” alt boyutu için 0.96’dır. Bulunan bu değerler, ölçekten elde edilen ölçümlerin güvenilir düzeyde (>0.70) olduğunu göstermektedir.

“Okul Güvenliği Ölçeği” Uşak İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden alınan devlet izin yazısı ile örneklem olarak seçilen okullarda araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Uygulama sırasında öğretmen ve yöneticilere araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve anketi nasıl yanıtlamaları

gerektiği açıklanmıştır. Uygulama için öğretmen ve yöneticilere yeterli süre verilmiştir. Böylece tüm sorulara eksiksiz yanıt verilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Uygulama sonucunda örneklem olarak seçilen 400 öğretmenden 390 öğretmene ve örneklem olarak seçilen 100 yöneticiden 80 yöneticiye anket uygulanmıştır. Okul Güvenliği Ölçeği Uşak devlet ilkokul ve ortaokullarda görev yapan toplam 470 öğretmen ve okul yöneticisine uygulanarak veri toplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Bu araştırmada kullanılan anketin birinci bölümünde katılımcıların kişisel bilgileri (görev, cinsiyet, mesleki kıdem, çalışma süresi vb.) yer almaktadır. Birinci bölümde yer alan verilerin analizinde SPSS 17.0 istatistik programı kullanılarak frekans ve yüzde değerleri hesaplanarak tablo ile sunulmuştur.

Anketin ikinci bölümündeki okul yöneticilerin ve öğretmenlerin okul güvenliği görüş ölçeğinde yer alan 5'li likert tipindeki maddeler "1=Hiç Katılmıyorum", "5=Tamamen Katılıyorum" şeklinde puanlanmıştır. Her bir alt boyuttaki puanların yüksek çıkması okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin okul güvenliği konusundaki görüşlere daha çok katıldığını göstermektedir. Buna göre ölçek puanları 1.00-1.79 arası "Hiç", 1.80-2.59 arası "Az", 2.60-3.39 arası "Orta", 3.40-4.19 arası "Çok" 4.20-5.00 arası "Pek çok" katılma düzeyini göstermektedir.

3. BULGULAR

3.1.Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Bulgular

Bu araştırma kapsamındaki katılımcıların (okul yöneticileri ve öğretmenlerin) demografik bilgilerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Dağılımları (n = 470)

İlkokul Öğretmeni (n=390)		f	%
Cinsiyet	Erkek	164	42.1
	Kadın	226	57.9
Mesleki Kıdem	1-5 yıl	72	18.5
	6-10 yıl	64	16.4
	11-15 yıl	70	17.9
	16-20 yıl	78	20.0
	21 yıl ve üzeri	106	27.2
Çalışmakta Olduğu Okuldaki Hizmet Süresi	1 yıl	72	18.5
	2-5 yıl	174	44.6
	6-9 yıl	77	19.7
	10-13 yıl	37	9.5
	14 yıl ve üzeri	30	7.7
Branş	Sınıf Öğretmeni	120	30.8
	Branş Öğretmeni	270	69.2
Yerleşim Yeri	İl Merkezi	303	77.7
	İlçe Merkezi	45	11.5
	Belde/Köy	42	10.8
Okul Yöneticisi (n=80)		f	%
Cinsiyet	Erkek	60	75.0
	Kadın	20	25.0
Mesleki Kıdem	1-5 yıl	13	16.3
	6-10 yıl	21	26.3
	11-15 yıl	12	15.0
	16-20 yıl	15	18.8
	21 yıl ve üzeri	19	23.8
Çalışmakta Olduğu Okuldaki Hizmet Süresi	1 yıl	17	21.3
	2-5 yıl	43	53.8
	6-9 yıl	10	12.5
	10-13 yıl	5	6.3
	14 yıl ve üzeri	5	6.3
Branş	Sınıf Öğretmeni	33	41.3
	Branş Öğretmeni	47	58.8

Yerleşim Yeri	İl Merkezi	48	60.0
	İlçe Merkezi	18	22.5
	Belde/Köy	14	17.5

Tablo 3.4'te görüldüğü gibi bu araştırma kapsamındaki İlkokul ve ortaokul öğretmenleri %42.1'i erkek, %57.9'u kadın olup, mesleki kıdem bakımından %18.5'i 1-5 yıl, %16.4'ü 6-10 yıl, %17.9'u 11-15 yıl, %20'i 16-20 yıl ve %27.2'i 21 yıl ve üzeri kıdeme sahiptirler. Öğretmenlerin çalışmakta oldukları okul görev süresi bakımından dağılımı incelendiğinde %18.5'i 1 yıl, %44.6'i 2-5 yıl, %19.7'i 6-9 yıl, %9.5'i 10-13 yıl ve %7.7'i 14 yıl ve üzeridir. İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin branş bakımından %30.8'i sınıf öğretmeni ve %69.2'i branş öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Öğretmenler görev yaptıkları yerleşim yeri bakımından %77.7'i il merkezinde, %11.5'i ilçe merkezinde ve %10.8'i köy/belde de görev yapmaktadır.

Tablo 4'te görüldüğü gibi bu araştırmaya toplam 80 ilköğretim okul yöneticisi katılmış olup %75'i erkek ve %25'i kadın yöneticidir. Okul yöneticileri mesleki kıdem bakımından %16.3'ü 1-5 yıl, %26.3'ü 6-10 yıl, %15'i 11-15 yıl, %18.8'i 16-20 yıl ve %23.8'i 21 yıl ve üzeri kıdeme sahiptirler. Okul yöneticilerinin çalışmakta oldukları okuldaki görev süresi bakımından dağılımı incelendiğinde %21.3'ü 1 yıl, %53.8'i 2-5 yıl, %12.5'i 6-9 yıl, %6.3'ü 10-13 yıl ve %6.3'ü 14 yıl ve üzeridir. İlkokul ve ortaokul yöneticilerinin branş bakımından %41.3'ü sınıf öğretmeni ve %58.8'i branş öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Görev yaptıkları yerleşim yeri bakımından okul yöneticilerinin %60'ı il merkezinde, %22.5'i ilçe merkezinde ve %17.5'i köy/belde de görev yapmaktadır.

3.2. İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin Okul Güvenliği Kapsamında “Kişisel Güvenliklerine” İlişkin Görüşleri Nelerdir?

Bu araştırmaya katılan toplam 390 İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin okul güvenliği konusundaki “kişisel güvenliklerine” ilişkin görüşlerinin betimsel istatistik değerleri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Okul Güvenliği Bağlamında Öğretmenlerin “Kişisel Güvenlikleri” İlişkin Görüşleri

“Öğretmenlerin Kişisel Güvenlikleri” alt boyutu		\bar{x}	SS	Katılma Düzeyi
M1.	Okulda kendimi güvende hissediyorum.	4.1 0	0.8 7	Çok
M2.	Okul içi ve dışında öğrencilerden kaynaklanacak olaylara karşı kendimi güvende hissediyorum.	3.6 6	0.9 7	Çok
M3.	Okulda şimdiye kadar kişisel güvenliğimi tehdit edecek bir güvenlik sorunuyla karşılaşmadım.	4.0 4	1.0 0	Çok
M4.	Okulda çalıştığım süre içinde tehdit edildim.	1.8 8	1.2 7	Az
“Öğretmenlerin Kişisel Güvenlikleri” İlişkin Genel Görüş		3.9 8	0.7 2	Çok

Tablo 5’te görüldüğü gibi, okul güvenliği bağlamında öğretmenlerin “kişisel güvenlikleri” konusunda öğretmen genel görüş ortalaması $\bar{x}=3.98$ ($SS=0.72$) olup, okul güvenliği bağlamında öğretmenler “kişisel güvenlikleri” konusundaki görüşlere “Çok” düzeyinde katılmaktadırlar.

Tablo 5’te görüldüğü gibi okul güvenliği bağlamında öğretmenlerin “kişisel güvenlikleri” konusunda öğretmenler “M1. Okulda kendimi güvende hissediyorum. ($\bar{x}=4.10$, $SS=.87$), “M3.Okulda şimdiye kadar kişisel güvenliğimi tehdit edecek bir güvenlik sorunuyla karşılaşmadım.” ($\bar{x}=4.04$, $SS=1.00$) ve “M2. Okul içi ve dışında öğrencilerden kaynaklanacak olaylara karşı kendimi güvende hissediyorum ($\bar{x}=3.66$, $SS=.97$)” görüşlerine “çok” düzeyinde katılmaktadırlar.

Buna karşın okul güvenliği bağlamında ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin “kişisel güvenlikleri” konusunda “M4. Okulda çalıştığım süre içinde tehdit edildim.” ($\bar{x}=1.88$, $SS=1.27$) görüşüne daha az katılmaktadırlar.

3.3. İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin “Çalıştıkları Okulun Güvenliğine” İlişkin Görüşleri Nelerdir?

Bu araştırmaya katılan Uşak ilindeki toplam 390 İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin “çalıştıkları okulun güvenliğine”

ilişkin görüşlerinin betimsel istatistik değerleri Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğretmenlerin “Çalıştıkları Okulun Güvenliğine” İlişkin Görüşleri

	“Çalışılan Okulun Güvenliği” alt boyutu	\bar{x}	SS	Katılma Düzeyi
M5.	Okul giriş çıkışlarının, koridorların acil güvenlik durumlarında öğrenci sayısı açısından yeterli olduğunu düşünüyorum.	3.47	1.16	Çok
M6.	Okulun fiziki yapısının öğrenci sayısına göre yeterli olduğunu düşünüyorum.	3.28	1.23	Orta
M7.	Okul binamızın her türlü doğal afet ve tehlikeye karşı güvenli olduğunu düşünüyorum.	3.23	1.08	Orta
M8.	Okulumuzun doğal afetlere karşı güvenli olduğunu düşünüyorum.	3.27	1.05	Orta
M9.	Okuldaki temizlik ve hijyenik etkinliklerin güvenlik açısından yeterli düzeyde yapıldığını düşünüyorum.	3.54	1.00	Çok
M10.	Okulda öğrencilerin yararlandığı (beslenme ürünlerinin) ürünlerin hazırlandığı ortamların sağlıklı ve hijyenik olduğunu düşünüyorum.	3.48	0.97	Çok
M11.	Okulda öğrencilerin yararlandığı ürünlerin gıda uzmanı kontrolünde sağlıklı ve hijyenik üretildiğini düşünüyorum.	3.08	1.14	Orta
M12.	Okulda beslenme üretiminde çalışanların sağlık raporlarının düzenli olarak kontrol edildiğini düşünüyorum.	3.25	1.10	Orta
M13.	Okulda güvenliğe ilişkin ikaz levhalarının işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.	3.47	0.99	Çok
M14.	Okulda güvenliğe ilişkin yangın alarm-ikaz düğmelerinin işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.	3.67	0.92	Çok
M15.	Okulda güvenliğe ilişkin yangın tüplerinin işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.	3.67	0.94	Çok
M16.	Okulda güvenliğe ilişkin yangın musluklarının işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.	3.52	1.00	Çok
M17.	Okulda güvenliğe ilişkin yangın müdahale araçlarının işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.	3.60	0.97	Çok

M18.	Okulumuzda acil durumlarda öğrenci giriş çıkış kapılarının ve acil çıkış kapılarının her an kullanıma hazır durumda olduğunu düşünüyorum.	3.44	1.07	Çok
	“Çalışılan Okulun Güvenliğine” İlişkin Genel Görüş	3.43	0.74	Çok

Tablo 3.6’da görüldüğü gibi, öğretmenlerin “çalıştıkları okulun güvenliğine” konusundaki genel görüş ortalaması $\bar{x}=3.43$ (SS=0.74) olup, öğretmenler “çalıştıkları okulun güvenliğine” konusundaki görüşlere “Çok” düzeyinde katılmaktadırlar.

Tablo 6 incelendiğinde öğretmenler “çalıştıkları okulun güvenliğine” konusunda sırasıyla “M14. Okulda güvenliğe ilişkin yangın alarm-ikaz düğmelerinin işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.” ($\bar{x}=3.67$, SS=.92), “M15. Okulda güvenliğe ilişkin yangın tüplerinin işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.” ($\bar{x}=3.67$, SS=.94) ve “M17. Okulda güvenliğe ilişkin yangın müdahale araçlarının işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.” ($\bar{x}=3.60$, SS=.97), “M9. Okuldaki temizlik ve hijyenik etkinliklerin güvenlik açısından yeterli düzeyde yapıldığını düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.54$, SS=1.00), “M16. Okulda güvenliğe ilişkin yangın musluklarının işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.” ($\bar{x}=3.52$, SS=1.00), “M10. Okulda öğrencilerin yararlandığı (beslenme ürünlerinin) ürünlerin hazırlandığı ortamların sağlıklı ve hijyenik olduğunu düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.48$, SS=.97), “M5. Okul giriş çıkışlarının, koridorların acil güvenlik durumlarında öğrenci sayısı açısından yeterli olduğunu düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.47$, SS=1.16), “M13. Okulda güvenliğe ilişkin ikaz levhalarının işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.” ($\bar{x}=3.47$, SS=.99) ve “M18. Okulumuzda acil durumlarda öğrenci giriş çıkış kapılarının ve acil çıkış kapılarının her an kullanıma hazır durumda olduğunu düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.44$, SS=1.17) görüşlerine “çok” düzeyinde katılmaktadırlar.

Buna karşın İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin “çalıştıkları okulun güvenliğine” konusunda “M6. Okulun fiziki yapısının öğrenci sayısına göre yeterli olduğunu düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.28$, SS=1.23), “M12. Okulda beslenme üretiminde çalışanların sağlık raporlarının düzenli olarak kontrol edildiğini düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.25$, SS=1.10), “M7.

Okul binamızın her türlü doğal afet ve tehlikeye karşı güvenli olduğunu düşünüyorum.” (\bar{x} =3.23, SS=1.08), “M11. Okulda öğrencilerin yararlandığı ürünlerin gıda uzmanı kontrolünde sağlıklı ve hijyenik üretildiğini düşünüyorum.” (\bar{x} =3.08, SS=1.14) görüşlerine “orta” düzeyde katılmaktadırlar.

3.4.İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin Okul Güvenliği Kapsamında “Öğrenci Güvenliğine” İlişkin Görüşleri Nelerdir?

Bu araştırmaya katılan Uşak ilindeki toplam 390 ilkokul ve ortaokul öğretmenin okul güvenliği konusundaki “öğrenci güvenliği” ilişkin görüşlerinin betimsel istatistik değerleri Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Okul Güvenliği Bağlamında “Öğrenci Güvenliğine” İlişkin Öğretmen Görüşleri

“Öğrenci Güvenliği” alt boyutu		\bar{x}	SS	Katılma Düzeyi
M19.	Öğrencilerin kendilerini tehdit edici olaylara ilişkin şikâyetlerinin ve beyanlarının okul idaresince dikkate alındığını düşünüyorum.	4.07	0.80	Çok
M20.	Okulda idareci ve öğretmenler tarafından uygun görülmeyen öğrenci gruplarının var olduğunu düşünüyorum.	3.07	1.11	Orta
M21.	Okulumuzda öğrencilerin olası sağlık sorunları ve ilk yardım vakalarına yönelik güvenlik önlemlerinin alındığını düşünüyorum.	3.59	0.85	Çok
M22.	Okulumuz öğrencilerinin teneffüste güvende olduğunu düşünüyorum.	3.63	0.85	Çok
M23.	Okuldaki öğrencilerin ve tüm çalışanların kendilerini rahat ve özgür hissettiklerini düşünüyorum.	3.71	0.85	Çok
M24.	Okulumuzda disiplin mekanizmasının düzenli ve sağlıklı bir şekilde işletildiğini düşünüyorum.	3.45	0.97	Çok

M25.	Okul çıkışlarında öğrencilerin servislere binme ve okuldan ayrılma anına kadar gerekli güvenlik önlemlerinin alındığını düşünüyorum.	3.45	0.97	Çok
M26.	Öğrenci servis hizmetlerinin güvenlik ve teknik durumlarının sürekli kontrol edildiğini düşünüyorum.	3.24	1.04	Orta
M27.	Öğrencilerimize evden okula, okuldan eve güvenli ulaşım sağlandığını düşünüyorum.	3.43	0.91	Çok
“Öğrenci Güvenliğine” İlişkin Genel Görüş		3.52	0.61	Çok

Tablo 7’de görüldüğü gibi, öğretmenlerinin okul güvenliği bağlamında “öğrenci güvenliği” konusundaki genel görüş ortalaması $\bar{x}=3.52$ (SS=0.61) olup, “öğrenci güvenliği” konusundaki görüşlere “Çok” düzeyinde katılmaktadırlar.

Tablo 7’de görüldüğü gibi okul güvenliği bağlamında ilkokul ve ortaokul öğretmenlerinin “öğrenci güvenliği” konusunda en çok sırasıyla “M19. Öğrencilerin kendilerini tehdit edici olaylara ilişkin şikâyetlerinin ve beyanlarının okul idaresince dikkate alındığını düşünüyorum.” ($\bar{x}=4.07$, SS=.80), “M23. Okuldaki öğrencilerin ve tüm çalışanların kendilerini rahat ve özgür hissettiklerini düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.71$, SS=.85) ve “M22. Okulumuz öğrencilerinin teneffüste güvende olduğunu düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.63$, SS=.85), “M21. Okulumuzda öğrencilerin olası sağlık sorunları ve ilk yardım vakalarına yönelik güvenlik önlemlerinin alındığını düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.59$, SS=.85), “M24. Okulumuzda disiplin mekanizmasının düzenli ve sağlıklı bir şekilde işletildiğini düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.45$, SS=.97) ve “M25. Okul çıkışlarında öğrencilerin servislere binme ve okuldan ayrılma anına kadar gerekli güvenlik önlemlerinin alındığını düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.45$, SS=.97) görüşlerine “çok” düzeyinde katılmaktadırlar.

Buna karşın ilkokul ve ortaokul öğretmenleri “öğrenci güvenliği” konusunda “M26. Öğrenci servis hizmetlerinin güvenlik ve teknik durumlarının sürekli kontrol edildiğini düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.24$, SS=1.04) ve “M20. Okulda idareci ve

öğretmenler tarafından uygun görülmeyen öğrenci gruplarının var olduğunu düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.07$, $SS=1.11$) görüşlerine “orta” düzeyde katılmaktadırlar.

3.5. İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin “Okulların Güvenliğine Yönelik Yapılan Çalışmalara” İlişkin Görüşleri Nelerdir?

Bu araştırmaya katılan 390 İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin “okulların güvenliğine yönelik yapılan çalışmalara” ilişkin görüşlerinin betimsel istatistik değerleri Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin “Okulların Güvenliğine Yönelik Yapılan Çalışmalara” İlişkin Görüşleri

“Okulların Güvenliğine Yönelik Yapılan Çalışmalar” Boyutu		\bar{x}	SS	Katılma Düzeyi
M28.	Okulun daha güvenli hale getirilmesine yönelik çabalar gösterildiğini görüyorum.	3.74	0.91	Çok
M29.	Okulumuzdaki öğretmen ve çalışan sayısının güvenlik ile ilgili olası sorunlara müdahale etmede yeterli olduğunu düşünüyorum.	3.58	0.91	Çok
M30.	Okulumuzda çalışanların güvenlik önlemleriyle ilgili önerilerine destek verildiğini düşünüyorum.	3.72	0.84	Çok
M31.	Okulda güvenliği tehdit eden olası bir durumda uygulanacak eylem planının var olduğunu düşünüyorum.	3.63	0.92	Çok
M32.	Okuldaki tüm çalışanların güvenliğe yönelik kurallara vakıf olduğunu düşünüyorum.	3.52	0.93	Çok
M33.	Okulumuzda tüm çalışanlar arasında güvenliğe yönelik işbirliği yapıldığını düşünüyorum.	3.60	0.87	Çok
M34.	İdarenin öğrencilerin kendilerini güvende hissetmelerine yönelik tedbirler aldığını düşünüyorum.	3.74	0.88	Çok
M35.	Okul güvenliğine ilişkin önlemlerin ve programların sürekli gözlemlenip değerlendirildiğini düşünüyorum.	3.60	0.91	Çok

M36.	Okul güvenliği ile ilgili rapor edilmiş olayların ve bunların sonuçlarının istatistiki bilgiler olarak arşivlendiğini düşünüyorum.	3.49	0.93	Çok
M37.	Okulumuzda güvenlik amaçlı doğal afetlere yönelik tatbikatlar yapılmaktadır.	3.85	0.83	Çok
M38.	Okul güvenliğinin etkililiğini sürdürmeye yönelik uygulamalarda okul idaresinin etkin olduğunu düşünüyorum.	3.77	0.83	Çok
M39.	Okul güvenliği konusunda ebeveynlerin, öğrencilerin, öğretmenlerin ve diğer çalışanların görüşlerinin alındığını düşünüyorum.	3.63	0.93	Çok
M40.	Okul yönetimi olarak tüm fiziki donanım ve eğitim ortamlarında, güvenliğe yönelik, periyodik ve habersiz kontroller yapıldığını düşünüyorum.	3.52	0.92	Çok
M41.	Okulumuzun güvenliğine yönelik her türlü acil müdahale ekiplerinin kurulmasının desteklendiğini düşünüyorum.	3.71	0.88	Çok
M42.	Okul çıkışlarında ve mesai süresince okul giriş çıkışlarında gerekli önlemlerin alındığını düşünüyorum.	3.60	0.94	Çok
“Okulların Güvenliğine Yönelik Yapılan Çalışmalara” İlişkin Genel Görüş		3.65	.72	Çok

Tablo 8’de görüldüğü gibi, ilkokul ve ortaokul öğretmenleri “Okulların güvenliğine yönelik yapılan çalışmalar” konusundaki genel görüş ortalaması $\bar{x}=3.65$ (SS=0.72) olup, “Okulların güvenliğine yönelik yapılan çalışmalar” konusundaki görüşlere “Çok” düzeyinde katılmaktadırlar.

Tablo 8’de görüldüğü gibi ilkokul ve ortaokul öğretmenleri “Okulların güvenliğine yönelik yapılan çalışmalar” konusunda en çok sırasıyla “M37. Okulumuzda güvenlik amaçlı doğal afetlere yönelik tatbikatlar yapılmaktadır.” ($\bar{x}=3.85$, SS=.83), “M38. Okul güvenliğinin etkililiğini sürdürmeye yönelik uygulamalarda okul idaresinin etkin olduğunu düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.77$, SS=.83) ve “M28. Okulun daha güvenli hale getirilmesine yönelik çabalar gösterildiğini görüyorum.” ($\bar{x}=3.74$, SS=.91), “M34. İdarenin öğrencilerin kendilerini güvende

hissetmelerine yönelik tedbirler aldığını düşünüyorum.” (\bar{x} =3.74, SS=.88), “M30. Okulumuzda çalışanların güvenlik önlemleriyle ilgili önerilerine destek verildiğini düşünüyorum.” (\bar{x} =3.72, SS=.84) ve “M41. Okulumuzun güvenliğine yönelik her türlü acil müdahale ekiplerinin kurulmasının desteklendiğini düşünüyorum.” (\bar{x} =3.71, SS=.88) görüşlerine “çok” düzeyinde katılmaktadırlar.

Buna karşın ilkökul ve ortaokul öğretmenleri “Okulların güvenliğine yönelik yapılan çalışmalar” konusunda en az “M36. Okul güvenliği ile ilgili rapor edilmiş olayların ve bunların sonuçlarının istatistiki bilgiler olarak arşivlendiğini düşünüyorum.” (\bar{x} =3.49, SS=.93), “M32. Okuldaki tüm çalışanların güvenliğe yönelik kurallara vakıf olduğunu düşünüyorum.” (\bar{x} =3.52, SS=.93) ve “M40. Okul yönetimi olarak tüm fiziki donanım ve eğitim ortamlarında, güvenliğe yönelik, periyodik ve habersiz kontroller yapıldığını düşünüyorum.” (\bar{x} =3.52, SS=.92) görüşlerine katılmaktadırlar.

3.6. İlkokul ve Ortaokul Yöneticilerinin Okul Güvenliği Kapsamında “Kişisel Güvenliklerine” İlişkin Görüşleri Nelerdir?

Bu araştırmaya katılan toplam 80 İlkokul ve ortaokul yöneticisinin okul güvenliği bağlamında okul yöneticilerinin “kişisel güvenlikleri” konusundaki görüşlerinin betimsel istatistik değerleri Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Okul Güvenliği Bağlamında Okul Yöneticilerinin “Kişisel Güvenliklerine” İlişkin Görüşleri (n=80)

“Okul Yöneticilerinin Kişisel Güvenlikleri” alt boyutu	\bar{x}	SS	Katılma Düzeyi
M1. Okulda kendimi güvende hissediyorum.	4.16	0.79	Çok
M2. Okul içi ve dışında öğrencilerden kaynaklanacak olaylara karşı kendimi güvende hissediyorum.	3.96	0.79	Çok
M3. Okulda şimdiye kadar kişisel güvenliğimi tehdit edecek bir güvenlik sorunuyla karşılaşmadım.	4.11	0.80	Çok
M4. Okulda çalıştığım süre içinde tehdit edildim.	1.91	1.34	Az

“Okul Yöneticilerinin Kişisel Güvenlikleri” İlişkin Genel Görüş	4.08	.63	Çok
---	------	-----	-----

Tablo 9’da görüldüğü gibi, okul güvenliği bağlamında okul yöneticilerinin “kişisel güvenlikleri” konusunda genel görüş ortalaması $\bar{x}=4.08$ ($SS=0.63$) olup, okul güvenliği bağlamında okul yöneticileri “kişisel güvenlikleri” konusundaki görüşlere “Çok” düzeyinde katılmaktadırlar.

Tablo 9’da görüldüğü gibi okul güvenliği bağlamında okul yöneticileri “kişisel güvenlikleri” konusunda “M1. Okulda kendimi güvende hissediyorum. ($\bar{x}=4.16$, $SS=.79$), “M3. Okulda şimdiye kadar kişisel güvenliğimi tehdit edecek bir güvenlik sorunuyla karşılaşmadım.” ($\bar{x}=4.11$, $SS=.80$) ve “M2. Okul içi ve dışında öğrencilerden kaynaklanacak olaylara karşı kendimi güvende hissediyorum ($\bar{x}=3.96$, $SS=.79$)” görüşlerine “çok” düzeyinde katılmaktadırlar.

Buna karşın okul güvenliği bağlamında okul yöneticileri “kişisel güvenlikleri” konusunda “M4. Okulda çalıştığım süre içinde tehdit edildim.” ($\bar{x}=1.91$, $SS=1.34$) şeklindeki görüşe “az” düzeyde katılmaktadırlar.

3.7. İlkokul ve Ortaokul Yöneticilerinin “Çalıştıkları Okulun Güvenliğine” İlişkin Görüşleri Nelerdir?

Bu araştırmaya katılan toplam 80 İlkokul ve ortaokul yöneticisinin “çalıştıkları okulun güvenliğine” ilişkin görüşlerine ilişkin betimsel istatistik değerleri Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. İlkokul ve Ortaokul Yöneticilerinin “Çalıştıkları Okulun Güvenliğine” İlişkin Görüşleri

	“Çalışılan Okulun Güvenliği” alt boyutu	\bar{x}	SS	Katılma Düzeyi
M5.	Okul giriş çıkışlarının, koridorların acil güvenlik durumlarında öğrenci sayısı açısından yeterli olduğunu düşünüyorum.	4.05	0.88	Çok
M6.	Okulun fiziki yapısının öğrenci sayısına yeterli olduğunu düşünüyorum.	3.58	1.03	Çok
M7.	Okul binamızın her türlü doğal afet ve tehlikeye karşı güvenli olduğunu düşünüyorum.	3.49	0.90	Çok
M8.	Okulumuzun doğal afetlere karşı güvenli olduğunu düşünüyorum.	3.56	0.93	Çok

M9.	Okuldaki temizlik ve hijyenik etkinliklerin güvenlik açısından yeterli düzeyde yapıldığını düşünüyorum.	3.89	0.78	Çok
M10.	Okulda öğrencilerin yararlandığı (beslenme ürünlerinin) ürünlerin hazırlandığı ortamların sağlıklı ve hijyenik olduğunu düşünüyorum.	3.84	0.75	Çok
M11.	Okulda öğrencilerin yararlandığı ürünlerin gıda uzmanı kontrolünde sağlıklı ve hijyenik üretildiğini düşünüyorum.	3.65	0.80	Çok
M12.	Okulda beslenme üretiminde çalışanların sağlık raporlarının düzenli olarak kontrol edildiğini düşünüyorum.	3.93	0.80	Çok
M13.	Okulda güvenliğe ilişkin ikaz levhalarının işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.	3.93	0.81	Çok
M14.	Okulda güvenliğe ilişkin yangın alarm-ikaz düğmelerinin işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.	3.93	0.84	Çok
M15.	Okulda güvenliğe ilişkin yangın tüplerinin işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.	4.08	0.82	Çok
M16.	Okulda güvenliğe ilişkin yangın musluklarının işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.	4.00	0.86	Çok
M17.	Okulda güvenliğe ilişkin yangın müdahale araçlarının işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.	4.05	0.83	Çok
M18.	Okulumuzda acil durumlarda öğrenci giriş çıkış kapılarının ve acil çıkış kapılarının her an kullanıma hazır durumda olduğunu düşünüyorum.	4.04	0.82	Çok
	“Çalışılan Okulun Güvenliğine” İlişkin Genel Görüş	3.86	.53	Çok

Tablo 10’da görüldüğü gibi, İlkokul ve ortaokul yöneticilerinin “çalıştıkları okulun güvenliğine” konusundaki genel görüş ortalaması $\bar{x}=3.86$ (SS=0.53) olup, İlkokul ve ortaokul yöneticileri “çalıştıkları okulun güvenliğine” konusundaki görüşlere “Çok” düzeyinde katılmaktadırlar.

Tablo 10 incelendiğinde İlkokul ve ortaokul yöneticileri “çalıştıkları okulun güvenliğine” konusunda sırasıyla “M15. Okulda güvenliğe ilişkin yangın tüplerinin işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.” ($\bar{x}=4.08$, SS=.82), “M5. Okul giriş çıkışlarının, koridorların acil güvenlik durumlarında öğrenci sayısı açısından yeterli olduğunu düşünüyorum.” ($\bar{x}=4.05$,

SS=.88), “M17. Okulda güvenliğe ilişkin yangın müdahale araçlarının işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.” ($\bar{x}=4.05$, SS=.83), “M18. Okulumuzda acil durumlarda öğrenci giriş çıkış kapılarının ve acil çıkış kapılarının her an kullanıma hazır durumda olduğunu düşünüyorum.” ($\bar{x}=4.04$, SS=.82), “M16. Okulda güvenliğe ilişkin yangın musluklarının işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.” ($\bar{x}=4.00$, SS=.86), “M13. Okulda güvenliğe ilişkin ikaz levhalarının işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.” ($\bar{x}=3.93$, SS=.81), “M12. Okulda beslenme üretiminde çalışanların sağlık raporlarının düzenli olarak kontrol edildiğini düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.93$, SS=.80), “M14. Okulda güvenliğe ilişkin yangın alarm-ikaz düğmelerinin işlevsel olarak bulunduğunu görüyorum.” ($\bar{x}=3.93$, SS=.84) ve “M9. Okuldaki temizlik ve hijyenik etkinliklerin güvenlik açısından yeterli düzeyde yapıldığını düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.89$, SS=.78), “M10. Okulda öğrencilerin yararlandığı (beslenme ürünlerinin) ürünlerin hazırlandığı ortamların sağlıklı ve hijyenik olduğunu düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.84$, SS=.75) görüşlerine “çok” düzeyinde katılmaktadırlar.

Buna karşın İlkokul ve ortaokul yöneticileri “çalıştıkları okulun güvenliğine” konusunda en az sırasıyla “M7. Okul binamızın her türlü doğal afet ve tehlikeye karşı güvenli olduğunu düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.49$, SS=.90), “M8. Okulumuzun doğal afetlere karşı güvenli olduğunu düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.56$, SS=.93), “M6. Okulun fiziki yapısının öğrenci sayısına yeterli olduğunu düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.58$, SS=1.03), “M11. Okulda öğrencilerin yararlandığı ürünlerin gıda uzmanı kontrolünde sağlıklı ve hijyenik üretildiğini düşünüyorum.” ($\bar{x}=3.65$, SS=.80) görüşlerine katılmaktadırlar.

3.8. İlkokul ve ortaokul öğretmenlerin Okullardaki “Öğrenci Güvenliği” Konusundaki Görüşleri Mesleki Kıdem, Çalışmakta Olduğu Okuldaki Görev Süresi ve Yerleşim Yeri Bakımından Anlamlı Bir Fark Göstermekte Midir?

İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin okullardaki “öğrenci güvenliği” konusundaki görüşleri mesleki kıdem, çalışmakta olduğu okuldaki görev süresi ve yerleşim yeri değişkenleri bakımından betimsel istatistik değerleri Tablo 3.13’de sunulmuştur.

Tablo 11.Öğretmenlerin Okullardaki “Öğrenci Güvenliği” Konusundaki Görüşleri Mesleki Kıdem, Okuldaki Hizmet Yılı ve Yerleşim Yeri Bakımından Dağılımı

Değişken		N	\bar{x}	SS
Mesleki Kıdem	1-5 Yıl	72	3.58	0.65
	6-10 Yıl	64	3.52	0.65
	11-15 Yıl	70	3.44	0.68
	16-20 yıl	78	3.49	0.58
	21 yıl ve üzeri	106	3.55	0.52
Okuldaki Hizmet Süresi	1 yıl	72	3.75	0.65
	2-5 yıl	174	3.38	0.59
	6-9 yıl	77	3.59	0.56
	10-13 yıl	37	3.63	0.53
	14 yıl ve üzeri	30	3.43	0.59
Yerleşim Yeri	İl merkezi	303	3.50	0.63
	İlçe merkezi	45	3.49	0.55
	Belde/köy	42	3.65	0.44

Tablo 11’de görüldüğü gibi okullardaki “öğrenci güvenliği” konusundaki görüşlere mesleki kıdem bakımından 1-5 yıl mesleki kıdeme sahip olanlar ($\bar{x}=3.58$), okuldaki hizmet süresi bakımından hizmet süresi 1 yıl olanlar ($\bar{x}=3.75$), yerleşim yeri bakımından belde/köyde görev yapan öğretmenler ($\bar{x}=3.65$) diğerlerine göre daha çok katıldıkları görülmektedir.

Tablo 11’deki ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin okullardaki “öğrenci güvenliği” konusundaki görüşleri mesleki kıdem, çalışmakta olduğu okuldaki görev süresi ve yerleşim yeri değişkenleri bakımından anlamlı bir fark oluşturup

oluşturmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Öğretmenlerin Okullardaki “Öğrenci Güvenliği” Konusundaki Görüşleri Mesleki Kıdem, Okuldaki Hizmet Yılı ve Yerleşim Yeri Bakımından ANOVA Sonuçları

Değişken	Varyans	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P
Mesleki Kıdem	Gruplar arası	.894	4	.223	.607	.658
	Gruplar içi	141.781	385	.368		
	Toplam	142.674	389			
Okuldaki Hizmet Süresi	Gruplar arası	8.338	4	2.084	5.974	.000*
	Gruplar içi	134.336	385	.349		
	Toplam	142.674	389			
Yerleşim Yeri	Gruplar arası	.811	2	.405	1.106	.332
	Gruplar içi	141.864	387	.367		
	Toplam	142.674	389			

*p <.05

Tablo 12’deki ANOVA sonuçlarına göre İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin okullardaki “öğrenci güvenliği” konusundaki görüşleri mesleki kıdem [$F(4-385) = .607, p >.05$] ve yerleşim yeri [$F(2-387) = 1.106, p >.05$] değişkenleri bakımından anlamlı bir fark göstermemektedir. Bu durum İlkokul ve ortaokullardaki “öğrenci güvenliği” konusundaki öğretmen görüşlerinin mesleki kıdem ve yerleşim yeri değişkenleri bakımından farklılaşmadığını ortaya koymaktadır.

Buna karşılık Tablo 12’deki ANOVA sonuçları ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin okullardaki “öğrenci güvenliği” konusundaki görüşleri çalıştıkları okuldaki hizmet süresi bakımından anlamlı bir fark göstermektedir [$F(4-385) = 5.974, p <.01$]. Gruplar arasında oluşan bu farkın kaynağını belirlemek amacıyla Tukey HSD testi yapılmış, elde edilen sonuçları Tablo 13’de sunulmuştur.

Tablo 13. Tukey HSD Sonuçları

Değişken	(I) Okuldaki Hizmet Süresi	(J) Okuldaki Hizmet Süresi	Ort. Fark (I-J)	S.Hata	<i>p</i>
Okuldaki Hizmet Süresi	1-yıl	2-5 yıl	.37204*	.08277	.000
		6-9 yıl	.16323	.09684	.444
		10-13 yıl	.12045	.11948	.852
		14 yıl ve üzeri	.31914	.12836	.096
	2-5 yıl	6-9 yıl	-.20880	.08085	.076
		10-13 yıl	-.25158	.10694	.131
		14 yıl ve üzeri	-.05290	.11677	.991
	6-9 yıl	10-13 yıl	-.04278	.11816	.996
		14 yıl ve üzeri	.15590	.12713	.736
	10-13 yıl	14 yıl ve üzeri	.19868	.14513	.648

* $p < .05$

Tablo 13'te görüldüğü gibi, Tukey HSD sonuçları çalışılan okuldaki hizmet süresi bakımından hizmet süresi 1 yıl olan öğretmenlerin ($\bar{x}=3.75$) ile 2-5 yıl olan öğretmenlere ($\bar{x}=3.38$) göre "öğrenci güvenliği" konusundaki görüşlere daha çok katıldıkları ve bu farkın da anlamlı olduğu göstermektedir ($p < .05$). Bu durum İlkokul ve ortaokullardaki "öğrenci güvenliği" konusundaki öğretmen görüşlerinin çalışılan okuldaki hizmet süresi bakımından farklılaştığını ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ

İlkokul ve ortaokullarda görev yapan öğretmen ve okul yöneticilerinin ölçeğin kişisel güvenlik boyutunda yer alan görüşlere çok düzeyinde katıldıkları, ancak bununla birlikte "Okulda çalıştığım süre içinde tehdit edildim" görüşüne ise daha az katıldıkları görülmektedir. Sonuç olarak, öğretmen ve yöneticiler okulda çalıştıkları süre içinde zaman zaman veliler ve okul dışından yabancı kişiler tarafından tehdit

edilmektedirler. Öğretmene yöneltilen tehditlerin genellikle Milli Eğitim Müdürlüğü, Valilik, BİMER, Alo 147 hattı gibi üst yönetim birimlerine şikâyet şeklinde gerçekleştiği görülmektedir.

İlkokul ve ortaokul öğretmenleri çalıştıkları okulun güvenliği konusunda “Okulun fiziki yapısının öğrenci sayısına göre yeterli olduğunu düşünüyorum”, “Okul binamızın her türlü doğal afet ve tehlikeye karşı güvenli olduğunu düşünüyorum”, “Okulda beslenme üretiminde çalışanların sağlık raporlarının düzenli olarak kontrol edildiğini düşünüyorum” ve “Okulda öğrencilerin yararlandığı ürünlerin gıda uzmanı kontrolünde sağlıklı ve hijyenik üretildiğini düşünüyorum” görüşlerine orta düzeyde katılmaktadırlar. Öğretmenler okul güvenliği ölçeğinde yer alan diğer maddelerdeki görüşlere ise çok düzeyinde katılmaktadırlar.

Bu çalışmada Uşak ilinde öğrenci güvenliğine ilişkin sorunların alanla ilgili diğer araştırma sonuçlarına göre düşük seviyede çıkması, okulların buldukları alanların homojen yapıya sahip olması ve il genelinde ilköğretimde sınıf mevcutlarının kalabalık olmaması şeklinde açıklanabilir.

Okullarımızda İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) gibi yeni yaklaşımlar karşısında idareciler, öğretmenler, diğer çalışanlar ve öğrencilerin her birinin okul içindeki sağlık ve güvenliği sağlamak yönünde ayrı görev ve sorumlulukları vardır. Örgün eğitim sisteminin temeli kabul edilen ilköğretim kademesinde okulun amaçlarına ulaşabilmesi, okul yöneticilerinin ve eğitim çalışanlarının okul sağlığı ve güvenliğine ilişkin İSG ile tanımlanan görev ve sorumluluklarını etkili biçimde yerine getirmesine bağlıdır. Bu da her şeyden önce okul güvenliğine ilişkin yeni anlayış ve uygulamalar geliştirmeyi gerektirmektedir.

Kantin ve yemekhaneler, okul güvenliği bağlamında en zayıf noktalardır. Okullarda öğrencilerin yararlandığı gıda maddelerinin uzman kontrolünde sağlıklı ve hijyenik olarak üretilmesi ve sunulması sağlanmalıdır. Yemekhane personeli ve kantin işletmecileri gıda güvenliği konusunda yeterince eğitilmelidir. Ayrıca bu alanların sağlık ve güvenliğinin kontrol işi sadece nöbetçi öğretmenlere bırakılmamalı, bu alanların etkin denetimi konusunda gerekli tedbirler alınmalıdır.

Unutulmamalıdır ki, okullar öğretmen ve öğrencinin güvende olduğunu hissettiği yerler olmak zorundadır. Okul mutfak ve yemekhanelerinin görevliler ve öğrenciler için güvenli hâle getirilmesine yönelik tedbirler alınmalıdır. İSG uygulamaları kapsamında okul yöneticisi ve öğretmenlere

büyük sorumluluklar verildiği bilinmektedir. Bu bağlamda okul çalışanları, sorumluluklarına denk yetkilerle donatılmalıdır. Okulda çalışan tüm personelin karar verme sürecinde yer alması sağlanmalıdır.

Okullarda öğrenci sayısının artışına paralel olarak şiddet, kavga, çeteleşme, öğrenci gruplaşmaları vb. istenmeyen davranışlarda artış olduğu görülmektedir. Okulun öğrenci sayısı ile güvenlik sorunlarının doğru orantılı olarak artması gerçeğinden hareketle, yeni yapılacak ilköğretim okullarının küçük ve müstakil mahalle okulları şeklinde kurulması önerilmektedir.

İlköğretim okullarının yatırım planları yapılırken okulun bulunduğu yerleşim yerinin sosyo-ekonomik yapısı, gelişim hızı, ulaşım durumu vb. yönden analizleri sağlıklı yapılmalı, okullar geleceğin ihtiyaçları doğrultusunda inşa edilmelidir. İşlevsel olmayan okul polisi uygulaması yerine, kalabalık ve riskli okullarda güvenlik görevlisi görevlendirilmelidir. Okul güvenliği konusunda medya organları da üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmelidir. Yanlış, taraflı ve kurgu haberlerle toplumsal açık sistemler olan okulların yıpratılmasına izin verilmemelidir. Okulun yerleşim birimlerinde yanıcı maddeler depolanmamalı, temizlik ürünleri açıkta bırakılmamalıdır. Okul çalışanları, temizlik ürünlerinin kullanımı konusunda eğitilmelidir. Okul binalarında, depo olarak kullanılan yerlere sorumlulardan başkasının girmesi önlenmelidir. İlköğretim okullarına öğrenci sayısı ölçeğinde ödenek ayrılmalıdır. Okulların maddi sorunlarının çözülmesinin, okul-veli ilişkilerinde yaşanan birtakım sorunları ortadan kaldıracığı ve okul güvenliği konusuna olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı: Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2007), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, 5. Baskı, Sakarya: Sakarya Yayıncılık
- Ayar, N. (2010). *Okul Güvenliği Sorununa Farklı Bir Yaklaşım: Okul Polisi Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Baran, G. (2008). *Öğretmenlerin ve Öğrencilerin Görüşlerine Dayalı Olarak Okullarda Şiddet ve Okul Güvenliğinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Çalikoğlu, A. (2012). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Okul Güvenliğine İlişkin Görüşleri: Çanakkale İl Merkezi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Çanakkale.
- Can, E. (2014). *Liselerde Çalışan Öğretmen ve Yöneticilerin Okul Güvenliği Konusundaki Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çankaya, İ. (2010). *Okul Güvenliğinin İlkokul ve Ortaokul Öğretmenlerinin Kaygı, Motivasyon ve İş Doyumunu Düzeyleri Üzerindeki Etkisi*. Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.
- Çankaya, İ., Yücel, C. & Demirkol, A. (2014). *Lise Müdürlerinin Görüşlerine Göre Okul Güvenliği Açısından Kampüs Okulların Önemi*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:1, sayfa: 65-71, Elazığ.
- Demirtaş, İ.Y. (2007). *İlkokul ve Ortaokullarda Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Okul Güvenliğine İlişkin Rol ve Beklentileri*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Demirtaş, İ.Y. (2007). *İlkokul ve Ortaokullarda Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Okul Güvenliğine İlişkin Rol ve Beklentileri*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Dönmez, B. & Güven, M. (2002). *Ortaöğretimde Görev Yapan Öğretmen ve Okul Yöneticilerinin Okul Güvenliğine İlişkin Algı ve Beklentileri*. *Yaşadıkça Eğitim*, 74-75, 60-64.

- Eroğlu, F. (1996). *Davranış Bilimleri*. Beta Yayınları. İstanbul.
- Erol, F. (2009). *Okulda Güvenlik Sorununa Yol Açan Etkenlerin Belirlenmesi*. Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı. Ankara.
- Geyin, Ç. (2007). *Genel Liselerde Okul Güvenliği Algularının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Hatay İl Milli Eğitim Müdürlüğü, (2015). *Okul ve Kurumlarımız İçin İş Sağlığı ve Güvenliği Kitapçığı*. Hatay İl Milli Eğitim Müdürlüğü İş Sağlığı ve Güvenliği Birimi.http://hatay.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_07/30110701_hataymemsgktapii2015.pdf adresinden 03.04.2017 tarihinde alınmıştır.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Karasar, ř. (1999). *Sanal Yüksekēđitim: Yeni İletişim Teknolojilerinden İnternetin Kullanımı*.
- Özcan, M.C. (2015). *Ortaokullarda Okul Güvenliğine İlişkin Yönetici, Öğretmen, Öğrenci ve Veli Görüşlerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Zirve Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Gaziantep.
- Özer, N. (2006). *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Okul Güvenliğine İlişkin Alguları*. Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Türkmen, M. (2004). *Ortaöğretim Kurumlarında Okul Güvenliği ile İlgili Yaşanan Sorunlar*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

VIEWS OF ADMINISTRATORS AND TEACHERS ON SCHOOL SAFETY IN PRIMARY AND SECONDARY SCHOOLS (UŞAK PROVINCE EXAMPLE)

Extended Summary

This study has been set to find the difference between the level of opinions and cexpectations of the school principals and teachers who work in primary schools about school safety according to the same demographical features. The survey was taken with the participation of 390 teachers and 80 principals who work in schools that were in the center of Uşak and located in 3 different socio-economic structural educational zones with 5 'country centers.

The data of the study are gathered with “The School Safety Schale and Information Form” which is developed by Demirtaş (2007). The school safety scale (SSS) has 4 sub-dimensions which are personal security, school safety, pupil safety, and the works which are performed to make the school more safety. Dates gathered from scales have been analyzed with the packet program, SPSS 17.0. In the analysis of total scores which are gathered from schales according to various factors. The T-test and one directional ANOVA test for independent groups and if there is a significant diversity to determine the difference between groups; Tukey HSD analysis were applied.

According to the survey result, it has been detected that the opinions of primary and secondary school principals and teachers who Work in Uşak mostly agree on all aspects of scale. According to the varying of the branch; class teachers have been more positive opinion than the branch teachers about the school safety.

There is a significant difference in school safety, pupil safety, and the works which are performed to make the school safe according to teachers who have been working for 1 year and 2-5 years.

The general opinions of principals and teachers about school safety, pupil safety, and the Works which are performed to make the school more become different in principals’ favors significantly.

It is detected that these don’t aeffect of thought about personal safety. It has been observed that the opinions of the teachers

regarding the items in the sub-dimensions of the school safety scale "personal safety", "safety of the school they work", "student safety" and "studies for the safety of the school" did not show a statistically significant difference according to the variable of professional seniority. It is important in that it shows that the variable of professional seniority does not have a significant effect on teachers' perspectives on school safety.

It was concluded that the scores of the teachers in the sub-dimensions of "personal safety", "safety of the school where they work", "student safety" and "studies on the safety of the school" of the school safety scale did not show a significant difference according to the variable of the settlement where the school is located. This result shows that teachers do not have different views in terms of the settlements where they work.

It has been determined that primary and secondary school teachers' views on personal safety do not differ in terms of gender, professional seniority, working time at the school they work in, and place of residence. The fact that teachers' perceptions of personal security differ in favor of classroom teachers not only according to the branch variable but also reveals that the education level of the school differs in terms of primary or secondary school.

Although the opinions of school administrators on the sub-dimension of personal security differ in favor of female administrators in terms of gender variables, it is seen that they do not differ in terms of other variables. The research findings are remarkable in that they show that female school administrators have more positive perceptions of personal security. It is seen that school administrators do not change their views on personal safety in the context of school safety, regardless of their branch, professional seniority, location of the school, and the duration of work at the school.

It is seen that teachers and school administrators working in primary and secondary schools agree with the opinions in the personal security dimension of the scale at a high level, but on the other hand, they agree with the opinion "I was threatened while I was working at school" at a lower level. As a result, teachers and administrators are threatened from time to time by parents and strangers from outside the school while they work at the school. It is observed that the threats directed at the teacher are generally in the form of complaints to the top management units such as the Directorate of National

Education, the Governor's Office, BİMER, and the Alo 147 hotline.

Geliş/Received: 14/02/2023
Kabul/Accepted: 30/03/2023
Araştırma Makalesi / Research Article

ISSN: 2547-9725

Anayasa Yargısının Demokratik İşlevi Üzerine*

İnci ÇOBAN İNCE†

Öz

Anayasa yargısı anayasacılık hareketlerinin bir sonucu olarak, anayasanın üstünlüğünün korunması ve temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınması amacıyla oluşturulmuştur. Bu amaçtan hareketle esas misyonu kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemektir. Böylelikle anayasaya uygunluğun yargısal denetimi neticesinde temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınması sağlanmaya çalışılmaktadır. Ancak anayasa yargısının bu misyonu özelinde demokratik meşruluk tartışmaları vardır. Bu tartışmaların temelinde yatan görüş ise, seçilerek görev yapan meclislerin yapmış olduğu kanunların, yargı organı tarafından iptal edilebilme olasılığıdır. Türkiye’de de doktrinde tartışılan bu durum anayasa yargısının demokratik meşruluğunun değerlendirilmesi açısından öne çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı da bu değerlendirmeyi karşılaştırmalı hukuk çerçevesinde yaparak literatüre katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Anayasanın Üstünlüğü, Temel Hak ve Hürriyetler, Anayasa Yargısı.

On the Democratic Function of the Constitutional Judiciary

Abstract

The constitutional judiciary was established as a result of constitutionalist movements, with the aim of protecting the supremacy of the constitution and securing fundamental rights and freedoms. Based on this purpose, its main mission is to supervise the constitutionality of laws. Thus, as a result of the judicial review of constitutionality, it is tried to ensure that fundamental rights and freedoms are secured. However, there are debates about democratic legitimacy regarding this mission of the constitutional judiciary. The view

* Bu çalışma 2012 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde sunulan ve kabul edilen “Anayasa Mahkemelerinin Demokratik İşlevi ve Türk Anayasa Mahkemesi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

† Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, inci.ince@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0688-501X.

Atıf yapmak için / To cite this article: Çoban İnce, İ. (2023). Anayasa Yargısının Demokratik İşlevi Üzerine. *Akademik İzdüşüm*, 8(1): 312-330.

underlying these debates is the possibility that the laws made by elected assemblies can be annulled by the judiciary. This situation, which is also discussed in the doctrine in Turkey, stands out in terms of evaluating the democratic legitimacy of the constitutional judiciary. The aim of this study is to contribute to the literature by making this evaluation within the framework of comparative law.

Keywords: Supremacy of the Constitution, Fundamental Rights and Freedoms, Constitutional Judgment.

1. GİRİŞ

Anayasa yargısının ortaya çıkışı ile anayasanın üstünlüğü ilkesi arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Normlar hiyerarşisi olarak adlandırılan ve mevcut normların bir hiyerarşi şeklinde konumlandığı bu piramitte anayasa en üstte yer almaktadır. Bu şekilde anayasanın piramidin en üstünde konumlanması anayasanın üstünlüğü ilkesi olarak adlandırılır. Bu piramidin pratiğe yansımaları ise anayasanın, altında yer alan normlar için bağlayıcı olmasına dayanmaktadır. Dolayısıyla anayasanın üstünlüğü ile anayasanın bağlayıcılığı birbirini yeniden üreten ve birlikte düşünülmesi gereken ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira anayasanın üstünlüğünün benimsenmiş olduğu bir anayasal düzende anayasanın altında yer alan normlar anayasaya aykırı olamayacağından anayasa bu normlar için bağlayıcıdır. Söz gelimi kanunlar, anayasanın üstünlüğü ilkesi gereği anayasaya aykırı olamazlar. Dolayısıyla da anayasa, kanunlar ve de yasama organları için bağlayıcı bir nitelik taşımaktadır.

Anayasa yargısının misyonu ise şudur; normlar hiyerarşisinin mantığına uygun olarak denetim işlevini üstlenmek. Daha açık bir ifade ile anayasaya uygunluk denetimini gerçekleştirmek; anayasaya uygun olmadığı kanısı ile kanunları iptal edebilmek. İşte tam da bu nokta, anayasa yargısı ile ilgili demokratik meşruluk tartışmalarının odağını oluşturmaktadır. Zira yasama organlarının yapmış olduğu kanunların yargı organı tarafından iptal edilebilir olması anayasa mahkemelerinin demokrasi ile ilişkisini hem açıklayıcı hem de sorgulayıcı çift yönlü bir literatür ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmada anayasa yargısının demokratik işlevleri üzerinde durulacak ve anayasa mahkemelerinin demokratik meşruluğu değerlendirilecektir. Bu amaçla yerli ve yabancı

literatür taraması çalışmanın kaynağını ve yöntemini oluşturmaktadır.

2. ANAYASA YARGISININ ORTAYA ÇIKIŞI

Anayasacılık hareketleri anayasa yargısının doğuşunun temelidir. 17. ve 18. yüzyıllarda düşünürler tarafından ortaya konmuş hem insan hakları hem de kuvvetler ayrılığı temelinde yükselen düşünceler yazılı anayasaların oluşumunu sağlamıştır. Özellikle insanların doğal haklarına vurgu yapan ve bu hakların devredilemez özelliğini açıklayan J. Locke; kuvvetler ayrılığı kuramını savunan Montesquieu; her bir yurttaşın egemenliğin parçası olması gerektiğini söyleyen Jean- Jacques Rousseau bu dönemin önemli düşünürleri olarak sayılabilir (Kışlalı, 2006: 87-88). Dolayısıyla kişilerin sahip olduğu veya sahip olması gerektiği insan haklarının dile getirilmesi ve bununla birlikte kuvvetler ayrılığı ilkesinin teorik temelini ortaya konması ilk yazılı anayasalar olan 1787 Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Anayasası ile 1791 Fransız Anayasası'nın düşünsel temelini oluşturmuştur. Zira 1787 ABD Anayasası kuvvetler ayrılığı ilkesi üzerine inşa edilmiştir (Tanilli, 2007: 351-352). Bu açıdan ABD Anayasası'nın temel özelliği yasama, yürütme ve yargının birbirinden ayrı olmasıdır (Turhan, 1989: 32). Benzer şekilde Fransa'da 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde anayasa için yurttaş hakları ile kuvvetler ayrılığı ilkesi arasındaki bağın önemi vurgulanmış (Tanilli, 2007: 351), özellikle yargı kuvvetinin ayrılığı 1791 Anayasası'nda da yer almıştır (Allison, 2007: 77).

Yaşanan bu gelişmeler ve özellikle anayasaları inşa eden düşünceler anayasa yargısını ortaya çıkaran süreçte oldukça önemlidir. Nitekim bu süreçte ortaya konan iktidarın sınırlandırılması ve temel hak ve hürriyetlerin korunması noktasındaki düşünceler ile birlikte anayasaların oluşturulması anayasaya uygunluğun denetimini de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla denilebilir ki, tüm bu anayasacılık hareketleri ve özellikle yazılı anayasaların kabulü ile anayasa yargısı doğmuştur.

Yazılı anayasalar ile anayasa yargısı arasında böyle bir ilişki bulunmakla birlikte, kanunların üstün bir norma aykırı olmaması gerektiğine yönelik ilk karar 1612 yılında İngiltere'de

Dr. Bonham Vak'ası olarak bilinen 1612 tarihli davada yargıç Edward Coke tarafından verilmiştir. Zira Coke, kanunların üstün hukuk olarak Common Law'a (Ortak Hukuk) uygun olması gerektiğini kabul etmiştir (Çağlar, 1986: 137; Tunç, 1997: 30; Onar, 2006: 2). Yargıç Coke tarafından verilen bu kararın önemi, mahkemelerin Common Law'a aykırı olduğuna kanaat getirdikleri kanunları geçersiz sayabilmelerini ve hakimlerin Common Law'ın üstünlüğünün teminatı olmalarını ortaya koyan bir görüşü yansıttığından ileri gelmektedir (Tunç, 1997: 30).

Coke tarafından ortaya konan bu görüş doğal hukuk düşüncesi ile birleşmiş ve ABD'de Hakim Marshall tarafından *Marbury v. Madison* davasında verilen kararda etkili olmuştur (Çağlar, 1986: 137). Hakim Marshall 1803 tarihli bu kararın gerekçesinde öncelikle anayasanın mahiyetinin açıklanması gerektiğini vurgulamıştır. Zira Marshall'a göre, anayasa ya değiştirilip usulü kanunlardan zor olan üstün bir normdur ya da yasama organının dilediği zaman değiştirebildiği bir kanuna eşittir. Eğer bu seçeneklerden ilki kabul edilecekse anayasaya aykırı bir kanun, kanun değildir. İkinci seçenek kabul edilecekse, anayasaların iktidarı sınırlandırması pratikte mümkün olmayan bir çaba olarak kalacaktır. Bu iki seçeneği ortaya koyduktan sonra Marshall, mahkemeler anayasanın üstünlüğü temelinde karar vereceklerse anayasa ile kanunlar arasında bir çatışma söz konusu olduğunda, kararın kanuna göre değil anayasaya göre verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Hakim Marshall'ın ortaya koymuş olduğu bu görüş ABD'de anayasaya uygunluk denetiminin önünü açmıştır (Feyzioğlu, 1951: 166-171). Zira Hakim Marshall'ın kararı şu mantığın işlemesi noktasında örnek olmuştur: Bir hukuk kuralı kendisinden üstün olan başka bir hukuk kuralı karşısında gücünü kaybeder. Anayasa da kanunlardan üstün konumdadır. O zaman kanunlar anayasa karşısında güçlerini kaybederler (Tunaya, 1980: 465).

Hakim Marshall'ın bu kararı demokratik bir hukuk düzeni içinde anayasa yargısının kaçınılmazlığı ilkesine temel oluşturmuştur (İba ve Kılıç, 2019: 29). Bu sayede Amerika'da başlayan ve süreç içinde bütün yargıçların anayasaya uygunluk denetimi yapabildiği Amerikan modeli anayasa yargısı ile

birlikte, anayasaya uygunluk denetimi noktasında özel olarak kurulan mahkemelerin denetim işlevini üstlendiği Avrupa modeli anayasa yargısı gelişmiştir. Bu yargı modelinin Avrupa'da ilk örneği 29 Şubat 1920 tarihinde Çekoslovakya'da kurulmuştur. Sonrasında ise, Avusturya'da Yüksek Anayasa Divanı kurulmuş ve anayasa yargısının ilk çağdaş örneği oluşmuştur (Kaboğlu, 2007: 15-18). Sonraki süreçte Avrupa modeli anayasa yargısına uygun bir şekilde mahkemeler kurulmuş ve anayasaya uygunluk denetimi başlamıştır. Bu denetim türü özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ivme kazanmıştır. Bu dönemde 1947 İtalyan, 1949 Alman Anayasaları Anayasa Mahkemelerini kurmuşlardır (Gözler, 2004: 23). Anayasa yargısının temel hak ve hürriyetler ile olan ilişkisi göz önüne alındığında İkinci Dünya Savaşı sonrası İtalya ve Almanya'nın anayasal sistemlerine Anayasaya Mahkemelerini dahil etmeleri bir tesadüf değildir. Zira söz konusu savaş döneminde bu iki devletin hak ihlalleri aşikardır.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde, Türkiye Avrupa modeli anayasa yargısını benimsemiş bir ülkedir. Türk Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası ile kurulmuştur ve 1982 Anayasası ile de benimsenmiştir. 1961 Anayasası'ndan günümüze uzanan süreçte Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı, üyelere aranan nitelikler, görev süresi gibi Mahkemenin yapısına ilişkin bazı özelliklerde bazı farklılıklar görülse de Anayasa Mahkemesi'nin temel misyonu olan kanunlar üzerindeki denetim yetkisi süregelmiştir.

3. ANAYASA YARGISININ DEMOKRATİK İŞLEVLERİ

Anayasa yargısının öne çıkan ilk işlevi anayasanın üstünlüğünü sağlamaktır. Zira anayasanın varlık nedeni kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyerek anayasaya uygunluğu sağlamak ve böylelikle anayasanın üstünlüğünü biçimsel açıdan korumaktır (Hakyemez, 2007: 530). Anayasa üstünlüğünün teminat altına alınmadığı bir sistemde, anayasanın kanunlardan üstünlüğünü sağlamak ve parlamentoyu hukukla bağlı kılmamanın zorlaştığı örnekler ortaya çıkabilir (Teziç, 2009: 184). Temel hak ve hürriyetler güvencesiz kalabilir. İkinci Dünya Savaşı öncesi Almanya ve İtalya'da

yaşananlar bu durumun somut örnekleridir (Hakyemez, 2007: 529).

Anayasa Mahkemeleri kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyerek iki işlevi birden yerine getirmiş olur. İlki yasama organı asli yetkisi olan kanun yapma yetkisini kullanırken anayasanın veya daha kapsayıcı bir ifade ile hukukun çizdiği sınırlar içinde kalır. Bu sınırların dışında yapılan bir kanun Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilebilir. Bununla bağlantılı olarak ikinci işlevi de temel hak ve hürriyetlerin korunmasıdır. Yasama organının anayasal sınırlar içinde kalmasının pratikteki sonucu temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasına onulmaz etkisi olabilecek düzenlemeleri yapmaktan kendini men etmesidir. Anayasada yer alan temel hak ve hürriyetlerin sadece anayasada yer alan sınırlama sebepleri ile sınırlandırılabilmesi, olağan üstü hallerde dahi dokunulamayacak temel hak ve hürriyetlerin anayasada yer alması ile birlikte anayasa yargısının denetim işlevi birlikte değerlendirildiğinde temel hak ve hürriyetler adına daha güvenceli bir model ortaya çıkacağını söylemek mümkündür.

Temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınması noktasındaki işlevi anayasa yargısının en önemli işlevlerinden birisidir. Anayasa Mahkemeleri insan haklarına yaptıkları vurgu ile insan haklarının iktidarlar karşısında dikkate alınmasını amaçlamaktadır. İnsan haklarını koruyucu yasalar, Anayasa Mahkemelerinin denetim işlevi ile birlikte sembolik metinler olarak kalmaz. Dolayısıyla Anayasa Mahkemelerinin denetimi demokrasiye uygunluk denetiminin yanı sıra iktidarın yasal sınırlar içinde kalmasına ve temel hak ve hürriyetlere saygılı davranmasında etkili olur (Horowitz, 2006: 126). Daha net bir ifade ile, Anayasa Mahkemesinin varlık sebebi siyasal iktidar karşısında bireylerin temel hak ve hürriyetlerini güvence altına almaktır (Arslan, 2000: 292). Anayasa Mahkemeleri bu misyonlarını yerine getirirken temel hak ve hürriyetler açısından “güvence ölçütleri” olarak nitelendirilen demokratik toplum düzeninin gerekleri, hakkın özü, ölçülülük gibi ilkeleri göz önünde bulundurmaktadır (Kaboğlu, 2002: 179). Bu güvence ölçütleri arasında sayılan ve temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması noktasında ortaya çıkan orantılılık ilkesi, Almanya’da geçmişte yaşanan ihlallerin de bir sonucu olarak,

Federal Alman Anayasa Mahkemesi'nin payı ile birlikte geliştirilmiştir (Rumpf, 1993: 32). Söz konusu Mahkeme "orantılılık ilkesi"ni hukuk devletinin bir sonucu olarak değerlendirmektedir (Kaboğlu, 1991: 303). Söz gelimi Mahkeme'nin vermiş olduğu 1985 tarihli Lüth Kararı temel hakların korunması ile hukukun işlerliği arasındaki ilişkiye vurgu yapması açısından bir örnektir (Çağlar, 1989: 138). İspanyol Anayasa Mahkemesi kararlarına bakıldığında da, temel hakların sınırlandırılması noktasında ölçülülük ilkesine vurgu yapılmış olduğu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarının referans alınacağına yönelik ifadelerin yer aldığı görülmektedir. İsviçre Federal Anayasa Mahkemesi de ölçülülük ilkesini kararlarına yansıtmakta; bu ilke ile hukuk arasında ilişki kurmaktadır (Metin, 2002: 152-154, 184). Öte yandan söz konusu Mahkeme vermiş olduğu kararlarda ifade hürriyetine önemle vurgu yapmış; bu hürriyeti siyasi hakların kullanılma şartı olarak değerlendirmiş, demokratik devletin temeli olarak ferdi hürriyetler kataloğunda ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu belirtmiştir. Kişi dokunulmazlığı ile ilgili olarak da, Mahkeme'nin bu hürriyeti hukuk devletinin vazgeçilmez bir unsuru olarak gördüğünü ortaya koyan kararı bulunmaktadır (Çağlar, 1989: 140).

Türk Anayasa Mahkemesi özelinde bir değerlendirme yapıldığında ise anayasada belirtilen ve temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının sınırını oluşturan ilkelere vurgu yaptığı kararların var olduğu görülmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin bu yönde vermiş olduğu kararlara örnek vermek gerekirse;

...Kişinin sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, devredilmez, temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulup tümüyle kullanılamaz hale getiren kısıtlamalar, demokratik toplum düzeni gerekleriyle uyum içinde sayılamaz... (E. 1985/8, K. 1986/27, K.T. 26.11.1986).

hükmü ile Mahkeme hem temel hak ve özgürlüklerin özünün dokunulmazlığına hem de temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması noktasında uyulması gereken bir ölçüt olarak

demokratik toplum düzenine vurgu yapmıştır. Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu başka bir kararda;

...İtiraz konusu kuralı, amaç ve sınırlama orantısının korunmasıyla ilgili "ölçülülük" temel ilkesinin alt ilkeleri olan yasal önlemin sınırlama amacına ulaşmaya elverişli olup olmadığını saptamaya yönelik "elverişlilik" sınırlayıcı önlemin sınırlama amacına ulaşma bakımından zorunlu olup olmadığını arayan "zorunluluk-gereklilik", ayrıca amaç ve aracın ölçüsüz bir oranı kapsayıp kapsamadığını, bu yolla ölçüsüz bir yükümlülük getirip getirmediğini belirleyen "oranlılık" ilkeleriyle çatışan bir sınırlama sayan görüşler bu nedenlerle yerinde bulunmamıştır... (E. 1988/50, k. 1989/27,K.T. 23.06.1989)

hükmü ile temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının sınırı olarak ölçülülük ilkesine ve ölçülülük ilkesinin alt ilkelerine değinmiştir.

Anayasa Mahkemelerinin temel hak ve hürriyetler bağlamında yapmış oldukları vurgu ile bağlantılı olarak demokrasi anlayışı da üzerinde durulması gereken bir noktadır. Zira demokratik bir yönetimin en önemli özelliklerinden birisi temel hak ve hürriyetlerin anayasal güvence altına almasıdır. Dolayısıyla Anayasa Mahkemelerinin en önemli demokratik işlevi temel hak ve hürriyetler noktasındaki misyonudur. Bununla bağlantılı olarak çoğulcu bir demokrasi anlayışı içinde toplumları oluşturan tüm kesimler açısından güvence oluşturan bir demokrasi anlayışının oluşması mümkün olabilir. Bunu desteklerken bir şekilde yargı denetimi, demokrasilerde yukarı seyreden bir ivme ile yaygınlaşmaktadır (Horowitz, 2006: 125).

4. ANAYASA YARGISININ DEMOKRATİK MEŞRULUĞUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

Anayasa yargısının demokratik meşruluğuna yönelik tartışmalar ve bu tartışmaların odağına ilişkin ortaya konan görüşler özellikle Anayasa Mahkemelerinin vermiş oldukları kararların yasama organının iradesi üzerinde bir sınırlama olarak görülüp görülmeyeceği temelinde şekillenmektedir. Burada üzerinde durulan iki nokta vardır; birincisi yasama

organının asli fonksiyonu kanun yapmaktır. Dolayısıyla yasama organının yapmış olduğu bir kanunun, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilebilmesi yasama organının iradesini sınırlandırmak ve yasama organının asli fonksiyonunu yerine getirmekten men etmek olarak görülmektedir. İkincisi ise, halk tarafından seçilmiş yasama organı ile atanma usulü oluşan bir yargı organının karşılaştırılmasıdır. Daha net bir ifade ile, seçilerek oluşmuş bir yasama organı iradesinin, atanarak göreve gelmiş üyeler / yargıçlar tarafından iptal edilebilmesi “seçilmişler” ile “atanmışlar” ayrımını ve bu ayrım üzerinden de demokratik meşruluk tartışmalarını üretmektedir.

Anayasa Mahkemelerinin demokratik meşruluğuna yönelik tartışmaların odağında değerlendirme yapacak olursak; söz konusu mahkemenin yasama organının tasarruflarını denetleyebilme yetkisinin çoğunluk karşıtı siyaset olarak algılandığı ve seçilerek göreve gelmiş yasama organının kararlarının atanmış yargıçlar tarafından iptal edilebilmesinin demokrasinin çoğunluğu yönetme hakkı ilkesine aykırı olarak görüldüğü bir görüşün var olduğundan bahsedebiliriz (Erdoğan, 2010: 85). Kelsen’e göre bir kanunu iptal etmek ile yeni bir norm koymak arasında fark yoktur. Bu yetki ile Anayasa Mahkemeleri yasama yetkisini kullanan bir organa dönüşerek “negatif kanun koyucu” olmaktadır (Özbudun, 2005: 346). Bu görüşün karşısında yer alan Soysal (1997: 259), Anayasa Mahkemesi’nin yapmış olduğu denetimin başka bir organının yerine geçmek olarak algılanmaması gerektiğini vurgulayarak, söz konusu mahkemenin görevinin iktidar tarafından çıkarılan yasaların anayasaya uygun hale getirmek olduğunu belirtmiştir. 1982 Anayasanın 153. maddesinin 2. fıkrası da Anayasa Mahkemesi’nin kanun koyucu gibi hareket edemeyeceğini ve yeni bir uygulamaya yol açamayacağını hüküm altına almıştır.

Anayasa yargısının kanunları iptal edebilme yetkisi kuvvetler ayrılığı ilkesi çerçevesinde de değerlendirilmektedir. Bu ilke gereği kuvvetlerin farklı organlarda toplandığı ve her bir organın yetki ve görevinin anayasal sınırlar içerisinde belirli olduğu anayasal düzenlerde anayasa yargısının kanunları iptal edebilme yetkisinin kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırılık oluşturduğu belirtilmektedir (Gören, 2008: 17). Esasında bu görüş anayasa yargısının “negatif kanun koyucu” olarak

nitelendirilmesi ile birbirini tamamlar niteliktedir. Zira bu görüşün özü anayasa yargıçları yasama organlarının kararlarını iptal ettiklerinde yasama organının yerine geçmiş olurlar. Dolayısıyla da yasama organının asli yetkisi olan kanun yapma yetkisi yargı organına geçmiş olur. Bu da kuvvetler ayrılığı ilkesi ile bağdaşmaz. Ancak belirttiğimiz gibi anayasa yargısının hareket alanını hukukla sınırlı gören karşı görüş, anayasa yargısının salt anayasanın kendisine sunmuş olduğu yetkiyi kullandığını belirtmektedir. Bununla birlikte Gören (2008: 7-8), hem hukuk devleti ilkesine hem de anayasanın üstünlüğüne vurgu yaparak “anayasanın üstünlüğü, ancak özel bir bekçisi varsa sağlanabilir” demekte; hukuk devleti ve demokrasi ilkelerinin anayasa yargısı ile tamamlandığını belirtmektedir.

Öte yandan meclis üyeleri seçimle belirlenir ve asli yetkisi kanun yapmaktır. Anayasa Mahkemesi atanma usulü ile belirlenir, kararları kesin ve bağlayıcıdır. Bu noktadan hareketle yasama organının çıkarmış olduğu bir kanunun meşruluğu halk tarafından sorgulanmaya başlanırsa, halk bunun müeyyidesini seçimler vasıtasıyla verebilecektir. Ancak aynı durum Anayasa Mahkemesi için geçerli değildir. Zira söz konusu Mahkeme'nin vermiş olduğu bir karar halk tarafından meşru olarak görülmezse halkın müeyyide uygulaması söz konusu değildir (Gözler, 2006: 133-135). Anayasa Mahkemesi'nin bu durumuna bazı yazarlar verdiği kararların siyasal boyutunu da eklemektedir. Böyle bir durumda Mahkeme hükümdar veya diktatör olarak nitelendirilmektedir (Doehring, 2002: 234). Bu noktadan hareketle daha net bir şekilde ifade etmek gerekir ki, anayasa yargısının siyasal hayata yön verebilecek kararları neticesinde “Yargıçlar Hükümeti”ne yol açma ihtimali temel kaygıyı oluşturmaktadır. Zira Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin 1890-1937 yılları arasında yargıçlar yönetimine yol açtığı ifade edilmektedir (Teziç, 2009: 195). Kabul etmek gerekir ki, anayasa yargısının vermiş olduğu kararların siyasal etkileri olabilmektedir. Çünkü anayasa yargısının vermiş olduğu kararların büyük kısmı siyasal özellikler taşıyan konularla ilgilidir (Gören, 2008: 5). Anayasa yargısının bu özelliği kendisini diğer yargı kollarından ayırıcı bir nitelik taşımaktadır. Kamuoyunda “367 Kararı” olarak anılan 2007 yılında Cumhurbaşkanı seçimi sırasında vermiş olduğu karar halen Anayasa Mahkemesi'nin bu özelliği çerçevesinde

tartışılmaktadır. Bu kararın özü şu şekilde ifade edilebilir; Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanının ilk turda seçilebilmesi için gerekli olan karar yeter sayısının aynı zamanda toplantı yeter sayısı olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu vurgu ile de, Cumhurbaşkanlığı seçimi noktasında yapılan ilk tur oylamanın iptaline karar vermiştir. Bu kararın gerekçesini de yapılan ilk tur oylamada toplantı yeter sayısının, karar yeter sayısı olan 367'ye ulaşamamış olmasına bağlamıştır (E. 2007/45, K. 2007/54, K.T. 1.5.2007). Türkiye açısından Anayasa Mahkemesi'nin tartışma yaratan kararları içinde belki de en öne çıkan kararı "367 Kararı"dır.

Bir başka nokta da, Anayasa Mahkemesi'nin yapmak durumunda olduğu yorumdur. Bazı yazarlara göre anayasaya uygunluk denetimi yorum yapılmaksızın gerçekleşemez (Gözler, 2006: 137, Hekimoğlu: 328). Zira anayasa normu metnin taşıdığı anlamı ifade etmekte olup, bu anlam kişiden kişiye farklı şekilde yorumlanabilmektedir (Gözler, 2006: 136). Esas olan anayasa yargıçlarının tarafsız ve önyargılarının uzağında konuya yaklaşmasıdır. Ancak bu durumun gerçekleşmediği örnekler yaşanmıştır (Aliefendioğlu, 1996: 174). Söz gelimi Türk Anayasa Mahkemesi 832 Sayılı Sayıştay Kanununun 45. maddesini 17 Ekim 1972 tarihinde anayasaya uygun olarak değerlendirmiş, ardından ise 6 Mart 1973 tarihinde vermiş olduğu başka bir karar ile söz konusu maddenin anayasaya aykırı olduğu kanaati ile iptal etmiştir. Yine 648 Sayılı Siyasi Partiler Kanununun 74. maddesini önce 18 ve 19 Şubat 1969 tarihinde anayasaya uygun bulmuş, ardından 2 Şubat 1971 tarihinde söz konusu maddeyi anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. 23 Mart 1976 tarihinde anayasaya uygun olduğuna yönelik karar verdiği 1961 Anayasasının 38. maddesini değiştiren 1488 sayılı kanunun ilgili hükmünü, 12 Ekim 1976 tarihinde anayasaya aykırılık kararı ile iptal etmiştir. Görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi'nin aynı konuda birbiri ile çelişen karar verdiği olmuştur. Aynı konuda zıt kararlar vermiş olduğu zaman dilimi göz önüne alındığında Mahkeme'nin bir veya iki üyesinin değişmiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla da Mahkeme üyeliklerinde meydana gelen değişiklik ortaya farklı yorumlar çıkarmıştır. Bir anlamda söz konusu birbiri ile zıt yorumların anayasa değişikliği

yapılmamış olmasına rağmen anayasayı da değiştirmiş olduğu belirtilmektedir (Gözler, 2006: 150-151).

Anayasa yargısı organlarının anayasaya uygunluk denetimi yaparken yorum metodunu kullanacağı çoğunlukla kabul görmektedir. Bir kanun veya kanun hükmünün anayasaya aykırılığı kanaatine bu sayede varılabilir ve söz konusu kanun veya kanun hükmü iptal edilebilir. Burada ortaya farklı bir durum daha çıkabilmektedir. O da yorumlu ret kararlarıdır. Yorumlu ret kararı Anayasa Mahkemesi'nin bir kanun hükmünü iptal etmediği ve bunu geliştirdiği bir yoruma dayanarak yaptığı kararlardır. Daha net bir ifade ile anayasa yargısı organları, iptal başvurusuna konu olan kanunun başvuru sahibinin ortaya koymuş olduğu anlam açısından anayasaya aykırı olduğunu kabul etmekte, ancak kanuna anayasaya uygun bir anlam vermektedir. Kanunun, geliştirilen bu yorum neticesine göre anlaşılması şartı ile de iptal başvurularına ret kararı vermektedir (İba ve Kılıç, 2019: 216). "Anayasaya uygun yorum" olarak da adlandırılan ve bazı Anayasa Mahkemelerinin zaman zaman vermiş oldukları bu kararlar, yasama organının daha sonraki süreçte vereceği kararlara yönelik bir direktif olarak algılanmakta ve bu sayede söz konusu kararların Anayasa Mahkemelerini "negatif kanun koyucu" olmanın ötesinde "pozitif kanun koyucu" durumuna taşıdığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (Özbudun, 2017: 417). Yorumlu ret kararlarına ABD'de Mossman v. Higginson kararı, Grenada County Supervisors vs. Brogden kararı, United States v. Coombs kararı örnek olarak gösterilebilir (Yüksel, 2012: 22-24. Bu konu ile ilgili detaylı karar incelemeleri için bkz. Yüksel, 2012). Türkiye'de ise, Anayasa Mahkemesi'nin 1991 yılında verdiği karar yorumlu ret kararları ile ilgili doktrinin temel örneğini oluşturmaktadır. Nitekim Yükseköğretim Kanununda değişiklik öngören 3511 sayılı kanunun 2. fıkrasında yer alan hükmün[‡] Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi üzerine kanun koyucu 3670 sayılı kanun ile yeni bir düzenleme[§] yapma

‡ "Yükseköğretim kurumlarında, dersane, laboratuvar, klinik, poliklinik ve koridorlarında çağdaş kıyafet ve görünümde bulunmak zorunludur. Dini inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü veya türbanla kapatılması serbesttir"

§ "Yürürlükteki Kanunlara aykırı olmamak kaydı ile; Yükseköğretim Kurumlarında kılık ve kıyafet serbesttir."

yoluna gitmiştir. Anayasa Mahkemesi bu defa iptal kararı vermemiş, ancak yorumlu ret kararı ile Yükseköğretim kurumlarında başörtüsünün serbest bırakıldığı yönünde oluşabilecek görüşlerin önünü vermiş olduğu kararın gerekçesinde kesmiştir** (E.1990/36, K. 1991/8, K.T. 9.4.1991).

Görülmektedir ki; anayasa yargısının bir yanda demokrasi ile temel hak ve hürriyetler için önemi yer alırken, bir yandan da kanunları denetleyerek iptal edebilme yetkisinin yasama organının iradesini sınırlandırdığını düşündürmektedir. Özellikle üzerinde konsensüs sağlanamamış bazı kararlar, anayasa yargısının meşruluğunun sorgulanmasına neden olmaktadır.

5. SONUÇ

Anayasanın üstünlüğünün pratikte sağlanması adına yargısal denetim aracı olarak anayasa yargısı anayasacılık hareketlerinin bir sonucu olarak doğmuştur. Bu doğuşun önemli bir adımı ABD’de Marbury v. Madison davasında verilen karardır. Bu karar ile birlikte Amerikan modeli anayasa yargısı olarak adlandırılan ve ABD’de hakimlerin anayasaya uygunluk denetimi yapabildikleri model gelişmiştir. Ardından anayasaya uygunluk denetimini noktasında ayrı bir mahkemenin görev üstlendiği Avrupa modali anayasa yargısı modeli daha oluşmuştur. Türkiye’de Avrupa modeli anayasa yargısını benimsemiş bir ülkedir.

Anayasa yargısının doğuşunun temeli anayasaların kabul edilmesidir. İktidarın sınırlandırılması, temel hak ve hürriyetlerin korunması, kuvvetler ayrılığı gibi ilkeler temelinde şekillenmiş olan anayasalar anayasa yargısına giden yolda en önemli basamak olmuştur. Zira kabul edilen anayasaların üstünlüğüne duyulan hukuki inanç, bu üstünlüğün korunması ihtiyacını da beraberinde getirmiş ve anayasa mahkemeleri bu sayede yaygınlaşmıştır. Yargısal denetimin eksik kaldığı bir

⁴ “... Nitekim 3670 sayılı Yasa’da, Yükseköğretim kurumlarında kılık ve kıyafet serbestisi, "Yürürlükteki Kanunlara aykırı olmamak kaydı ile" sınırlanırken bu zorunluluğun kastedildiğinde şüphe yoktur. Bu nedenle Kanun Koyucunun amacının Yükseköğretim Kurumlarında dinsel nitelikteki kılık kıyafeti serbest bırakmak olduğunu savunmak, 3670 sayılı Yasa'nın sözü ve amacıyla çelişir...

sistemde anayasanın üstünlüğü ilkesinin pratikte gerçekleşmesi de güçtür.

Anayasa yargısının üstlenmiş olduğu misyon temelde kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemektir. Bu misyon ile hem iktidarı hukuk sınırları içinde tutmakta hem de bunun bir neticesi olarak temel hak ve hürriyetlere güvenceli bir sistem oluşturmaktadır. Her ne kadar siyasi alanla da ilgili olsa, anayasa yargısının yapmış olduğu denetim hukuki bir denetimdir; öyle de olmalıdır. Bu noktada Anayasa Mahkemeleri elbette yorum yapacaktır. Ancak gerek yaptığı yorumlar, gerekse verdiği kararlar hukuk sınırları içinde olmalıdır. Dolayısıyla kararlarının hukuk sınırları içinde olduğunun genel kabul görmesi neticesinde demokratik meşruluğu sorgulanmayacaktır. Anayasa yargısı iktidarın sınırlandırılması ve temel hak ve hürriyetlerin korunması açısından önemlidir. Kararlarının hukuki boyutu üzerinde geniş ölçekte uzlaşa demokratik meşruluğunu pekiştirecektir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.*

Destek ve Teşekkür: *Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.*

Katkı Oranı Beyanı: *Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.*

Çatışma Beyanı: *Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.*

KAYNAKÇA

Aliefendioğlu, Y. (1996). *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Allison, J.W.F. (2007). *The English Historical Constitution, Continuity, Change and European Effects*, United Kingdom: Cambridge University Press.

- Arslan, Z. (200). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasa Yargısı: Uyum Sorunu ve Öneriler. *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 17, 274-293.
- Arslan, Z. (2005). *Anayasa Teorisi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çağlar, B. (1986). Parlamentolar ve Anayasa Mahkemeleri, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Problemi. *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt:3, 137- 187.
- Çağlar, B. (1989). *Anayasa Bilimi*, İstanbul: BFS Yayınları.
- Doehring, K. (2002). *Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)*. (Çev. Ahmet Mumcu). Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Erdoğan, M. (2010). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Feyzioğlu, Turhan. (1951) Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi, *A.Ü.S.B.F. Yayını*, Ankara.
- Gören, Z. (2008). Siyasal Güç Faktörü Olarak Anayasa Mahkemesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 1- 24.
- Gözler, K. (2004). *Anayasa Hukukuna Giriş, Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözler, K. (2006). Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu. *AÜSBF Dergisi*, 61(3). 131- 166.
- Hakyemez, Y. Ş. (2007). Anayasa Mahkemelerinin Geleneksel İşlevi Bağlamında Günümüzde Ortaya Çıkan İki Sorun: Yerindelik Denetimi Tartışmaları ve Ulusalüstü Örgüte Üye Devletlerdeki Anayasa Yargısının Konu Bakımından Sınırlandırılması. *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt:24, 525-568.
- Hekimoğlu, M. M. (2004). *Alman Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısının Hukuki Boyutları*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Horowitz, D. L. (2006). *Constitutional Courts: A Primer for Decision Makers*. *Journal of Democracy*.
- İba, Ş. & Kılıç, A. (2019). *Anayasa Yargısı Dersleri*. Ankara: Turhan Kitabevi.

- Kaboğlu, İ. Ö. (1991). Hukukun Genel İlkeleri ve Anayasa Yargısı (Özgürlükler Hukuku Açısından Bir Yaklaşım). *Anayasa Mahkemesi Dergisi*. Cilt: 8,291- 322.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2002). *Özgürlükler Hukuku*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2007). *Anayasa Yargısı Avrupa Modeli ve Türkiye*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Metin, Y. (2002). *Ölçülülük İlkesi Karşılaştırmalı Bir Anayasa Hukuku İncelemesi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Onar, E. (2006). *Türkiye’de Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Yargısal Denetimi Alanında Öncüler. Anayasa Yargısı İncelemeleri – 1*. (Ed. M. Turhan ve H. Tülen). Ankara: AYM Yayınları.
- Özbudun, E. (2005). *Anayasa Yargısı ve Demokratik Meşruluk Sorunu. Demokrasi ve Yargı*. (Ed. Ozan Ergül), Ankara: TBB Yayınları. 336- 352.
- Özbudun, E. (2017). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Rumpf, C. (1993). Ölçülülük İlkesi ve Anayasa Yargısındaki İşlevi ve Niteliği. *Anayasa Yargısı Dergisi*, No:10,28- 48.
- Soysal, M. (1997). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tanilli, S. (2007). *Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Teziç, E. (2009). *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Basım.
- Tunaya, T. Z. (1980). *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Tunç, H. (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı Denetiminin Kapsamı ve Organları*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Turhan, M. (1989). *Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Yüksel, İ. (2012). *Anayasa Yargısında Yorumlu Ret Kararı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

ON THE DEMOCRATIC FUNCTION OF THE CONSTITUTIONAL JUDICIARY

Extended Summary

Constitutional justice is a result of the principle of supremacy of the constitution. The constitution is at the top of the hierarchy of norms. In this pyramid where the existing norms are positioned as a hierarchy, the fact that the constitution is at the top is called the principle of constitutional supremacy. The practical reflection of this pyramid is based on the fact that the constitution is binding for the norms under it. Therefore, the supremacy of the constitution and the bindingness of the constitution appear as principles that reproduce each other and should be considered together. Because in a constitutional order where the supremacy of the constitution is adopted, the norms under the constitution cannot be unconstitutional, so the constitution is binding for these norms. For example, laws cannot be unconstitutional due to the principle of supremacy of the constitution. The function of the constitutional judiciary at this point is to supervise the constitutionality of laws. Constitutional Courts fulfill two functions by supervising the constitutionality of laws. First, the legislature, while exercising its law-making power, remains within the confines of the constitution. A law made outside these limits can be annulled by the Constitutional Court. The second function is the protection of fundamental rights and freedoms. The practical result of the legislature staying within constitutional limits is that it prohibits itself from making unconstitutional arrangements for fundamental rights and freedoms. In connection with this, the understanding of democracy is also a point that should be emphasized. Because one of the most important features of a democratic government is the constitutional guarantee of fundamental rights and freedoms. Therefore, the most important democratic function of the Constitutional Courts is their mission in terms of fundamental rights and freedoms. In connection with this, it may be possible to form an understanding of democracy that provides assurance for all segments of society within a pluralistic understanding of democracy.

Therefore, the reason for the existence of the constitutional judiciary is the limitation of power and the protection of fundamental rights and freedoms. These aims were expressed by the thinkers, especially in the 17th and 18th centuries, within the framework of the views that formed the basis of the constitutions, such as the existence of inalienable rights and the importance of the separation of powers. It is possible to see the effects of these views in the 1789 US and 1791 Constitutions, which are the first written constitutions.

In the emergence of constitutional justice, firstly in England, Dr. The decision by Judge Edward Coke in the 1612 case known as the Bonham Case, followed by Judge Marshall in the United States in 1803 in Marbury v. The decision in the Madison case was effective. In particular, the decision given by Judge Marshall paved the way for the judges to conduct a constitutional review in the USA, and provided the formation of the American model constitutional judiciary. Then, the European modal constitutional justice model was formed, in which a separate court took on the task of checking the constitutionality. It is possible to see the first examples of this model in Czechoslovakia and Austria. However, at this point, it should be noted that the violations of rights during the Second World War were the reason why post-war Germany and Italy primarily adopted the constitutional jurisdiction.

Turkey is also a country that has adopted the European model of constitutional jurisdiction. The Constitutional Court was established in Turkey with the 1961 Constitution. The 1982 Constitution also adopted the Constitutional Court.

The most important criticism of the democratic legitimacy of the constitutional judiciary is that elected legislatures can annul the laws they have made. Some decisions that cannot be agreed upon in the doctrine also reinforce the debates on democratic legitimacy. In particular, it is an important point to focus on making decisions through interpretation. Because, to give an example from the Turkish Constitutional Court, there are examples where decisions made on the same subject change when one or two of its members change. On the other hand, although a long time has passed, such as the "367 Decision", there are still controversial decisions. Decisions of the

constitutional court may be related to the political sphere. However, its control is legal control. Therefore, as a result of the general acceptance that its decisions are within the limits of law, its democratic legitimacy will not be questioned. At this point, constitutional jurisdiction is important in terms of limiting power and protecting fundamental rights and freedoms. A broad consensus on the legal dimension of its decisions will reinforce its democratic legitimacy.